

ISBN 978-966-940-395-7

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Дарія Вітюк

Дарія Вітюк

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Міністерство фінансів України
Державний податковий університет

Дарія Вітюк

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Монографія

Луцьк
Вежа-Друк
2023

УДК 343.9
В 54

Рекомендовано до друку вченою радою Державного податкового університету (протокол № 14 від 29 червня 2023 року)

Рецензенти:

Рогатинська Н.З., доктор юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінального права та процесу Західноукраїнського національного університету;

Юзікова Н. С., доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри адміністративного і кримінального права Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара;

Дідківська Г. В., доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінальної юстиції Державного податкового університету.

Вітюк Дарія

В 54 Міжнародні механізми запобігання злочинності [Текст] : монографія / Дарія Любомирівна Вітюк. – Луцьк : Вежа-Друк, 2023. – 308 с.

ISBN 978-966-940-492-3

У монографії висвітлено історичний аспект становлення міжнародних механізмів запобігання злочинності. Визначено особливості використання універсальних та регіональних механізмів запобігання злочинності. Охарактеризовано міжнародні механізми запобігання злочинності в умовах воєнного стану. Проаналізовано міжнародно-правові механізми запобігання кібершахрайству в Україні, застосування міжнародних механізмів під час запобігання насильницької злочинності, зокрема, торгівлі людьми, наркоманії та незаконного обігу наркотичних засобів. Висвітлені особливості застосування міжнародних механізмів запобігання воєнних злочинів в Україні, а також наведено обґрунтовані, конкретні пропозиції та рекомендації теоретичного і практичного характеру, спрямовані на удосконалення законодавчого забезпечення міжнародної співпраці України у сфері запобігання злочинності на сучасному етапі.

Монографія буде корисною для наукових, науково-педагогічних, практичних працівників та здобувачів вищої освіти.

УДК 343.9

ISBN 978-966-940-492-3

© Вітюк Д., 2023
© Подолець О. (обкладинка), 2023

ЗМІСТ

Передмова 5

РОЗДІЛ 1. Теоретичні та методологічні засади дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності 8
1.1. Історичний аспект становлення міжнародних механізмів запобігання злочинності 8
1.2. Теоретико-прикладне обґрунтування кримінологічного дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності 25
1.3. Методологія дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності 34
Висновки до Розділу 1 48

РОЗДІЛ 2. Загальна характеристика міжнародних механізмів запобігання злочинності 50
2.1. Поняття та сутність механізмів запобігання злочинності 50
2.2. Складові елементи механізму запобігання злочинності 66
2.3. Роль громадськості у міжнародному механізмі запобігання злочинності 81
Висновки до Розділу 2 99

РОЗДІЛ 3. Система міжнародних механізмів запобігання злочинності 101
3.1. Особливості використання універсальних механізмів запобігання злочинності 101
3.2. Регіональні механізми запобігання злочинності 119
3.3. Характеристика міжнародних механізмів запобігання злочинності в умовах воєнного стану 134
Висновки до Розділу 3 151

РОЗДІЛ 4. Особливості застосування міжнародних механізмів запобігання окремих видів злочинності на сучасному етапі становлення України 153
4.1. Міжнародно-правові механізми запобігання кібершахрайству в Україні 153
4.2. Застосування міжнародних механізмів під час запобігання насильницької злочинності 169

4.3. Міжнародно-правові механізми запобігання торгівлі людьми 187
4.4. Міжнародні механізми запобігання наркоманії та незаконного обігу наркотичних засобів 201
Висновки до Розділу 4 227

РОЗДІЛ 5. Участь України у міжнародних механізмах запобігання злочинності: проблеми та перспективи їх вирішення 229
5.1. Порівняльно-правовий аналіз участі зарубіжних країн у міжнародних механізмах запобігання злочинності 229
5.2. Міжнародна співпраця України у сфері запобігання злочинності на сучасному етапі 241
5.3. Особливості застосування міжнародних механізмів запобігання воєнних злочинів в Україні 255
Висновки до Розділу 5 270

Висновки 272
Список використаних джерел 279

ПЕРЕДМОВА

Вихід злочинності за кордони однієї країни актуалізує питання об'єднання зусиль держав шляхом міжнародного співробітництва в напрямку протидії та запобігання злочинності. Така спільна діяльність держав є необхідною для обміну інформацією, координації заходів, розслідування кримінальних правопорушень. Країни світу повинні усвідомлювати, що жодна з них не може самостійно впоратися зі злочинністю через складність і комплексність цього явища. Лише шляхом взаємодії, обміну досвідом і спільних зусиль уряди можуть забезпечити ефективну боротьбу з цією загрозою.

Україна, як і будь-яка інша країна, потребує активної участі в міжнародному співробітництві у сфері запобігання злочинності. На сьогодні у міжнародно-правовому полі існують нові виклики і загрози, зумовлені широким використанням інформаційно-комунікаційних технологій задля вчинення кримінальних правопорушень, легалізації доходів, отриманих кримінально протиправним шляхом, зокрема за допомогою операцій з криптовалютою, високого рівня корупції, незаконного обігу наркотиків, психотропних речовин, прекурсорів, поширенням корисливої злочинності тощо.

Проте на сьогодні основною причиною для поглиблення міжнародної співпраці України є збройна агресія російської федерації. Масові вбивства, мародерство, застосування різних видів насильства, порушення звичаїв війни зі сторони російських військових вимагає негайного створення ефективного механізму запобігання цим видам кримінальних правопорушень. Самостійно Україна не в змозі притягнути винних до відповідальності, у цьому випадку потрібно застосовувати міжнародні механізми запобігання злочинності.

Потреба у теоретико-правовому дослідженні застосування міжнародних механізмів запобігання злочинності підтверджується статистичними даними. Так, упродовж дії воєнного стану слідчими Національної поліції України всього розпочато 294 277 кримінальних провадження за фактами злочинів, учинених в умовах воєнного стану. В їх числі 79 505 кримінальних проваджень за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил російської федерації та їх пособниками. З них з такою правовою кваліфікацією: стаття 438 КК України – 67 151; стаття 110 КК України – 9191; стаття 111-1 КК України – 2906; стаття 111 КК України – 154; стаття 113 КК

України – 38; стаття 437 КК України – 33; стаття 258 КК України – 31; стаття 281 КК України – 1. В період з 24.02.2022 року внаслідок військової агресії рф постраждало 2029 дітей з яких: 409 загинуло, 973 поранено, 647 зникло безвісти (347 розшукано). Депортовано до рф 13440 дітей – за цими фактами розпочато досудове розслідування в 86 кримінальних провадженнях. Також упродовж дії воєнного стану розпочато досудове розслідування в 116 212 кримінальних провадженнях щодо мародерств. З часу повномасштабного вторгнення рф в Україну слідчими Національної поліції розпочато (або розслідувалося) 70 кримінальних проваджень за фактами вчинення військовими рф сексуального насильства відносно щонайменше 79 постраждалих[1].

Всі ці дані свідчать про високу небезпеку цих діянь з однієї сторони, а з іншої – про відсутність дієвих механізмів їх запобігання. Саме тому виникає потреба у комплексному науковому дослідженні міжнародних механізмів запобігання злочинності, яке допоможе виявити потенційні виклики, розробити ефективні стратегії та рекомендації щодо розробки та застосування в Україні ефективних міжнародних механізмів притягнення винних до відповідальності. Воно сприятиме збагаченню теоретичного та практичного досвіду в цій галузі, а також допоможе визначити пріоритетні напрями діяльності для України.

Питанням міжнародного співробітництва під час запобігання злочинності у загальному аспекті значну увагу приділили такі вітчизняні учені, як О. Бандурка, П. Біленчук, В. Буркаль, М. Вербенський, А. Войціховський, О. Джужа, Г. Жаровська, Ю. Іванов, О. Київець, Г. Кохан, І. Леган, І. Лєшукова, О. Моісеєв, М. Свистуленко, В. Тимошенко, В. Топчій, І. Нуруллаєв, О. Столярський, О. Шостко, К. Юртаєва, П. Яні тощо.

Механізми запобігання злочинності як кримінологічна дефініція досліджувалася у наукових працях таких науковців, як В. Батиргареєва, А. Бойко, В. Василевич, В. Глушков, Б. Головкін, Л. Давиденко, І. Даньшин, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Кальман, В. Куц, О. Костенко, О. Колб, Т. Корнякова, І. Лановенко, О. Литвинов, В. Мисливий, В. Попович, О. Храмцов, О. Черкасов, О. Шостко тощо.

Вищевказані науковці, безперечно, зробили вагомий внесок у теорію і практику розвитку правової доктрини щодо застосування

[1] Стан розслідування підрозділами Національної поліції України злочинів, учиненихв умовах воєнного стану: офіційний сайт Національної поліції України. URL: https://od.npu.gov.ua/zvity/richni-zvity-hunp/zvit-za-2023-rik

міжнародних механізмів запобігання злочинності, їхні праці заклали теоретичні засади розроблення нових обґрунтованих пропозицій щодо покращення ефективності застосування таких механізмів та наукових концепцій з даного питання. Водночас аналіз їх праць свідчить про те, що проведені дослідження стосувалися в основному лише окремих доктринальних і прикладних питань застосування міжнародних механізмів запобігання злочинності в Україні. Проте на сьогодні залишаються недостатньо дослідженими і такими, що не знайшли ефективного правового урегулювання, питання щодо поняття, сутності та структури механізмів запобігання злочинності, порівняльно-правового аналізу участі зарубіжних країн у міжнародних механізмах запобігання злочинності, міжнародної співпраці України у сфері запобігання злочинності на сучасному етапі, особливостей застосування міжнародних механізмів запобігання воєнних злочинів в Україні тощо.

У запропонованій монографії висвітлено історичний аспект становлення міжнародних механізмів запобігання злочинності; надано теоретико-прикладне обґрунтування кримінологічного дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності; здійснено теоретико-прикладне обґрунтування участі України в міжнародній системі запобігання злочинності; визначено методологію дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності; дано поняття механізмів запобігання злочинності; проаналізовано складові елементи механізму запобігання злочинності; окреслено роль громадськості у міжнародному механізмі запобігання злочинності; визначено особливості використання універсальних та регіональних механізмів запобігання злочинності; охарактеризовано міжнародні механізми запобігання злочинності в умовах воєнного стану; проаналізовано міжнародно-правові механізми запобігання кібершахрайству в Україні, застосування міжнародних механізмів під час запобігання насильницької злочинності, зокрема, торгівлі людьми, наркоманії та незаконного обігу наркотичних засобів, здійснено порівняльно-правовий аналіз участі зарубіжних країн у міжнародних механізмах запобігання злочинності, висвітлені особливості застосування міжнародних механізмів запобігання воєнних злочинів в Україні, а також наведено обґрунтовані, конкретні пропозиції та рекомендації теоретичного і практичного характеру, спрямовані на удосконалення законодавчого забезпечення міжнародної співпраці України у сфері запобігання злочинності на сучасному етапі.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

1.1. Історичний аспект становлення міжнародних механізмів запобігання злочинності

Злочинність, що виходить за кордони певної держави і становить загрозу як національній, так і міжнародній безпеці, вимагає спільних зусиль держав у боротьбі з нею. Саме тому формування міжнародних механізмів запобігання злочинності стає дедалі важливішим і динамічнішим.

Наукове дослідження проблем становлення та розвитку міжнародних механізмів запобігання злочинності має велике значення для зрозуміння ефективних стратегій, систем та інструментів, які можуть бути використані в сучасних умовах. Це дозволяє країнам обмінюватися досвідом, розробляти спільні стандарти, угоди та міжнародні інструменти для протидії злочинності та забезпечення власної безпеки.

Такі дослідження сприяють розвитку міжнародного права, включаючи кримінальне право, і сприяють удосконаленню механізмів співробітництва між державами у сфері боротьби зі злочинністю. Це може включати обмін інформацією, екстрадицію злочинців, спільні розслідування, створення спеціалізованих міжнародних трибуналів або інших судових органів.

Запобігання злочинності і забезпечення безпеки є важливими завданнями для міжнародної спільноти, і наукові дослідження є необхідним інструментом для розробки ефективних стратегій і політик у цій сфері. Це сприяє створенню більш безпечного та справедливого світу.

Формування міжнародних механізмів запобігання злочинності має довгу історію, яка сягає початку людської цивілізації. Розвиток співпраці у боротьбі зі злочинністю відбувався під впливом різних факторів, таких як історичні події, зміни у політичних, економічних та соціокультурних умовах. Він включає у себе формування міжнародних договорів, створення міжнародних організацій, обмін досвідом та інформацією, спільне проведення розслідувань та затримання злочинців, екстрадицію, взаємну правову допомогу та багато іншого.

Серед науковців побутує думка, що всю історію становлення міжнародної системи запобігання злочинності можна поділити на декілька етапів через досить великий період часу її становлення. Проте щодо періодизації розвитку співпраці в цій галузі не існує відносних критеріїв, які б однозначно визначали розподіл на певні періоди. У науці виокремлюються такі періоди: 1) Давній світ (IV тис до н.е. – 476 рік н.е.); 2) Середньовіччя (V–XVI ст.); 3) Новий час – період класичного міжнародного права (1648–1919 рр.); період перехідного міжнародного права (1919–1945 рр.); 4) сучасне міжнародне право (1945 – до сьогодні).

Кожен з цих етапів характеризує певний період розвитку міжнародного права загалом, формування міжнародної системи запобігання злочинності та поступове становлення на основі її міжнародних механізмів запобігання кримінально протиправним посяганням.

Відразу відмітимо, що різні науковці визначають різні часові рамки цих періодів. Це стосується й періоду Давнього світу.

На думку більшості вчених, перші нормативно-правові акти Давнього світу як джерела міжнародного права віднайдені на археологічних розкопках у Сирії, де були знайдені глиняні таблички з 2400 р. до н.е. та був зафіксований перелік Кодексу поведінки. Детальніший набір законів був розроблений у XXI ст. до н. е. за часів Третьої династії Ура в Стародавньому Шумері, який згодом замінив Кодекс Хаммурапі в XVII ст. до н. е. [2, с. 489].

Майже у всіх країнах світу протягом їх історичного розвитку кримінальний процес не був задекларований в офіційних документах.

Так, у минулому приватні справи і порушення прав людини часто розглядалися як справи, що належать до відповідальності сторін конфлікту або їх родин. Політичні, соціальні або релігійні порушення можуть спричинювати масові санкції проти певної групи, такої як плем’я, родовідна мережа або комунітет. У деяких регіонах світу, зокрема в Африці, і сьогодні існують традиційні механізми врегулювання спорів, які базуються на реституції та відновленні соціальної гармонії, а не на судових процедурах змагального характеру.

Варто зазначити, що найбільш розвиненим і давнім механізмом запобігання злочинності варто вважати інститут видачі осіб, що вчинили кримінальне правопорушення (екстрадиція). Його витоки знаходять своє відображення у період Давнього світу.

Дійсно, у минулому існували випадки співпраці між країнами в питаннях боротьби з рабством та придушення повстань рабів. У рабо-

власницьких суспільствах повстання рабів вважалися серйозною загрозою для влади та порядку, тому деякі держави співпрацювали в придушенні таких повстань та видачі особи.

У зв'язку з цим, у 797 році при правлінні Карла Великого, відомого також як Карл І, короля франків та Лонгобардії був укладений відповідний договір. Цей договір, відомий як «Карлова капітуляція», фактично встановлював правові основи видачі осіб, звинувачених у вчиненні злочинів, які каралися смертною карою.

У цьому договорі Карл Великий узгодив з Людовіком І, королем Аквітанії та сином Карла Мартелла, спільні заходи щодо боротьби зі злочинністю. Договір передбачав, що особи, засуджені до смертної кари в одній країні, підлягають видачі в іншу країну для виконання покарання. Таким чином, цей договір створив правову основу для видачі злочинців між країнами.

З плином часу договори про видачу зазнавали суттєвих змін та ставали більш обширними [102, с. 180]. Прикладом є договори Візантії та Давньої Русі. Зокрема, договір 911 року включав взаємні обов'язки сторін щодо притягнення до кримінальної відповідальності за грабіж, викрадення майна, заподіяння тілесних ушкоджень, вбивство [328].

Якщо особа, що вчинила кримінально протиправне діяння на території однієї держави, переховується на території іншої держави, виникала необхідність у налагодженні співпраці між ними. Уже в той час видача правопорушників іншій державі була напрямом міжнародного співробітництва у формі надання взаємної правової допомоги. Під видачею злочинців розуміли «заснований на міжнародних договорах та загальновизнаних принципах міжнародного права акт правової допомоги, що полягає у передачі обвинуваченого або засудженого державою, на території якої він знаходиться, тій державі, яка вимагає таку видачу, державі, на території якої особа вчинила злочин або громадянином якої вона є, або державі, що потерпіла від злочину, для притягнення її до кримінальної відповідальності або для звернення вироку до виконання» [92, с. 28].

Відповідно правова допомога однієї держави іншій є першим напрямом співпраці держав у запобіганні і боротьбі зі злочинністю. У сучасних умовах, крім видачі злочинців, договори про правову допомогу у кримінальних провадженнях передбачають проведення слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій на території однієї держави за дорученням іншої [141].

Окрім цього зазначимо, що в період Давнього світу почали напрацьовувати правові норми щодо протидії піратству, які пізніше

стали вагомим нормативно-правовим механізмом запобігання цьому виду злочинності.

Виправдовувати і засуджувати, зокрема, кримінальні правопорушення з релігійною мотивацією – сфера впливу церкви в період Середньовіччя. На той час більшість країн були теократичними і церква мала значний вплив на соціальний та політичний лад суспільства. Відповідно церква виконувала роль судової системи, і кримінально протиправні посягання, які були розглядані, часто мали релігійний аспект [79, с. 125]. Також церква засуджувала піратство, яке на той час дуже заважало розвитку торгівлі і подорожам на кораблі, адже саме тоді відбувалися визначні географічні відкриття.

З розвитком міжнародної співпраці у боротьбі зі злочинністю розвивалися механізми запобігання окремим видам злочинності між Західною Європою, Візантією, Київською Руссю, а пізніше – Арабським Сходом, Індією та Китаєм.

У період формування міжнародного права в Середньовіччі також почали розвиватися звичаї, які надавали привілеї та імунітети дипломатам, включаючи захист від кримінальних переслідувань за деякі дії, здійснені на території держави, що приймає.

Зокрема, одним з таких звичаїв було визнання недоторканості дипломатичних представників за певних обставин. Наприклад, дипломати мали імунітет від кримінального переслідування за кримінальні правопорушення, що вчинялися під час виконання їх дипломатичних обов’язків, таких як незаконне захоплення або пограбування торгових судів на відкритому морі [34, с. 240].

Ці звичаї були передусім спрямовані на забезпечення безпеки та незалежності дипломатів у виконанні своїх функцій, а також на підтримання дипломатичних відносин між державами. Принципи, що регулюють імунітети дипломатів, удосконалювались та розвивалися з часом.

Але на той час сформованої та єдиної нормативно-правової бази щодо реалізації міжнародних механізмів запобігання злочинності не існувало. Були спроби створити правову основу впровадження механізмів запобігання окремих видів злочинності, проте вони не завжди були успішними.

Розвиток міжнародної боротьби зі злочинністю мав свої коріння у практиці екстрадиції. Екстрадиція передбачає видачу особи з однієї держави в іншу для переслідування або виконання покарання за кримінальні правопорушення, вчинені на території другої держави.

З цього приводу варто зазначити, що в середньовічний період було укладено кілька двосторонніх договорів про видачу злочинців, що стали прецедентами в розвитку інституту екстрадиції. Ці договори регулювали питання видачі політичних злочинців, які вчинили правопорушення на території однієї держави і потім переховувалися на території іншої держави, наприклад Паризький трактат між Англією та Францією про видачу політичних злочинців 1303 року, договір між королем Франції Карлом V і герцогом Савойським про видачу зловмисників 1378 року тощо [328].

Проте згодом відбулися суттєві зміни в інституті видачі (екстрадиції) та отримання притулку. Притулок мав велике значення як механізм захисту осіб, які шукали притулку в святих місцях, монастирях, церкві або інших релігійних установах. У таких священних місцях зазвичай не здійснювалась екстрадиція, і це надавало особам, які шукали притулку, певний вид захисту від переслідувань.

Також було поширеним явищем закріпачення іноземців у феодальних державах Західної Європи. Це означало, що іноземці, які перебували в країні без спеціального дозволу або перевищували визначений термін перебування, можуть бути закріпаченими, тобто позбавленими свободи руху та прав. Закріпачення ставило перешкоду для екстрадиції таких осіб, оскільки їх власники вважалися їхніми господарями і мали право вирішувати їхню долю.

Звертаємо увагу на те, що період Середньовіччя став початком розвитку наукових вчень щодо відповідальності осіб за вчинення кримінальних правопорушень поза зв’язками з державою. Ці дослідження у формі трактатів і праць видатних авторів сприяли формуванню інституту кримінальної відповідальності фізичних осіб за міжнародні кримінальні правопорушення.

Зокрема, трактат Северина Франка «Боєва книга світу» 1539 року розкривав ідею особистої відповідальності за виконання кримінально протиправного наказу військовими. У цьому творі Франк висловлював думку про те, що присяга або борг перед країною не можуть виправдовувати безмежні дії солдата у збройному конфлікті і служба тирану суперечить Богу. Він закликав до особистої відповідальності за такі дії. Ці ідеї в подальшому розвивалися в працях Гуго Гроція «Про право війни і миру» 1625 року і Емануеля де Ваттеля «Право людей, або принципи природного права, які застосовуються до поведінки та справ націй та суверенів» 1758 року [127; 95, с. 312].

Такі доктринальні дослідження вносили важливий внесок у формування концепцій міжнародного права, зокрема стосовно кримінальної відповідальності за міжнародні кримінальні правопорушення. Вони відкривали шлях до подальшого розвитку міжнародного права та створення міжнародних механізмів боротьби зі злочинністю і забезпечення відповідальності за міжнародні кримінальні правопорушення.

Далі потрібно наголосити на значущості Тридцятирічної війни (1618–1648 рр.) у контексті формування нових взаємовідносин між країнами щодо співпраці в сфері боротьби зі злочинністю. Цей конфлікт, який охопив Європу, підкреслив потребу в нових підходах до співробітництва країн у протидії міжнародній злочинності.

Наступним етапом становлення міжнародних механізмів запобігання злочинності є період Нового часу, який науковці поділяють на три етапи: класичне міжнародне право, перехідне міжнародне право та сучасне міжнародне право. Етап класичного міжнародного права (1648–1919 рр.) почався з підписання Вестфальського договору 1648 року, що завершив Тридцятирічну війну, і став важливим етапом у формуванні класичного міжнародного права. З'явилися нові доктрини і нормативно-правові акти, спрямовані на регулювання міжнародних відносин та визначення нових механізмів запобігання злочинності на міжнародному рівні.

Саме на цьому етапі договір став головним джерелом міжнародного права, і почалася формуватися термінологія для визначення основ у сфері протидії злочинності. Розвивався інститут екстрадиції, укладалися двосторонні та багатосторонні договори про видачу. Франція зробила значний внесок у розвиток цього інституту завдяки своїй міжнародній діяльності. Відбулося сформування багатьох положень, які залишаються актуальними й сьогодні, таких як невидача осіб, які вчинили політичні кримінальні правопорушення, і неприпустимість видачі за кримінальні правопорушення, що мають строки давності [328]. Саме ця країна першою уклала договори з іншими державами, які передбачали відповідальність за порушення правових норм, та передбачали механізм притягнення осіб до кримінальної відповідальності.

Варто зазначити, що в XIX–XX ст.ст. з розвитком міжнародних відносин почали укладатись договори по окремих кримінальних правопорушеннях щодо рабства та работоргівлі, які відповідно до Венського конгресу 1815 року були визнані кримінально протиправними посяганнями, договори щодо боротьби з каперством, піратством, боротьби проти торгівлі жінками – Декларація про морську війну

1856 року, Міжнародна конвенція про припинення торгівлі жінками 1910 року, Женевська конвенція про заборону торгівлі жінками і дітьми 1921 року [239, с. 181].

В XIX ст. були сформовані важливі ідеї щодо відповідальності осіб за порушення правил поводження з військовополоненими, а також розвитку міжнародного права в цілому.

Наукові праці І. Блюнчлі «Сучасне військове право» (1866 р.) та «Сучасне міжнародне право» (1868 р.) мали значний вплив на розвиток цих ідей. В цих працях було розглянуто питання військового права, зокрема відповідальності осіб за порушення правил стосовно військовополонених. Це сприяло формуванню стандартів і принципів, які мали на меті покращення стану міжнародних відносин, та забезпечення прав людини під час війни.

Також у 1889 році був створений Міжнародний союз криміналістів (International Union of Criminal Law), який став важливим форумом для співпраці в галузі боротьби зі злочинністю. Союз об'єднував криміналістів з різних країн з метою спільного дослідження кримінального права та розроблення пропозицій для його вдосконалення. Це сприяло обміну досвідом, вивченню кращих практик і співпраці міжнародних фахівців у сфері боротьби зі злочинністю.

З кінця XVШ ст. держави стали укладати багатосторонні договори про боротьбу з окремими видами кримінальних правопорушень, що посягають на інтереси багатьох країн, на нормальний розвиток відносин між державами. Першим таким кримінальним правопорушенням було визнано работоргівлю [27]. Далі було прийнято низку міжнародних документів по боротьбі з торгівлею рабами. До Генерального акту Брюсельської конференції 1890 р. були включені норми, які передбачали перелік конкретних заходів щодо запобіганню торгівлі рабами, встановлений «сумнівний рубіж», куди були включені західна частина Індійського океану, Червоне море та Персидський залив, де військові кораблі сторін, що домовлялися, мали право затримувати і оглянути всі підозрілі судна [19].

Наступний етап перехідного міжнародного права характеризувався закінченням Першої світової війни та створенням Ліги Націй. Підписання Версальського мирного договору 1919 року характеризується відповідальність злочинців за допомогою спеціально сформованих військових судів [140].

Поряд з Лігою Націй активну участь у протидії міжнародній злочинності брали Міжнародна організація праці, Постійна центральна

опіумна рада та Комісія з питань рабства, яка базувалась на заключенні дво- та багатосторонніх нормативно-правових актів [328].

У 1919 р. Сен-Жерменським договором скасовано постанову Брюсельського Генерального акта від 1890 р., але передбачено, що сторони докладуть всіх зусиль для повного викорінення рабства і торгівлі рабами. Тільки Ліга Націй розробила документ, який забороняє не тільки торгівлю рабами, але і використання рабської праці. У 1924 р. Рада Ліги Націй призначила тимчасову комісію по рабству, яка підготувала проєкт Конвенції щодо рабства. Конвенція була підписана державами 25 вересня 1926 р. [246, с. 377].

Згідно з цією конвенцією, держави-учасники взяли на себе такі зобов'язання: «а) запобігати і припиняти торгівлю невільниками; б) продовжувати домагатися поступово і за можливості у короткий термін повної відміни рабства у всіх його формах», а засобом для досягнення цієї мети є обов'язок сторін-учасників застосовувати заходи щодо суворого покарання порушень норм національного кримінального законодавства, що забороняють рабство і торгівлю рабами [246, с. 378]. Після створення ООН було прийнято низку документів, в яких засуджувалося і заборонялося рабство. Перш за все, варто назвати ст. 4 Загальної декларації прав людини 1948 р.: «Ніхто не повинен утримуватися в рабстві або підневільному стані; рабство і торгівля рабами заборонені у всіх їх видах» [168]. У 1956 р. на організованій Організацією Об'єднаних Націй міжнародній конференції по боротьбі з рабством була прийнята Додаткова конвенція про засудження рабства, работоргівлі, інститутів та звичаїв, аналогічних рабству (далі – Конвенція 1956 р.). У ст. 6 Конвенції 1956 р. було визначено, що «повернення іншої особи в рабство або схиляння іншої особи до віддачі себе або особи, що залежить від цієї іншої особи, в рабство, або посягання на вчинення таких дій, або співучасть в них, або участь у таємній змові для вчинення будь-якої з цих дій, вважається кримінальним правопорушенням за законами держав, що беруть участь у Конвенції, і особи, визнані винними в них, підлягають покаранню [246, с. 381].

Як наслідок, держави-учасники вказаної конвенції визначили склад злочину «торгівля рабами і використання рабської праці» і взяли на себе зобов'язання імплементувати кого у своє національне законодавство. Ще одним важливим моментом слід вважати положення конвенції про те, що суб'єктом таких злочинів є тільки фізична особа. До Конвенції 1956 р. увійшли і склади кримінальних правопорушень,

пов’язані з володінням рабами. У ст. 5 Конвенції 1956 р. злочином визнано вчинення дій, що призвели до смерті, клеймування випалюванням або іншим способом раба або особу у підневільному стані, щоб відмітити такий його стан, або з метою покарання, або з будь-якої іншої причини. Особи, які вчинили такий злочин, підлягають покаранню. У ст. 3 Конвенції 1956 р. узгоджена позиція держав-учасниць про те, що транспортування або намагання транспортувати рабів з однієї держави в іншу будь-яким транспортним засобом вважається кримінальним правопорушенням за законами держав, що є учасниками конвенції, а особи, визнані винними у цих протиправних діяннях, підлягають жорсткому покаранню [246, с. 380]. Для запобігання торгівлі рабами і використання рабської сили держави-учасники прийняли на себе зобов’язання включити узгоджений склад кримінальних правопорушень у своє національне кримінальне законодавство й притягувати до покарання фізичних осіб, винних у вчиненні цих кримінальних правопорушень. Поряд із тим, держави-учасники зобов’язалися приймати необхідні заходи для запобігання цим посяганням: ввести необхідне законодавство, матеріальні та інші гарантії для попередження торгівлі рабами і використання рабської праці. В Конвенції 1956 р. передбачено зобов’язання держав-учасниць співпрацювати один з одним для боротьби з кримінальними правопорушеннями. Це і обмін інформацією з метою забезпечення практичної координації заходів, що застосовуються, повідомлення про відомі їм випадки торгівлі рабами (ст. 3), співробітництво з ООН та один з одним у реалізації положень конвенції (ст. 8) [246, с. 385].

Рабство, а також примусова праця заборонені таким важливим документом, як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. У ст. 8 цього пакту йде мова про те, що ніхто не повинен утримуватися в рабстві; рабство і торгівля рабами заборонені у всіх проявах. Ніхто не повинен утримуватися в підневільному стані, не повинен виконувати примусову роботу [251].

Разом із конвенціями про заборону рабства і торгівлі рабами було укладено низку угод про боротьбу з подібними кримінальними правопорушеннями. У 1910 р. в Парижі була підписана Конвенція про заборону торгівлі рабинями, що передбачає кримінальну відповідальність осіб, які торгують жінками та дітьми, а також втягують жінок у заняття проституцією [37, с. 83]. У 1921 р. була підписана Конвенція про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми, яка була доповнена протоколом, розробленим Генеральною Асамблеєю ООН в 1947 р. На

сьогодні всі попередні норми увійшли до чинної Конвенції про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацію проституції третіми особами від 21 березня 1950 р., що розроблена Генеральною Асамблеєю ООН.

У Конвенції 1950 р. передбачено, що держави-учасники визнають кримінальним правопорушенням звідництво, спокусу, схиляння з метою проституції, експлуатацію проституції, утримання, управління та фінансування публічних будинків (ст. 1, 2). Держави-учасники вживають всіх необхідних заходів для припинення торгівлі людьми двох статей, що має на меті заняття проституцією (ст. 17), для встановлення іноземців, що займаються проституцією та надання даних державі походження (ст. 18). У Конвенції 1950 р. всі вказані в ній кримінальні правопорушення передбачають видачу і тому детально розроблені правила надання правової допомоги державами-учасниками (ст. ст. 6, 9–13) [207].

У процесі міжнародного співробітництва держав під час запобігання злочинності, які загрожують інтересам багатьох держав та дезорганізують міжнародне спілкування, було укладено велику кількість угод [11, с. 105].

Отже, погоджуємося з науковцями у тому, що укладання міжнародних конвенцій є важливим напрямом співпраці держав у боротьбі зі злочинністю. Ці конвенції мають на меті встановлення спільних стандартів і зобов'язань для держав-учасниць у попередженні, припиненні та усуненні різних форм міжнародної злочинності. Усі ці конвенції визнають певні дії як суспільно небезпечні та передбачають, що держави-учасниці повинні включити ці дії до свого національного законодавства як кримінальні правопорушення, за які передбачається суворе покарання. Держави-учасниці зобов'язуються приймати всі необхідні заходи для попередження та припинення цих кримінальних правопорушень. Вони також зобов'язуються активізувати співпрацю одна з одною і з ООН в різних формах для забезпечення покарання за вчинення передбачених у конвенціях кримінальних правопорушень. Особливо важливою рисою цих конвенцій є особиста кримінальна відповідальність фізичних осіб за вчинення кримінально протиправних посягань. Це означає, що окремі особи, винні у вчиненні кримінальних правопорушень, не можуть уникнути відповідальності за свої дії [78, с. 2]. Укладання міжнародних конвенцій зазначеними питаннями є важливим правовим механізмом у спільній боротьбі держав проти міжнародної злочинності, а їх реалізація вимагає співпраці, обміну

інформацією та взаємодії між державами для забезпечення ефективного виконання зобов'язань, встановлених у цих конвенціях.

Варто зазначити, що на початку XX ст. почалися спроби уніфікації кримінального права та визнання міжнародних кримінальних правопорушень. Міжнародна конференція 1927 року спрямована на реалізацію саме цього питання.

На цій конференції були встановлені деякі міжнародні кримінальні правопорушення, такі як піратство, підробка грошей, работоргівля, торгівля дітьми та жінками та торгівля наркотиками. Ці кримінально протиправні посягання були визнані міжнародною спільнотою як ті, що потребують спеціальної уваги та спільних зусиль для їхнього запобігання та притягнення винних осіб до відповідальності. На основі результатів цієї конференції було прийнято низку міжнародних договорів та угод, спрямованих на боротьбу з цими міжнародними кримінальними правопорушеннями. Наприклад, у 1926 році було укладено Міжнародну конвенцію про припинення незаконної торгівлі опіумом, а в 1933 році було укладено Міжнародну конвенцію про боротьбу з работоргівлею. Ці договори стали основою для міжнародних зусиль у протидії цим кримінальним правопорушенням та сприяли співробітництву між країнами у їхньому припиненні та притягненні винних осіб до відповідальності.

Отже, Міжнародна конференція 1927 року та прийняті на її основі міжнародні договори відіграли важливу роль у формуванні міжнародних механізмів боротьби зі злочинністю та уніфікації кримінального права.

Але тут виникла складна ситуація з переліком міжнародних кримінальних правопорушень, а в теоретичному плані – з визначенням цього поняття. Вже після Першої світової війни у ст. 227 Версальського договору була передбачена можливість притягнення до кримінальної відповідальності колишнього імператора Німеччини Вільгельма II перед спеціальним міжнародним трибуналом за публічним обвинуваченням «у найвищій образі міжнародної моралі та священної сили угоди», тобто за початок Першої світової війни і вчинення в її ході військових злочинів [320, с. 11]. Статті 228, 229 Берлінського договору передбачали видачу німецьких солдатів та офіцерів, які вчинили військові злочини, на суд країнам, проти яких були вчинені ці злочини [224, с. 102]. Ще до цієї угоди в Декреті про мир 1917 року імперіалістична війна була кваліфікована як «злочин проти людства».

Західні юристи, прибічники кримінальної відповідальності держави, (В. Пелла [51, с. 239], К. Сальданья [59, с. 316], Н. Політіс [53, с. 127] вважали агресивну війну з міжнародними кримінальними правопорушеннями, а також загрозу агресивної війни, втручання однієї держави у внутрішню політичну боротьбу або здійснення повноважень іншої держави.

Вітчизняні юристи правильно відмічали, що міжнародні кримінальні правопорушення – це такі правопорушення, які являють загрозу загальному миру і безпеці, у припиненні та запобігання яким зацікавлене все світове співтовариство [343, с. 13]. Що ж стосується кримінальних правопорушень, для запобігання яким створений другий напрямок взаємодії в цій галузі, то їх стали називати квазі міжнародними злочинами [320, с. 11], квазі міжнародними деліктами [94, с. 171], злочинами міжнародного характеру [186, с. 48].

Загальновизнаного терміну, що визначає ці міжнародні кримінальні злочини, немає. У ході та після Другої світової війни виник третій напрямок взаємодії держав у запобіганні злочинності: прийнято низку міжнародних угод про судовий розгляд і покарання головних військових злочинців і створення з цією метою міжнародних військових трибуналів. У Декларації про відповідальність гітлерівців за вчинені звірства, прийнятої у СРСР, США та Великобританією та опублікованої 30 жовтня 1943 р., було передбачено, що всі німецькі військові злочинці «будуть відіслані у держави, в яких були чинені їх незаконні дії, для того, щоб вони могли бути засуджені і покарані у відповідності із законами цих звільнених країн» [246, с. 825]. Після Другої світової війни Сполучені Штати Америки, Великобританія та Франція підписали Угоду про судовий розгляд і покарання головних військових злочинців європейських держав від 8 серпня 1945 р., в якій було передбачено створення військового міжнародного трибуналу для суду над військовими злочинцями, злочини яких не пов’язані з певним географічним місцем. В ст. 6 Уставу Міжнародного військового трибуналу від 8 серпня 1945 р., що входить до цієї угоди, був прописаний склад злочинів проти миру, людства і склад військових злочинів [246, с. 827]. Отже, Генеральна Асамблея ООН виконувала і виконує важливу роль у закріпленні принципів міжнародного права, які визначені в Уставі та вироку Нюрнберзького міжнародного військового трибуналу. Ці принципи стосуються кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства.

Із загостренням ситуації у світі, а саме початком Другої світової війни, кодифікація міжнародного кримінального права отримала нові норми – Нюрнберзький трибунал та Токійський трибунал [47; 71].

В 1948 році була прийнята Конвенція про запобігання геноциду і покарання за нього. Ця конвенція є однією з найважливіших у міжнародному праві, оскільки вона спрямована на запобігання та притягнення до відповідальності за найтяжчі злочини проти людства [208]. Це говорить про те, що в цей час активно починають розвиватися нормативно-правові та інституційні механізми запобігання злочинності.

Особливу увагу звертаємо на важливість міжнародних організацій у боротьбі зі злочинністю. Рада Європи, Європейський Союз, Організація американських держав і багато інших організацій займаються регулюванням та координацією дій у сфері боротьби зі злочинністю.

Ці організації здійснюють співпрацю між країнами, обмін досвідом та нормативно-правовими актами, а також спільні програми та проєкти, спрямовані на боротьбу з різними видами злочинності. Вони приймають конвенції та угоди, спрямовані на протидію конкретних видів кримінальних правопорушень, зміцнення поліцейського співробітництва, обмін інформацією та спільне розслідування кримінальних правопорушень.

Характерною особливістю міжнародних злочинів є та обставина, що вони являють собою кримінально протиправні дії, що вчиняються державою проти всього світового товариства, і міжнародно-правова відповідальність держав передбачає і кримінальну відповідальність фізичних осіб, які є представниками цієї держави.

Ще одним напрямом співпраці держав у запобіганні злочинності є їх участь в роботі міжнародних організацій, що займаються цими питаннями. Ще в 1872 р. в Лондоні на I Міжнародному пенітенціарному конгресі була створена Міжнародна кримінальна і пенітенціарна комісія, яка проіснувала до 1950 року, коли її повноваження були передані ООН. На своїх конференціях Міжнародна кримінальна і пенітенціарна комісія обговорювала проблеми координації діяльності органів поліції в боротьбі зі злочинністю; правової взаємодопомоги та ідентифікації злочинців; видачі державам власних громадян; кримінального покарання іноземців; проблеми запобігання злочинності. Ліга Націй створила низку нарадчих комітетів для боротьби з торгівлею жінками і дітьми, торгівлею опіумом і іншими наркотиками, боротьби з рабством. Ці комітети займалися дослідницькою роботою та узагальненнями щодо виконання договорів у межах своєї компетенції [78, с. 17].

У 1923 році у Відні була створена Міжнародна комісія кримінальної поліції (далі – МККП), яка працює під егідою Інтерполу. Метою створення МККП було сприяння співробітництву та обміну інформацією між поліцейськими органами різних країн для боротьби з кримінальними правопорушеннями.

Основні завдання МККП включають сприяння встановленню ділових контактів між поліцейськими органами країн-учасниць, обмін досвідом та інформацією про злочини та злочинців, спільні розслідування та оперативні заходи в рамках законодавства країн-учасниць. Комісія також надає підтримку у створенні та діяльності національних установ, які займаються боротьбою з кримінальними правопорушеннями.

Після Другої світової війни ця комісія була перетворена в Міжнародну організацію кримінальної поліції (Інтерпол). У ст. 2 Статуту Інтерполу визначена мета організації:

«1. Сприяти широкій взаємній взаємодії всіх органів кримінальної поліції в межах діючих в державах законодавства і в дусі Загальної декларації прав людини. 2. Створювати і розвивати інститути, які можуть сприяти успішному попередженню і боротьбі з кримінальною злочинністю». У зв’язку з поставленими завданнями Інтерпол є міжнародним центром реєстрації злочинців і координує міжнародний розшук осіб, що здійснили ті чи інші злочини, що мають міжнародний елемент» [329].

Організація Об’єднаних Націй у відповідності до п. 3 ст. 1 свого статуту здійснює міжнародну співпрацю у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру. Співпраця держав у боротьбі з кримінальними злочинами входить у ці питання діяльності ООН [330]. Генеральна Асамблея ООН виконує важливу роль у розробці та прийнятті міжнародних норм та стандартів, які визначають злочини, встановлюють відповідальність за них та сприяють запобіганню таким кримінальним правопорушенням.

Міжнародні конвенції, прийняті Генеральною Асамблеєю ООН, зокрема, зосереджені на таких міжнародних злочинах, як геноцид, апартеїд, міжнародні кримінальні правопорушення, рабство, торгівля людьми, незаконна торгівля наркотиками та правопорушення проти осіб, які користуються міжнародним захистом. Ці конвенції мають на меті встановити юридичну основу для притягнення осіб, винних у вчиненні цих кримінальних правопорушень, до відповідальності та

запобігти подібним кримінально протиправним посяганням у майбутньому.

Декларації, видані Генеральною Асамблеєю ООН, також мають значний вплив на запобігання злочинності. Вони часто містять принципи, рекомендації та загальні принципи, що сприяють розвитку співробітництва між країнами у сфері боротьби зі злочинністю, забезпеченню прав людини та підтримці правопорядку.

Економічний і Соціальний Союз ООН та її функціональна комісія соціального розвитку готує проєкти міжнародних угод по запобіганню злочинності Генеральної Асамблеї ООН, досліджує і складає доповіді щодо відповідних проблем і готує рекомендації для Генеральної Асамблеї ООН по боротьбі зі злочинністю, скликає необхідні конференції і створює необхідні допоміжні органи (ст. ст. 62–66 Статуту ООН). Згідно з цим ЕКОСОС створила Постійний центральний комітет по наркотикам, організований по контролю над наркотиками [271, с. 65].

Зусилля цих міжнародних організацій спрямовані на підвищення ефективності боротьби зі злочинністю, запобігання кримінальним правопорушенням та зміцнення правової системи для забезпечення безпеки та захисту прав людей в усьому світі.

Як відомо, на сьогодні у міжнародно-правовому полі існують нові виклики і загрози, зумовлені широким використанням інформаційно-комунікаційних технологій задля вчинення кримінальних правопорушень, легалізації доходів, отриманих кримінально протиправним шляхом, зокрема за допомогою операцій з криптовалютою, збройною агресією російської федерації, що дало наслідки для всіх держав світу. Саме тому міжнародне співтовариство напрацьовує нові механізми запобігання цим видам злочинності, які полягають у зміні нормативно-правового поля їх регулювання та створенні нових процедур для притягнення винних до відповідальності. Саме тому ми стверджуємо про наявність нового періоду у становленні міжнародних механізмів запобігання злочинності, який розпочався десятиліття тому і триває нині.

В контексті сказаного, для ефективної боротьби з кримінальними правопорушеннями міжнародного характеру держави сьогодні повинні співпрацювати та забезпечувати виконання таких завдань: а) узгодження кваліфікації кримінальних правопорушень, що становлять загрозу для декількох або всіх держав, як злочинів міжнародного характеру. Це означає, що держави повинні домовитись про спільне

розуміння і кваліфікацію таких кримінальних правопорушень, щоб уникнути прогалин у правовій системі та забезпечити притягнення винних осіб до відповідальності; б) координація заходів по припиненню і запобіганню кримінальних правопорушень міжнародного характеру. Держави повинні співпрацювати у впровадженні спільних заходів та політик для запобігання кримінально протиправним діянням, виявлення потенційних загроз та вжиття необхідних заходів для їх припинення; в) встановлення юрисдикції над кримінально протиправними посяганнями і злочинцями. Держави повинні мати відповідні законодавчі та правові механізми для встановлення юрисдикції над особами, які вчинили міжнародні кримінальні правопорушення, та притягнення їх до відповідальності; г) забезпечення невідворотності покарання. Держави повинні гарантувати, що особи, визнані винними у міжнародних кримінальних правопорушеннях, отримають справедливе та адекватне покарання, яке не може бути ухилено або знищено; д) надання правової допомоги у кримінальних провадженнях, включаючи видачу злочинців. Держави повинні співпрацювати у наданні правової допомоги, обміні інформацією та доказами, а також забезпечувати можливість видачі злочинців, якщо це передбачено відповідними міжнародними договорами [247, с. 353].

С. В. Бородін та Є. Г. Ляхов відмічають, що співпраця держав у боротьбі зі злочинністю здійснюється на різних рівнях і в різних формах.

а) видача злочинців і надання правової допомоги у кримінальних провадженнях є одним з основних напрямків співпраці. Держави мають зобов’язання надавати правову допомогу одна одній, включаючи видачу злочинців згідно з міжнародними угодами та співробітництво у кримінальних справах.

б) науково-інформаційний напрямок передбачає обмін науковим та практичним досвідом, проведення спільних досліджень та обґрунтування проблем у сфері запобігання злочинності. Це сприяє взаємному збагаченню знань та розвитку ефективних стратегій та практик у боротьбі зі злочинністю.

в) надання професійно-технічної допомоги державам у боротьбі зі злочинністю є ще одним важливим напрямком співпраці. Це включає передачу знань, навичок, технологій та ресурсів для підвищення кваліфікації правоохоронних органів та інших відповідних структур.

г) договірно-правова координація боротьби з кримінальними правопорушеннями, які стосуються декількох держав, передбачає спів-

працю держав у боротьбі з окремими видами злочинів на основі міжнародних угод. Це включає обмін інформацією, координацію заходів та спільне реагування на кримінальні загрози.

Отже, підсумовуючи дослідження генези міжнародно-правових механізмів запобігання злочинності, слід зазначити, що даний розвиток зазнав декілька періодів, пов'язаних зі становленням міжнародного права.

1) IV тис до н.е. – V ст. н.е. – формування перших правових норм щодо реалізації окремих механізмів запобігання злочинності на міжнародному рівні, зокрема, укладання договорів про видачу особи, що вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція);

2) V–XVI ст. – удосконалення інституту видачі особи, що вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція) як найдієвішого і найрозвиненішого механізму запобігання злочинності, напрацювання норм щодо заборони піратства, формування наукових досліджень з цього питання;

3) XVI ст. – XIX ст. – з'явилися нові доктрини і нормативно-правові акти, спрямовані на регулювання міжнародних відносин та визначення нових механізмів запобігання злочинності на міжнародному рівні; активно укладаються договори з іншими державами, які передбачали відповідальність за порушення правових норм та передбачали механізм притягнення осіб до кримінальної відповідальності;

4) кінець XIX ст. – початок XXI ст. – перші спроби уніфікації та кодифікації норм міжнародного права (Нюрнберзький трибунал та Токійський трибунал); створення нових міжнародних організацій та їх плідна робота щодо розроблення механізмів запобігання злочинності; посилення договірної діяльності держав щодо визначення механізмів запобігання злочинності за окремі кримінальні правопорушення;

5) XXI ст. – теперішній час – розроблення та впровадження нових механізмів запобігання злочинності, пов'язаних з широким використанням інформаційно-комунікаційних технологій задля вчинення кримінальних правопорушень, легалізації доходів, отриманих кримінально протиправним шляхом, зокрема за допомогою операцій з криптовалютою, збройною агресією російської федерації, що дало наслідки для всіх держав світу.

Відмітимо, що кожен історичний період вніс вагомий внесок у розвиток міжнародного кримінального права та боротьбу зі злочинністю. Створення нових норм, законів, міжнародних договорів та організацій дозволило розширити і удосконалити механізми запобігання злочинності та забезпечити злочинців відповідальністю за їхні вчинки.

Прогресивні зміни в міжнародному кримінальному праві виявлялися у визначенні нових кримінальних правопорушень, таких як геноцид, злочини проти людяності, військові злочини та тероризм. Було прийнято конвенції, які запобігають торгівлі людьми, зброєю масового знищення, наркотиками, корупцією та іншими формами злочинності.

Завдяки цим зусиллям міжнародного співробітництва сучасне міжнародне кримінальне право набуло стійкої правової основи для протидії злочинності, захисту прав людини та забезпечення безпеки у міжнародному контексті. Продовжуються зусилля для посилення співробітництва та вдосконалення міжнародних механізмів боротьби зі злочинністю, зокрема в галузі кіберзлочинності, транснаціонального організованого злочину та тероризму.

1.2. Стан наукового опрацювання та дослідження проблематики міжнародних механізмів запобігання злочинності

Проблема міжнародного співробітництва у запобіганні злочинності завжди була актуальною у багатьох напрямах правничої науки. Так, це питання активно досліджувалося в кількох галузях права (в кримінальному праві, кримінології, міжнародному праві, криміналістиці тощо). Запобігання окремим видам злочинності на міжнародному рівні було предметом дисертаційних та інших наукових досліджень міждисциплінарного характеру (кримінологія, міжнародне право), фокусування уваги на якому відбулося в кінці ХХ ст. Так, активізація міжнародних зв’язків, міграційні процеси та глобалізаційні тенденції мають значний вплив на зростання організованої злочинності та її трансформацію, що і стало причиною доктринального дослідження цих питань. Розширення міжнародних зв’язків сприяє злочинцям у здійсненні крос-національних дій, включаючи транскордонну злочинність, контрабанду, торгівлю людьми, наркотиками та іншими незаконними товарами.

Питання міжнародних механізмів запобігання злочинності у науці є новим і малодослідженим. Окремі аспекти висвітлені у дисертаційних дослідженнях, монографіях, навчальних посібниках тощо, які стосуються міжнародної співпраці держав у запобіганні злочинності. Загалом всі наукові дослідження стосуються запобігання нових видів кримінальних правопорушень, які вчиняються на сучасному етапі розвитку держав.

Саме тому доцільно висвітлити доктринальні положення та стан наукового опрацювання міжнародних механізмів запобігання злочинності.

Аналіз дисертаційних досліджень щодо проблем міжнародного співробітництва в запобіганні злочинності підтверджує, що більшість з них проведена в рамках спеціальностей 12.00.08 (кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право) та 12.00.11 (міжнародне право). Це свідчить про міждисциплінарний підхід до дослідження зазначених питань [221, с. 105].

У дисертації Ю. А. Іванова «Міжнародно-правове регулювання боротьби з тероризмом у сучасних умовах» охарактеризовано міжнародно-правовий механізм запобігання тероризму, зокрема розглянуто дві Конвенції: про припинення тероризму та покарання за нього та про створення міжнародного кримінального суду. Автором проаналізовано й інші нормативні документи. Так, в період з 1979 по 1998 роки Генеральна Асамблея прийняла одинадцять резолюцій та одне рішення, які визначали заходи по боротьбі з міжнародним тероризмом. Резолюцією 49/60 від 9 грудня 1994 року було схвалено Декларацію про заходи з ліквідації міжнародного тероризму. Резолюцією Генеральної асамблеї ООН 51/210 від 17 грудня 1996 року було схвалено Декларацію, яка доповнює Декларацію про заходи з ліквідації міжнародного тероризму 1994 року. Резолюцією 51/210 було також знову запроваджено Спеціальний комітет, який повинен займатись питаннями боротьби з міжнародним тероризмом. Аналіз діяльності Спеціального комітету дає підстави для висновку про те, що практика ООН у сфері боротьби з тероризмом послідовно йде по шляху створення всеохоплюючого правового механізму конвенцій для боротьби з тероризмом в усіх його формах і проявах. Паралельно ставиться завдання розробки єдиної конвенції про боротьбу з тероризмом. З цією метою увага концентрується, насамперед, на формулюванні цілісного юридичного поняття тероризму [178, с. 11].

У дисертації Г. Л. Кохан «Міжнародно-правове співробітництво в боротьбі з рабством і работоргівлею» відмічено, що механізм запобігання цих кримінальних правопорушень на міжнародному рівні є недосконалим, адже міжнародно-правові акти про боротьбу з торгівлею людьми не охоплювали рабство як явище в цілому. Наприклад, Акт Брюссельської конференції 1890 р. Кримінально протиправною визнавав лише работоргівлю, але не саме рабство. Інколи ці документи демонстрували спрощене розуміння цього соціального явища. Так, при

підготовці Брюссельської конвенції 1890 року про заборону торгівлі африканськими невільниками стверджувалося, що держави зупинять работоргівлю тоді, коли завдяки технічному прогресу в ньому не буде необхідності. У той же час, міжнародно-правові документи того часу про боротьбу з торгівлею людьми, безумовно, вплинули на становлення заборони рабства та работоргівлі як у звичаєвому, так і в конвенційному міжнародному праві [217, с. 163–176].

У дослідженні О.В. Київець «Міжнародно-правове регулювання боротьби з відмиванням «брудних» грошей» досліджено міжнародно-правовий механізм боротьби з відмиванням незаконно здобутих грошей, створення національних, регіональних і глобальних систем протидії проникненню «брудних» грошей у легальну економіку держав. Здійснено аналіз міжнародного законодавства та національного законодавств у сфері боротьби з відмиванням грошей. Визначено структуру та проаналізовано значення основних міжнародних організацій спеціальної та загальної компетенції, до сфери діяльності яких належить боротьба з відмиванням грошей [189].

У роботі І.В. Лєшукової «Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів» вперше ґрунтовно висвітлено форми міжнародного співробітництва при розслідуванні злочинів. Авторкою висвітлено процесуальний механізм притягнення винних до кримінальної відповідальності у випадку вчинення кримінального правопорушення на території іншої держави [231].

У дисертації А. В. Войціховського «Міжнародне співробітництво держав у боротьбі з фальшивомонетництвом» детально розглянуто та надано пропозиції щодо удосконалення міжнародно-правового механізму запобігання фальшивомонетництва [107].

Дисертація О. В. Столярського «Міжнародно-правове співробітництво у боротьбі з відмиванням грошей від наркобізнесу» висвітлено різноманітні види механізмів запобігання відмивання грошей та наркобізнесу на міжнародному рівні [331].

Досить ґрунтовною з точки зору характеристики міжнародних механізмів запобігання злочинності є дисертація І. С. Нуруллаєва «Міжнародно-правове співробітництво у боротьбі зі злочинністю (сучасні особливості та основні тенденції розвитку)», який досліджує основні види міжнародних механізмів запобігання злочинності.

Цікавими є пропозиції, висвітлені у роботі І. М. Леган «Теоретико-правові засади міжнародного співробітництва щодо запобігання та

протидії транснаціональній злочинності», в якій запропоновано інноваційний підхід щодо удосконалення нормативно-правового механізму міжнародного співробітництва запобігання та протидії транснаціональній злочинності шляхом прийняття Закону України «Про запобігання та протидію транснаціональній злочинності»; внесення змін і доповнень до Кримінального кодексу України шляхом доповнення до нього розділу XXI «Кримінальні транснаціональні правопорушення»; розробку Стратегії міжнародного співробітництва щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності на період 2021–2026 рр. [230].

Проте під час дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності найбільш предметною та дотичною до цієї проблематики є докторська дисертації Г. В. Дідківської «Кримінологічна характеристика участі України в міжнародній системі запобігання злочинності», у якій висвітлено кримінологічні засади участі держави у міжнародній системі запобігання злочинності як загальновизнані, міжнародні теоретико-правові та організаційні основи, а також принципи співпраці держав, пов'язані з дослідженням стану злочинності, на чому ґрунтується їх узгоджена діяльність, об'єднання спільних зусиль, методів, способів, засобів та заходів запобігання злочинності на глобальному, регіональному та національному рівнях з урахуванням єдиного правового розуміння. Окрім цього, авторкою запропоновано визначення поняття міждержавної кримінологічної безпеки – як соціальної організаційно-правової концепції незалежного самостійного існування держав між собою, що проявляється у вигляді кримінологічних засад гарантування безпечного співіснування. Досліджено історичні аспекти значення України у запобіганні міжнародній злочинності, організаційно правові засади участі України в міжнародній системі запобігання злочинності [137].

Вагомий внесок у висвітлення проблемних питань, що стосуються теоретичних та прикладних проблем протидії організованій злочинності в європейських країнах здійснила у своєму дисертаційному дослідженні О. Ю. Шостко. Авторкою зазначено, що «міжнародна спільнота не має єдиного підходу до визначення поняття «організована злочинність». Існує велика кількість альтернативних підходів, але немає всеохопної теорії, яка примирила б різні точки зору щодо розуміння цього поняття. Умовно всі теоретичні моделі авторка поділяє на локальні або етнічні, ієрархічні, підприємницькі (з таким їх різновидом, як бюрократично-корпоративна модель)» [355, с. 22]. Крім того, О. Ю. Шостко виділяє «суттєві кримінологічні ознаки організованої

злочинності», серед яких: 1) систематична колективна кримінально протиправна діяльність об'єднань осіб із використанням нелегальних або легальних економічних практик; 2) ця діяльність відбувається в межах різних організаційних структур (від ієрархічних до мережних); 3) основною метою діяльності є отримання надприбутків, які можуть спрямовуватися, зокрема, і на отримання влади в різних політичних інститутах держави, що призводить до постійного розширення кола причетних осіб; 4) визначальним методом досягнення мети є корупція (підкуп), а в деяких випадках – насилля (залякування) окремих осіб, зокрема представників влади, працівників кримінальної юстиції» [355, с. 23].

Також найбільш вагомим науковим доробком в опрацюванні певних аспектів міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю були також дисертації таких науковців: О. І. Моісеєв «Кримінально-правова юрисдикція України щодо злочинів, вчинених за її межами» (2007), М. П. Свистуленко «Екстрадиція в правовій системі України: основні кримінально-правові аспекті» (2005), К. В. Юртаєва «Місце скоєння злочинів міжнародного характеру» (2010), Хайнекер Хаген Петер Фрідріх. Ф. «Правове співробітництво держав-членів Євросоюзу у боротьбі з організованою злочинністю» (2013) тощо.

Значна увага останніми роками приділяється даній проблематиці в Україні, серед яких варто відзначити ґрунтовні дисертаційні дослідження таких вітчизняних учених: М. Г. Вербенський «Транснаціональна злочинність: кримінологічна характеристика та шляхи запобігання» (2010), В. С. Буркаль «Протидія транснаціональній організованій злочинності у сфері економіки» (2019), Г. П. Жаровська «Теорія та практика протидії транснаціональній організованій злочинності в Україні» (2019).

Щодо питань міжнародного співробітництва держав щодо запобігання та протидії транснаціональній злочинності, то В. А. Тимошенко у своєму дисертаційному дослідженні «Формування системи національної та міжнародної протидії сучасному наркобізнесу» (2006) зазначав, що «здатність міжнародного криміналітету швидко пристосовуватися до ситуації у тому чи іншому регіоні, застосовувати найновіші досягнення науково-технічного прогресу, а також користуватися прогалинами в законодавствах деяких держав вимагає від міжнародного співтовариства максимальної мобілізації зусиль і особливо максимальної координації діяльності правоохоронних і спеціальних служб, подальшого вдосконалення й універсалізації нормативно-правових та інших механізмів боротьби з наркобізнесом» [339, с. 3].

Погоджуємося з науковцями у тому, що, враховуючи реалії сьогодення, «проблема боротьби з міжнародною злочинністю – є однією з найбільш актуальних і, відповідно, досить важливих і складних для людства і держав світового співтовариства. Міжнародна злочинність створює загрозу для існування самого міжнародного співтовариства, оскільки в структурі людського суспільства зараз мають місце організовані і цілеспрямовано діючі кримінальні об'єднання. Вони перешкоджають здійсненню не тільки правової, але і в цілому міждержавної соціально-економічної політики» [85].

Варто зазначити, що проблематика міжнародно-правових механізмів запобігання злочинності висвітлювалася й у наукових доробках зарубіжних вчених. Перша публікація, пов'язана з поняттям «International crime» датована 1974 р. та була опублікована R. S. Kale під назвою «International police communications», де визначено що «поліцейська взаємодопомога та співпраця відіграє життєво важливу роль у забезпеченні надійних засобів зв'язку для поліцейських сил різних країн. У світі існує потреба в тому, щоб універсальна міжнародна організація була доступна для поліції різних країн з метою запобігання та розкриття міжнародної злочинності» [42, с. 504–506].

Отже, як бачимо, питання щодо застосування міжнародно-правових механізмів запобігання злочинності частково досліджувалося кримінологами та правниками-міжнародниками. Що стосується механізму запобігання злочинності, то це питання на сьогодні залишається майже не дослідженим.

Так, на сьогодні в Україні немає й узгоджених теоретичних уявлень про механізм запобігання злочинності. Цей аспект протидії її проявам тим чи іншим чином висвітлювався практично всіма відомими вітчизняними кримінологами, зокрема В. Батиргареєвою, А. Бойком, В. Глушковим, Б. Головкіним, Л. Давиденком, І. Даньшиним, А. Закалюком, А. Зелінським, О. Кальманом, В. Куцом, О. Костенком, І. Лановенком, О. Литвиновим, В. Поповичем, О. Храмцовим, О. Черкасовим, О. Шостко.

У дисертації О. М. Литвинова «Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади)» автором визначено, що на сьогодні актуальним є розробка засад функціонування механізму протидії злочинності, що обумовлено практичними потребами захисту прав і свобод громадян, подальшого реформування системи влади, розробки нової політики, стратегії і тактики протидії сучасним кримінальним загрозам та негативним соціальним реаліям,

що відповідає життєво важливим інтересам та прагненням народу України. Адже сьогодні вся сукупність процесів політичних, економічних та соціальних перетворень у нашій державі сфокусована на необхідності розв'язання єдиного комплексного завдання – забезпечення її національної безпеки. Вирішальне значення з точки зору виконання цього комплексного завдання має недопущення неконтрольованого зростання злочинності, негативних змін в її структурі та формування відповідних тенденцій. Також автором сформульовано визначення та обґрунтовано розуміння соціально-правового механізму протидії злочинності як інтегрованої цілісної сукупності необхідних і достатніх функціональних і правових елементів, за допомогою яких суб'єкт формує раціональну систему впливу на фактори злочинності, забезпечує ефективне здійснення кримінологічного процесу, досягаючи тим самим результативного виконання завдань і функцій, покладених на систему протидії злочинності [233].

У науковій статті В. Я. Ступника «Механізм протидії злочинності як комплексна система соціально-правової реакції суспільства на злочинні явища» зазначено, що дійсно, механізм запобігання злочинності для вітчизняної кримінології – досить нова категорія, яка на сьогодні серйозному науковому аналізу не піддавалася. Окремі спроби вивчення не мали концептуального характеру, були розрізненими та безсистемними [334].

На думку О. Черкасова, сутність і зміст механізму запобігання злочинності визначаються розумінням самої злочинності, її детермінантами та еволюційною схильністю людей до вчинення кримінальних правопорушень. Злочинність є складним соціальним явищем, яке включає як суб'єктивні, так і об'єктивні фактори. Суб'єктивні фактори злочинності пов'язані з індивідуальними особливостями людини, її моральними цінностями, соціальним статусом, психологічними чинниками тощо. Об'єктивні фактори злочинності включають соціальні умови, економічні фактори, політичну ситуацію, культурні та правові норми. Механізм запобігання злочинності спрямований на перешкоджання виникненню схильності до вчинення кримінальних правопорушень та запобігання їх переростанню. Це означає, що запобігання злочинності повинно починатись з профілактики формування такої схильності у людей. Це може включати розвиток освіти, соціальну адаптацію, формування етичних цінностей, підтримку позитивних соціальних середовищ. Крім того, механізм запобігання злочинності передбачає реалізацію правових, соціальних та економічних заходів,

спрямованих на зменшення можливостей для вчинення злочинів. Це можуть бути поліцейські оперативні заходи, вдосконалення правової системи, підвищення ефективності судочинства, забезпечення соціальної справедливості та економічного розвитку [349].

На думку В. В. Василевича, який досліджує механізм запобігання злочинності в місцях позбавлення волі, він здійснюється шляхом проведення як загальних, так і індивідуальних заходів. Реалізація заходів, які б максимально запобігали можливості вчинення кримінальних правопорушень у місцях позбавлення волі, передбачає, перш за все, усунення організаційно-управлінських, контрольно-наглядових, інформаційних, оперативно-розшукових та деяких інших недосконалостей, які сприяють вчиненню кримінально протиправних діянь [93, с. 450].

У науковій статті В. Куца «Механізм запобігання злочинності: теоретичний аспект» пропонується авторське бачення механізму запобігання злочинності як складової більш широкого явища – механізму протидії злочинності. Наголошується, що пізнання обох вказаних механізмів має ґрунтуватись на чіткому, узгодженому уявленні про сутність і зміст самої злочинності. Сьогодні таке цілісне уявлення про неї відсутнє [226, с. 23].

Отже, вивчення стану опрацювання проблеми міжнародних механізмів запобігання злочинності дало змогу зробити такі висновки:

1) проблема застосування міжнародних механізмів запобігання злочинності є недослідженою і частково розглядалась в рамках висвітлення проблем міжнародного співробітництва держав у запобіганні злочинності (Г. Дідківська, І. Лєшукова І. Нуруллаєв). Ця наукова проблема носить міждисциплінарний характер;

2) найбільш ґрунтовно міжнародні механізми запобігання злочинності висвітлені у дослідженнях, пов’язаних з міжнародним співробітництвом держав у запобіганні окремих видів кримінальних правопорушень (Г. Кохан, Ю. Іванов, І. Леган, О. Київець, О. Шостко, А. Войціховський, О. Столярський);

3) поняття та сутність поняття «механізм запобігання злочинності» є малодослідженим у вітчизняній науці, проте спроби такі здійснювалися (О. Литвинов, В. Куц, О. Черкасов, В. Ступник тощо). Сутність міжнародно-правового механізму запобігання злочинності на сьогодні не вивчалася.

Отже, через відсутність комплексного наукового дослідження застосування міжнародних механізмів запобігання злочинності, нероз-

в'язаними в кримінологічні науці залишається частина важливих теоретико-правових та наукових проблем, серед яких: 1) становлення міжнародних механізмів запобігання злочинності; 2) теоретико-прикладне обґрунтування кримінологічного дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності; 3) методологія дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності; 4) поняття та сутність механізмів запобігання злочинності, міжнародних механізмів запобігання злочинності; 5) складові елементи механізму запобігання злочинності; 6) роль громадськості у міжнародному механізмі запобігання злочинності; 7) особливості використання універсальних та регіональних механізмів запобігання злочинності; 8) характеристика міжнародних механізмів запобігання злочинності в умовах воєнного стану; 9) нормативно-правове регулювання взаємодії держав щодо запобігання злочинності у міжнародному вимірі; 10) міжнародна співпраця України у сфері запобігання злочинності на сучасному етапі.

Дійсно, розробка комплексних досліджень і впровадження дієвих механізмів міжнародного співробітництва у запобіганні злочинності є складним завданням. Недостатня вивченість даного питання та новизна самого явища створюють перешкоди для ефективного впровадження апробованого досвіду.

Однак, визначення об'єкта вивчення в питаннях протидії конкретним формам злочинності є важливим кроком у боротьбі з цими явищами. Дослідження проблематики, пов'язаної з контрабандою мігрантів, торгівлею людьми, наркотиками, зброєю та тероризмом може допомогти виявити особливості цих форм злочинності та розробити ефективні стратегії їх запобігання.

З урахуванням недостатньої кількості комплексних досліджень в цій сфері важливим є сприяння подальшим науковим дослідженням та впровадженню апробованого досвіду. Це може здійснюватися шляхом організації та проведення наукових конференцій, семінарів, обміну досвідом між вченими та практиками, а також сприянням академічним обмінам та стажуванням.

Важливо також враховувати національні особливості та потреби України у боротьбі зі злочинністю та розвитку міжнародних механізмів запобігання злочинності. Це може включати адаптацію міжнародного досвіду до конкретних умов країни, залучення громадськості та неправлінних організацій до процесу прийняття рішень та реалізації стратегій запобігання злочинності.

Таким чином, вирішення проблем запобігання злочинності на міжнародному рівні потребує подальшого наукового дослідження, комплексних підходів та співпраці між вченими, практиками та державними органами з метою розробки та впровадження ефективних механізмів та стратегій.

1.3. Методологія дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності

В умовах збройної агресії російської федерації, вчинення військовими країни-окупанта кримінальних правопорушень проти українського населення, забезпечення прав і свобод людини і громадянина, інтересів національної безпеки є важливим аспектом державної діяльності на сьогодні. Розробка та реалізація правових та організаційно-управлінських заходів щодо запобігання злочинності у цьому випадку відіграють визначальну роль. Окрім цього, актуальним є розробка міжнародно-правових механізмів запобігання таких протиправних діянь, адже запобігти їм можливо лише на міжнародному рівні із залученням інструментарію міжнародних організацій, інших держав тощо.

Як ми зазначали у попередньому підрозділі, проблематика застосування міжнародних механізмів запобігання злочинності, поняття «механізм запобігання злочинності», «міжнародний механізм запобігання злочинності» не досліджувалися у правничій науці.

Акцентування уваги на системних основах функціонування механізму протидії злочинності в Україні є актуальним завданням. Однак, варто відзначити, що ця проблематика раніше не була предметом самостійного наукового доробку, і дослідження, що проводились, мали недостатню системність та широту підходу. Часто вони характеризувалися вузьким спрямуванням і відсутністю утилітарної спрямованості. Тому доцільно розглянути ці питання з використанням методологічного інструментарію.

Для формування ефективної системи запобігання злочинності, особливо в умовах воєнного стану, важливо проводити комплексні дослідження, що враховують всі аспекти проблеми. Це включає аналіз причин та умов, що сприяють різним видам злочинності, напрацювання оновленої моделі механізмів запобігання, розробка нових напрямів профілактики, здійснення реформ у діяльності правоохоронних органів (за необхідності), проведення ефективного розслідування тощо.

Погоджуємося з науковцями в тому, що розвиток наукової бази та проведення більше досліджень з проблеми боротьби зі злочинністю

важливі для забезпечення ефективності протидії злочинності в сучасних умовах становлення української державності. Це дозволить краще розуміти фактори, що впливають на злочинність, та розробляти адекватні стратегії та заходи для її запобігання [96, с. 70].

Також співпраця між дослідниками, практиками та державними інституціями є ключовим фактором в розв'язанні проблеми злочинності. Взаємодія та обмін знаннями і досвідом дозволять ефективніше впроваджувати передові практики та інновації у сфері запобігання злочинності.

Почнемо з того, що потрібно визначити рівні методології в контексті запобігання злочинності. Зазвичай вчені розрізняють чотири рівні методології в дослідженні запобігання злочинності:

1) теоретичний рівень: на цьому рівні вивчаються загальні концептуальні підходи та моделі, що лежать в основі розуміння злочинності і розробки стратегій її запобігання. Тут розглядаються теорії, принципи і методологічні підходи до аналізу злочинності;

2) емпіричний рівень: на цьому рівні проводяться конкретні дослідження, спрямовані на збір і аналіз фактичних даних про злочинність, її причини, умови та наслідки. Використовуються методи соціологічних опитувань, статистичного аналізу, експертних оцінок та інших емпіричних методів;

3) прикладний рівень: на цьому рівні розробляються конкретні стратегії, програми і плани запобігання злочинності, що базуються на результаті теоретичних і емпіричних досліджень. Тут враховуються практичні аспекти реалізації запобіжних заходів, їх ефективність та вплив на злочинність;

4) оцінний рівень: на цьому рівні проводяться оцінки ефективності запобіжних заходів та програм. Здійснюються експертні оцінки, звіти, аналіз впливу заходів на рівень злочинності та інші соціально-економічні показники [118, с. 116].

Ці рівні взаємодіють між собою і доповнюють один одного, утворюючи комплексний підхід до дослідження запобігання злочинності. Це дозволяє отримати більш повне і глибше розуміння проблеми та розробити ефективні стратегії боротьби зі злочинністю.

Як відомо, методологія правничої науки включає в себе систему загальнонаукових та спеціально-юридичних методів наукового пізнання. Не зупиняючись детально на методі діалектизму та інших загальнонаукових методах ми акцентуємо увагу на спеціальних методах, що дозволяють розкрити суть таких понять як «запобігання злочинності»,

«механізм запобігання злочинності», які є ключовими поняттями нашого дослідження.

Особливим методом феноменології злочинності є метод правового регулювання запобігання злочинності, який використовує норми права як інструмент для впливу на суспільні відносини в сфері запобігання злочинності. Застосування правових норм встановлює певні обов'язки, права та відповідальність для учасників цих відносин.

Правове регулювання злочинності передбачає створення нормативно-правового середовища, яке спрямоване на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень і відповідальне ставлення до них. Воно може включати законодавство, постанови, розпорядження, положення, інструкції та інші правові акти, що регулюють поведінку людей і діяльність державних інституцій у сфері запобігання злочинності.

Проте, слід зазначити, що визначення способу стосовно запобігання злочинності є предметом дискусій і розглядається в контексті різних підходів і концепцій. Розробка ефективного правового регулювання в цій сфері вимагає системного аналізу, залучення експертів і врахування конкретних потреб і умов країни. Таким чином, розробка та вдосконалення методів правового регулювання є важливим завданням для ефективного запобігання злочинності та забезпечення правопорядку в суспільстві.

При дослідженні запобігання злочинності досить часто використовуються специфічні методи, які застосовуються для дослідження регіональних особливостей, характеристики та динаміки злочинності. Наприклад, аналіз документів, включаючи правові норми, статистичні дані, звіти, дослідження, може дати інформацію про законодавство, політику, програми та заходи, спрямовані на боротьбу зі злочинністю в регіоні. Метод статистичного аналізу на основі регіональних показників дозволяє виявити тенденції, патерни і особливості злочинності в конкретному регіоні.

Соціологічний метод спостереження, опитування та логічна обробка матеріалів дозволяють дослідити соціальні причини, мотивації та впливові фактори злочинності на рівні регіону. Організаційно-структурний та порівняльно-правовий методи дозволяють вивчати і порівнювати організацію правоохоронних органів, правові системи, судову практику та інші аспекти, що впливають на злочинність в регіоні.

Використання комплексу методів дозволяє отримати більш повне і об'єктивне уявлення про злочинність у конкретному регіоні та вияви-

ти причинно-наслідкові зв’язки між різними факторами. Це дає змогу розробляти ефективні стратегії та заходи з протидії злочинності, що враховують особливості та потреби конкретного регіону.

Швидкість поширення інформації, віртуалізація комунікаційних процесів та вплив інтерпретаційних схем мають велике значення при розробці методології та методики кримінологічних досліджень. У сучасному інформаційному суспільстві, де доступ до інформації став швидким і всеосяжним завдяки розвитку інтернету та соціальних мереж, необхідно враховувати ці процеси під час збору, аналізу та інтерпретації даних у кримінологічних дослідженнях.

Також важливо брати до уваги вплив комунікації на почуття та настрої населення, а також маніпулювання громадською думкою. Інтерпретація інформації може впливати на сприйняття і оцінку кримінальних явищ, а також на формування стереотипів і уявлень про злочинність.

Крім того, треба звертати увагу на протестні настрої частини населення, які можуть впливати на динаміку злочинності та кримінальну ситуацію в суспільстві. Розуміння та аналіз цих процесів допоможуть краще розкрити фактори, що впливають на появу та поширення злочинності в сучасному суспільстві.

Тому під час розробки методології та методики кримінологічних досліджень потрібно враховувати взаємозв’язок між комунікаційними процесами, інтерпретацією інформації та кримінальними явищами, а також враховувати вплив глобалізації та інтеграції на суспільство.

При обранні методології дослідження міжнародно-правових механізмів запобігання злочинності потрібно враховувати те, що запобігання злочинності має міждисциплінарний характер і в такому разі можуть використовуватися методи кримінального, кримінально-виконавчого та кримінального процесуального права.

Отже, при дослідженні питань запобігання злочинності використовується різний методологічний інструментарій, зокрема, основна увага приділяється використанню системного та соціологічного методів наукового пізнання. Далі розглянемо методологію дослідження механізму запобігання злочинності як нового наукового поняття, яке на сьогодні є малодослідженим.

У цьому контексті зазначимо, що певні спроби дослідження не набули концептуального характеру, позаяк були розрізними та безсистемними [233, с. 84-85]. Проте, як ми зазначали раніше, це питання було об’єктом наукової уваги.

Для початку відмітимо, що механізм запобігання злочинності спочатку розглядався через призму управлінської діяльності уповноважених державних органів. Учені, такі як А. Жалінський, зосереджували свою увагу на вивченні витоків процесу запобігання злочинності, а також соціальних явищ, які сприяють та підтримують цей процес. Це дозволяє отримати загальне уявлення про причини та умови, що сприяють злочинності, та виявити закономірності його розвитку. Аналіз механізму попередження кримінальних правопорушень допомагає виявити прогалини та недоліки існуючих методів та практик і запропонувати нові шляхи покращення системи запобігання злочинності. Це сприяє розробці більш ефективних стратегій і політик в цій сфері та сприяє забезпеченню більш безпечного та стабільного суспільства [164, с. 47].

Позиції науковців підтверджують, що механізм запобігання кримінальних правопорушень має характер керованого процесу, що є наслідком реалізації організаційної структури профілактики злочинності. Ця структура відображає систему профілактики в цілому та її окремі складові. Система також передбачає певну стійкість зв'язків між суб'єктами профілактики всередині системи та зв'язок цих суб'єктів з відповідними об'єктами (системами об'єктів). Саме тому поняття «механізм запобігання злочинності» потрібно формувати через аналіз системи запобігання злочинності в цілому.

Окрім цього, в процесі вивчення проблематики управління запобіганням злочинності важливо враховувати необхідність ефективного проєктування і удосконалення механізмів управління, використовуючи при цьому прогностичний метод. Проєктування механізму управління визначається як об'єктивними, так і суб'єктивними факторами.

Успішне проєктування механізму управління передбачає розуміння об'єктивних законів, які впливають на функціонування системи управління. Це означає, що процес проєктування має бути підпорядкований цим законам, а не ґрунтується лише на випадковості або стихійному формуванні. Методологічний підхід, який враховує об'єктивні закони, допомагає створити ефективну систему управління, яка забезпечує максимальні результати у запобіганні злочинності.

Такий методологічний концепт дозволяє уникнути випадковості і дозволяє розробляти й удосконалювати механізми управління на основі наукового аналізу, доказів та емпіричних даних. Це допомагає забезпечити систематичний та плановий підхід до управління запобіганням злочинності і забезпечує більше ймовірне досягнення поставлених цілей у сфері протидії злочинності.

Так, вчений А. Закалюк наголошує на тому, «що питання управління діяльності відносно запобігання й протидії злочинності вимагає нового системного опрацювання, зокрема, окреслення крізь призму видової особливості його мети, цілей, принципів, функцій, методів, механізму самого управлінського процесу загалом і заходів забезпечення останнього» [169, с. 377].

Однозначно можемо стверджувати, що вивчення механізму запобігання злочинності вимагає системного підходу, оскільки цей понятійний аспект є складним і багатогранним. Проте на сьогодні у науці немає єдиного підходу до визначення поняття «механізм», що ускладнює його трактування та застосування на практиці.

Вивчення механізму запобігання злочинності із застосуванням системного підходу з практичної перспективи є важливим, оскільки метою цього дослідження є досягнення конкретних позитивних результатів у протидії злочинності. Аналіз фактичних результатів впливу кримінологічних заходів дозволить зрозуміти, як саме механізм запобігання злочинності функціонує і які його складові взаємодіють між собою для досягнення практичної ефективності.

Цей практичний підхід допоможе зосередитись на реальних змінах у криміногенній ситуації та покращенні результативності запобігання злочинності. Вивчення механізму запобігання злочинності як системи з усіма його складовими елементами та взаємозв’язками дозволить краще розуміти, які конкретні заходи та процеси сприяють досягненню успіху в протидії злочинності.

Погоджуємося з вченими у тому, що у цьому випадку дефініція «механізм протидії злочинності» справді буде вихідним із поняття «протидія злочинності». З огляду на це, про ефективність механізму можна диспутувати тоді, коли будуть оцінені усі потенційні форми його вияву й безпосереднього застосування у кримінологічній практиці, а теж у випадку його відповідності певним нормативно окресленим стандартам [74, с. 91].

Поняття «механізм» в контексті протидії злочинності повинно відображати системно-динамічний та функціонально-структурний аспекти соціальної реальності та архітектоніку кримінологічного впливу. Наприклад, дослідження сутності та структури механізму протидії наркозлочинності вимагає визначення його визначення і складових елементів. Використання методу дослідження за аналогією може допомогти у досягненні нового рівня узагальнення та генерації нових ідей для формулювання наукових положень [115, с. 91].

Це вимагає всебічного розгляду складових (елементів) механізму та їх взаємозв'язків. Наприклад, дослідження механізму протидії наркозлочинності дозволить краще розуміти, які конкретні фактори та процеси сприяють ефективному впливу на наркозлочинність та досягненню бажаних результатів. Аналіз структури та функціонування механізму запобігання наркозлочинності важливий для розробки та вдосконалення стратегій та заходів у цій сфері.

Взаємодія елементів різних систем є невід'ємною складовою будь-якого механізму. Однак, звичайна консолідація елементів у єдину цілісність не дає повного розуміння його як функціонуючої системи і не дозволяє виділити головні структурні та інтеграційні зв'язки.

Для досягнення більш глибокого розуміння та характеристики механізму важливим є використання системного підходу. Системний підхід дозволяє аналізувати механізм як комплексну систему зі своїми внутрішніми зв'язками та взаємодією. Він дозволяє розглядати механізм з позицій теоретичних положень та використовувати ці знання у практичній діяльності.

Застосування системного підходу у дослідженні механізму протидії злочинності дає змогу аналізувати взаємозв'язки між його складовими елементами, виявляти структурні залежності та розуміти, як вони впливають на ефективність протидії злочинності. Це сприяє розробці теоретичних положень та їх швидкому використанню у прикладному аспекті.

Механізм запобігання злочинності повинен враховувати закономірності та тенденції, які визначають суспільні відносини на конкретному історичному етапі. Це важливо для адаптації механізму до поточних потреб та викликів у сфері запобігання злочинності.

У контексті системних наукових підходів, варто зазначити, що існує певна суб'єктивність у виборі концепцій та моделей системи, оскільки це визначається поглядами дослідника та сприйняттям об'єкта. Отже, вибір концепції механізму запобігання злочинності базується на суб'єктно-об'єктній дуалістичності, де дослідник і його погляди на систему впливають на розуміння та вивчення цього явища.

В цьому контексті методологічна концепція ґрунтується на гіпотезі, що саме в моделі механізму протидії злочинності виявляються особливості та їх взаємозв'язки, вивчення яких дає можливість досягнути результатів наукового пошуку. Таким чином, діяльність у сфері запобігання злочинності розглядається як об'єкт, а механізм – як засіб його вивчення.

Це стосується усвідомлення того, що механізм протидії злочинності є складною системою, яка включає в себе різні складові та їх взаємозв'язки. Його дослідження дозволяє розкрити сутність та особливості цього механізму, а також розробити наукові підходи та теоретичні положення, які можуть бути застосовані в практичній діяльності для покращення процесу запобігання злочинності [115, с. 91].

Вивчення механізму протидії злочинності потрібно здійснювати з метою спрощення складних явищ, шукаючи основний елемент або підхід, який пояснює цю систему. Виокремлення механізму допомагає зосередитись на ієрархічній структурі запобігання злочинності, що дозволяє вибрати певний рівень абстракції, який забезпечує цілісність та узгодженість дослідницької програми, завдань, методологічної позиції, термінології та понять.

Погоджуємося з О. Гуміним та іншими науковцями у тому, що необхідність використання системного методу визначається «певною складністю вивчення питань протидії злочинності як об'єкта аналізу, а також пов'язана з різнобічністю практичних завдань, що об'єктивно зумовлює нагальну необхідність у застосуванні означуваного підходу». Значущість системного підходу пояснюється його реальними потенціями у процесі пізнання та розв'язання проблем довколишньої дійсності. Саме він дає можливість інтегрувати різноманітні проблеми, віднайти їх спільну особливість і, в такий спосіб, сформувати групу доволі складних проблем як цілісну всеохоплюючу проблему [129, с. 187].

Отже, системний підхід є найопрацьованішою методологією дослідження складних явищ та процесів. Використання системного підходу дозволяє розглядати соціальні системи, такі як запобігання злочинності, як цілісні інститути, що знаходяться у постійному динамічному розвитку.

Системний підхід допомагає вирішувати проблеми, коли існує багато взаємозв'язків як всередині системи, так і зовні неї. Цей підхід дозволяє виявити цілісну інтегровану особливість системи та знайти базис для розв'язання проблеми протидії злочинності. Як слушно зауважує Ю. Аврутін, «системний підхід щодо вивчення доволі складних динамічних цілісностей сприяє виявленню внутрішнього механізму не лише дії окремих його складових, утім й їх взаємодії на різних етапах, рівнях» [74, с. 60].

Для системного дослідження необхідний аналіз об'єкта як системи з урахуванням його фактичних завдань та контексту розгляду. Поняття

«система» є вихідною категорією системного підходу, яка отримала значну увагу в наукових дослідженнях у другій половині XX століття.

Важливо розуміти, що системи є динамічними та постійно змінюються. В кожній системі відбуваються різноманітні зміни, які можуть бути трансформаційними, модифікаційними або реорганізаційними. Проте, є певна зміна, яка підтверджує існування системи як обмеженої матеріальної цілісності, і ця зміна виявляється у формі руху. Форма руху елементів системи визначає її місце в ієрархії систем.

У суспільній дійсності всі явища і процеси взаємозалежні, тому поняття «система» має відображати конкретні зв'язки між взаємодіючими елементами.

Аналізуючи систему як окреме взаємодіюче явище з численними елементами, ми визначаємо конкретність цього комплексу.

Таким чином, системний підхід вивчення запобігання злочинності дозволяє аналізувати її як цілісну систему зі специфічними зв'язками та взаємодією між елементами. Це дозволяє отримати більш глибоке розуміння складних соціальних явищ і процесів, а також розробити ефективні стратегії та рішення для механізму запобігання злочинності.

Загалом опис системи є складним завданням, оскільки системи мають багатоаспектну та динамічну природу. Поняття «ціле» може використовуватись для опису систем, які досягли стану зрілості і в яких процеси відбуваються у відносній рівновазі між початковим і кінцевим етапами розвитку.

Проте, важливо розуміти, що поняття «ціле» має сенс лише у відношенні до поняття «система». Вони збігаються, коли система набуває певних особливостей, які виокремлюють її як «ціле». Система, у свою чергу, є матеріальним утворенням з конкретною формою, що складається з взаємозалежних складових елементів.

Система, як цілісне утворення, визначається як природою елементів, що її складають, а також характером взаємозв'язків, що формуються між ними, тобто структурою. У той же час, сама система впливає на елементи, змінюючи їх якості та особливості. Вона співвідноситься з елементами як ціле зі складовими, відображаючи діалектику взаємодії окремих частин і цілого.

Таким чином, розуміння понять «система» та «ціле» в контексті системного підходу дозволяє аналізувати системи як цілісні утворення з урахуванням їх структури та взаємозв'язків між елементами. Це дає змогу отримати глибше розуміння природи складних явищ та процесів і використовувати це розуміння для розв'язання практичних завдань.

Отже, беручи до уваги зроблені нами висновки, відмітимо, що поняття запобігання злочинності, механізму запобігання злочинності з використанням системного підходу розуміється як сукупність визначених об'єктів, речей, які між собою тісно взаємодіють і взаємозалежать одне від одного.

Під системою ми розуміємо певний перелік компонентів, що входять до її складу, мають певне призначення, розташовані у визначеному порядку і тісно пов'язані між собою. Всі вони спрямовані на виконання певної функції.

В результаті аналізу методологічного інструментарію дослідження механізму запобігання злочинності можемо узагальнити деякі науково-методологічні основи.

Запобігання злочинності є результатом нормотворчого і правозастосовного процесу і відображає стан упорядкованості суспільних відносин з метою мінімізації рівня злочинності. Вона забезпечує захист прав та законних інтересів особи, соціуму та держави.

Запобігання злочинності може розглядатись як специфічний вид управлінської діяльності, але це не виключає її політико-правового характеру. Важливо зберегти інші поняття, які використовуються в кримінологічній діяльності, оскільки вони відображають визначальні аспекти цієї сфери.

Запобігання злочинності є одним з важливих засобів забезпечення безпечного суспільного життя, і її ефективність визначає якість життя кожної людини. Вона базується на взаємодії діяльності (як системи) та форм вираження певних особливостей, які проявляються у взаємозв'язках між складовими елементами цього явища. Аналіз об'єкта запобігання злочинності передбачає виокремлення найбільш значущих складових елементів та взаємозв'язків для розуміння його цілісності.

Система запобігання злочинності визначається як об'єктивно існуючі взаємозв'язки, що консолідують складові елементи цього соціального явища. Ці елементи і зв'язки формують єдине ціле. Система запобігання злочинності відображає об'єктивну дійсність, сприймається у формі абстрактно визначених сторін соціальної дійсності, пов'язаної з конкретними видами діяльності.

Також підкреслимо важливість розуміння протидії злочинності як системної діяльності, взаємозв'язків між її складовими елементами та впливу на суспільство в цілому. Вивчення й аналіз механізму запобігання злочинності з системного підходу допомагають розкрити її сутність і знайти ефективні способи боротьби з цим соціальним явищем.

Варто зазначити, що в сучасній науковій літературі поряд із методами дослідження до пізнавального інструментарію залучаються сучасні методологічні підходи, як структурний елемент методології [229, с. 116].

У даному контексті актуальними для визначення методологічного інструментарію дослідження механізму запобігання злочинності є використання парадигми як певного переліку встановлених на сьогодні передумов, які допомагають у встановленні певного поняття.

Гостро критикуючи позитивізм і називаючи його основною хворобою сучасної української кримінології О. М. Костенко пропонує модернізувати її у парадигмі соціального натуралізму, послідовно наполягаючи шукати радикальні засоби протидії злочинності у сфері пізнання законів соціальної природи для узгодження з ними волі та свідомості якомога більшого числа людей, тобто формування у них соціальної культури [215, с. 192]. Для забезпечення соціального порядку в Україні, зазначає вчений, необхідно доповнити Конституцію нормою наступного змісту: «Держава протидіє формуванню у громадян соціопатії і сприяє формуванню у них соціальної культури» [215, с. 192]. Проте такі ідеї у науці не були підтримані.

Цю думку поділяють й інші кримінологи. Зокрема, розглядаючи загальні філософські світоглядні та пізнавальні засади методології кримінологічної науки, А. П. Закалюк окрему увагу приділив аналізу принципу соціального натуралізму, за результатами якого констатував, що висновки О. М. Костенка не випливають з тверджень Г. Гроція та визнав їх штучним поширенням змісту і значення природного в праві за рахунок недотримання межі та міри, які відокремлюють природне від соціального, тобто утвореного людьми, що становить соціальну практику [215, с. 92].

За влучним висловом О. Л. Тимчука, відповідно до запропонованого О. М. Костенком підходу ігнорується якісна специфіка суспільства у порівнянні із природою, що означає відхід від досягнень сучасної соціології та регрес до стану науки XVII–VIII ст. [341, с. 189].

Постмодерністська парадигма в кримінології характеризується певними особливостями, які були виокремлені деякими науковцями. Ось деякі з них:

1) ставлення до попередніх кримінологічних уявлень: постмодерністська кримінологія відноситься до критичної традиції і піддає сумніву загальноприйняті кримінологічні концепції і теорії.

2) відсутність явно домінуючих концептів: постмодерністська кримінологія відхиляє уявлення про існування єдиної правильної теорії, висувається ідея про наявність різноманітних і суперечливих підходів.

3) комплексність методології досліджень та активне запозичення методів з недотичних наук: постмодерністська кримінологія застосовує інтердисциплінарний підхід, використовуючи методи з різних галузей знання, таких як соціологія, психологія, антропологія та інші.

4) пошук мірила норми та девіації: постмодерністська кримінологія ставить під сумнів універсальність нормативної моделі контролю над девіантною поведінкою і шукає альтернативні способи розуміння норми та девіації.

5) компаративізм: постмодерністська кримінологія акцентує увагу на порівняльному аналізі кримінальних явищ і систем кримінального правосуддя в різних країнах і культурах.

6) критика традиційних засобів та інститутів соціального контролю: постмодерністська кримінологія підкреслює неефективність і несправедливість традиційних форм соціального контролю і спрямовує увагу на альтернативні шляхи розвитку.

7) прагматичність: постмодерністська кримінологія зосереджується на пошуку практичних рішень проблем злочинності, наголошуючи на ефективності і результативності в суспільних практиках [242, с. 173].

У сучасних умовах глобалізаційних процесів евристичний потенціал синергетичної парадигми в методології кримінологічних досліджень відмічає С. Ю. Лукашевич [234, с. 29]. На його думку, відповідно до синергетичних уявлень про соціум та його інститути злочинність та система запобігання та протидії їй – це самоупорядкована та самоврегульована нелінійна система, яка відкрита для різноманітних впливів і перебуває у стані постійного обміну речовиною, енергією та інформацією з іншими напрямами соціального регулювання та управління, з суб’єктами та об’єктами соціальної взаємодії тощо [234, с. 29]. Вчений вважає, що саме синергетивна парадигма є найбільш вдалою для процесу дослідження.

Синергетична парадигма дійсно має значний потенціал для дослідження та розуміння системи запобігання злочинності. Вона дозволяє аналізувати взаємодію елементів в системі, враховуючи їх взаємозалежність та спільну динаміку.

Синергетика вивчає явища, які виникають внаслідок взаємодії компонентів системи, коли сукупність елементів не просто дорівнює сумі їх окремих властивостей, а виявляє нові емерджентні властивості

та поведінку. Застосування синергетичних підходів дозволяє кримінологам розглядати систему протидії злочинності як комплексне утворення, де виникають нові явища та процеси на основі взаємодії різних складових.

В. А. Номоконов також визначає синергетику як нову парадигму в кримінології, здатну скласти конкуренцію «нормативістській» та «соціологічній» концепціям-парадигмам [263, с. 108].

В. В. Коваленко називає її синергетичним підходом кримінологічних досліджень, відповідно до якого і злочинність, і система протидії їй – це елементи соціальної самоорганізації (саморегуляції) суспільства. Вчений наполягає, що саме цей підхід є найбільш вдалим для створення теоретичної конструкції запобігання кримінальним правопорушенням, а також формування відповідної стратегії на основі системної цілісності суспільства, його організаційно-структурної впорядкованості та здатності до саморегуляції, оскільки саме взаємодія компонентів систем пояснює факти, а не результати дослідження змісту фізичних, біологічних, соціальних чи теоретичних процесів [194, с. 6].

Постмодерністська парадигма, яка базується на критичному ставленні до попередніх кримінологічних уявлень, може бути корисною для дослідження безпеки та запобігання злочинності. Цей підхід може сприяти виявленню криміногенних об’єктів, аналізу зв’язків між ними та розробленню ефективних заходів протидії. Також він підкреслює роль самоорганізації інститутів громадянського суспільства у протидії злочинності.

Соціологізм у кримінології спрямовує на з’ясування залежностей між державно-правовими і соціально-правовими явищами та процесами від стану розвитку громадянського суспільства загалом. Цей підхід дозволяє враховувати ширший соціальний контекст при аналізі злочинності і формуванні стратегій протидії.

Феноменологія злочинності залежить від методології юридичної науки, але використовує інші методи, такі як економічні, соціологічні, психологічні тощо. Цей підхід спрямований на комплексне вивчення фактів, закономірностей, зв’язків і причин злочинності, враховуючи їх взаємодію та вплив усіх обставин суспільного життя, включаючи правові. Феноменологія злочинності розглядає особливі причинно-наслідкові зв’язки, фактори та механізми, що впливають на злочинність, з метою розробки стратегій запобігання [96, с. 70; 106, с. 17].

Таким чином, різні методологічні підходи в кримінології допомагають зрозуміти різні аспекти злочинності, їх залежності від

соціального контексту та розвитку громадянського суспільства, а також виявити та аналізувати різноманітні фактори, що сприяють злочинності. Ці підходи можуть використовуватися як окремо, так і в поєднанні, залежно від об'єктів та цілей дослідження.

Методологія дослідження міжнародних механізмів злочинності включає сукупність принципів, підходів і методів пізнання. Принципи включають об'єктивність, всебічність і повноту, історизм, комплексність, детермінізм, розвиток, єдність теоретичного та емпіричного пізнання, а також теорії та практики. Підходи включають комплексний, системний та синергетичний підходи до дослідження.

Щодо методів пізнання, використовуються загальнонаукові методи, такі як формально-логічні методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, абстрагування, системно-структурний, історичний та порівняльний методи. Також використовуються конкретно-наукові методи дослідження, включаючи спеціальні методи юридичної науки, такі як формально-правовий, формально-догматичний, компаративістський метод, метод кримінологічного моделювання. Крім того, використовуються методи інших наук, таких як соціологія (метод опитування, вивчення документів) і статистика (групування, узагальнення показників тощо). Також історико-правовий порівняльний метод є ефективним для дослідження міжнародних механізмів злочинності, оскільки він дозволяє отримати достовірні та науково обґрунтовані висновки про предмет дослідження та формувати пропозиції для підвищення ефективності механізму запобігання злочинності.

Особливу увагу при дослідженні основного понятійного апарату, що стосується теми дослідження звернено на певний методологічний інструментарій. Системний метод надав можливість сформувати визначення механізму запобігання злочинності через аналіз системи управління процесом запобігання, системи суб'єктів, які уповноважені здійснювати запобігання злочинності в Україні; системи заходів запобігання злочинності тощо. При цьому також використано прогностичний метод, за допомогою якого враховано необхідність ефективного проєктування і удосконалення механізмів запобігання злочинності з огляду на виникнення нових детермінантів кримінальних правопорушень. Також згадано про важливість історико-правового та порівняльно-правового підходів, які використовуються для формування якісного та ефективного механізму запобігання злочинності.

Отже, здійснивши науково-методологічний аналіз дефініції механізму запобігання злочинності загалом, потрібно наголосити на тому,

що кожен рівень цієї системи має свій власний набір елементів, які визначають його побудову. Аналізуючи протидію злочинності у різних аспектах, можна виявити ці елементи, а також різні форми кримінологічного впливу з їх характерними модусами (методами, засобами, способами).

Крім того, важливо зазначити, що механізм запобігання злочинності функціонує не тільки у вертикальному напрямку, але й у горизонтальному. Це означає, що він передбачає складне переплетення і взаємодію різних модусів (методів, засобів, способів) кримінологічного впливу. Такий підхід враховує неодноразовий характер впливу та необхідність використання різноманітних засобів та стратегій у боротьбі зі злочинністю.

Тому під механізмом запобігання злочинності слід розуміти системне утворення, що складається з принципів, норм, інститутів (як державно-правових, так і суспільно-правових), модусів (організаційних, правових, економічних, соціально-психологічних), відносин і зв'язків. Ці елементи сприяють кримінологічному впливу на певні об'єкти з метою досягнення визначених цілей.

Висновки до Розділу 1

1. Наукове дослідження проблем становлення та розвитку міжнародних механізмів запобігання злочинності має велике значення для зрозуміння ефективних стратегій, систем та інструментів, які можуть бути використані в сучасних умовах. Це дозволяє країнам обмінюватися досвідом, розробляти спільні стандарти, угоди та міжнародні інструменти для протидії злочинності та забезпечення безпеки.

На сьогодні у міжнародно-правовому полі існують нові виклики і загрози, зумовлені широким використанням інформаційно-комунікаційних технологій задля вчинення кримінальних правопорушень, легалізації доходів, отриманих кримінально протиправним шляхом, зокрема за допомогою операцій з криптовалютою, збройною агресією російської федерації, що дало наслідки для всіх держав світу. Саме тому міжнародне співтовариство напрацьовує нові механізми запобігання цим видам злочинності, які полягають у зміні нормативно-правового поля їх регулювання та створенні нових процедур для притягнення винних до відповідальності.

2. Проблема міжнародного співробітництва у запобіганні злочинності завжди була актуальною у багатьох напрямах правничої науки. Так, це питання активно досліджувалося в кількох галузях права (в

кримінальному праві, кримінології, міжнародному праві, криміналістиці тощо). Запобігання окремим видам злочинності на міжнародному рівні було предметом дисертаційних та інших наукових досліджень міждисциплінарного характеру (кримінологія, міжнародне право), фокусування уваги на якому відбулося в кінці XX ст. Так, активізація міжнародних зв'язків, міграційні процеси та глобалізаційні тенденції мають значний вплив на зростання організованої злочинності та її трансформацію, що і стало причиною доктринального дослідження цих питань. Розширення міжнародних зв'язків сприяє злочинцям у здійсненні крос-національних дій, включаючи транскордонну злочинність, контрабанду, торгівлю людьми, наркотиками та іншими незаконними товарами.

Питання міжнародних механізмів запобігання злочинності у науці є новим, малодослідженим. Окремі аспекти висвітлені у дисертаційних дослідженнях, монографіях, навчальних посібниках тощо, які стосуються міжнародної співпраці держав у запобіганні злочинності. Загалом всі наукові дослідження стосуються запобігання нових видів кримінальних правопорушень, які вчиняються на сучасному етапі розвитку держав.

3. Різні методологічні підходи в кримінології допомагають зрозуміти різні аспекти злочинності, їх залежності від соціального контексту та розвитку громадянського суспільства, а також виявити та аналізувати різноманітні фактори, що сприяють злочинності. Ці підходи можуть використовуватися як окремо, так і в поєднанні, залежно від об'єктів та цілей дослідження.

Однозначно можемо стверджувати, що вивчення механізму запобігання злочинності вимагає системного підходу, оскільки цей понятєвий аспект є складним і багатогранним. Системний метод надав можливість сформувати визначення механізму запобігання злочинності через аналіз системи управління процесом запобігання, системи суб'єктів, які уповноважені здійснювати запобігання злочинності в Україні; системи заходів запобігання злочинності тощо.

РОЗДІЛ 2
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

2.1. Поняття та сутність механізмів запобігання злочинності

У сучасних умовах розвитку української державності та агресивного військового вторгнення росії на територію України велике значення набуває захист національної безпеки. Одним з основних факторів у цьому контексті є розробка нових і вдосконалення існуючих методів і заходів, спрямованих на запобігання злочинності, а також розробка та прийняття комплексного плану запобігання злочинності. Виникає питання про визначення складових елементів механізму запобігання злочинності, який повинен спрямовуватись на досягнення соціально прийнятного рівня злочинності і мінімізацію наслідків кримінальних правопорушень.

На сьогодні запобігання злочинності є одним з найбільш пріоритетних напрямів діяльності кожної держави. Однак питання визначення злочинності залишається недостатньо дослідженим, що ускладнює встановлення поняття та сутності механізму запобігання злочинності з метою його практичного удосконалення.

Тому дослідження проблем функціонування механізму запобігання злочинності на сучасному етапі розвитку України є актуальним. При дослідженні цього питання ми ставили за мету аналіз доктринальних джерел щодо поняття та сутності механізму запобігання злочинності і формування на основі цього авторської дефініції.

У відповідності до поставленої мети, перед нами стоять такі завдання:

1. Провести аналіз наукових джерел, що стосуються поняття «механізм запобігання злочинності».

2. Виявити переваги та недоліки існуючого визначення цього поняття.

3. На основі проведеного аналізу сформулювати власне визначення механізму запобігання злочинності в Україні та визначити його основні складові елементи.

Дослідження ґрунтувалося на застосуванні загальнонаукових та спеціальних методів пізнання. Застосування діалектичного методу дало можливість розглянути проблеми дослідження в динаміці, встановити їх взаємозв’язок та обумовленість. Використання статистичного ме-

тоду допомогло опрацювати емпіричну базу як джерело інформації про предмет дослідження. Застосування формально-юридичного методу дозволило розкрити питання, пов'язані з визначенням поняття «механізм запобігання злочинності», обґрунтувати висновки та пропозиції щодо його вдосконалення. При підведенні підсумків використовувалися методи синтезу і узагальнення.

У науковій літературі визначення механізму запобігання злочинності є дискусійним, оскільки це питання в кримінології вже деякий час вважається ключовим.

Дефініція «механізм» має грецьке походження. У контексті розглянутої проблеми, важливим є його трактування як внутрішнього устрою системи [195, с. 340]. У даному випадку можна говорити про єдність закономірно розташованих і взаємозв'язаних елементів, які визначають порядок діяльності державних і недержавних структур з метою запобігання кримінальним правопорушенням. Для розуміння та обґрунтування теоретичної моделі цього механізму необхідний аналіз даної проблеми.

Загалом, у широкому розумінні, термін «механізм» означає внутрішній устрій або сукупність процесів, що складаються явища [89, с. 665]. З точки зору системного підходу, «механізм» можна розглядати як внутрішній устрій системи [195, с. 340]. Таким чином, механізм запобігання злочинності можна розуміти як сукупність послідовно здійснюваних процесів, спрямованих на недопущення кримінальних правопорушень. Це узгоджується з розумінням самого запобігання злочинності як діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню кримінальних правопорушень шляхом переривання дії чинників, що спричиняють їх, і перешкоджання подальшому збільшенню кримінальних правопорушень і загальній злочинності [169, с. 124].

А. П. Закалюк запропонував, щоб термін «запобігання кримінальним правопорушенням» вважався загальним терміном, що включає в себе різні підходи залежно від ступеня сформованості причин та умов кримінально протиправної поведінки і моменту їх реалізації. Зокрема, виділяються такі підходи: профілактика, що спрямована на запобігання формуванню кримінально протиправного умислу; попередження, яке застосовується після формування кримінально протиправного умислу і перед початком вчинення кримінального правопорушення; та припинення кримінального правопорушення, до якого відносяться заходи, що застосовуються після початку кримінально караної діяльності [358, с. 513–514].

Така позиція вченого заслуговує на увагу, оскільки повністю відповідає вимогам українського законодавства.

Згідно наукової позиції В. Куца, механізм запобігання злочинності є складовою більш широкого явища, яким є «механізм протидії злочинності». У цей механізм входять дві основні компоненти: механізм запобігання злочинності та механізм кримінально-правового реагування на вчинення кримінальних правопорушень [228, с. 107].

Проте, вчений вказує на те, що це положення не приймається тими, хто досліджує проблему протидії злочинності та її окремих аспектів. Він стверджує, що запобігання злочинності є невід'ємною складовою протидії злочинності. Запобігання включає в себе поєднання заходів, спрямованих на запобігання проявам злочинності, а також кримінально-правової реакції на них. Висунення запобігання за межі протидії злочинності призводить до того, що протидія проявам злочинності стає «боротьбою зі злочинцями» в слідчо-прокурорських кабінетах та судах [228, с. 108].

Доцільно відзначити, що на законодавчому рівні поняття «запобігання» та «протидія» не є чітко визначеними. Тому при аналізі механізму запобігання злочинності потрібно керуватись чинним законодавством. У нашому науковому дослідженні ми орієнтуємося на статтю 1 Кримінального кодексу України, де зазначено, що «Кримінальний кодекс України має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням» [219].

Тому, коли ми говоримо про зменшення кримінально протиправних посягань у нашій державі, ми маємо використовувати поняття «запобігання». Проте, варто відзначити, що на сьогодні в Україні ще не сформована цілісна та ефективна вітчизняна система запобігання злочинності. Однак, найбільш законодавчо визначеним напрямом у цьому аспекті є запобігання корупційним кримінальним правопорушенням. Закон України «Про запобігання корупції» є основою для запобігання цього виду злочинності. Крім того, в Україні приймаються короткострокові програми запобігання корупції на загальнодержавному та місцевому рівнях.

Для визначення поняття механізму запобігання злочинності потрібно детальніше проаналізувати його сутність та складові елементи. Вчені вказують, що розуміння сутності та змісту механізму запо-

бігання злочинності повинно базуватись на розумінні сутності та змісту самої злочинності як результату взаємодії суб'єктивних та об'єктивних факторів, що визначають схильність людей до вчинення кримінальних правопорушень, а також прояви цієї схильності у формі фактичних кримінальних правопорушень. Таким чином, запобігання злочинності означає не допускати формування схильності до кримінальних правопорушень, а якщо вона вже виникла, то не допускати перетворення її на фактичне протиправне діяння [226, с. 23].

Складовими механізму запобігання злочинності, який включається до його структури, є такі елементи: 1) фактори, що визначають схильність до вчинення кримінальних правопорушень; 2) сама наявність цієї схильності, якщо вона виникла; 3) зусилля, спрямовані на реалізацію цієї схильності шляхом готування до кримінального правопорушення. Проте, для запобігання підготовці до кримінальних правопорушень, замаху на вчинення кримінального правопорушення та самого вчинення кримінального правопорушення, кримінально-правова реакція на їхнє вчинення стає необхідним засобом запобігання злочинності. Вона визначає механізм реалізації запобіжних заходів [219].

У кримінології правильно відзначають, що механізм запобігання злочинності складається з двох компонентів: динамічного та статичного. Динамічна складова містить заходи запобігання злочинності, які включають:

1. Профілактику злочинності, що означає прийняття заходів для нейтралізації суб'єктивних та об'єктивних умов, що сприяють появі схильності до вчинення кримінальних правопорушень.

2. Попередження злочинності, що включає наголошення особам, схильним до вчинення кримінальних правопорушень, на нерозумність таких дій через соціально негативні наслідки як для суспільства, так і для них самих.

3. Припинення початого кримінально протиправного діяння, що означає зусилля, спрямовані на переривання готування до кримінального проступку або злочину, за який передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком до двох років (ч. 2 ст. 14 КК України) [219].

Профілактика кримінальних правопорушень, яка є першою складовою механізму запобігання злочинності, полягає у зменшенні чинників, що сприяють злочинності, а також умов, які сприяють її виникненню.

У разі, коли заходи, спрямовані на нейтралізацію чинників злочинності, не є ефективними, застосовуються заходи щодо попередження злочинності.

Попередження – це сукупність заходів, спрямованих безпосередньо на свідомість конкретних осіб або окремих груп, які мають кримінально протиправні наміри або замір вчинення кримінального правопорушення.

На рівні індивідуального запобігання кримінальним правопорушенням попередження проявляється у вигляді інформування потенційного злочинця про нерозумність планованого ним протиправного діяння. Головною ознакою цієї форми запобігання є використання зусиль, спрямованих на конкретних осіб, які вже мають намір вчинити кримінальне правопорушення. З точки зору кримінального права це означає, що попередженням кримінального правопорушення є дії суб'єктів запобігання на етапі виявлення умислу щодо його вчинення [228, с. 109].

Якщо попередження не зупиняє потенційного злочинця і він розпочинає підготовку до вчинення кримінального правопорушення, активізується третя і остання складова механізму запобігання – припинення готування до вчинення кримінального правопорушення. Зазначене припинення залишається в рамках запобіжної діяльності, за умови, що сама підготовка до вчинення кримінального правопорушення не є кримінально караною. Однак, якщо підготовка до кримінального правопорушення передбачає кримінальну відповідальність (згідно з частиною 2 статті 14 Кримінального кодексу України), припинення такої підготовки вже розглядається як правова реакція на вчинення кримінального правопорушення. Поза межами механізму запобігання злочинності залишається також припинення кримінального правопорушення на стадії замаху на його вчинення, оскільки замах завжди є кримінально караною діяльністю [228, с. 109].

Отже, можна зробити висновок, що перша форма запобігання злочинності спрямована на нейтралізацію причин та умов, що призводять до злочинності, друга форма – попередження кримінальних правопорушень – фокусується на поведінці осіб, які мають схильність до вчинення кримінальних правопорушень, а третя – припинення – спрямована на зупинення вже початих кримінальних правопорушень.

Інша складова механізму запобігання злочинності – статична – визначається через засоби запобігання кримінальним правопорушенням. Однак, детальне описання цієї складової механізму є складним через широкий спектр заходів профілактики, попередження і припинення злочинності.

В. Куц вказує, що лише невелика частина цих засобів є предметом досліджень кримінології та юриспруденції, наприклад, оперативно-

розшукові засоби профілактики або обвинувальний вирок суду, який вважається потужним засобом запобігання злочинності, зокрема попередженням осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень [226, с. 23].

Варто відзначити, що механізм запобігання кримінальним правопорушенням проявляється по-різному на різних рівнях запобіжної діяльності. На загально-соціальному рівні таке запобігання здійснюється шляхом проведення соціально-економічних, політичних, організаційно-управлінських, культурних та інших заходів державними органами та громадськими організаціями. Однак, основною метою цих заходів не є виключно запобігання злочинності, а забезпечення нормального функціонування українського суспільства. Хоча така діяльність частково впливає на зниження рівня злочинності.

Розчленувати загально-соціальне запобігання злочинності на окремі заходи, такі як профілактика, попередження або припинення кримінальних правопорушень, і назвати конкретні засоби такого запобігання є неможливим. На практиці вони проявляються одночасно і нерозривно пов’язані. Суб’єктами загально-соціального запобігання злочинності є всі легальні соціальні та державно-правові інституції, а також кожен законослухняний член суспільства. Їхньою правомірною діяльністю вони розширюють і зміцнюють культурну сферу суспільства, що водночас обмежує сферу субкультури та її кримінально протиправну складову [226, с. 24].

На спеціально-кримінологічному рівні запобігання злочинності механізм складається зі спеціально призначених заходів, спрямованих на боротьбу з певними видами злочинності, і реалізованих спеціально уповноваженими державними органами.

На цьому рівні механізм запобігання злочинності визначається специфікою його об’єкта, оскільки здійснюється запобігання конкретних видів злочинності, таким як корислива, насильницька, корупційна, транснаціональна тощо, а не загальній злочинності в країні.

На цьому рівні запобіжна діяльність набуває своїх особливостей. Чітко проявляються форми запобігання, такі як профілактика, попередження та припинення правопорушень, а суб’єктами їх здійснення є не всі легальні інституції суспільства і держави, а лише визначені нормативно: органи публічної влади, державні органи забезпечення правопорядку, відповідні структури громадського суспільства. Наприклад, громадські організації, які займаються протидією корупції, торгівлі людьми, екологічними порушеннями, катуванням та іншими видами

злочинності, а також органи забезпечення громадського порядку [226, с. 21].

Механізм запобігання злочинності на юстиційному рівні розпочинає свою дію після реєстрації інформації про вчинене кримінальне правопорушення в Єдиному реєстрі досудових розслідувань. Його основна мета полягає в профілактиці, попередженні та припиненні подальших потенційних кримінальних правопорушень, як самим суб'єктом, який потрапив до сфери дії кримінальної юстиції (спеціальна превенція), так і широкого кола інших осіб (загальна превенція). Об'єктом запобіжної діяльності на цьому рівні є потенційні кримінальні правопорушення, які можуть бути вчинені після виявлення факту вчинення вже зареєстрованого кримінального правопорушення, що потрапило до сфери діяльності органів кримінальної юстиції. На індивідуальному рівні запобіжної діяльності це фактично визначається як рецидив [226, с. 21].

На підставі сказаного вище можна виділити особливості механізму запобігання злочинності.

По-перше, це практичний аспект, пов'язаний з роботою спеціальних органів кримінальної юстиції, які мають повноваження виявляти, розкривати, попереджати і припиняти протиправні дії. Розвиток нових економічних формацій також відображається в організації та регулюванні діяльності цих структур. Однак, практичне здійснення їх повноважень неминуче стикається з критикою, оскільки їх дії, як у соціалістичних, так і в ринкових умовах, пов'язані з використанням примусових заходів реагування. Також важливо враховувати спрямованість державної, включаючи правову, політики в цій сфері суспільних відносин, виходячи з конкретних реалій. Проте, за наявності злочинності в суспільстві необхідно передбачати застосування засобів і методів впливу на неї.

По-друге, основним завданням правничої науки завжди було узагальнення практики органів кримінальної юстиції та формулювання на цій основі теоретичних положень і практичних рекомендацій.

Щодо зовнішнього аспекту проблеми, допустимим є використання терміну «запобігання кримінальним правопорушенням» разом із поняттям «механізм запобігання кримінальним правопорушенням». Це пояснюється тим, що цей термін вказує як на можливість використання різних засобів і методів для впливу на злочинність, так і на їх взаємозв'язок. Крім того, він підкреслює послідовний хід їх реалізації відповідно до можливостей загальної злочинності та окремих її видів [349, с. 655].

Ми погоджуємося із вченими, які пропонують включити до поняття «механізм запобігання кримінальним правопорушенням» такі складові частини:

– загальнодержавні заходи економічного, ідеологічного і виховного характеру;

– заходи законодавчого та правового характеру;

– діяльність державних органів, громадських організацій та органів кримінальної юстиції, спрямована на виявлення причин і умов вчинення конкретних кримінальних правопорушень і прийняття заходів для їх усунення;

– постійна і послідовна робота органів кримінальної юстиції щодо розкриття кримінальних правопорушень, проведення розслідування та судового розгляду матеріалів кримінальних проваджень, виправлення та перевиховання осіб, що вчинили кримінальні правопорушення, а також нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі;

– проведення пошукових і оперативно-розшукових заходів, обумовлених станом оперативної обстановки [349, с. 655].

На підставі цього можемо зробити висновок, що в Україні необхідно ухвалити Закон України «Про основні засади запобігання злочинності». Цей закон повинен визначити основні напрями діяльності держави з попередження, припинення та запобігання злочинності на різних рівнях. У ньому слід також встановити комплексні заходи, спрямовані на боротьбу зі злочинністю, а також орієнтувати спеціально уповноважені органи на цю сферу. У контексті цього нормативно-правового акту доцільним є прийняття короткострокових стратегій запобігання злочинності. На нашу думку, це дозволить ефективно реалізувати правовий механізм запобігання злочинності в Україні.

Саме тому ми вважаємо, що в цьому аспекті пріоритетними є правові заходи, які будуть встановлювати мету, завдання, види і організаційну структуру органів кримінальної юстиції для досягнення визначених цілей.

Ми підтримуємо думку О. М. Черкасова про необхідність вирішення проблем інформаційного та аналітичного забезпечення як в сфері запобігання злочинності в цілому, так і в діяльності органів кримінальної юстиції. Це охоплює планування діяльності, організацію взаємодії між суб’єктами запобігання та іншими структурами, а також контроль і нагляд за системою щодо проявів та реакцій. Раціональна

організація механізму запобігання кримінальним правопорушенням є важливим елементом для забезпечення ефективного впливу засобів і методів на зниження кримінальності [349, с. 655].

Після проведення правових заходів велике значення слід приділити організаційно-управлінським заходам, які визначають напрями діяльності державних органів у подоланні злочинності.

Організаційні заходи повинні спрямовуватись на мобілізацію ресурсів держави і суспільства для запобігання кримінальним правопорушенням. Має бути встановлено обов'язок органів місцевого самоврядування розробляти регіональні програми боротьби зі злочинністю. Відповідальність за стан боротьби зі злочинністю мають нести не лише керівники органів кримінальної юстиції, але також особисто керівники регіонів. Керівникам органів слід нести відповідальність за ефективне виконання запланованих комплексних заходів, а також за невідкладне застосування заходів щодо виявлених правопорушень відповідно до законодавства в межах свого органу.

До того, як настане реальний перелом у кримінальній ситуації, важливо, щоб питання стану боротьби зі злочинністю стали предметом щомісячних обговорень на засіданнях уряду і отримували постійну увагу з боку Верховної Ради України. Координацію діяльності з питань запобігання злочинності доцільно покласти на Раду національної безпеки і оборони України, а на регіональному рівні – на голів місцевих державних адміністрацій [349, с. 655].

Як зазначають М. М. Бургей та А. Н. Литвинов у своєму науковому дослідженні, до головних завдань органів державної влади, що здійснюватимуть координацію запобігання кримінальним правопорушенням, мають відноситися:

«– участь у підготовці і здійсненні контролю реалізації рішень найвищих органів влади у сфері запобігання кримінальним правопорушенням;

– підготовка проєктів нормативно-правових актів, які регулюють діяльність у сфері запобігання кримінальним правопорушенням;

– розробка і координація виконання державних і регіональних програм, направлених на запобігання кримінальним правопорушенням, контроль їх реалізації;

– координація діяльності суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням в рамках окремих його частин, у тому числі шляхом направлення їм доручень довгострокового, проблемного характеру, а по окремих фактах і проявах кримінально протиправної діяльності –

для застосування необхідних заходів, включаючи проведення перевірок із застосуванням комплексу наданих законом засобів і методів;

– сприяння правоохоронним і іншим державним органам у вирішенні питань фінансового, матеріально-технічного, кадрового і іншого забезпечення діяльності щодо запобігання кримінальним правопорушенням;

– організація і проведення адміністративних (кадрових) розслідувань за фактами участі в кримінально протиправній діяльності посадовців органів державної влади і місцевого самоврядування;

– забезпечення системного і комплексного наукового вивчення злочинності і проблем протидії їй;

– розробка і реалізація основних напрямів і принципів співпраці України з іншими країнами і міжнародними організаціями у сфері запобігання кримінальним правопорушенням» [87, с. 81–82].

Отож, підсумовуючи сказане вище, приходимо до того, що правові та організаційно-управлінські заходи мають важливе значення у механізмі запобігання злочинності. Для реалізації будь-якого напряму державної діяльності необхідно мати правову основу, яка відображена у відповідних нормативно-правових актах. Механізм запобігання злочинності починає функціонувати з моменту реалізації організаційно-управлінських заходів державними органами. Тому основну увагу слід зосередити на цих заходах у законах та підзаконних актах.

При розгляді сутності механізму запобігання кримінальним правопорушенням важливе значення мають загальнодержавні заходи, такі як економічні, політичні, ідеологічні та виховні. За нашим переконанням, вони створюють умови для формування, модернізації та функціонування вказаного механізму.

Звертаючись до умов в Україні, можна побачити, що ці умови є нестабільними, що ускладнює процес реалізації організаційних та правових заходів, що складають основу механізму запобігання кримінальним правопорушенням [349, с. 653].

Як вже було зазначено, не існує єдиної теоретичної концепції щодо механізму запобігання злочинності в Україні. Багатьма вітчизняними кримінологами, такими як В. Батиргареєва, А. Бойко, В. Глушковий, Б. Головкін, Л. Давиденко, І. Даньшин, О. Джужа, В. Дрьомін, А. Закалюк, А. Зелінський, О. Кальман, О. Костенко, І. Лановенко, О. Литвинов, В. Попович, Б. Розовський, О. Храмцов, В. Шакун, О. Шостко, були висловлені різні позиції та аргументи щодо визначен-

ня механізму запобігання злочинності. Кожен науковець пропонує власну концепцію.

Проте в Україні механізм запобігання злочинності тільки починає формуватися, тому важливо розробити консолідовану теорію запобігання злочинності. За словами В. Куца, запобігання злочинності та механізм кримінально-правового реагування на кримінальні правопорушення є частинами більш широкого механізму протидії злочинності. Теоретичне уявлення про цей механізм може стати моделлю для створення ефективної національної системи протидії злочинності [226, с. 25].

О. М. Черкасов вбачає, що механізм запобігання кримінальним правопорушенням складається зі взаємопов'язаних функцій правоохоронної спрямованості, які включають в себе відповідні засоби і методи впливу на злочинність. Суб'єкти, які виконують ці функції, визначаються в організаційно-правовому порядку, що в результаті створює і модернізує модель обговорюваного механізму. Результативність роботи цього механізму залежить від ефективності заходів, що приймаються органами кримінальної юстиції [349, с. 655].

Вважаємо, що найбільш повною і достовірною є позиція О. М. Черкасова, який розглядає механізм запобігання злочинності крізь призму заходів запобігання. Згідно з його підходом, механізм запобігання кримінальним правопорушенням включає комплекс взаємозалежних функцій, спрямованих на використання відповідних засобів і методів для впливу на злочинність. Суб'єкти, які здійснюють ці функції, визначаються в організаційно-правовому порядку, що сприяє створенню та модернізації цього механізму. Ефективність роботи механізму запобігання злочинності визначається ефективністю прийнятих заходів органами кримінальної юстиції для запобігання вчиненню кримінальних правопорушень.

Отож, як ми вже визначали у наших попередніх наукових дослідженнях «під механізмом запобігання злочинності доцільно розуміти процес реалізації комплексу взаємопов'язаних і взаємоузгоджених заходів економічного, правового, політичного, організаційно-управлінського характеру, які спрямовані на попередження, профілактику та припинення кримінальних правопорушень і здійснюються спеціально уповноваженими державними органами в рамках комплексного плану запобігання злочинності.

Механізм запобігання злочинності доцільно нормативно визначити у Законі України «Про основні засади запобігання злочинності в Україні», і передбачити основні напрями запобіжної діяльності» [105, с. 35].

Окремо б хотілося зупинитися на питанні міжнародного механізму запобігання політичній злочинності. У глобалізованій епосі політична злочинність стала значущою та постійною загрозою для міжнародної та національної безпеки і стабільності. Створення ефективного міжнародно-правового механізму запобігання політичній злочинності є одним із найскладніших і актуальних завдань перед сучасним міжнародним правом. Однак, питання про міжнародне співробітництво у стримуванні політичної злочинності, пов'язане з політичними переслідуваннями, має двозначну інтерпретацію.

Виникає непросте питання про межі цієї солідарності, які гарантують, що держави не стануть співучасниками політичних репресій. Сьогодні, як ніколи, стає очевидною необхідність солідарного кримінального переслідування політичних злочинців. Проте, як встановити межі цієї солідарності так, щоб усунути ризик становлення держав співучасниками політичних репресій?

Політичні кримінальні правопорушення та політичні репресії відіграють значну роль в історії людства, що налічує безліч прикладів індивідуальних та масових знищень політичних опонентів. Традиційно злочин розглядається як порушення норм кримінального права (законодавчого або прецедентного), визнаних державою як кримінально протиправні [344, с. 17–18]. Зазвичай вважається, що для визначення кримінального правопорушення необхідно поєднання двох абстрактних критеріїв: законодавчого опису цієї дії як суспільно шкідливої та накладення кримінальної відповідальності на цю дію у законі.

При формуванні законів влада може впливати на виникнення кримінальних правопорушень, а через проведення правосуддя можуть з'являтися злочинці. Ф. Аквінський відзначав існування особливого виду злочинності – «злочинів влади». Застосування правових засобів для боротьби з цією формою злочинності, особливо коли можновладці виступають головними гарантами законів, є складним завданням. Часто залишається лише екстремальний варіант: якщо монарх, який має всю повноту влади, порушує свої священні обов'язки перед Богом і народом, його можна позбавити влади насильно. Людям не залишається іншого вибору, оскільки монарх перебуває поза межами закону і не підкоряється йому [77, с. 178]. Згідно з переконанням Блаженного Августина, норми права і справедливості мають бути однаково застосовані як до індивідуальної поведінки, так і до дій держави. Він вважав, що держава, яка уникає застосування цих норм, може бути порівняна з «великою зграєю розбійників» [182, с. 18]. Як

зазначає видатний історичний діяч, спеціаліст у сфері політики О. Б. Черняк зауважує: «В історії зустрічалися всі можливі збіги та розбіжності формального звинувачення, дійсного звинувачення та політичних цілей. Зброя політичного процесу використовувалась для боротьби проти передової суспільної думки проти наукових доктрин для впровадження однодумності для розпалювання расової ворожнечі, націоналістичного психозу, виправдання агресії, придушення волі там і інших подібних цілей» [350, с. 7–8]. Зі стародавніх часів існували два типи «політичних» злочинів: злочини проти Бога і злочини проти держави. Релігійні злочини вважаються найстарішими формами ідеологічних правопорушень. Використання термінів «політичні» та «загально-кримінальні» у сучасному контексті відносно цих злочинів має умовний характер. Варто враховувати, що в релігійних правових системах поняття злочину і гріху є взаємозамінними. Заповіді, такі як «не вбивай» і «не вкради», можуть розглядатися як релігійні та правові заборони одночасно. Згідно з теорією мусульманського права, держава, від імені правителя або парламенту, не може бути законодавцем, оскільки тільки Бог має теоретичну законодавчу владу. Порушення закону, отже, вважається злочином проти Бога, що має ідеологічний зміст. У середньовічній Європі репресивне право формувалося не лише державною владою, але й церковною, що привело до розподілу права на цивільне (сімейне) і церковне (канонічне) судоустрої [81, с. 199–200]. Згідно з канонічним правом середньовічної епохи, найважливішим ідеологічним злочином було прийнято вважати єретичне віровідступництво, за яке передбачалася смертна кара. Система кримінальної юстиції середньовіччя була надзвичайно жорстокою. Розповсюдження інквізиції та переслідування релігійних злочинів призвело до зростання кримінальних репресій. Згідно з положенням, що всі злочини, пов’язані з гріхом, потрапляють під юрисдикцію церкви, релігійні злочини (брехня, чаклунство, святотатство), а також порушення подружньої вірності, кровозмішення, двоєженство, лжесвідчення, наклеп і підробка документів, хибна присяга, лихварство тощо підпадали під церковну юрисдикцію. У XIII столітті католицькою церквою були запроваджені інквізиційні трибунали – особливі суди, що розглядали справи, що належали до церковної юрисдикції.

Слід зазначити, що «політичні» злочини набували різноманітних форм. У середньовічній Європі будь-який прояв «невірності» щодо короля, сеньйора, цеху або гільдії вважався злочином. Наприклад,

анатомування трупів розглядалося як злочин, за який до XVI століття передбачалася смертна кара. Термін «державна зрада» в англійському праві також мав нечітке визначення. Згідно з Актом про престолонаслідування 1534 року, будь-яке «упередження, наклеп, спроби порушити шлюб Генріха VIII з Анною Болейн» вважалося державною зрадою [350, с. 16–19].

Політичні процеси стали засобом терору під час Великої Французької революції. 9 березня 1793 року король Франції Людовік XVI був страчений згідно з рішенням Конвенту. 16 жовтня 1793 року королеву Марію-Антуанетту було страчено згідно з вироком Революційного трибуналу, вона була звинувачена у злочинах проти французького народу. Цей період був ознаменований тисячами невинних жертв терору, які приносилися на «вівтар революції», і він позначив початок нової ери політичної злочинності – епохи терору та тероризму. Термін «тероризм» з'явився у юридичній лексиці відносно недавно, але його застосування щодо політичних кримінальних правопорушень має умовний характер. Спочатку термін «терор» пов'язувався з політикою якобінців, які використовували його для лякання суспільства з метою збереження влади. Терористи-революціонери використовували терор для лякання уряду та суспільства з метою впливу на владу та захоплення нею. Багато вчених вказують на тісний зв'язок між опозиційним тероризмом та державним терором. Під впливом ліберальних ідей в європейському суспільстві сформувався романтичний образ політичного злочинця, який вважався героєм і мучеником. Тероризм у випадку порушення головного морального заповіту «не вбивай» претендував на найвищий рівень моральності. Поняття «терористична діяльність» використовувалося для позначення систематичних вбивств, що маскували їх злочинну сутність. Це поняття було введене самими злочинцями, які не бажали відносити себе до вбивць. У XIX столітті з'явилися «партії нового типу», які відкрито проголосили терор як метод політичної боротьби. З того часу тероризм став терміном, який використовується для позначення тактики, що застосовується опозиційними групами для боротьби проти правлячого режиму [219, с. 81–93]. Тероризм спочатку включав як загально-кримінальний, так і політичний аспекти. Терористам потрібна була не лише ідеологічна підтримка, але вони також отримували її. Наприклад, у вересні 1881 року журнал «Набат» опублікував статтю П. Н. Ткачова, в якій він розглядав тероризм як морально виправданий засіб політичної боротьби [180, с. 73]. Сучасні

спостерігачі зауважували, що після успіху перших терористичних актів анархісти стали розглядати принцип «терору» як найефективніший засіб дії. Вони створювали «теорії» і «системи», намагаючись переконати суспільство у законності своїх протиправних дій. На судовому процесі, що відбувався в Києві у листопаді 1884 року, підсудний Шебалін, член партії «Народна воля», у своєму останньому слові заявив: «Треба враховувати, що злочин скоюється з глибоким переконанням у його необхідності, тому терорист є людиною ідеї, діє в ім'я цієї ідеї, яку він готовий пожертвувати всім, навіть життям». Терористи XIX століття не тільки не відкидали свою «професію», але й пишалися нею. Справді, слово «терорист» звучить більш прийнятно, ніж «вбивця», «партія терористів» - краще «партії вбивць». Крім того, Я. Фойницький відмітив: «Оцінка злочинності чи не злочинності політичних дій підлягає сильним коливанням; зміна уряду може перетворити злочини, які раніше вважалися найтяжчими, на малозначущі чи байдужі вчинки».

Термін «політична злочинність» до сьогодні не має чіткого концептуального обґрунтування. Протягом більшої частини XX століття феномен міжнародної політичної злочинності залишався поза серйозними науковими дослідженнями. Розмежування кримінології і політичної злочинності було сумнівним, як зазначив відомий кримінолог Д. Матза [44].

С. Шафер з цього приводу зазначав, що «хоча політичний злочин найстаріший і, можливо, найбільш кримінально протиправне явище історії, воно значною мірою ігнорується у кримінологічних дослідженнях» [60, с. 8]. Однак у першій половині минулого століття були висловлені серйозні сумніви щодо традиційних концепцій злочинності, які мали на меті підірвати уявлення про злочин та злочинця. Ці сумніви полягали у запереченні формально-юридичної доктрини, яка визначала діяння, заборонені законом, як злочин, а осіб, засуджених за кримінальним законом, як злочинців. Злочин вважався штучно створеною категорією, оскільки відсутні були стандарти, необхідні для визначення антисоціальності цього явища. Були зроблені спроби знайти універсальну формулу, яка охоплювала би всі види поведінки, що суперечить соціальним інтересам. З 50-х років з'явилися різні теорії стигматизації, які об'єднувала ідея про те, що визначення «злочинний» є «ярликом», яким кола, що володіють владою, стигматизують поведінку менш захищених груп. Закони та правила, які визначають злочини і механізми їх застосування, встановлюються

політичною елітою. Крім того, встановлено, що ці владні кола не тільки визначають область застосування понять «злочинний» та «легальний», але й самі вчиняють злочини, що стало наступним кроком у цьому ланцюжку логічних висновків.

У 60–70-х роках минулого століття політичний злочин у Західній Європі став символом та еквівалентом політичного опору капіталізму. Злочини, вчинені в контексті державної політики від імені держави або з використанням її повноважень, формують злочинність, яка в умовах тоталітарного режиму набуває характеру тотальних політичних переслідувань (тоталітарна злочинність або «макрозлочинність»).

Можна сказати, що «макрозлочини» становлять центральну складову міжнародної злочинності. «Макрозлочинність» не відокремлюється від інших форм злочинності. Міжнародні та неміжнародні політичні конфлікти породжують широке застосування насильства і сприяють незаконній торгівлі людьми та зброєю. Тероризм, незаконний обіг наркотиків та корупція є постійними «співмешканцями» таких конфліктів, оскільки кримінальні сили втягуються в їхні дії. Міжнародно-правові злочини становлять «верхівку» піраміди міжнародної злочинності. У цій піраміді основою є злочини, які мають принаймні ознаки екстрадиційного злочину. Таким чином, верхня межа міжнародної злочинності визначається категорією міжнародно-правових злочинів, а нижня – категорією міжнародних екстрадиційних злочинів.

Політичні злочини, які не входять до категорії екстрадиційних та не становлять структурну складову міжнародної злочинності, обмежують її зміст. У XX столітті це питання про «політичний злочин» та «політичну злочинність» набуло особливої актуальності. Вчинення злочинів координувалося та організовувалося нацистськими керівниками Третього рейху, і вони були вчинені у великому масштабі різними способами, включаючи законодавство. У ході Нюрнберзького та Токійського процесів у середині минулого століття були засуджені особи, які обвинувачувалися у політичних злочинах проти міжнародного права. Вперше в історії перед судом з’явилися як порушники, так і автори законів. Правосуддя та закон стали головними обвинуваченими у Американському військовому трибуналі у справі нацистських юристів. У вироку у цій справі Американський військовий суд зробив висновок: «Заснований на поданих підсудними свідченнях висновок зрозумілий: в німецькій правовій теорії декрети Адольфа Гітлера були використані як захист для тих, хто діяв відповідно до них, але перед

Трибуналом, який має право застосовувати міжнародне право, декрети Адольфа Гітлера не можуть бути захистом для самого фюрера чи його підлеглих, якщо вони були застосовані з порушенням міжнародного права» [265, с. 169]. Фашизм став символом і втіленням кримінально протиправної політики та міжнародних злочинів. Поняття «злочин» перетнуло межі національного права. Концепція міжнародного злочину як основи міжнародної кримінальної відповідальності індивідів виникла в контексті створення та функціонування Міжнародного військового трибуналу для суду над головними воєнними злочинцями Другої світової війни. Прецеденти Нюрнберга та Токіо визначили поняття міжнародного злочину у міжнародному праві. Головною правовою цінністю Нюрнберзького прецеденту є створення принципово нового розуміння злочину.

Міжнародна кримінальна юрисдикція є одним із засобів, яким міжнародне право прагне боротися з репресивними політичними режимами і може відіграти важливу роль у міжнародно-правовому механізмі захисту прав людини. Однак, виникає проблема селективного застосування міжнародного кримінального права, яка є серйозним недоліком міжнародної правової системи. У питаннях передачі осіб до суду за обвинуваченням у кримінальних правопорушеннях, що підпадають під ознаки міжнародних, правосуддя та політика постійно знаходяться у конфлікті між вимогами юридичних та політичних міркувань. Це може призвести до того, що міжнародна кримінальна юстиція стане заручником політичних інтересів. Необхідно виключити можливість появи нового виду політичного переслідування – переслідувань, які здійснюються від імені всесвітньої спільноти.

2.2. Складові елементи механізму запобігання злочинності

На сучасному етапі розвитку нашої держави, коли в Україні тривають демократичні перетворення, велике значення набуває гарантування національної безпеки країни. На сьогодні важливим аспектом у цій сфері є розробка та впровадження правових та організаційно-управлінських заходів, спрямованих на запобігання злочинності, а також комплексних заходів для досягнення соціально прийнятного рівня злочинності та зменшення наслідків кримінально протиправних діянь. Тому дослідження системних принципів функціонування механізму запобігання злочинності в Україні має велике значення.

Запобігання злочинності в умовах сьогодення є одним з найважливіших напрямів діяльності кожної країни. Проте питання визначення

злочинності залишається недостатньо дослідженим, що ускладнює встановлення поняття та сутності механізму запобігання злочинності та його практичне вдосконалення. У зв'язку з цим, важливим стає дослідження проблем функціонування механізму запобігання злочинності на сучасному етапі розвитку України.

Основним завданням цього підрозділу є вивчення доктринальних джерел, що стосуються поняття та сутності механізму запобігання злочинності, і розробка авторського визначення на основі цих джерел.

Аналіз наукових праць, що розглядають категорію «механізм» у різному контексті, показує, що об'єктивне дослідження цієї категорії неможливе без використання системного підходу. Це означає, що як теоретичний аналіз, так і використання на практиці механізму потребують системного підходу. Варто зазначити, що усвідомлення сутності цієї категорії має певну ступінь неоднозначності. Вибір підходу до визначення компонентів механізму також ускладнює розуміння цього поняття. Детальне дослідження механізму як системи, включаючи всі його елементи та взаємозв'язки, допоможе повністю прояснити значення цього терміну.

З урахуванням того, що загалом механізм розглядається як внутрішній устрій або сукупність процесів, які складають явище [89], а з позицій системного підходу – як внутрішній устрій системи [195], механізм запобігання злочинності можна розглядатися як сукупність послідовних процесів, спрямованих на недопущення кримінальних правопорушень. Це узгоджується з розумінням самого запобігання злочинності як діяльності, спрямованої на перешкоджання вчиненню кримінальних правопорушень, і припинення дії факторів, які їх породжують, з метою запобігання подальшому зростанню рівня злочинності [169]. Варто зазначити, що серед кримінологів не існує загальноприйнятих теоретичних уявлень про механізм запобігання злочинності в Україні. Кожен дослідник пропонує власне бачення цієї проблеми та використовує відповідну термінологію. Законодавство також не надає визначення понять «запобігання» та «протидія». Тому при аналізі механізму запобігання злочинності слід виходити з чинних законодавчих норм.

У нашому науковому дослідженні ми спираємося на статтю 1 Кримінального кодексу України, яка зазначає, що метою Кримінального кодексу України є забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України шляхом запобігання кримінальним правопорушенням [219].

Таким чином, у контексті мінімізації кримінальних правопорушень в нашій країні використовується поняття «запобігання». Кримінологи вважають, що розуміння сутності та змісту механізму запобігання злочинності повинно враховувати сутність злочинності як детермінованої суб'єктивними та об'єктивними чинниками схильності людей до вчинення кримінальних правопорушень і виявів цієї схильності через їх реальні вчинення. Тому запобігти злочинності означає запобігти появі схильності до кримінальних правопорушень, а якщо така схильність вже існує, запобігти її переростанню у фактичне вчинення кримінальних правопорушень [228]. Таким чином, об'єктом запобігання злочинності, який не входить до складу механізму запобігання, виступають: 1) фактори, що впливають на схильність до вчинення кримінальних правопорушень; 2) сама схильність до вчинення кримінальних правопорушень у разі її виникнення; 3) зусилля, спрямовані на готування до вчинення кримінального проступку. Запобігання кримінальним правопорушенням іншої тяжкості, замаху на вчинення кримінального правопорушення та самого кримінального правопорушення потребує іншого засобу протидії злочинності, а саме кримінально-правової реакції на їх вчинення, і визначає механізм його здійснення.

Сьогодні очевидно, що для досягнення оптимального рівня злочинності необхідно не лише боротися зі злочинністю, але й створювати суспільні відносини, які сприятимуть його мінімізації та зменшенню витрат на запобігання злочинності.

Організаційно-правові заходи створюють передумови для безпосередньої діяльності правоохоронних органів щодо виявлення, розкриття, розслідування, попередження та припинення протиправних діянь. Важливо зазначити, що використання кримінально-правових, кримінальних процесуальних та оперативно-розшукових заходів є частиною реалізації кримінальної політики щодо боротьби зі злочинністю.

Організаційні заходи, пов'язані з механізмом запобігання злочинності, в кримінології розглядаються різними вченими. Деякі вчені підкреслюють значення структурного забезпечення боротьби зі злочинністю, тоді як інші розглядають їх у ширшому розумінні, включаючи нейтралізацію криміногенних наслідків непрофесійної організаційно-управлінської діяльності. Наприклад, такі заходи можуть включати вдосконалення управління міграцією населення, соціальну адаптацію колишніх в'язнів тощо [88, с. 183].

Деякі вчені, зокрема С. В. Бородін, В. Д. Малков, С. А. Маслов, В. А. Плєшаков, А. Ф. Токарєв, вважають, що елементами організаційних засад запобігання злочинності є функціонально-структурне та інформаційно-аналітичне забезпечення правоохоронних органів, кримінологічне прогнозування, планування та програмування, а також організація взаємодії в сфері запобіжної роботи [238, с. 32].

Загальна концепція полягає в тому, що запобігання злочинності і соціальній патології базується на системі взаємопов'язаних організаційних елементів [272, с. 95].

Організація запобігання злочинності може мати загальнодержавний або регіональний характер і включати діяльність державних та громадських організацій.

Як ми уже зазначали, механізм запобігання злочинності складається з двох основних компонентів: динамічного та статичного. Динамічний компонент включає заходи, спрямовані на запобігання злочинності. Ці заходи включають:

1. Профілактику злочинності, яка передбачає прийняття заходів для усунення суб'єктивних та об'єктивних чинників, що сприяють появі схильності до вчинення кримінальних правопорушень.

2. Попередження злочинності, яке полягає в тому, щоб попередити осіб, які мають схильність до вчинення кримінальних правопорушень, про негативні соціальні наслідки, які вони можуть зазнати, як для суспільства, так і для самих себе, внаслідок таких дій.

3. Припинення розпочатого кримінально протиправного діяння, що передбачає заходи, спрямовані на припинення процесу готування до кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 14 КК України) [219].

Перша складова механізму запобігання злочинності – профілактика кримінальних правопорушень – полягає в усуненні або нейтралізації криміногенних передумов можливого вчинення кримінального правопорушення. Це включає заходи, спрямовані на усунення та нейтралізацію причин, що можуть призвести до його вчинення, а також умов, які сприяють цьому [228].

На наш погляд, профілактику можна визначити як систему взаємопов'язаних заходів, які організаційно забезпечуються державними, громадськими та індивідуальними структурами з метою виявлення, усунення або нейтралізації факторів, що сприяють ризику стати жертвою кримінального правопорушення, як на індивідуальному, так і на масовому рівні. Така позиція підтримується і вченими в їх наукових дослідженнях [101].

Профілактика має три рівні: загально-соціальний, спеціальний і індивідуальний.

Загально-соціальний рівень включає заходи, спрямовані на розв'язання соціально-економічних і культурно-виховних завдань, що сприяють усуненню або нейтралізації факторів, що сприяють віктимізації населення.

Спеціальний рівень охоплює дії державних органів, громадських об'єднань та окремих громадян з метою запобігання кримінальним правопорушенням шляхом недопущення реалізації віктимних характеристик окремих груп осіб, таких як підлітки, люди похилого віку, представники деяких професій тощо.

Індивідуальний рівень охоплює профілактичні заходи щодо осіб, які, з урахуванням їх поведінки або інших характеристик, мають високий ризик стати жертвою кримінального правопорушення. Ці заходи спрямовані на зміцнення захисних реакцій та забезпечення особистої, майнової та іншої форм безпеки для цих осіб.

Фактори, що формують індивідуальну або масову вразливість, обставини віктимної ситуації та процес віктимізації є об'єктом профілактики.

Суб'єктами профілактичної роботи виступають:

1. Органи державної влади та місцевого самоврядування, які визначають основні напрями, завдання та функції профілактичної діяльності і забезпечують реалізацію регіональних і місцевих програм.

2. Правоохоронні органи на всіх рівнях, які безпосередньо здійснюють заходи спеціальної та індивідуальної профілактики, такі як особиста охорона, охорона житла, майна тощо.

3. Підприємства, установи різних форм власності, громадські організації та окремі громадяни.

Названі суб'єкти профілактичної роботи пов'язані спільною метою, в тому числі зв'язками в інформаційному полі, координаційному напрямку та праві.

Отже, профілактика передбачає здійснення передчасних заходів, що спроможні запобігти небажаним явищам, подіям, зв'язкам та наслідкам чогось. Вчасне застосування заходів є конкретною діяльністю, яка включає профілактичні заходи з уникнення виникнення злочинних явищ і процесів, обмеження їх поширення або зниження їх впливу, їх усунення, а також захист людей, матеріальних та духовних цінностей від можливих протиправних діянь. В залежності від того, на які протиправні явища і процеси направлена профілактична робота,

заходи з профілактики можна класифікувати на конкретні групи профілактики: а) профілактика випередження; б) профілактика обмеження; в) профілактика усунення; г) захист. Вважається, що сьогоднішня практика запобігання злочинності вимагає структури профілактики, яка належним чином враховує різні види діяльності, що потребують специфічних навичок, вмінь, підготовки та знань. Це аспект, на який на практиці не приділяється достатньо уваги. Ми погоджуємося з науковцем-кримінологом А. Е. Жалінським, який вказує, що спеціалізація та професіоналізація передбачає, по-перше, збільшення спеціальних знань, включаючи кримінологічні, підготовку на основі кримінологічних основ; по-друге, розширення кола посадових осіб, для яких ця діяльність є основною або провідною; по-третє, у профілактиці виникають види діяльності, що вимагають особливого виду знань, навичок та вмінь [165, с. 283].

Трансформація та зміна соціальних процесів, що проходять в житті суспільства, вимагає, щоб суб'єкти запобіжної діяльності передбачали та випереджали появу наступних протиправних явищ, процесів або оновлених зв'язків поряд із тими, які вже мають місце у суспільстві. Затримка між виникненням та розумінням кримінологічних проблем, як практика показує, прямо пропорційна загрозі збільшення непорозумінь, виникненню негативних результатів, що досить дороговартісні для нашого суспільства та країни (для прикладу, алкоголізм, проституція, торгівля людьми, міграція, наркоманія, корупція, сімейне насильство та інші).

Профілактика випередження є формою запобіжної діяльності, яка спрямована на запобігання виникненню та поширенню криміногенних явищ і процесів у суспільстві. Цей вид профілактики передбачає передачу владі заздалегідь інформації про потенційно небезпечні явища, що можуть з'явитися через впровадження різноманітних процесів соціально-економічного характеру і привести до кримінально протиправних проявів. Наприклад, це може включати вчасне налагодження суспільних процесів з ціллю мінімізації причин і умов майбутніх (можливих) кримінальних правопорушень. Відомий кримінолог В. В. Лунєєв зазначає, що інші галузі права, які ставлять перед собою завдання оптимального правового регулювання суспільних відносин у різних сферах, часто фокусуються на вирішенні не кримінологічних проблем та не наданні допомоги у цих питаннях. Проте, таке правове регулювання в різних сферах суспільних відносин може створювати підґрунтя для злочинності або створювати правові бар'єри для їх

вчинення, що запобігає кримінальним правопорушенням на ранніх етапах формування намірів особи вирішити свої проблеми злочинним шляхом [236, с. 111].

Злочинність, як відзначає В. М. Дрьомін, в основному відображає особливості задоволення різних потреб суб'єкта в межах його конкретної предметної діяльності [157, с. 90]. Тому науковець А. І. Долгова окреслює злочинність як «соціальне явище, коли деяка частина населення розв'язує свої проблеми шляхом вчинення злочину, порушуючи кримінально-правові норми» [155, с. 7].

Одним із прикладів впровадження профілактики є ідея криміно-логічної експертизи законопроєктів в Україні, що, на думку її автора, професора А. П. Закалюка, має велике значення. Основна перевага полягає у тому, що така експертиза надає обґрунтування для своєчасної корекції законопроєктів перед їх прийняттям у формі закону з метою усунення сумнівних або суперечливих норм. Це допомагає усунути несприятливі результати впровадження законів, створюючи сприятливі умови для вчинення кримінальних правопорушень [169, с. 191].

Постає питання про межі профілактики випередження. Основна мета полягає у виявленні негативних явищ і процесів, що пов'язані зі злочинністю та мають кримінологічну значимість. Багато з цих явищ пов'язані зі злочинністю у певній мірі. Проте, критерієм їх включення до об'єкта профілактики є їх криміногенність. Криміногенність слугує критерієм для визначення об'єкта, який не дозволяє втручання в сферу негативних явищ, які потребують профілактичного впливу, а не кримінологічного. Розчинення профілактики випередження в загальних процесах соціального вдосконалення або перекладання на неї завдань інших напрямів і видів профілактики (наприклад, педагогічної, медичної, технічної тощо) може призвести до бездіяльності, пасивності і навіть дискредитації цього напряму, особливо якщо не вдається досягти позитивних результатів.

Отже, знання про криміногенні об'єкти вимагає випередження виникнення нових явищ, їх модифікацій або наслідків, які в майбутньому можуть призвести до вчинення дій, які ще не включені в кримінальне законодавство. Профілактика випередження потребує постійної уваги до сфер життєдіяльності людей, де можлива поява криміногенних об'єктів, і цей момент потрібно передбачити. Профілактика випередження є складовою частиною спеціалізованого кримінологічного запобігання злочинності, яка включає знання про потенційні криміногенні об'єкти, їх зв'язок зі злочинністю на різних рівнях, а також про

характер і спрямованість запобіжних заходів. Конкретизацію цих заходів та їх аналіз з метою запобігання подібним об'єктам повинні проводити кваліфіковані науковці та працівники державних органів. У регіонах з несприятливою кримінологічною ситуацією основні ресурси спрямовані на «реагування» та обробку правопорушень, що зменшує активність та ефективність превентивної профілактики.

Профілактика обмеження включає застосування запобіжних заходів, які мають на меті перешкодити поширенню криміногенних явищ і процесів у країні, регіоні або місті, а також обмежити детермінацію певних видів злочинності і формування типових ознак різних груп злочинців. У наукових працях профілактика обмеження часто розглядається як метод загальної профілактики злочинності, не виділяючись окремо. Залежно від цільової орієнтації на криміногенні об'єкти, методи загальної профілактики можуть включати різні способи організації та управління діяльністю, спрямованою на нейтралізацію та обмеження факторів і явищ, що впливають на окремі кримінально протиправні прояви, та формують типологічні риси злочинців. Водночас, сам факт, що профілактика обмеження включає різноманітні методи організації та управління діяльністю багатьох суб'єктів, свідчить про її спеціалізований характер. Тому можна стверджувати, що профілактика обмеження є не лише методом, але й окремим видом кримінологічної профілактики, яка має свої об'єкти, методи запобіжного впливу, ресурсне забезпечення, критерії оцінки результатів та інші характеристики. Обмежувальні заходи застосовуються тоді, коли мова йде про явища і процеси, які існують в силу певних історичних умов і не можуть бути усунуті негайно. Таким чином, профілактика обмеження займає проміжне місце між профілактикою випередження та профілактикою усунення. Оскільки багато негативних явищ в сучасному житті не можуть бути повністю усунені наявними засобами та технологіями, важливо враховувати цей факт у запобіжній діяльності. Тому метою профілактики обмеження є або послаблення криміногенного впливу цих явищ, або блокування та локалізація його в певних просторово-часових межах і серед групи осіб. Профілактика обмеження має реальні завдання, які ставить перед усіма суб'єктами (зокрема, не обмежуючись лише боротьбою зі злочинністю) і вирішує їх. Орієнтація на негайне усунення будь-якого криміногенного об'єкта може призвести до небезпечних соціальних наслідків, включаючи волюнтаризм у протидії злочинності. Профілактика обмеження є застереженням проти цього. Єдиний можливий засіб запобіжного

впливу на такі явища полягає в обмеженні їх криміногенного впливу, наприклад, застосування заходів щодо обмеження незаконного обігу наркотичних засобів, контролю поширення віктимізації населення, обмеження вживання алкоголю в громадських місцях, обмеження незаконного обігу зброї, вибухових пристроїв, ядерних матеріалів, підпалів та інших заходів.

Профілактика усунення включає діяльність, спрямовану на послаблення або ліквідацію негативних явищ та процесів, що сприяють злочинності. Ці явища можуть відноситися до різних рівнів суспільних відносин, починаючи від дефектів у роботі державних органів, підприємств, громадських організацій та поведінки громадян, і досягаючи криміногенних явищ і процесів, що зачіпають суттєву частку населення. Заходи профілактики усунення будуть різними на різних соціальних рівнях. У цьому випадку конкретні криміногенні об'єкти та їх прояви не просто переміщуються з однієї сфери життя в іншу, але фактично усуваються, руйнуються, придушуються або взагалі припиняють своє існування. Таким чином, профілактика усунення включає три завдання, з'ясування яких має наслідком ліквідацію об'єкта: а) скасування наявності та функціонування криміногенних об'єктів; б) припинення взаємозв'язків між об'єктом та суб'єктом; в) припинення взаємозв'язків між суб'єктом та ситуацією, яка спричиняє вчинення кримінальних правопорушень. Для досягнення цих завдань необхідне глибоке володіння інформацією щодо об'єктів криміногенного характеру, джерела їх походження і зв'язків, механізму дії, «вразливих» точок, методів та часу для запобіжного впливу, а також оцінки досягнутих результатів. Уповноважені представники певних органів мають чітко визначити область діяльності суб'єктів профілактики, враховуючи адекватні спроможності ліквідації негативних процесів у конкретному часовому проміжку та терміни їх ліквідації. Терміни профілактики усунення повинні бути визначені часовими рамками, необхідними для повного ліквідації об'єкта, знищення його криміногенності, а не від моменту початку застосування заходів, спрямованих на таке усунення. Залежно від практики, строки можуть бути класифіковані згідно з часом кінцевого знищення об'єкта криміногенного характеру. Таким чином, строки можуть бути оперативними (обчислюються на момент застосування або короткий проміжок часу), лікувально-профілактичними (встановлюються періодом реабілітації особи з метою усунення її криміногенних властивостей, аномалій та суспільної небезпечності), адаптаційними (визначаються для конкрет-

них суб'єктів або їх груп для полегшення профілактичних заходів та подальшого контролю), соціально-тактичні строки (розраховані на ліквідацію процесів криміногенного характеру за допомогою комплексного плану протягом 3–5 років) та соціально-стратегічні строки (які передбачають усунення криміногенних явищ в далекій перспективі).

Важливо враховувати, що недосягнення позитивних результатів у здійсненні запобігання злочинності можуть свідчити про некомпетентність використаних методів, їх невчасність або передчасність. Здійснення профілактики усунення негативних явищ на рівні суспільства потребує розробки наукових підходів, наявності досвіду, кваліфікованих фахівців, науково-правового, фінансового та інших ресурсів для його забезпечення.

Профілактика захисту визначається як система заходів, спрямованих на усунення умов, що сприяють виникненню кримінально протиправних проявів та негативних громадських поглядів. На відміну від профілактики усунення або обмеження, профілактика захисту ставить за мету створення адекватного рівня захисту та безпеки для людей та майна, а також встановлення зовнішніх перешкод для посягання на суспільні цінності. Об'єктами профілактики захисту є засоби захисту і збереження державного і приватного майна, особистий захист (зброя, спеціальний одяг, технічні пристрої, передові технології) з одного боку, і правосвідомість потенційних злочинців – з іншого.

Профілактика захисту, як окремий аспект, не вирішує повністю проблему усунення об'єктів криміногенного характеру чи унеможливлення криміногенної мотивації, але поширене і систематичне проведення такої профілактики ускладнює і навіть робить неможливим здійснення значної кількості кримінальних правопорушень, зокрема тих, що стосуються майна. Заходи профілактики захисту використовуються практичною діяльністю вже з давніх-давен, такі як встановлення віконних засовів, металевих дверей, складних замків, озброєність населення (у певних державах), прилади спостереження, протиугонні засоби, індивідуалізація речей за допомогою різних розпізнавальних знаків, маркерів, клем, номерів, пакування товарів та інших захисних пристосувань. Однак головна суть полягає не в цих засобах, а в тому, що профілактика захисту як глобальна тактика мінімізації можливостей кримінально протиправних проявів потребує наукового обґрунтування ефективного впливу на свідомість потенційних злочинців, дослідження практики уразливості та можливостей захисту різних

матеріальних і духовних цінностей від кримінально протиправних посягань, використання передових засобів захисту в різних сферах життя, активну участь держави в залученні та впровадженні інноваційних підходів, аналіз доцільності впровадження зарубіжного досвіду профілактики захисту в національному контексті та інших аспектів. Однак реалізація цих завдань не така проста. Для цього необхідні державні структури, які займатимуться вирішенням цієї проблеми.

В той час, як профілактичні заходи виявляються такими, що не приносять бажаного результату, виникає необхідність у застосуванні попередження кримінальних правопорушень. У цьому контексті слід зазначити, що попередження – це комплекс дій, спрямованих безпосередньо на свідомість конкретних осіб або окремих груп, які мають злочинні наміри та задумують вчинення кримінальних правопорушень.

Щодо індивідуального рівня запобігання злочинності, попередження проявляється шляхом інформування потенційного злочинця про нерозумність його задуманого кримінального правопорушення. Головною ознакою цієї форми запобігання є активні заходи, спрямовані на конкретних суб'єктів, які вже мають намір вчинити кримінальне правопорушення. З позиції кримінального права це означає, що попередженням кримінального правопорушення є дії представників запобігання на етапі виявлення наміру вчинити кримінальне правопорушення та передбачення його вчинення [228].

Теорія попередження кримінальних правопорушень включає такі аспекти:

– визначення дефініції попереджувальної діяльності;

– види, форми і рівні попереджувальної діяльності;

– суб'єктивний та об'єктивний склад попереджувальної діяльності;

– підґрунтя правового та організаційного характеру;

– тактичні прийоми та методичні основи здійснення заходів попереджувального характеру;

– специфічні риси попередження конкретних видів кримінальних правопорушень.

Ці елементи предмета попереджувальної діяльності взаємопов'язані і взаємозумовлені. Тому навчальний курс не просто складається з окремих фактів, але має систематичну структуру, де кожен елемент відіграє свою роль у загальній концепції.

Для організації ефективних попереджувальних заходів у боротьбі з злочинністю необхідна класифікація цих заходів, яка враховує різно-

манітність галузей знань. Вона сприяє належному впорядкуванню заходів, чіткому визначенню рівнів і напрямків попереджувальної діяльності суб'єктів, встановленню їх компетенції і природи заходів, та іншому.

Таким чином, попередження злочинності передбачає використання різноманітних попереджувальних заходів, які належать до різних галузей знань. Ці заходи потребують систематизації і класифікації, щоб забезпечити належний порядок у їх впровадженні. Класифікація враховує рівні та напрямки попереджувальної діяльності суб'єктів, визначає їх компетенцію і характер застосовуваних заходів.

Якщо провести класифікацію заходів попередження злочинності, то можемо виокремити такі їх види [317]:

«1. За рівнем розрізняються:

• загально-соціальні,

• спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи попередження злочинності;

2. За масштабом:

• заходи, які здійснюються у територіальному розрізі, на окремому об'єкті, щодо групи осіб;

3. За змістом:

• заходи соціально-економічного,

• соціально-демографічного,

• технічного,

• екологічного, правового та іншого характеру.

4. За суб'єктами:

• заходи, що здійснюються органами всіх гілок влади, організаціями, трудовими об'єднаннями, установами, окремими громадянами;

5. За об'єктами:

• відповідно до видів злочинів, на протидію яким вони спрямовані».

Загально-соціальне попередження злочинності передбачає комплекс перспективних соціально-економічних і заходів культурно-виховного спрямування, що направлені на подальший розвиток та покращення стану відносин у суспільстві, в тому числі на ліквідацію або мінімізацію детермінантів, що породжують злочинність.

Загально-соціальне попередження є позитивним результатом цілеспрямованої соціальної роботи, що не лише спрямована на безпосереднє запобігання злочинності, але передусім на вирішення задач, що стоять перед державою у сфері економіки та соціального розвитку.

Це все містить в собі різноманітні заходи, що направлені на зменшення соціальних конфліктів, криміногенних суперечностей між різними верствами населення, зниження рівня безробіття, підвищення життєвого рівня громадян і створення необхідних умов для законного отримання достатнього доходу. Воно також сприяє побудові міцних основ для сприятливої роботи всіх соціально важливих напрямків, втіленню гідних моральних основ, дотриманню демократичних принципів тощо.

Отже, загально-соціальне попередження злочинності є надзвичайно важливою складовою соціальної політики. Попередження кримінальних правопорушень виступає як соціальна реакція держави і суспільства на злочинність. Загально-соціальне попередження створює соціально-економічні та культурні умови для успішного здійснення спеціально-кримінологічного і індивідуального попередження кримінальних правопорушень.

Якщо попередження не зупиняє намірів потенційного суб'єкта кримінально протиправної діяльності і він починає підготовку до вчинення кримінального правопорушення, активується третій етап механізму запобігання – припинення готування до кримінального правопорушення. У цьому випадку припинення готування до такого правопорушення залишається в сфері запобіжної діяльності, за умови, що саме готування до вчинення кримінального правопорушення не є кримінально караною діяльністю.

Якщо готування до кримінального правопорушення передбачає кримінальну відповідальність (згідно з частиною 2 статті 14 Кримінального кодексу України), припинення такого готування вже розглядається як правова реакція на вчинення кримінального правопорушення, а не як засіб запобігання. Поза межами механізму запобігання злочинності знаходиться припинення кримінального правопорушення на стадії замаху на його вчинення, оскільки замах завжди розглядається як кримінально каране діяння [228].

Другу статичну складову механізму запобігання злочинності, яка представлена засобами запобігання, складно коротко охарактеризувати. Існує багато засобів профілактики, попередження та припинення злочинності, які вивчаються та застосовуються в різних галузях знання та суспільної практики у всіх сферах людського життя. Лише невелика частина засобів є предметом кримінології та юриспруденції, наприклад, засоби оперативно-розшукової профілактики чи попередження кримінальних правопорушень, або обвинувальний вирок суду, який

вважається потужним заходом запобігання злочинності, переважно у формі попередження осіб, схильних до вчинення кримінальних правопорушень.

Отже, як ми раніше вказували у своїй науковій праці «Складові елементи механізму запобігання злочинності в Україні», перша форма запобігання злочинності має на меті нейтралізацію причин та умов злочинності, друга форма – попередження кримінальних правопорушень – зосереджується на поведінці осіб, які схильні вчиняти кримінальні правопорушення, третя – припинення – спрямована на припинення вже початих кримінальних правопорушень. Механізм запобігання злочинності має певні особливості залежно від рівня здійснення запобіжної діяльності. На її загально-соціальному рівні зазначений механізм уявляється як раціональне, правомірне та ефективне функціонування державних і громадських інституцій в масштабах усієї країни, що безпосередньо не має на меті, власне, недопущення вчинення кримінальних правопорушень, а сприяє забезпеченню повсякденної нормальної життєдіяльності суспільства, тим самим об'єктивно гарантує відсутність факторів, що породжують схильність до вчинення кримінально протиправних діянь, або стримує схильних до правопорушень суб'єктів від вчинення таких діянь. Об'єктом запобіжної діяльності на зазначеному рівні є злочинність усіх відомих її видів у масштабах країни [104, с. 159].

Кримінологи вказують, що точно розділити загально-соціальне запобігання злочинності на окремі заходи (профілактика, попередження або припинення кримінальних правопорушень), а також назвати конкретні засоби такого запобігання неможливо. В об'єктивній реальності вони проявляються одночасно і нерозривно, а суб'єктами загально-соціального запобігання злочинності є всі законні соціальні та державно-правові інституції, а також кожен законослухняний член суспільства, які своєю закономірною діяльністю розширюють і зміцнюють культурну сферу життєдіяльності суспільства, обмежуючи й послаблюючи тим самим сферу його субкультури та її кримінально неправомірного сегменту.

Механізм запобігання злочинності на спеціально-кримінологічному рівні є системою спеціально спрямованих на недопущення кримінальних правопорушень кримінологічних та організаційно-правових засобів та заходів (функціональний аспект), які переважно реалізуються спеціально уповноваженими суб'єктами (інституціональний аспект) [228].

У порівнянні з механізмом запобігання злочинності на попередньому рівні, на спеціально-кримінологічному рівні починає проявлятись специфіка об'єктів запобіжної діяльності. Зазвичай цими об'єктами є певні види злочинності, такі як корислива, насильницька, корупційна, транскордонна тощо, а не вся злочинність у країні. На цьому рівні запобіжна діяльність набуває своїх конкретних форм – профілактики, попередження та припинення правопорушень, а суб'єктами їх здійснення є не всі легальні інституції суспільства і держави, а лише ті, які нормативно визначені: органи публічної влади, державні органи забезпечення правопорядку, відповідні структури громадянського суспільства, такі як громадські організації, які протидіють корупції, торгівлі людьми, екологічним правопорушенням, катуванням та іншим видам злочинності.

На основі цього нами було виокремлено особливості механізму запобігання злочинності. По-перше, це практична сторона, пов'язана з діяльністю спеціального кола органів кримінальної юстиції, уповноважених державою виявляти, розкривати, попереджати і припиняти протиправні діяння. Розвиток нових економічних формацій знаходить своє втілення і в організації та регламентації діяльності цих структур. Практична ж реалізація ними своїх повноважень – неминучий об'єкт критики, тому що їх діяльність і в умовах соціалізму, і в умовах ринкових відносин пов'язана із застосуванням заходів примусу. Позначається і спрямованість державної, у тому числі правової, політики в розглянутій галузі суспільних відносин, виходячи з конкретних реалій. Проте існування в суспільстві злочинності неминуче вимагає застосування засобів і методів впливу на неї. По-друге, завдання правової науки в будь-який період часу полягають у тому, щоб узагальнювати практику діяльності органів кримінальної юстиції і сформулювати на цій основі теоретичні положення і практичні рекомендації [104, с. 159].

Якщо розглядати зовнішню сторону цієї проблеми, можна використовувати терміни «запобігання кримінальним правопорушенням» і «механізм запобігання кримінальним правопорушенням». На нашу думку, це є припустимим через те, що ці терміни вказують на можливість використання різних засобів і методів для впливу на злочинність, а також на їх взаємозв'язок. Крім того, вони підкреслюють послідовний хід їх реалізації, що відповідає можливостям, як загальної злочинності, так і її окремих видів [349].

Отже, під механізмом запобігання злочинності доцільно розуміти процес реалізації комплексу взаємопов'язаних і взаємоузгоджених

заходів економічного, правового, політичного, організаційно-управлінського характеру, які спрямовані на попередження, профілактику та припинення кримінальних правопорушень і здійснюються спеціально уповноваженими державними органами в рамках комплексного плану запобігання злочинності. Механізм запобігання злочинності доцільно нормативно визначити у окремому нормативно-правовому акті і передбачити основні напрями запобіжної діяльності.

2.3. Роль громадськості у міжнародному механізмі запобігання злочинності

Останні роки трансформації в суспільно-політичному житті України створили всі умови для різкого зростання злочинності, зниження якості механізмів запобігання злочинності, що призвело до порушення прав і свобод людини та громадянина. Навіть при наявності заходів, які вживаються з метою повного та своєчасного реагування на кримінальні правопорушення, викриття осіб, які їх вчинили, не в достатній мірі забезпечують зменшення рівня злочинності та мінімізації кримінально протиправних наслідків. Ще здавна суспільство зрозуміло, що заходами репресивного характеру злочинність подолати неможливо. Тому до цього процесу активно долучалася громадськість, яка мала на меті виправити злочинців та усунути протиправні наслідки кримінальних правопорушень.

Упродовж різних епох, багато видатних вчених, як вітчизняних, так і зарубіжних, приділяли увагу проблемі використання громадського впливу для боротьби зі злочинністю. Серед таких вчених можна згадати О. М. Бандурку, В. С. Батиргареєву, А. Б. Благу, В. І. Борисова, О. М. Ведернікову, В. В. Голіну, І. М. Гальперіна, О. М. Гаврилова, Б. М. Головкіна, Т. А. Денисову, А. І. Долгову, А. П. Закалюка, В. Ф. Захарова, Д. С. Каблова, О. М. Литвинова, В. І. Московця, О. М. Музичука, О. Б. Сахарова, К. Є. Ігошева, В. І. Шакуна, В. О. Уткіна, І. С. Яковець та багатьох інших. Деякі з них вважали залучення громадськості як перспективний напрямок у запобіганні окремим кримінально протиправним проявам, тоді як інші проводили детальні дослідження щодо правового статусу громадськості як суб'єкта запобігання злочинності, її організаційних форм та практики участі. Проте, існує низка невирішених питань, які потребують подальшого вивчення та розв'язання.

До основних законодавчих актів, які регулюють участь громадськості у запобіганні злочинності належать Закон України «Про запо-

бігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20 вересня 2011 року, Закон України «Про боротьбу з тероризмом» від 20 березня 2003 року, Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15 листопада 2001 року та інші.

Проте, переважна більшість положень, що регулюються законодавством, застосовується обмежено через декларативний характер і відсутність практичного змісту у нормах законів. На даний момент єдиним і діючим спеціалізованим засобом участі громадськості в запобіганні злочинності в Україні є громадські формування, які займаються охороною громадського порядку. Ці формування діють на підставі Закону України «Про участь громадян в охороні громадського порядку і державного кордону» від 22 червня 2000 року.

Незважаючи на постійне зростання потреби у громадській участі у запобіганні злочинності, довіра громадян до органів кримінальної юстиції знаходиться на низькому рівні, а стан організації та державна підтримка таких ініціатив залишаються недостатніми. Це призводить до формалізації діяльності багатьох громадських формувань. Однак вивчення позицій громадськості щодо ролі та можливостей участі представників суспільства у запобіганні злочинності засвідчило, що 83 % громадян вважають таку участь необхідною, а 68 % навіть готові долучитися до цієї діяльності [356, с. 346]. Отже, проблема заключається в тому, що представники громадськості мають недостатнє розуміння того, як конкретно перетворити свою готовність на практичні дії і в якій формі може проявлятися їх участь.

Особливо важливою є проблема визначення ролі громадськості у міжнародному механізмі запобігання злочинності в сучасних умовах.

Зарубіжний досвід залучення громадськості до запобігання злочинності доводить ту тезу, що це є обов'язковим елементом будь-якого механізму запобігання вчиненню кримінальних правопорушень.

В Україні також на законодавчому рівні передбачена така можливість пересічним громадянам брати участь у запобіганні вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень. Однак така взаємодія правоохоронних органів і громадськості ще не сформована на належному рівні, що зумовлює необхідність подальшого наукового обґрунтування цього напрямку дослідження.

Мета даного підрозділу полягає у розгляді та аналізі позитивного зарубіжного досвіду щодо участі громадськості в механізмах запобігання злочинності та наукове обґрунтування можливості запозичення такого досвіду.

Прийняті міжнародно-правові стандарти підтверджують ефективність участі громадськості у запобіганні злочинності. Учасники спеціальних сесій конгресів неодноразово відзначали значення і результативність залучення громадськості до запобіжної діяльності, зокрема на початковому етапі. На цих форумах не лише акцентувалося на успішному впровадженні ідеї організації асоціацій громадян у сфері запобігання злочинності (наприклад, асоціації помічників поліції, комітети із запобігання злочинності та захисту дітей, спільні формування приватної охорони та поліції), але й ця діяльність була визнана окремою стратегією запобігання злочинності [123, с. 112].

Вплив соціального оточення на злочинність може бути розглянутий у двох аспектах: 1) залучення громадян державою до стратегій запобігання кримінальним правопорушенням; 2) вплив громадян на політичних діячів. Ми провели аналіз найуспішніших практик запобігання злочинності залученням громадськості в кількох країнах Європейського Союзу, де сформувалися стабільні підходи до взаємодії поліції та органів державної влади з місцевим населенням.

Практика західноєвропейських держав показує, що найбільш ефективними заходами було створення не тільки оперативних груп і педагогічних асоціацій, але й наукових установ, що активно займалися кримінологічними дослідженнями, сприяли обміну досвідом і випускали спеціальні видання. Ці дослідження стимулювали розвиток нового напрямку кримінології – мікрокримінології. Головна мета мікрокримінології заключається у впровадженні ситуаційних профілактичних заходів, направлених на заміщення факторів, що ускладнюють дії злочинцям. Об’єктом такої профілактики є ймовірні жертви кримінально протиправних посягань.

У країнах з високим рівнем розвитку цей принцип широко втілюється у практиці боротьби зі злочинністю. Для прикладу можна навести Велику Британію, де громадяни добровільно допомагають поліції. Згідно з планами уряду Великої Британії, у майбутньому кількість «добровільних варт» може досягти 5 мільйонів осіб. Добровільні помічники беруть на себе обов’язки патрулювання та повідомлення про кримінальні правопорушення через мобільний зв’язок поліції швидкого реагування. Проте припинення кримінальних правопорушень не є їхньою прямою функцією.

У Данії, Нідерландах, Швеції, Великій Британії та Німеччині було створено громадські ради з метою запобігання протиправним кримінальним діянням. На чолі переважної більшості таких рад стоять

політики з високим рівнем довіри і впливу. Якщо навести для прикладу німецьку землю Шлезвіг-Гольштейн, то там до складу правління входять міністри внутрішніх справ, культури, юстиції та соціального захисту. Завданнями цих рад є виявлення латентного криміналу, встановлення місцевих причин його появи та чинників, на які можна ефективно впливати на рівні місцевої (регіональної) спільноти. Ради надають допомогу матеріального характеру, а також педагогічну допомогу неповним сім'ям і сім'ям, що залежать від алкоголю та наркотиків, сприяють організації дозвілля для підлітків, консультують адміністрацію шкіл та вчителів щодо можливостей запобігання кримінальним правопорушенням на рівні закладів освіти та заходів захисту потенційних жертв [29; 225, с. 41]. Ради також розробляють рекомендації для поліцейських відносно методів запобігання злочинним діям.

Й. Єгер у своєму науковому дослідженні вказує, що кримінологічна профілактика включає не лише поліцейських, але й суддів, прокурорів, учителів, вихователів, архітекторів, містобудівників та соціальних працівників. У землі Шлезвіг-Гольштейн рада із запобігання кримінальним правопорушенням планує створити Академію запобігання злочинам [162, с. 135].

Нормативно-правові засади міжнародної практики участі громадськості в запобіганні кримінальним правопорушенням включають положення декларацій, що були прийняті ООН. Останні три конгреси ООН із запобігання злочинності і кримінального правосуддя акцентували увагу на реалізації стратегії в правозастосовній практиці різних країн. Наприклад, Віденська декларація, яка була прийнята на Десятому конгресі ООН, зазначає, що ефективні дії у сфері запобігання злочинності і кримінального правосуддя потребують участі різних партнерів та суб'єктів, таких як урядові, національні, регіональні, міжрегіональні та міжнародні організації, міжурядові та неурядові організації, засоби масової інформації та приватний сектор [3; 235, с. 97].

У Бангкокській декларації, яка була прийнята на Одинадцятому конгресі ООН, також зазначається, що окремі особи, групи за межами публічного сектору (громадянське суспільство), неурядові організації та громадські організації відіграють роль у сприянні запобіганню кримінальним правопорушенням і тероризму. Заохочується посилення цієї ролі в межах законності [4].

Сальвадорська декларація, яка була прийнята на Дванадцятому конгресі ООН, також вказує на відповідальність держав за розроблен-

ня та прийняття політики щодо запобігання кримінальним правопорушенням та контролю за її здійсненням. Визнається важливість партнерства між публічним і приватним секторами в цій справі [5].

Як зазначає М. Г. Колодяжний [200, с. 117], стратегія залучення громадськості до боротьби з кримінальними посяганнями залишається актуальною в XXI столітті. Положення, викладені в резолюціях та деклараціях, хоча й мають рекомендаційний характер, набувають значущості для практичної роботи із запобігання кримінальним правопорушенням і підвищення її ефективності в країнах, де вони впроваджуються.

Детальніше зупинимося на досвіді Федеративної Республіки Німеччина (далі – ФРН), де на початку 1990-х років у XX столітті було створено ради, що мали на меті запобігання злочинності як на рівні земель, так і в масштабі муніципалітетів. У цій державі загалом функціонує приблизно 2 тисячі різних органів запобігання злочинності залежно від їхнього масштабу діяльності. Основні з цих органів функціонують на рівні земель і займаються вивченням злочинності як місцевого явища. Водночас федеральна влада здійснює загальнодержавну політику контролю над злочинністю [68].

На сучасному етапі в цій державі велику роль у запобіганні злочинності відіграє Інститут «Німецький форум запобігання злочинності» (DFK). Його активна участь спрямована на обмеження криміногенного потенціалу німецького суспільства шляхом зміцнення відчуття безпеки громадян та зменшення шкоди, завданої кримінальними правопорушеннями. DFK співпрацює з федеральними, земельними, державними та недержавними установами для розробки суспільної стратегії запобігання злочинності. Він охоплює широкий спектр міжгалузевої запобіжної діяльності. Крім того, цей інститут об’єднує різноманітні ініціативи запобігання злочинності, забезпечуючи впровадження кримінологічних стратегій, програм і заходів на національному рівні [258, с. 90–92].

У ФРН існує програма, відома як «PrävIS», яка є важливим елементом практики запобігання злочинності. Ця програма, яка також є інформаційною системою, відіграє особливу роль серед проєктів запобігання злочинності, оскільки вона є системою управління протидії, що включає механізми обробки великого обсягу даних на державному рівні [68].

Також варто зазначити, що у ФРН існують прогресивні програми профілактики, які включають участь громадськості у запобіганні

злочинності. Наприклад, програми, такі як «Круглий стіл сімейного насильства у Ремс-Мур-Каунти» (Roundtable Domestic Violence in the Rems-Murr-County) і «Jet» (Реактивний), є прикладами такого досвіду.

У ФРН наразі реалізується безліч програм, спрямованих на запобігання різним видам кримінальних правопорушень. Ці програми включають участь громадських організацій правоохоронного спрямування та окремих громадян, які зацікавлені у забезпеченні належного рівня правопорядку. Вони реалізуються на рівні окремих земель, міст, а також на національному рівні.

Отже, можемо зробити висновок, що залучення громадськості до механізмів запобігання злочинності у ФРН здійснюється за двома напрямами: інформаційно-аналітичний, який передбачає широке використання інформаційних технологій задля виявлення кримінальних правопорушень, та інституціональний, який проявляється у створенні і діяльності окремих органів, інституцій громадянського суспільства.

У Франції, подібно до багатьох інших європейських країн, запобігання злочинності здійснюється на національному та місцевому рівнях. Основну роль у визначенні стратегічних напрямків запобіжної діяльності на національному рівні відіграє Міжвідомчий комітет, заснований у 2006 році. Цей комітет включає різних міністрів французького уряду, але основна увага приділяється міністрам внутрішніх справ, юстиції та освіти. Комітету передує Генеральний секретаріат, який готує необхідні документи для засідань комітету. У складі секретаріату представники різних адміністрацій: префект, суддя, вищий офіцер поліції та жандармерії, а також представники Міністерства освіти і троє представників Міністерства внутрішніх справ. Головним завданням секретаріату є зміцнення співробітництва та підвищення взаємодії з місцевими органами влади в сфері запобігання злочинності у Франції.

Отже, так як у ФРН, у Франції особливий акцент зроблено на інституціональному напрямі залучення громадськості до запобігання злочинності. Це зумовлено тим, що відповідна функція покладена на місцеві органи державної влади. Так, мери міст виконують завдання з організації та безпосереднього запобігання злочинності, а також координують цю діяльність, яка фінансується переважно з місцевого бюджету конкретного французького міста. Префектури тісно співпрацюють з відповідними міністерствами та Національним фондом запобігання злочинності з метою встановлення спільних пріоритетів у сфері запобігання злочинності, що фіксується у спеціальних контрактах.

Важливу роль у запобіганні злочинності виконують спеціально створені громадські формування правопорядку. Так, у сьогоденній діяльності правоохоронних органів Франції можна спостерігати наявність так званої поліції наближення (проксиміте), яка представляє собою орган правопорядку без зброї. Цей вид поліції є яскравим прикладом децентралізованої правоохоронної системи, де її головним фокусом є не репресії, а переконання, профілактика та тісна співпраця з громадськістю.

Поліцейські підрозділи є самостійними кадровими одиницями, які мають повноваження приймати відповідні рішення щодо зниження рівня злочинності на території, яку вони контролюють [258, с. 90–92].

Програма «Infos à Gogo» (Інформація Галор) є вдалим прикладом профілактики злочинності у Франції. Її ефективність була визнана у 2012 році, коли вона була номінована на французьку премію за запобігання злочинності, що вручається Форумом з питань безпеки Франції (FFSU).

Залучення представників суспільства до механізмів запобігання злочинності в Італії розпочалося з 2002 року, коли в країні почали реалізовувати концепцію політики добросусідства (Neighbourhood Policing). Дана концепція полягає у відмові від заходів суто репресивного, карального характеру і перехід до більш м'яких, пов'язаних із посередницькими, соціально спрямованими напрямами правоохоронних органів.

Варто зазначити, що останніми роками в Італії було запроваджено кілька успішних проєктів, спрямованих на запобігання злочинності у різних сферах. Наприклад:

а) проєкт «Головна інформаційна служба» (Home Reporting Service) створений для того, щоб громадяни з фізичними обмеженнями могли повідомляти про кримінальні правопорушення;

б) проєкт «Безпечні парки» (Secure Parks) має на меті забезпечити належний рівень правопорядку в парках найбільших міст Італії шляхом патрулювання представниками державної та природоохоронної поліції [199, с. 170];

в) відкриття офісів зі зв'язків з громадськістю у поліцейських відділеннях з метою підвищення співпраці з місцевими громадами та інформування населення про розкриття або хід розслідування найбільш резонансних і серйозних кримінальних правопорушень, що сприяє підвищенню довіри до поліції;

г) проєкт «Поліцейський – ще один ваш друг» (The Policeman is another Friend of Yours) спрямований на покращення відносин між поліцією та футбольними фанатами («ультрас») з метою зменшення хуліганської, расистської та іншої протиправної поведінки під час футбольних матчів;

д) широка агітаційна програма, організована Міністерством освіти Італії та Комітетом ЮНІСЕФ в Італії, спрямована на підвищення правової культури і толерантності серед учнівської та студентської молоді в Італії.

Ці проєкти є прикладами успішних ініціатив у сфері запобігання злочинності в Італії.

Варто звернути увагу на те, що в Італії досить поширеним є досвід укладання угод про співпрацю державних і регіональних органів. Угода, підписана у березні 2007 року між МВС Італії та Національною асоціацією італійських муніципалітетів, спрямована на забезпечення відповідності безпеки громадян одним стандартам у різних регіонах країни.

У рамках стратегії зменшення можливостей для кримінально протиправної діяльності в Італії використовується практика встановлення відеоспостереження в громадських місцях, а також повідомлення поліції відомостей про протиправні дії інших осіб, наприклад, від водіїв таксі. Для цього центральні диспетчерські пункти компаній, що займаються пасажирськими перевезеннями, підключені до телефонної лінії поліції [123, с. 57].

Ураховуючи широке поширення сімейного насильства в сучасній Італії, вживаються заходи для його скорочення. Одним з таких заходів є програма під назвою «Антинасильницька мережа в італійських містах» (Antiviolence Network among the Urban-Italy cities), яка включає проєкт «Аріанна» (Arianna Project), спрямований на боротьбу з сімейним насильством.

Прикладом успішної програми в рамках політики «community policing» (орієнтування на місцеві громади) є сучасний проєкт «Безпека за межами вашого будинку» (Safe...outside your home), який був запроваджений в квітні 2012 року в одному з італійських міст-портів Анкона.

Ще одним прикладом участі італійської громадськості у запобіганні злочинності є створення добровольцями спеціального Інтернет-порталу під назвою «Mafialeaks», аналогічного відомому інформаційному антишпигунському сервісу «Wikileaks», заснованому

австралійцем Джуліаном Ассанджем [353, с. 193–194]. Група добровольців з Італії, витративши власні кошти і вільний час, створила цей ресурс з метою поширення інформації про організовану злочинність у країні. На сторінках «Mafialeaks» жертви мафії можуть анонімно публікувати дані про злочинців, не ризикуючи своєю безпекою. Організатори проєкту також залишають свої імена невідомими, щоб захистити себе та свої сім'ї від можливої помсти незаконних угруповань. За словами організаторів, «Mafialeaks» надає відмінну можливість поширювати інформацію та знищувати страх італійського суспільства перед організованою злочинністю. Ця ініціатива була позитивно сприйнята не тільки пересічними італійцями, але й окремими представниками судової влади Італії [196].

Отже, в Італії застосовується комплексний підхід до участі громадськості в запобіганні злочинності. У цій державі реалізуються заходи щодо різних сфер життєдіяльності суспільства, при реалізації яких часто використовуються інформаційні технології.

Не можемо залишити у своєму дослідженні поза увагою досвід Сполучених Штатів Америки. Зарубіжний досвід протидії злочинності свідчить про те, що США належать до групи держав, в яких стратегія залучення громадськості до боротьби зі злочинністю реалізується найповніше.

Останні роки стабілізація рівня злочинності, а також зменшення основних показників злочинності, свідчать про значну роль громадськості в цьому процесі. Враховуючи це, розглянемо поточний стан злочинності в США та дослідимо роль і основні форми діяльності громадських об'єднань у системі протидії злочинності в цій країні. США володіє не тільки найсильнішою економікою і найпотужнішою армією в світі, але також має високу кількість важких злочинів проти життя та здоров'я. Це можна підтвердити показниками з рейтингу найбільш міст світу з криміногенними явищами, в який включені Новий Орлеан і Детройт, де на кожні 100 тисяч населення припадає 67 і 46 вбивств відповідно [342]. Не дивлячись на те, що населення США становить лише приблизно 5 % від загального населення світу, кількість осіб, засуджених до позбавлення волі, становить чверть відповідного глобального показника, не враховуючи 5 мільйонів американців, які перебувають під умовним покаранням [174].

Незважаючи на вищезазначене, злочинність у США продемонструвала стійку тенденцію до зменшення як абсолютних, так і відносних показників її основних видів. Вчені вважають, що значний

внесок у поліпшення стану злочинності в цій країні було зроблено завдяки реалізації комплексу заходів, передбачених Законом про контроль над насильством та правоохоронними органами 1994 року. Цей закон виявився одним з найвитратніших в історії США, так як передбачав надання приблизно 30 мільярдів доларів США на нові установи виконання покарань, збільшення фінансування на ресоціалізацію осіб, засуджених до покарання, розширення чисельності поліції на 100 тисяч працівників, криміналізація 60 федеральних злочинів та посилення каральної практики [20].

Деякі дослідники пояснюють сучасну тенденцію зниження злочинності в США також демографічними факторами, зокрема старінням населення [340, с. 35], яке природно призводить до зниження показників його кримінальної активності. Однак експерти визнають, що інші чинники, такі як загальні соціальні заходи щодо запобігання злочинності та збільшення рівня впливу громадськості на криміногенність країни, також мають вплив. Згідно з висновками західних спеціалістів та експертів ООН, лише 25 % зниження злочинності в сучасних США можна пов’язати з каральною практикою правоохоронних органів, а решта залежить від забезпечення громадського порядку силами громад, профілактики злочинності та змін в системі зайнятості населення [45].

Беручи до уваги специфіку сьогоденної концепції соціального та правового контролю в США, громадськість можна віднести до ключових чинників, що значно впливають на зменшення кількісних та покращення якісних показників злочинності в цій країні. Попри те, що основою кримінологічної моделі в США є ідеологія «нульової терпимості до злочину» та стратегія ведення «війни зі злочинністю», що включає особливу поліцейську правоохоронну концепцію, громадськість відіграє значну роль у системі суб’єктів протидії злочинності в США.

Відомий кримінолог В. В. Лунєєв відзначає, що поліція будь-якої країни не може успішно виконувати свої зобов’язання без підтримки населення. Тому вона змушена залучати громадян до боротьби зі злочинністю, що може приймати різні форми та прояви. Така практика є широко поширеною в сучасних США [236, с. 110]. За статистичними даними, у 2011 році третина з майже 1 мільйона працівників правоохоронних органів в цій країні були цивільними особами [20].

Враховуючи це, ми можемо класифікувати форми діяльності громадськості, які залучаються до запобігання злочинності в США, на основі вивчення сучасного досвіду. Ось деякі з них:

1. Громадське патрулювання у громадських місцях [197, с. 270].
2. Участь у програмах профілактичного спрямування [201].
3. Надання інформації про вчинені кримінальні правопорушення.
4. Участь у просвітницьких заходах.

Ці форми роботи відображають різноманітність діяльності громадськості в системі запобігання злочинності та показують, що громадськість відіграє важливу роль у сприянні безпеці та зниженні рівня злочинності в США.

Таким чином, аналіз сучасної практики запобігання злочинності в США вказує на те, що громадськість має ключову роль у системі суб'єктів, що займаються запобіганням злочинності в цій країні. Це пояснюється різноманітністю форм співпраці різних громадських об'єднань, обсягами державного фінансування та розширенням сфер їх діяльності. Цей позитивний досвід є корисним для вдосконалення вітчизняної практики у сфері протидії злочинності та реформування правової системи, що вимагає необхідних змін [201].

Це питання особливо акцентується у Концепції реформування кримінальної юстиції в Україні, де відзначається, що правоохоронні органи країни більше зосереджені на переслідуванні та покаранні, ніж на захисті і відновленні порушених прав осіб [311]. Це створює передумови для зміни підходів до кримінальної юстиції, звернення до соціально-обслуговуючих та громадсько-допоміжних методів з більш широким залученням різних громадських об'єднань, включаючи правоохоронні органи.

Повертаючись до України, варто зазначити, що потенціал та обмеження приватно-публічного партнерства в сфері запобігання та протидії злочинності закладено в Законі України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року. У цьому законі взаємодія поліції з громадою на засадах партнерства досліджується як один із основних принципів поліцейської діяльності. Згідно з пунктом 1 статті 11 зазначеного Закону, поліція здійснює свою роботу в тісній співпраці та взаємодії з населенням, територіальними громадами та громадськими об'єднаннями на засадах партнерства з метою задоволення їхніх потреб. Закон також передбачає спільні проєкти поліції з громадськістю (стаття 89), спрямовані на задоволення потреб населення, виявлення та усунення проблем, пов'язаних з поліцейською діяльністю та покращенням ефективності виконання завдань, покладених на поліцію. Очевидно, що цей закон є сучасною законодавчою основою для впровадження соціально-обслуговуючої функції поліції, яка в подальшому

має сприяти активізації діяльності громадськості у сфері запобігання злочинності [123, с. 7].

Отож, на підставі проведеного дослідження можна зазначити таке. Ми визначили основні характеристики громадськості як суб'єкта запобігання злочинності:

1. Соціальна активність – виявлення інтересу та діяльна участь у спільноті у заходах, спрямованих на запобігання злочинності.

2. Зацікавленість участі в заходах із запобігання злочинності – виявлення бажання брати участь у діях, спрямованих на зниження рівня злочинності.

3. Спрямованість на захист громадян від кримінально протиправних посягань та представництво їхніх інтересів – зосередження уваги на захисті громадян від незаконних дій та виступ у ролі представника їх інтересів.

4. Діяльність в межах чинного законодавства та моральних принципів – виконання дій, які відповідають законодавству та високим моральним стандартам.

5. Організованість та співпраця з іншими суб'єктами запобігання – спільна робота та координація з іншими організаціями та ініціативами, які займаються запобіганням злочинності.

Дослідження громадськості як суб'єкта запобігання злочинності дозволяє визначити її як активну соціальну групу, що складається з окремих громадян і їх об'єднань, які виявляють інтерес до участі у заходах, спрямованих на запобігання злочинності. Вони добровільно займаються захистом будь-якого члена спільноти від кримінально протиправних посягань та інших порушень, витримуючи високі моральні та законні принципи.

Об'єкти, які підлягають запобіжному впливу в сферах громадського порядку і громадської безпеки, включаючи надзвичайні ситуації, адміністративні правопорушення, порушення правил дорожнього руху, дитячу бездоглядність і правопорушення неповнолітніх, державний кордон і прикордонний режим, можуть бути переформульовані наступним чином. У розглядуваному напрямі боротьби зі злочинністю основні сфери запобіжного впливу включають громадський порядок і громадську безпеку, а також управління надзвичайними ситуаціями, протидію адміністративним правопорушенням, забезпечення безпеки на дорогах, запобігання бездоглядності дітей та порушень прав неповнолітніх, охорона державного кордону та прикордонного режиму та інші подібні сфери.

Дослідження свідчать про те, що в сучасних умовах широкий спектр об'єктів піддається впливу громадськості у різних сферах життєдіяльності людей, і це коло майже необмежене. Об'єкти, на які громадськість здатна впливати з метою запобігання, включають сфери людської моралі і правопорядку.

Аналіз активності громадських організацій, які займаються забезпеченням громадського порядку, вказує на те, що їх основні завдання включають такі аспекти:

1. Патрулювання територій відповідно до зазначеного маршруту.

2. Встановлення постів та проведення рейдів для виявлення правопорушників.

3. Здійснення індивідуальних профілактичних заходів та огляд місць з небажаною активністю.

4. Виявлення причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень.

5. Здійснення агітаційно-пропагандистської роботи та інших дій, спрямованих на попередження кримінально протиправної поведінки.

Громадяни та громадські об'єднання також застосовують інші заходи для запобігання, уникнення та припинення протиправних намірів. Ці заходи включають самостійне розслідування кримінальних правопорушень, публікацію доказів, повідомлення про порушення законодавства керівництву держави, вимоги щодо прозорого використання бюджетних коштів на державному та місцевому рівнях, перевірку або навіть втручання у обставини, що можуть мати протиправні наслідки, контроль за діяльністю органів влади, зокрема правоохоронних, а також участь у законотворчому процесі.

Варто зазначити, що існує різноманітність форм участі громадян у запобіганні злочинності. Серед них можна виділити такі: інформування, яке охоплює повідомлення про плановані, здійснювані або вже вчинені кримінальні правопорушення; здійснення комплексу виховних та навчальних заходів, спрямованих на створення сприятливих умов для громадян здійснення їх прав та виконання обов'язків; забезпечення рівноваги в суспільстві шляхом створення стабільної атмосфери та впливу на фактори, що сприяють проблемам у різних сферах, таких як економіка, політика, духовність, сім'я та побут.

Для виконання зазначених завдань використовуються різноманітні суб'єкти, які не є спеціалізованими у сфері запобігання злочинності. Серед них можна виділити громадські об'єднання, волонтерські рухи, благодійні фонди, релігійні організації, жіночі рухи та окремих

громадян. Крім того, окремі завдання виконуються вуличними, квартальними та домовими комітетами, батьківськими радами шкіл, а також приватними медико-психологічними, соціальними та кризовими центрами, сімейними дитячими будинками, які працюють на загальнодоступних засадах. Вони здійснюють цінну суспільну діяльність, спрямовану на формування моральних позицій, що базуються на загальнолюдських цінностях, підвищення рівня побутової культури та розвиток культурно-виховної та спортивної інфраструктури. Це, у свою чергу, сприяє зменшенню або послабленню факторів, що сприяють злочинності [123, с. 113].

Аналізуючи можливості громадськості у запобіганні конкретним кримінально протиправним проявам, важливо відмітити, що громадяни, як окремо, так і у групах, можуть впливати на такі види злочинності: кримінальні правопорушення, які відбуваються у громадських місцях; кримінальні правопорушення проти власності; злочинність серед неповнолітніх; рецидив кримінальних правопорушень в пенітенціарній та постпенітенціарній системах; соціальні явища, які сприяють злочинності, такі як алкоголізм, наркоманія, проституція, бездомність, занедбаність та інші. Ці сфери мають прямий вплив на повсякденне життя звичайних громадян. Кожна з цих сфер запобігання злочинності має свої індивідуальні та групові форми реалізації. Ефективність діяльності громадськості у запобіганні кримінальним правопорушенням залежить від раціонального та своєчасного поєднання різних форм цих заходів.

Важливим аспектом участі громадськості у запобіжній діяльності є співробітництво з представниками правоохоронних органів. Зближення держави та громадськості, взаємопроникнення між ними та створення широкої платформи спільних нерепресивних методик для нейтралізації потенціалу криміналізації суспільства є одним з основних завдань, які стоять перед державою у найближчий час.

Діяльність громадськості з питань запобігання злочинності вимагає дотримання певних правил або принципів, що гарантують дотримання законності та захист прав особи. Важливо визнати, що державні інституції не повинні нав’язувати громадськості готові форми участі в запобіжній діяльності, але мають спрямовувати, стимулювати, заохочувати та розвивати громадську активність, яка базується на природному прагненні людей об’єднуватися для захисту себе, своїх близьких, особистої власності, інтересів та інше. Така участь має стати

невід'ємною частиною повсякденного життя громадян, а не залежати від особливих обставин чи бути випадковим явищем.

При дослідженні сутності вимог, які ставляться до громадськості як суб'єкта запобігання злочинності, слід керуватися базовими принципами суспільного буття людини. Це включає дотримання правових і моральних норм, правил, загальнолюдської культури, послідовності та вимогливості у вирішенні поставлених завдань. Такі якості є основою для уникнення або мінімізації небажаних наслідків, що можуть виникнути під час громадського запобіжного впливу.

Проте, важливо забезпечити організаційну підтримку діяльності громадськості у запобіганні злочинності, зокрема шляхом надання інформаційної підтримки, належної взаємодії та правового регулювання. Органи державної влади, зокрема правоохоронні органи, несуть відповідальність за залучення представників громадськості до діяльності з запобігання злочинності та організацію їх участі. Це особливо стосується громадських формувань з правоохоронною спрямованістю, які діють відповідно до чинного законодавства України. Щодо окремих громадян або їх самоорганізацій, їх діяльність з запобігання злочинності також повинна координуватися та узгоджуватися.

Оцінка ефективності діяльності громадськості у запобіганні злочинності є важливим аспектом дослідження в цій сфері. Вона сприяє підвищенню функціональної ефективності та результативності діяльності громадськості, формуванню системи мотивації та стратегій поведінки, а також забезпечує належну взаємодію між суб'єктами запобігання злочинності на різних рівнях.

На практиці часто ефективність запобіжної діяльності громадськості майже не відображає досягнуті позитивні зміни в запобіганні злочинності, оскільки оцінюються переважно лише кількісні показники, такі як кількість громадських формувань та їх чисельність, проведені профілактичні заходи з їх участю та виявлені правопорушення. Однак, на нашу думку, необхідно не обмежуватися лише цими показниками, оскільки вони не можуть повністю відобразити реальний стан справ у сфері запобігання злочинності.

Крім того, варто відзначити, що для деяких форм участі окремих громадян та їх об'єднань немає доступних статистичних даних, тому виміряти їхню ефективність за допомогою кількісних показників є неможливим завданням. Наприклад, складно визначити, скільки протиправних намірів було попереджено завдяки своєчасному громад-

ському впливу, наскільки покращилась правосвідомість населення, зменшився рівень віктимізації або знизився страх перед злочинністю.

Методологія оцінки ефективності запобіжної діяльності громадськості повинна враховувати організацію та управління такою діяльністю. На нашу думку, критеріями оцінки ефективності діяльності громадськості щодо запобігання злочинності повинні бути: а) розповсюдженість участі та якісний склад залучених осіб; б) мета запобіжного впливу; в) організаційне та управлінське забезпечення такої діяльності; г) відповідність встановленим вимогам (законності) при використанні конкретних засобів і методів; д) ступінь досягнення поставлених завдань; е) стійкість отриманого запланованого результату та ставлення суспільства до отриманих результатів діяльності.

Таким чином, відповідно до аналізу й узагальнення успішних практик зарубіжних країн у запобіганні злочинності, основним напрямом такої діяльності є розширення участі громадськості, а не просте застосування кримінально-правових заходів. Громадськість відіграє провідну роль серед суб'єктів правоохоронної діяльності і застосовується на різних напрямках і сферах суспільства.

Міжнародно-правові положення, які стосуються громадського впливу на злочинність і мають рекомендаційний характер, стають обов'язковими для національних суб'єктів, які займаються запобіжною діяльністю. Наприклад, в статті 31 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності, що була прийнята Резолюцією № 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 року, зазначено, що держави-учасниці повинні сприяти усвідомленню суспільством факту існування, причин і рівня небезпечності транснаціональної організованої злочинності та загроз, які вона створює. Інформацію про заходи для підтримки участі громадськості у запобіганні такій злочинності можна поширювати через засоби масової інформації [204]. Це рекомендаційне положення стало частиною вітчизняного правового поля і є обов'язковим для виконання після ратифікації Україною цієї Конвенції та її набуття чинності з 21 травня 2004 року. У преамбулі до Конвенції ООН проти корупції, прийнятої Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 31 жовтня 2003 року № A/RES/58/4 [44], наголошується на необхідності залучення громадськості до боротьби з корупцією. Конвенція також містить статтю 13 «Участь суспільства» та статтю 39 «Співробітництво між національними органами та приватним сектором», в яких акцентується на широкому залученні населення до запобігання корупції.

У 1999 році Рада Європи видала Рекомендацію № R/96/8 з назвою «Політика боротьби зі злочинністю й кримінальне право в Європі, що змінюється». Згідно з цією рекомендацією, важливо інформувати громадськість про проблеми злочинності, оскільки жодна політика протидії злочинності або система кримінальної юстиції не можуть бути ефективними без підтримки та активної участі громадськості [52].

З метою встановлення розумної мети участі громадськості в запобіганні кримінальним правопорушенням дуже важливо об'єктивно оцінювати не лише реальні можливості, а й потенціал суспільства. В українських проєктах в цій галузі найчастіше зустрічається помилка, коли фінансові ресурси вважаються визначальним фактором, хоча слід орієнтуватися на потенціал національно орієнтованої політики.

Удосконалення системи запобігання кримінальним правопорушенням передбачає впровадження таких заходів:

– виявлення причин злочинності;
– пошук шляхів їх усунення або блокування;
– залучення ресурсів для цих цілей;
– комбінація методів та заходів впливу з використанням наявних ресурсів з максимальною ефективністю та мінімальними витратами.

Найпоширенішими способами комунікації з представниками громадських об'єднань є:

1. Взаємний обмін інформацією між депутатами, лідерами громадських рухів і представниками релігійних конфесій.

2. Забезпечення постійного контакту з керівниками та лідерами національних земляцтв, релігійних об'єднань для організації спільних дій з метою уникнення міжнаціональних конфліктів серед населення, включаючи використання засобів масової інформації.

3. Залучення представників правоохоронних органів, зокрема Національної поліції, до участі в з'їздах, конференціях та інших заходах, організованих громадськими об'єднаннями, з метою підтримки громадського порядку.

4. Проведення інтерв'ю з лідерами партій, рухів щодо забезпечення громадського порядку та безпеки в населених пунктах, де функціонує Національна поліція, а також для вивчення громадської думки стосовно роботи поліції.

Серед громадських спеціалізованих суб'єктів можна виділити добровільні народні дружини, громадські пункти охорони порядку та різні громадські ради профілактики. Деякі з цих організацій, зокрема громадські ради профілактики, фактично не функціонують. Діяльність

добровільних народних дружин також значно зменшилася, і спрямованість їх роботи зазнала змін, оскільки правоохоронні органи менше активно співпрацюють з ними.

Серед спеціалізованих недержавних суб'єктів попередження злочинності можна відзначити служби безпеки, які діють у різних сферах, а також приватні охоронні служби. Неспеціалізованими суб'єктами можуть бути інші організації, юридичні та фізичні особи, а також засоби масової інформації, які, в межах своїх загальних повноважень, прав та обов'язків, беруть участь у запобіганні кримінальним правопорушенням. Серед них можуть бути окремі громадяни, сім'ї, колективи на робочому місці або мешкання та інші. Наприклад, якщо мешканці будинку активно працюють над організацією цікавих та позитивних занять для молоді, вони роблять значний внесок у запобігання кримінальним правопорушенням серед неповнолітніх.

Сучасні кримінологи вважають, що належна узгодженість позицій різних суб'єктів запобігання кримінальним правопорушенням може бути досягнута через тріаду координації: горизонтальну (комплексно-територіальну), вертикальну (установчо-галузеву) та міжвідомчу [198, с. 111].

Вивчення позитивного досвіду участі громадськості в запобіганні кримінальним правопорушенням свідчить про необхідність політичної волі для використання сучасних альтернативних підходів у модернізації правоохоронної діяльності. Крім того, є нагальна потреба у прийнятті Закону України «Про основні засади запобігання злочинності», який чітко регламентує участь громадян, громадських об'єднань та організацій, добровільних помічників поліції у комплексних заходах запобігання кримінальним правопорушенням та протидії злочинним проявам на рівні муніципалітету, регіону та держави.

Крім цього, потрібно відновити практику розроблення спеціалізованих цільових програм профілактики різних видів злочинності, таких як неповнолітні, рецидивна, організована, пов'язана з незаконним обігом наркотиків тощо.

Щоб кримінально-правова політика в запобіганні кримінальним правопорушенням була економічно обґрунтованою й ефективною, потрібно використовувати альтернативні заходи з використанням громадського впливу на злочинність як противагу кримінальному впливу та державним репресіям.

Для активізації участі громадськості в запобіганні кримінальним правопорушенням необхідно вдосконалити практичне втілення поло-

жень Постанови Кабінету Міністрів України «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 3 листопада 2010 року № 996 [296]. Ця постанова стосується створення та організації роботи громадських, наукових, консультативних рад та інших дорадчих структур у роботі центральних органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Як визначає М. Г. Колодяжний [200, с. 201], такі консультативні ради повинні постійно брати участь у роботі колегій правоохоронних органів, контролювати їхню діяльність, зокрема щодо законності та цільового використання бюджетних коштів, сприяти ширшому залученню громадських об'єднань й окремих громадян до сфери запобігання кримінальним правопорушенням та охорони правопорядку.

Підсумовуючи вищевикладене, варто відзначити, що залучення громадськості до запобігання злочинності є пріоритетним шляхом боротьби зі злочинністю, зменшення її розповсюдження та поліпшення криміногенної ситуації. Розширення залучення громадських формувань правоохоронного спрямування та окремих громадян до сфери запобігання і протидії злочинності має значні переваги, зокрема:

1. Можливість заощадження значних фінансових ресурсів шляхом безоплатної добровільної допомоги громадськості у проведенні профілактичних заходів проти кримінальних правопорушень.

2. Оптимізація сил, часу та засобів поліцейських, що дозволяє їм зосередитись на основних завданнях правоохоронної діяльності.

3. Поглиблення взаємодії різних соціальних інституцій та суб'єктів запобігання злочинності, що сприяє покращенню спільних зусиль у протидії злочинності.

4. Підвищення довіри громадян до правоохоронних органів та зміцнення відносин між ними.

Використання цих переваг може сприяти покращенню ефективності боротьби зі злочинністю та створенню безпечнішого середовища для громадян.

Висновки до Розділу 2

1. На підставі проведеного дослідження зроблено висновок щодо необхідності ухвалити в Україні Закон України «Про основні засади запобігання злочинності». Цей закон повинен визначити основні напрями діяльності держави з попередження, припинення та запобігання злочинності на різних рівнях. У ньому слід також встановити комплексні заходи, спрямовані на боротьбу зі злочинністю, а також

орієнтувати спеціально уповноважені органи на цю сферу. У контексті цього нормативно-правового акту доцільним є прийняття короткострокових стратегій запобігання злочинності. Це дозволить ефективно реалізувати правовий механізм запобігання злочинності в Україні.

2. На основі проведених наукових досліджень встановлено, що перша форма – запобігання злочинності має на меті нейтралізацію причин та умов злочинності, друга форма – попередження кримінальних правопорушень – зосереджується на поведінці осіб, які схильні вчиняти кримінальні правопорушення, третя – припинення – спрямована на припинення вже початих кримінальних правопорушень.

3. Визначено основні характеристики громадськості як суб'єкта запобігання злочинності:

1. Соціальна активність – виявлення інтересу та діяльна участь у спільноті у заходах, спрямованих на запобігання злочинності.

2. Зацікавленість участі в заходах із запобігання злочинності – виявлення бажання брати участь у діях, спрямованих на зниження рівня злочинності.

3. Спрямованість на захист громадян від злочинних посягань та представництво їхніх інтересів – зосередження уваги на захисті громадян від злочинних дій та участь у ролі представника їхніх інтересів.

4. Діяльність в межах чинного законодавства та моральних принципів – виконання дій, які відповідають законодавству та високим моральним стандартам.

5. Організованість та співпраця з іншими суб'єктами запобігання – спільна робота та координація з іншими організаціями та ініціативами, які займаються запобіганням злочинності.

РОЗДІЛ 3
СИСТЕМА МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

3.1. Особливості використання універсальних механізмів запобігання злочинності

Запобігання злочинності є одним з важливих напрямів діяльності кожної держави. Стрімке зростання й інтернаціоналізація кримінальних правопорушень в останні роки зумовила розширення співпраці держав у цьому напрямку і створення міжнародних універсальних норм, які передбачають основи запобігання кримінальним правопорушенням міжнародного характеру. Окрім цього, важливим напрямом запобігання кримінальним правопорушенням на міжнародному рівні є створення окремих інституцій, основним завданням яких є запобігання злочинності в усьому світі.

Необхідність розробки та використання універсальних механізмів для запобігання кримінальним правопорушенням міжнародного масштабу потребує більш детального та комплексного наукового дослідження окремих аспектів, пов'язаних з цією сферою діяльності. В останній час проблематика міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю, зокрема в контексті України, все частіше обговорюється в засобах масової інформації, академічних колах та стає предметом жвавих дискусій. У зв'язку з цим, актуальним є дослідження міжнародних організацій щодо запобігання злочинності.

Метою даного підрозділу є вивчення та аналіз діяльності окремих міжнародних організацій щодо запобігання злочинності, обґрунтування основних напрямів їх діяльності.

Створення безпечного міжнародного середовища та співпраця у протидії транснаціональній злочинності є важливими завданнями на зовнішньополітичному рівні для нашої країни. Ці завдання є необхідними гарантіями суверенного розвитку України. Держава прагне отримати повноцінний геополітичний статус і рівноправну позицію в системі міжнародних відносин, стаючи надійним партнером у вирішенні всіх питань, пов'язаних із співпрацею у протидії злочинності [56, с. 11].

В Організації Об'єднаних Націй (ООН) знаходиться важлива складова системи міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю. У Статуті ООН визначено одну з цілей організації – забезпечення міжнародного співробітництва у вирішенні економічних, соціальних,

культурних та гуманітарних проблем. Боротьба зі злочинністю, попередження її вчинення та поводження з правопорушниками входять до сфери соціальної та гуманітарної діяльності ООН. Ці питання регулярно розглядаються Генеральною Асамблеєю ООН, Радою Безпеки ООН та Економічною і Соціальною Радою ООН.

Україна, як одна з держав-засновників ООН, приділяє особливу увагу діяльності організації з підтримання міжнародного миру та безпеки, розглядаючи свою участь у ній як важливий елемент зовнішньої політики. За майже 65 років свого членства в ООН Україна внесла значний вклад у діяльність організації у сфері міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю.

Важливою ланкою в системі міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю є Організація Об'єднаних Націй. У ст. 1 Статуту ООН однією з її цілей проголошується здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру. До сфери соціальної і гуманітарної діяльності ООН належать питання попередження злочинності, боротьби з нею і поводження з правопорушниками. Зазначені питання стали предметом систематичного розгляду Генеральною Асамблеєю ООН, Радою Безпеки ООН, Економічною і Соціальною Радою ООН.

Україна як одна з держав-фундаторів ООН надає особливого значення діяльності ООН з підтримання міжнародного миру та безпеки, розглядаючи участь у ній як важливий чинник своєї зовнішньої політики. Упродовж майже 65-річної історії членства в ООН Україна зробила суттєвий внесок у її діяльність у сфері міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю.

Функція ООН як організатора боротьби з транснаціональною організованою злочинністю у світі базується на Статуті ООН, в якому зазначається, що ООН має за мету збереження міжнародного миру і безпеки, розвиток дружніх відносин між державами та здійснення міжнародної співпраці у сфері розв'язання міжнародних проблем економічного, соціального й гуманітарного характеру [64, с. 8]. Основним органом, який координує зусилля держав-членів ООН у сфері боротьби зі злочинністю, є Економічна й Соціальна Рада ООН (ЕКОSOR). У рамках ЕКОСОР функціонує Комісія з попередження злочинності й кримінального правосуддя, в якій представлено 40 держав-членів. Ця комісія є функціональним органом ЕКОСОР та виконує завдання, пов'язані з розробкою міжнародної політики та координаці-

єю заходів щодо запобігання злочинності й кримінального правосуддя. Концептуальні положення, що виникають з діяльності Комісії, включаються в резолюції та документи, прийняті на Конгресах ООН щодо запобігання злочинності та поводження з правопорушниками.

Згідно з пунктом «d» додатку до Резолюції 415(V) Генеральної Асамблеї від 1 грудня 1950 року, Конгреси ООН щодо запобігання злочинності проводяться кожні п'ять років відповідно до низки резолюцій, зокрема № 46/152 від 18 грудня 1991 року, № 56/119 від 19 грудня 2001 року, № 57/170 від 18 грудня 2002 року, № 58/138 від 22 грудня 2003 року та № 59/151 від 20 грудня 2004 року [65, с. 77].

Конгреси, як глобальні форуми, грають важливу роль у міжнародних зусиллях щодо запобігання злочинності й кримінального правосуддя. На цих конгресах обговорюються різноманітні теми, які мають суттєвий вплив на національну політику та професійну практику в цій галузі. Вони сприяють обміну інформацією та передачі найкращих практик між державами та фахівцями, що працюють у сфері запобігання злочинності й кримінального правосуддя. Загальною метою конгресів є сприяння розвитку ефективної політики запобігання злочинності й розробці заходів, що забезпечують кримінальне правосуддя на всій планеті. Конгреси з питань злочинності проводилися у різних регіонах світу, зокрема: Лондоні (Сполучене Королівство) у 1960 році, Стокгольмі (Швеція) у 1965 році, Кіото (Японія) у 1970 році, Женеві (Швейцарія) у 1975 році, Каракасі (Венесуела) у 1980 році, Мілані (Італія) у 1985 році, Гавані (Куба) у 1990 році, Каїрі (Єгипет) у 1995 році, Відні (Австрія) у 2000 році, Бангкоку (Таїланд) у 2005 році та Сальвадорі (Бразилія) у 2010 році.

У системі органів ООН, окрім конгресів, існує кілька спеціалізованих інститутів, які займаються питаннями боротьби з транснаціональною організованою злочинністю. Серед них:

1. Центр із міжнародного запобігання злочинності (Віденський центр).

2. Міжрегіональний римський науково-дослідний інститут ООН з питань злочинності й правосуддя.

3. Азіатський і Далекосхідний інститут ООН у Токіо з запобігання злочинності й поводження з правопорушниками.

4. Інститут Гельсінкі з запобігання злочинності й боротьби з нею.

5. Африканський інститут ООН з запобігання злочинності й поводження з правопорушниками.

6. Арабський дослідницький і навчальний центр у Ель-Ріаді з питань безпеки.

7. Австралійський (Канберра) інститут кримінології.

8. Канадський (Ванкувер) Міжнародний центр із реформ кримінального законодавства й політики з кримінального правосуддя.

Крім цього, існують інші організації, які займаються проблемами злочинності й правосуддя у межах системи ООН [43].

Питання боротьби зі злочинністю, зокрема з транснаціональними організованими структурами, є постійною темою обговорень в ООН. Наприклад, 18 грудня 1991 року була прийнята і продовжує розроблятися спеціальна Програма ООН з боротьби зі злочинністю й кримінального правосуддя (надалі – Програма). В преамбулі Програми зазначається, що її головна мета полягає у наданні допомоги при вирішенні нагальних потреб світової спільноти у запобіганні кримінальним проявам та забезпеченні правосуддя. Основними цілями Програми є боротьба зі злочинністю на національному і транснаціональному рівнях, об'єднання зусиль держав-членів ООН у запобіганні транснаціональній злочинності, ефективне здійснення кримінального правосуддя та сприяння дотриманню найвищих стандартів справедливості, гуманності, правосуддя та професійної поведінки [66, с. 555].

У структурі ООН, зокрема в сфері боротьби з транснаціональною злочинністю, важливе місце займає Комісія з запобігання злочинності й кримінального правосуддя, що входить до складу Економічної й Соціальної Ради ООН. Одним з прикладів результатів роботи Комісії є прийняття Декларації про злочинність і суспільну безпеку на 51-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у 1996 році. У цій декларації, зокрема, вказується, що всі держави-члени ООН повинні зробити публічне зобов'язання для взаємної співпраці з метою запобігання транснаціональній злочинності, включаючи організовану злочинність, незаконний обіг наркотиків і зброї, контрабанду різних видів заборонених товарів, торгівлю людьми, терористичні акти, корупцію й відмивання доходів від злочинної діяльності.

За час свого членства в Раді Безпеки ООН, Економічній і Соціальній Раді ООН, Раді ООН з прав людини, Комісії з попередження злочинності та кримінального правосуддя, Комісії з наркотичних засобів, Статистичної комісії та інших органах, Україна проводила активну діяльність щодо вироблення міжнародних механізмів з протидії міжнародній злочинності.

Крім зазначеного, через постійне зростання міжнародної співпраці та розвитку всіх її напрямів, Генеральна Асамблея ООН доручила Комісії розглянути питання стосовно розроблення і прийняття між-

народної конвенції проти транснаціональної організованої злочинності. Це завдання було покладено на Комісію з метою вирішення проблем, зазначених у Неапольській політичній декларації та Глобальному плані дій, прийнятих на Всесвітній конференції з боротьби з транснаціональною організованою злочинністю у листопаді 1994 року в Неаполі.

Протягом двох років під керівництвом заступника Генерального секретаря ООН П. Арлакки велася активна робота над розробкою конвенції.

15 листопада 2000 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (далі – Конвенція). При аналізі цієї Конвенції варто відзначити, що вона має всеосяжний та універсальний характер у регулюванні боротьби з найнебезпечнішим явищем – транснаціональною організованою злочинністю. Практично цей документ об'єднав у собі попередній досвід держав у створенні міжнародно-правових актів для запобігання та боротьби з організованою злочинністю. Конвенція відображає такі відомі міжнародно-правові інструменти, як Міланський план дій, ухвалений на VII Конгресі ООН щодо запобігання злочинності та поводження з правопорушниками у 1985 році, Типовий договір про видачу (Резолюція № 45/116 Генеральної Асамблеї ООН), Типовий договір про взаємну правову допомогу у сфері кримінального правосуддя (Резолюція № 45/117 Генеральної Асамблеї ООН), а також Неапольську політичну декларацію та Глобальний план дій проти транснаціональної організованої злочинності 1994 року [67, с. 432].

Конвенція надає таке визначення транснаціонального злочину:

– злочин, який вчинений у більш ніж одній державі;

– злочин, вчинений у одній державі, але значна частина його підготовки, планування, керівництва або контролю відбувається в іншій державі;

– злочин, вчинений у одній державі, але з участю організованої злочинної групи, яка діє у більш ніж одній державі;

– злочин, вчинений у одній державі, але має значний вплив на іншу державу (стаття 3).

Як засіб боротьби з транснаціональною злочинністю, Конвенція пропонує державам ухвалювати законодавчі та інші заходи, спрямовані на запобігання відмиванню доходів від злочинів (статті 6–7); заходи проти корупції та відповідальності юридичних осіб за їх участь у серйозних злочинах, пов'язаних з організованою злочинністю

(статті 8–9); заходи, які забезпечують можливість конфіскації та арешту доходів від злочинів і розпорядження конфіскованими доходами від злочинів (статті 12–14) [68, с. 227].

Отже, вплив універсальних механізмів запобігання транснаціональній організованій злочинності базується на діяльності ООН, яка включає її структурні органи, інститути і спеціалізовані конгреси. ООН здійснює важливі дії у сфері боротьби з транснаціональною організованою злочинністю, включаючи проведення наукових досліджень, організацію семінарів для підвищення кваліфікації кадрів національних правоохоронних органів, надання методичної, матеріальної та технічної допомоги у розробці спеціальних проєктів і поширення інформації про злочинність і заходи для її протидії зацікавленим організаціям.

Одним з важливих досягнень ООН у цій сфері є прийняття Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності в 2000 році Генеральною Асамблеєю ООН. Ця Конвенція визначає необхідність прийняття законодавчих та інших заходів для кожної держави-учасниці, які можуть визначати кримінальні дії, зазначені у Конвенції, коли вони здійснюються в рамках організованої злочинної групи, незалежно від прямого чи опосередкованого характеру. Ці положення мають важливе значення і ООН виступає як головний лідер і координатор політики та стратегії у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю. Однак для підвищення ефективності діяльності ООН у цій сфері пропоновані заходи, які мають універсальну й глобальну значущість, повинні бути втілені на практиці, перш за все, шляхом їх впровадження в національне законодавство кожної держави.

У межах роботи ООН активно використовуються універсальні механізми для співробітництва в міжнародному правовому полі в боротьбі з корупцією. Здійснюється широкомасштабна робота з розробки та впровадження заходів протидії цьому суспільно небезпечному явищу. Проте проблемою є встановлення організаційно-правової спроможності міжнародних правових інструментів та універсальних міжнародних інститутів ефективно координувати міжнародне співробітництво в боротьбі з корупцією. Особливо актуальною є проблема координації діяльності універсальних та регіональних міжнародних організацій з питань протидії корупції.

15 грудня 1975 року Генеральна Асамблея ООН затвердила Резолюцію 3514 під назвою «Заходи проти корупції, що практикується

транснаціональними та іншими корпораціями, їх посередниками та іншими причетними сторонами». Цей крок стимулював розробку міжнародної угоди в Комісії ООН у 1976 році. Проте проєкт міжнародної угоди з боротьби з корупцією, який був готовий до 1980 року, призупинили на невизначений термін. У 1991 році ООН повернулась до ідеї укладення міжнародної угоди з протидії корупції.

Слід зауважити, що в межах ООН питання боротьби з корупцією та хабарництвом є відповідальністю таких органів:

1. Генеральна Асамблея ООН: вона ухвалює резолюції щодо протидії корупції та на їх основі розробляє інші міжнародно-правові акти. Серед прийнятих резолюцій Генеральною Асамблеєю ООН, спрямованих на боротьбу з корупцією, варто відзначити Резолюцію 3514 (XXX) від 15 грудня 1975 року про корупцію, Резолюцію 1995/14 ЕКОСОР від 24 липня 1995 року про боротьбу з корупцією, Резолюцію 51/59 від 12 грудня 1996 року про прийняття Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб, Резолюцію 51/191 від 16 грудня 1996 року про прийняття Декларації ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом в міжнародних комерційних операціях, Резолюцію 55/61 від 22 січня 2001 року про ефективний міжнародно-правовий документ проти корупції, Резолюцію 55/188 від 25 січня 2001 року про запобігання корупції, незаконного переказу засобів і боротьбі з ними та повернення в країни незаконно переказаних із них засобів. Генеральна Асамблея ООН також готує окремі доповіді щодо боротьби з корупцією, такі як доповідь Наради Групи експертів з питань корупції, яка відбулася в Буенос-Айресі 15–21 березня 1997 року [69] та доповідь Наради міжурядової Групи експертів відкритого складу з підготовки проєкту мандату на розроблення міжнародно-правового документа проти корупції, яка відбулася у Відні з 30 липня по серпень 2001 року [70].

2. Генеральний секретар ООН: згідно з дорученням Генеральної Асамблеї ООН, він готує загальні доповіді щодо боротьби з корупцією, наприклад, Доповідь Генерального секретаря ООН 1997 року про боротьбу з корупцією та хабарництвом [71]. Генеральний секретар також виконує доручення та рекомендації з питань запобігання корупції. Наприклад, на 64-й сесії Генеральної Асамблеї ООН у жовтні 2009 року він підготував доповідь на тему «Попередження корупції та переказування активів незаконного походження. Боротьба з цими явищами та повернення таких активів у країни походження» [72]. Генеральний секретар також підготував інші доповіді, пов’язані з боротьбою з корупцією та хабарництвом.

3. Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОР): вона здійснює підготовку проєктів резолюцій про боротьбу з корупцією та рекомендує їх для прийняття Генеральною Асамблеєю ООН.

4. Група експертів з питань корупції: вона організовує наради експертів з питань протидії корупції.

5. Комісія з попередження злочинності та забезпечення кримінального правосуддя (КП33КП): вона сприяє виконанню резолюцій ООН та збирає інформацію від компетентних міжнародних, регіональних та неурядових організацій щодо міжнародних зусиль у боротьбі з корупцією та хабарництвом. КП33КП також займається питанням давання неправомірної вигоди державним посадовим особам інших держав під час міжнародних комерційних операцій.

Очевидно, що перші зусилля ООН у запобіганні корупції припадають на кінець XX століття, коли Генеральна Асамблея ООН прийняла перші резолюції щодо протидії корупції. Проте суспільство тоді ще не було готовим до значних міжнародних ініціатив у цьому напрямку. Тому можна сказати, що ООН, зокрема наприкінці 1990-х років, стала головним форумом, де обговорювалась необхідність спільних міжнародних зусиль у боротьбі з корупцією. Це сприяло ефективній реалізації регіональних антикорупційних ініціатив, зокрема у Раді Європи, де у 1999 році були укладені Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією та Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією. Проте на універсальному рівні досягнення загальної згоди держав щодо створення організаційно-правового механізму міжнародного співробітництва у запобіганні корупції було досягнуто трохи пізніше.

У 1990 році Секретаріат ООН підготував Рекомендацію «Практичні методи боротьби з корупцією» та Резолюцію «Корупція у сфері державного управління». У цих документах було відзначено, що корупція має руйнівний вплив на економіку країн, підриває ефективність прийняття урядових рішень, завдає шкоди моральним цінностям, зменшує довіру громадян до уряду та порушує принципи правової держави, включаючи принцип правосуддя [73].

Боротьба з корупцією була однією з ключових тем, обговорених на Дев'ятому (X) Конгресі ООН, який відбувся у Каїрі в 1995 році. На цьому Конгресі було розглянуто широкий спектр питань, включаючи проєкт Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб [74], але особлива увага була приділена проблемам, пов'язаним з корупцією.

В грудні 1996 року Генеральна Асамблея ООН прийняла два значущих документи, присвячених боротьбі з корупцією: Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб і Декларацію ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях.

Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб (згаданий у Резолюції 51/59) був прийнятий як інструмент, спрямований на спрощення зусиль держав-членів ООН у боротьбі з корупцією шляхом надання набору основних рекомендацій, які мають бути виконані державними посадовими особами у процесі виконання своїх службових обов'язків. Кодекс також ставить на розгляд такі питання, як загальні принципи, якими мають керуватись державні посадові особи (відданість, добросовісність, компетентність, ефективність, справедливість і неупередженість), регулювання конфлікту інтересів та заборона корупційних вигод, зобов'язання повідомляти про особисті активи державних посадових осіб, а також, при можливості, активи їхніх родичів та співмешканців, поводження з конфіденційною інформацією та політична діяльність державних посадових осіб, яка не повинна підривати довіру громадськості до їхньої безупинності та об'єктивності у виконанні своїх функцій та обов'язків.

Декларація ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях (згадана у Резолюції 51/191), яка була прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 16 грудня 1996 року (далі – Декларація 1996 р.), встановила комплекс заходів, які кожна держава може прийняти на національному рівні відповідно до своєї конституції, основних правових принципів, законів і процедур, з метою боротьби з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях та інших аспектах [75, с. 84–85]. Одним із цікавих і важливих аспектів Декларації 1996 року є її відношення до проблеми хабарництва іноземних державних посадових осіб. Згідно з пунктом 3 Декларації, хабарництво може включати пропозицію, обіцянку або передачу будь-яких платежів, подарунків або інших благ, безпосередньо або опосередковано, від приватних або державних корпорацій, включаючи транснаціональні корпорації, до будь-яких державних посадових осіб, обраних представників інших країн, як неправомірну винагороду за виконання або невиконання своїх службових обов'язків у зв'язку з міжнародною комерційною операцією.

Декларація 1996 р. також містить різні положення, спрямовані на боротьбу з корупцією, включаючи встановлення або забезпечення

застосування законів, які забороняють хабарництво у міжнародних комерційних операціях, встановлення кримінальної відповідальності за надання такої неправомірної вигоди і недопущення відрахування від оподаткування сум таких коштів, які були виплачені приватними або державними корпораціями або окремими особами держав-членів, до будь-яких державних посадових осіб, обраних представниками інших країн.

Крім того, держави-учасниці Декларації 1996 року погодилися на такі пункти: розробку та впровадження стандартів і методів обліку, що підвищують прозорість міжнародних комерційних операцій; розробку або підтримку кодексів поведінки в сфері бізнесу, які забороняють корупцію, хабарництво та пов'язані з ними незаконні дії у міжнародних комерційних операціях; розгляд можливості визнання незаконного збагачення державних посадових осіб або обраних представників як кримінального правопорушення; забезпечення того, щоб положення про банківську таємницю не перешкоджали кримінальним розслідуванням або судовим процедурам, пов'язаним з корупцією, хабарництвом або пов'язаною з ними незаконною практикою в міжнародних комерційних операціях.

Крім того, держави-учасниці Декларації 1996 року погодилися на співпрацю і надання максимальної можливої допомоги одна одній щодо кримінальних розслідувань та інших процесуальних дій у зв'язку з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях, включаючи обмін відповідною інформацією та документацією.

Хоча Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб та Декларація ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях не мають обов'язкової юридичної сили, вони мають велике політичне значення, оскільки відображають політичну згоду міжнародного співтовариства щодо зазначених питань.

У Резолюції 1997/25, яку підготувала Економічна і Соціальна Рада ООН та яка була прийнята 21 липня 1997 року, виражено занепокоєння Генеральною Асамблеєю ООН стосовно практики надання неправомірної вигоди особами та підприємствами з інших країн державним посадовим особам у контексті міжнародних комерційних операцій. Зокрема, держави, що підтримали резолюцію, висловили особливу стурбованість щодо фіскальної політики урядів деяких розвинених країн, яка дозволяє національним підприємствам вважати витрати, пов'язані з дачею хабарів державним посадовим особам у

країнах, що розвиваються, як експлуатаційні витрати, що не підлягають оподаткуванню.

У Резолюції 1997/25 ГА ООН, з посиланням на Резолюцію 3514(XXX) від 15 грудня 1975 р., де засуджено корупцію та хабарництво усіх видів, які практикуються транснаціональними та іншими корпораціями, їх посередниками й іншими сторонами, у Резолюції 1997/25 ГА ООН:

1. Висловила заклик до урядів держав-членів ООН до співпраці у попередженні корупції та хабарництва. Додатково заклик був зроблений для використання Міжнародного кодексу поведінки державних посадових осіб, який був прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 12 грудня 1996 року. Крім того, уряди були закликані прийняти всі можливі заходи для виконання Декларації ООН про боротьбу з корупцією і хабарництвом у міжнародних комерційних операціях, яка була прийнята 16 грудня 1996 року. Також було висловлено заклик до держав-членів ООН ратифікувати міжнародні конвенції, спрямовані на боротьбу з корупцією.

2. Просила ЕКОСОР сприяти виконанню Декларації 1996 р. та регулярно розглядати питання корупції і хабарництва в міжнародних комерційних операціях.

3. Пропонувала державам-членам подати доповіді про заходи, вжиті для виконання Декларації 1996 р., зокрема щодо встановлення кримінальної відповідальності, прийняття ефективних санкцій, стандартів обліку, розроблення кодексів поведінки в підприємницькій галузі, боротьби з незаконним збагаченням та забезпечення взаємної юридичної допомоги.

4. Доручала Генеральному секретарю ООН узагальнити підготовлені доповіді і поширити їх для розгляду на 7-й сесії КПЗЗКП з метою прийняття подальших заходів щодо виконання Декларації 1996 р.

5. Висловила переконання, що корупційна практика має негативний вплив на ефективність державного апарату та послаблює політику в соціальній та економічній сферах. Крім того, було закликано встановити кримінальну відповідальність за давання неправомірної вигоди державним посадовим особам і стимулювати держави приймати заходи для боротьби з хабарництвом і корупцією.

В цілому Резолюція 1997/25 ГА ООН засвідчує важливість співробітництва між державами в боротьбі з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях, а також створення ефективних механізмів та стандартів для їх запобігання.

Організація Об'єднаних Націй визнала, що проблема корупції має міжнародний характер і приймає спроби відшукати загальновизнані форми та методи боротьби з цим негативним явищем для суспільства. Вищезазначені документи, хоча є рекомендаційними, відіграють важливу роль у виробленні норм міжнародного права щодо цього питання, а також можуть впливати на внутрішнє національне законодавство держав.

У листопаді 2000 року міжнародним співтовариством була ухвалена Рамкова Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності (відома як КТНОЗ 2000 р.), що відіграла важливу роль у відповіді на глобалізацію організованої злочинності та корупції [72]. КТНОЗ 2000 р. широко охоплює різноманітні проблеми, включаючи корупцію як транснаціональний злочин, та надає визначення поняття «кримінально карана корупція». Вона також вимагає криміналізувати акти корупції, включаючи отримання та передачу хабарів, і заохочує вживати інші законодавчі та адміністративні заходи для запобігання та виявлення корупції серед посадових осіб з метою ефективної боротьби з корупцією на основі однорідної нормативної бази для внутрішнього законодавства.

22 січня 2001 року Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію, в якій було визнано потребу розробки ефективного міжнародно-правового документа проти корупції, незалежного від Конвенції ООН проти корупції 2000 року [76]. Розробку цього документа було доручено Центру ООН з питань міжнародного попередження злочинності, що належить до Управління ООН з контролю за наркотиками та попередженням злочинності.

Генеральному секретарю ООН було запропоновано підготувати звіт, в якому буде міститися аналіз всіх відповідних міжнародно-правових та інших документів, а також рекомендації щодо боротьби з корупцією та інші відповідні питання. Цей звіт мав бути переданий Комісії з протидії корупції для розгляду та формулювання рекомендацій та керівних вказівок для майбутньої роботи з розробки правового документа проти корупції [77].

Крім того, Генеральна Асамблея ООН вирішила створити спеціальний комітет для розробки такого документа, який почав працювати у Відні після затвердження мандату. Того ж 2001 року було утворено Міжурядову групу експертів, яка займалась розглядом і підготовкою проєкту мандату для майбутнього міжнародно-правового акта проти корупції на підставі звіту Генерального секретаря ООН та рекоменда-

ції Комісії з протидії корупції [78]. У Відні відбулася нарада Міжурядової робочої групи, що працювала над розробкою мандату для міжнародного правового документа проти корупції, з 30 липня по 3 серпня 2001 року. Участь у цій нараді взяли представники 97 держав, а також спостерігачі від організацій системи ООН, інститутів Програми ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя, а також міжурядових і неурядових організацій.

Учасники наради включали представників країн, таких як Єгипет, Китай, Уругвай, Бельгія, Болгарія, Угорщина, Кіпр, Польща, Словаччина, Туреччина, Чехія, Йорданія, Марокко, Японія. Вони висловили думку, що документ, який був згаданий у Резолюції 55/61 Генеральної Асамблеї ООН, має бути незалежним, юридично зобов'язуючим і мати форму конвенції. Вони також підкреслили, що цей документ повинен включати наступні елементи:

1. Визначення, яке повинно охоплювати аспекти, пов'язані з корупцією в публічному та приватному секторах, включаючи визначення поняття «цивільні службовці».

2. Використовуючи ефективні заходи попередження, контролю та боротьби з корупцією, ми можемо охопити широкий спектр сфер застосування, як в публічному, так і в приватному секторах. Цей підхід передбачає активну участь громадянського суспільства, професійну підготовку цивільних службовців і створення незалежних національних органів, що займаються боротьбою з корупцією.

3. Розділ, що стосується криміналізації корупційних діянь, включаючи транснаціональний підкуп, незаконне збагачення та відмивання доходів, отриманих в результаті корупції.

4. Розділ про взаємну правову допомогу, сприяння розвитку міжнародного співробітництва та обміну інформацією для відстеження та повернення незаконного походження коштів, пов'язаних з корупцією. Це також має передбачати конфіскацію та вилучення прибутків, отриманих від корупції, а також надання технічної допомоги, зокрема країнам, що розвиваються.

5. Створення багатостороннього механізму контролю за застосуванням конвенції, який буде базуватися на зобов'язаннях із забезпечення ефективності та гнучкості.

На нараді відзначено, що корупція є поширеним явищем як у промислово розвинених країнах, так і в країнах з перехідною економікою, а також в країнах, що розвиваються [79]. Було відзначено, що головна ціль нової конвенції полягає у розвитку міжнародного спів-

робітництва між державами в боротьбі з корупцією з урахуванням принципів суверенітету, територіальної цілісності та невтручання у внутрішні справи держав. Було передбачено, що нова конвенція повинна бути прийнята до 2003 року.

31 жовтня 2003 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Конвенцію ООН проти корупції (КПК 2003 р.). На політичній конференції високого рівня, що відбулась 9–11 грудня 2003 року в Меріде (Мексика), КПК 2003 року було підписано 95 держав, включаючи Україну, і одна держава подала ратифікаційну грамоту для зберігання [80].

Перший розділ КПК 2003 року (включаючи Преамбулу та вісім розділів) містить загальні положення про цілі, терміни та сферу застосування конвенції. У другому розділі прописані визначення основних заходів для запобігання корупції. Третій розділ регулює питання криміналізації корупційних діянь та визначає заходи щодо правоохоронної діяльності. Четвертий розділ присвячений міжнародному співробітництву. П'ятий розділ стосується повернення активів. Шостий розділ визначає заходи щодо технічної допомоги та обміну інформацією. У сьомому розділі КПК 2003 року визначаються механізми, спрямовані на забезпечення виконання конвенції, а восьмий розділ містить заключні положення КПК 2003 року [81].

20 грудня 2004 року Генеральна Асамблея ООН прийняла Резолюцію під назвою «Боротьба з корупцією: допомога державам у створенні потенціалу з метою сприяння набуттю чинності та подальшому здійсненню Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції». У цій резолюції держави-члени були закликані якомога швидше розглянути питання про підписання та ратифікацію Конвенції ООН проти корупції 2003 року з метою прискореного набуття нею чинності. Також було закликано зробити добровільний внесок у Фонд ООН з попередження злочинності та забезпечення кримінального правосуддя для надання технічної допомоги країнам з перехідною економікою, що може знадобитись для виконання положень Конвенції проти корупції 2003 року [82].

22 грудня 2004 року Генеральна Асамблея ООН також прийняла Резолюцію з назвою «Попередження корупції та переказування активів незаконного походження, боротьба з цими явищами та повернення таких активів у країни походження». У цій резолюції звернулися до всіх держав-членів та компетентних регіональних організацій економічної інтеграції з пропозицією якнайшвидше підписати та ратифікувати Конвенцію ООН проти корупції 2003 року та повністю забезпечити виконання її положень [83].

4 грудня 2009 року на 64-й сесії Генеральної Асамблеї ООН, яка відбулася в Судані, був ухвалений проєкт Резолюції під назвою «Попередження корупції та переказування активів незаконного походження, боротьба з цими явищами та повернення таких активів у країни походження» відповідно до Конвенції ООН проти корупції. Цей проєкт був представлений Мохамедом Шеріфом Діалло [84].

Отже, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що Організація Об'єднаних Націй з початку середини 1970-х років почала відігравати все більш важливу роль у забезпеченні ефективного співробітництва держав у боротьбі з корупцією. Генеральна Асамблея ООН визнала корупцію як одну з ключових соціальних проблем сучасності, яка загрожує як інститутам індустріально розвинених країн, так і країнам, що розвиваються.

Антикорупційні зусилля ООН спрямовані на створення універсального організаційно-правового механізму міжнародного співробітництва, який є стандартним способом організації співробітництва у боротьбі зі злочинністю. Цей механізм передбачає багатосторонню конвенцію з відповідним органом контролю за її виконанням. Враховуючи специфіку корупції, також використовуються інші міжнародно-правові інструменти, спрямовані на боротьбу з організованою злочинністю, відмиванням грошей та іншими супутніми явищами, а також створення контрольних органів. Цей механізм має як міжнародно-правову, так і політичну складові, що передбачає використання засобів дипломатичного впливу міжнародних міжурядових організацій. Ключове значення на універсальному рівні мають юридичні та політичні документи, такі як Міжнародний кодекс поведінки державних посадових осіб 1996 року, Декларація ООН про боротьбу з корупцією та хабарництвом у міжнародних комерційних операціях 1990 року, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року та Конвенція ООН проти корупції 2003 року. Ці документи утворюють основу для універсального організаційно-правового механізму міжнародного співробітництва в боротьбі з корупцією.

Міжнародне співробітництво в боротьбі з корупцією представляє сучасну універсальну модель міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю та її окремими формами. Проте, здатність цієї моделі ефективно координувати відносини з регіональними механізмами боротьби зі злочинністю є проблематичною. Це не зменшує значення універсальної моделі, а швидше вказує на необхідність чіткого визначення пріоритетів універсального та регіонального рівнів, що дозво-

лить досягти ефективної координації міжнародної та міжнародно-правової співпраці.

У зв'язку з необхідністю розробки ефективних заходів для боротьби з тероризмом на світовому рівні Україна приєдналася до глобальної антитерористичної коаліції і підтвердила свою готовність активно співпрацювати в рамках ООН та внести максимальний внесок у спільну боротьбу проти міжнародного тероризму. На 56-й сесії Генеральної Асамблеї та засіданнях Ради Безпеки ООН делегація України висунула ряд ініціатив, спрямованих на посилення міжнародного співробітництва в цій сфері. У 2005 році під час Всесвітнього Саміту Україна стала однією з перших п'яти країн, які підписали Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму разом зі США, Канадою та Францією. На даний момент Україна є учасником всіх важливих міжнародних договорів щодо боротьби з тероризмом [57].

Один із пріоритетів зовнішньої політики України в сфері боротьби зі злочинністю полягає у підтримці та розвитку співробітництва з Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерполом), яка є провідною та унікальною міжнародною правоохоронною організацією. Інтерпол, завдяки своїй особливій структурі, правовій базі та технічному забезпеченню, здатний ефективно та раціонально координувати міжнародне поліцейське співробітництво і приймати активну участь у попередженні та локалізації злочинності. Інтерпол має повноваження координувати спільні операції поліцейських підрозділів різних країн у сферах боротьби з наркобізнесом, торгівлею людьми та тероризмом, забезпечувати узгодженість і одночасність їх проведення, а також оголошувати міжнародний розшук злочинців, які ухиляються від правосуддя.

Україна стала членом Міжнародної організації кримінальної поліції в 1992 році, а повноправним членом організації стала в 1993 році після створення Національного центрального бюро Інтерполу [58, с. 114]. За цей період Україна пройшла складний шлях у становленні, розвитку та визнанні українського Бюро Інтерполу як передового підрозділу, який представляє інтереси країни на міжнародному рівні.

З метою ефективного протидії, запобігання та розслідування кримінальних правопорушень міжнародного характеру вважається доцільним створення міжнародних органів карного правосуддя в рамках ООН. Ці органи повинні бути спрямовані на координацію дій націй у досягненні міжнародного миру та безпеки. При їх створенні важливо

врахувати позитивний досвід Міжнародного суду ООН та Міжнародного кримінального суду [58]. Ці міжнародні органи карного правосуддя повинні встановлювати кримінальну відповідальність за міжнародні кримінальні правопорушення та визначати міру покарання за їх здійснення. Вони також повинні мати повноваження та юрисдикцію щодо розслідування та судового розгляду таких кримінальних правопорушень, а також забезпечувати виконання покарань. При створенні цих органів необхідно враховувати також Віденську декларацію про злочинність та правосуддя, яка визначає відповідь на сучасні виклики. Для ефективної діяльності органів карного правосуддя ООН та їх підрозділів в державах-членах, важливо комплектувати їх працівниками з безпекових структур органів правосуддя та правоохоронних органів. Тому варто розглянути можливість направлення досвідчених працівників для роботи в міжнародних організаціях. Необхідно визначити категорії посад, порядок направлення працівників та передбачити зарахування часу їх перебування на міжнародних посадах до стажу роботи (служби) у відповідних органах державної влади України [60, с. 11].

У сучасних умовах є велика потреба у подальшому розвитку наукових досліджень у галузі міжнародної та регіональної юрисдикції, зокрема в контексті соціально-комунікаційного права, інтелектуального права, інноваційного права, інформаційного права, електронного права, кіберправа, IT-права, IT-економіки, IT-інтелектуального права, IT-кібербезпеки, кіберкримінології, кіберкриміналістики, кіберекспертології та кібердетективознавства. Це необхідно для забезпечення більш ефективного запобігання та протидії протиправним діям у кіберпросторі та Інтернеті, таким як кібертероризм, кібершахрайство та кіберзлочинність, у контексті соціально-комунікаційних інформаційних технологій [61, с. 25].

Зростаюча увага до прав та свобод штучного інтелекту викликає обурення у свідомих людей, оскільки можливе надання їм поступової рівності з правами людини. Це може становити загрозу як для правових, так і для етичних норм людства. У будь-якому варіанті розвитку суспільства, концепція «електронної особи» потребує чіткого визначення її сутності та правового статусу. Таким чином, створники, власники та користувачі «електронних осіб» повинні нести повну кримінальну відповідальність за вчинення комп’ютерних кримінальних правопорушень з використанням штучного інтелекту. Основним завданням законодавців і правозахисників є захист прав і свобод

людини, суспільства та держави від порушень, що вчиняються за допомогою «електронних осіб», розроблених на основі електронного інтелекту.

На етапах раннього розвитку правової бази, що регулює відносини між людиною та саботом (роботом або програмою з електронним інтелектом), важливо врахувати «правові запобіжники», які перешкоджають використанню штучного інтелекту для кримінально протиправних цілей проти людства, суспільства, держав світу та глобальної спільноти. Спочатку на науковому рівні потрібно розробити концептуальні засади взаємовідносин між людиною і сабботом (роботом) [62, с. 147].

Учені С. Ф. Денисов та В. Г. Павлов звертають увагу на прогностичне повідомлення журналу Technology Review, згідно з яким, через 60 років електронний (штучний) інтелект може стати серйозною загрозою для людства. Прогнозується, що до 2022 року він буде мати мислення, приблизно, на рівні 10 % від людського, до 2040 року – на рівні 50 %, а до 2075 року – процеси мислення стануть нерозрізними від людських. Шведський вчений, професор Оксфордського університету Нік Бостром (Niklas Boström), який робить такі висновки, пропонує бути обережними у цих питаннях, оскільки він вважає цей розвиток занадто загрозливим для людства. Зараз у світі проблемою контролю над штучним інтелектом займаються близько шести дослідників, а кількість тих, хто займається його створенням, налічує десятки і сотні тисяч. Такою самою думкою ділиться Ілон Маск (Elon Musk) – засновник компаній Tesla і SpaceX.

Сьогодні особлива увага громадськості приділяється питанню контролю над штучним інтелектом з метою забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави та світової спільноти. Виникає потреба в захисті інформації з обмеженим доступом, такої як конфіденційна, службова (комерційна, банківська, адвокатська, нотаріальна, лікарська таємниця, в цілях правосуддя та судочинства) та державна таємниця. Недавно Європейська коаліція за цифрові права (EDRi) разом із 61 громадською організацією, включаючи Amnesty International, German Digitale Freiheit та Польський фонд Panoptykon, направили відкритий лист комісарам ЄС щодо цих питань. У листі містився заклик заборонити використання в ЄС технологій електронного (штучного) інтелекту, які порушують права людини і допускають масове спостереження за жителями. Розвиток інноваційних наукових досягнень у галузі електронного інтелекту дозволяє використовувати

його потенціал для зберігання та обробки великих обсягів інформації з метою прийняття своєчасних управлінських рішень. Проте необхідно встановити правові механізми, які запобігають порушенню фундаментальних прав людини. Деякі юридичні сервіси та системи, які використовують штучний інтелект, вже застосовуються в судах і поліції для прийняття процесуальних рішень. Проте отримання результату від алгоритмів штучного інтелекту не може бути єдиною підставою для процесуального рішення. Інциденти, такі як випадок, коли людина просиділа рік у в'язниці за непідтвердженим обвинуваченням, заснованим виключно на «думці» штучного інтелекту, свідчать про необхідність обережного підходу до використання цих технологій [63].

Отже, стрімке зростання й інтернаціоналізація кримінальних правопорушень в останні роки зумовила розширення співпраці держав у цьому напрямку і створення міжнародних універсальних норм, які передбачають основи запобігання кримінальним правопорушенням міжнародного характеру. Окрім цього, важливим напрямом запобігання кримінальним правопорушенням на міжнародному рівні є створення окремих інституцій, основним завданням яких є запобігання злочинності в усьому світі.

3.2. Регіональні механізми запобігання злочинності

Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю реалізується на трьох рівнях: універсальному, регіональному (субрегіональному) та двосторонньому. Аналіз та порівняння ефективності кожного з цих рівнів без врахування специфіки та мети співробітництва в кожному конкретному випадку є складним завданням. Проте, особливості такого співробітництва, зокрема, у сфері боротьби з окремими видами кримінальних правопорушень, можуть бути виявлені. Важливо досягти принаймні мінімального рівня взаємодії усіх форм міжнародного співробітництва. Регіональні форми співробітництва, як от GRECO, володіють значною силою.

Однак, проблемою залишається оцінка організаційно-правової спроможності універсальних міжнародно-правових інструментів та міжнародних інститутів забезпечувати системну та ефективну координацію міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю. Особливо проблематично забезпечити координацію діяльності універсальних та регіональних міжнародних органів у запобіганні кримінальним правопорушенням різних видів.

У світі ідентифіковано основні міжнародні правоохоронні організації, які відіграють ключову роль у запобіганні та протидії транснаціональній злочинності. До них належать: Інтерпол, Європол, Асеанапол, Африпол, Америпол, GCCPOL та AIMC.

Зосередимося на менш відомих міжнародних правоохоронних організаціях серед наведених, оскільки характеристика Інтерполу та Європолу є досить відомою і детально дослідженою в галузі міжнародного кримінального права.

Асеанапол є організацією, що забезпечує співробітництво між міжнародними правоохоронними організаціями десяти країн світу: Бруней, Камбоджа, Індонезія, Лаос, Малайзія, М'янма, Філіппіни, Сінгапур, Таїланд та В'єтнам. Організація була заснована у 1981 році і на початку своєї діяльності нараховувала п'ять країн-членів (Індонезія, Малайзія, Філіппіни, Сінгапур і Таїланд). Метою Асеанапол є підвищення ефективності боротьби з транснаціональною злочинністю в межах Асоціації країн Південно-Східної Азії (АСЕАН).

Хоча Асеанапол менш відомий за Інтерпол та Європол, він виконує важливу роль у співробітництві і координації зусиль між країнами Південно-Східної Азії для боротьби з транснаціональною злочинністю.

Основною метою співпраці країн в рамках Асеанаполу є покращення професіоналізму поліції країн-членів, зміцнення регіонального співробітництва в поліцейській сфері та сприяння взаємодопомозі між поліцейськими силами країн-членів.

Організація виконує низку важливих функцій у своїй ролі міжнародного правоохоронного органу у боротьбі з транснаціональною злочинністю. До основних функцій Асеанаполу належать:

1. Розробка та впровадження робочих планів, спрямованих на ефективне виконання резолюцій, що приймаються у щорічних спільних комюніке та конференціях Асеанаполу.

2. Сприяння та координація транскордонного співробітництва в обміні розвідувальними даними та інформацією.

3. Координація спільних операцій та діяльності, включаючи кримінальні розслідування, створення та управління базою даних Асеанаполу, навчання, розвиток потенціалу, розробку наукових інструментів розслідування, технічну підтримку та судову експертизу.

4. Підтримка та сприяння організації конференцій Асеанаполу.

5. Щоквартальне постановка завдань керівникам поліцейських сил Асеанаполу щодо пропозицій з усіх запланованих програм та заходів, які мають бути виконані.

Ці функції допомагають Асеанаполу виконувати свою місію у боротьбі з транснаціональною злочинністю та забезпеченні безпеки у регіоні Південно-Східної Азії.

В останні роки між Україною та Асеанаполом не спостерігалося активної співпраці, і це є важливим аспектом, на який правоохоронним органам варто звернути увагу. Для налагодження ефективних механізмів співпраці з Асеанаполом необхідно підготувати необхідний договірно-правовий фундамент.

Африпол був створений під егідою Африканського союзу як незалежний механізм поліцейського співробітництва для держав-членів Африканського союзу. Основна мета Африполу полягає у створенні основи для співпраці між поліційними установами держав-членів на стратегічному, оперативному і тактичному рівнях [279].

У сучасних умовах Африпол функціонує відповідно до засад поваги до демократії, прав людини, верховенства закону і раціонального управління, визначених Установчим актом, Африканською хартією прав людини і народів, Загальною декларацією прав людини та іншими відповідними документами. Крім того, організація віддає значення поліцейській етиці, принципам нейтралітету, суверенітету, чесності та презумпції невинуватості.

Африпол найбільшу увагу акцентує на таких аспектах:

- контртероризм;
- обіг стрілецької та «легкої» зброї;
- торгівля людьми;
- розповсюдження наркотиків;
- злочини щодо природи;
- управління кордонами;
- екологічна злочинність.

Америпол, або Американське поліцейське співтовариство (Police Community of the Americas, PCA), було засноване у 2007 році як континентальна міжнародна поліцейська організація з основним завданням боротьби з наркотиковою торгівлею.

Ключовими завданнями Америполу у напрямі запобігання та протидії транснаціональній злочинності є:

- забезпечення громадської безпеки;
- запобігання та протидія тероризму;
- запобігання та протидія контрабанді зброї;
- запобігання та протидія торгівлі людьми;

– запобігання та протидія незаконному виробництву та обігу наркотиків;

– запобігання та протидія кіберзлочинам та злочинами щодо інтелектуальної власності;

– запобігання та протидія дитячій порнографії;

– запобігання та протидія організованій злочинності;

– запобігання та протидія легалізації коштів, отриманих злочинним шляхом.

GCCPOL фактично є федеральною поліцією в Абу-Дабі, Об'єднаних Арабських Еміратах. Він особливо активізував свою діяльність під час пандемії коронавірусу (Covid-19), зосереджуючись на вирішенні проблем безпеки та поліції. Це досягалося шляхом використання віртуальних засобів спілкування зі стратегічними партнерами, обміну інформацією та вдосконалення запобіжних заходів у цьому напрямку [22].

В сучасних умовах значення міжнародних правоохоронних організацій не можна недооцінювати, оскільки саме на них покладається велика відповідальність за успішну співпрацю та взаємодопомогу у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності. Україна, як учасник міжнародної співпраці, наразі знаходиться на етапі формування нормативно-правової бази. Проте саме законодавчий фундамент може стати основою, на якій буде заснована успішна реалізація всіх перспективних планів та стратегій у цьому напрямі у майбутньому.

Одним із найнебезпечніших видів злочинності на сьогодні є кіберзлочинність і правове регулювання боротьби цього виду злочинності на міжнародному рівні має, переважно, регіональний характер. Зазвичай, країни, які є членами міжнародних регіональних організацій, співпрацюють у формі такого співробітництва. В останні роки спостерігається зростаюча тенденція до посилення взаємодії в цьому напрямку. Це досягається шляхом укладення регіональних угод, що становлять основу для такої співпраці. При цьому не тільки створюються юридичні механізми для протидії кіберзлочинності, але й впроваджуються практичні заходи через спеціальні інституції, робочі дослідницькі групи, контактні центри та інші механізми.

Рада Європи є організацією, що стимулює регіональне міжнародно-правове співробітництво. 23 листопада 2001 року в Будапешті була підписана Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, яка стала основою в боротьбі з кіберзлочинністю. Ця Конвенція встановила стандарти криміналізації кіберзлочинів та вимоги до процесуального права для країн-членів Ради Європи та всієї міжнародної спільноти.

Усі наступні документи розроблялися з урахуванням положень цієї Конвенції, а деякі з них мали пряме посилання на неї. Наприклад, Директива ЄС 2013/40 про посягання на інформаційні системи була побудована згідно з Конвенцією [28].

Станом на 9 грудня 2018 року Конвенцію про кіберзлочинність підписали 62 країни, з яких 25 не є членами Ради Європи, а ще 4 країни підписали, але не ратифікували її [15]. Це свідчить про високу якість самого документу і бажання держав долучатись до співробітництва та впроваджувати норми Конвенції в своє законодавство для ефективної боротьби з кіберзлочинами.

Конвенція про кіберзлочинність виявилася проривом у боротьбі з кіберзлочинністю, і вона встановила шлях для майбутньої універсалізації відповідних норм. Ця Конвенція застосовує технологічно нейтральну юридичну техніку, що дозволяє їй застосовувати до існуючих і майбутніх правопорушень, пов'язаних з розвитком технологій [61].

У 2003 році в Страсбурзі був прийнятий Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації комп'ютерних дій, що мають расистський або ксенофобний характер [6]. Цей протокол розширив перелік кіберзлочинів такими діями: поширення расистського та ксенофобного матеріалу через комп'ютерні системи, загрози з расистських або ксенофобних мотивів, образи з расистських або ксенофобних мотивів, заперечення, значна мінімізація, схвалення або виправдання геноциду чи злочинів проти людства. На сьогодні додатковий протокол ратифікували 31 держава, і ще 13 підписали його.

Згідно зі статтею 46 Конвенції було створено Комітет з кіберзлочинністю, метою якого є консультування з питань сприяння впровадженню та ефективного застосування Конвенції, обмін інформацією та впровадження майбутніх доповнень. У 2017 році Комітет прийняв рішення розробити проєкт Другого протоколу до Конвенції про кіберзлочинність, зокрема для вирішення таких питань: ефективне взаємодія провайдерів у різних юрисдикціях, зокрема стосовно запитів інформації щодо користувачів, збереження інформації та невідкладних запитів; точніша формулювання та посилення існуючих практик щодо транскордонного доступу до даних; заходи, спрямовані на захист даних [67].

Додатково, у Бухаресті (Румунія) під час Ради Європи (РЄ) діє Офіс програми з кіберзлочинності (C-PROC), який має за мету надання допомоги країнам у посиленні їх юридичних механізмів щодо

боротьби з кіберзлочинністю та використання електронних доказів згідно з Конвенцією про кіберзлочинність. Офіс здійснює реалізацію різноманітних проєктів, розрізнених за регіонами, з метою більш ефективного виявлення потреб правових систем і надання необхідних консультацій [24].

Далі розглянемо Лігу арабських держав. У грудні 2010 року ця організація прийняла Арабську конвенцію з боротьби з кіберзлочинами [10], яка набула чинності у 2014 році. На даний момент її ратифікували 8 держав-членів Ліги арабських держав. Головною метою конвенції є накладання зобов'язань на її учасників щодо впровадження положень у національне законодавство, які криміналізують різні види кіберзлочинів, а також створення процесуальних норм для спрощення переслідування та збирання електронних доказів. Конвенція також містить розділ, що стосується співпраці між країнами-учасницями у боротьбі з міжнародними кіберзлочинами. Проте, Арабська конвенція з боротьби з кіберзлочинами не містить прямого механізму правозастосування або процедури вирішення суперечок.

В Конвенції є кілька положень, які становлять проблему і викликають дискусії. Наприклад, стаття 21 вимагає більш суворого покарання для традиційних кримінальних правопорушень, якщо вони були вчинені через кіберпростір, навіть без об'єктивних підстав для цього. Також стаття 21.1 передбачає покарання за поширення порнографічних матеріалів, стаття 12.1 – за поширення ідей та принципів терористичних груп, а стаття 15.4 – за поширення релігійного фанатизму та інакомислення. Внаслідок цього можна зробити висновок, що Конвенція обмежує певні права людини, зокрема свободу слова та віросповідання [46].

У 2011 році Африканський союз розпочав розробку Конвенції з кібербезпеки з метою встановлення ефективної програми кібербезпеки в Африці. Ця програма включала в себе регулювання електронних транзакцій, захист персональних даних, стимулювання впровадження заходів з кібербезпеки, електронного управління та боротьби з кіберзлочинністю. Однак остаточне прийняття Африканської конвенції з кібербезпеки та захисту персональних даних відбулося лише в 2014 році [7]. Стаття 29 цієї конвенції містить перелік кримінальних правопорушень, які вона передбачає як кримінально карані діяння. Проте вона не включає більшість процесуальних норм, які містяться в Конвенції Ради Європи з кіберзлочинності 2001 року. Важливо також відзначити, що Африканська конвенція в окремих випадках криміна-

лізує не тільки закінчене кримінальне правопорушення, але й спробу вчинити кримінальне правопорушення.

У жовтні 2018 року в рамках Африканської конвенції відбувся Перший африканський форум з боротьби з кіберзлочинністю. На форумі обговорювалися такі питання, як політика з боротьби з кіберзлочинністю, національне законодавство відповідно до регіональних та міжнародних стандартів, практика їх впровадження, міжнародна співпраця у сфері боротьби з кіберзлочинністю та реалізація заходів щодо транскордонного передавання електронних кримінальних правопорушень. Крім того, акцентувалася увага на посиленні роботи органів кримінальної юстиції шляхом впровадження відповідних програм на Африканському континенті [69].

Також існують інші форми міжнародно-правової співпраці в боротьбі з кіберзлочинністю. Наприклад, в 2003 році Організація Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва розпочала реалізацію Проєкту зі сприяння законодавству щодо кіберзлочинності та правозастосовчих заходів. Цей проєкт спрямований на допомогу державам регіону у зміцненні їх юридичних можливостей у боротьбі з кіберзлочинами та розвитку законодавства щодо правозастосування та розслідування кіберзлочинів із метою ефективної боротьби з кіберзлочинністю [65]. Крім того, в межах Азійсько-Тихоокеанського економічного співробітництва діє Група з безпеки та розвитку телекомунікацій та інформації (SPSG), яка працює над питаннями безпеки кіберпростору та запобігання кіберзлочинності [62].

Інша організація, що здійснює співпрацю такого типу, це Організація американських держав (ОАД). В межах ОАД існують спеціальні робочі групи та проєкт з назвою «Міжамериканський портал співробітництва з боротьби з кіберзлочинністю». Головною метою цього порталу є спрощення співпраці та обміну інформацією між компетентними органами держав ОАД у сфері боротьби з кіберзлочинністю, а також забезпечення міжнародного співробітництва щодо розслідування та переслідування кіберзлочинців [36].

Таким чином, існує два формати регіонального механізму міжнародно-правового співробітництва держав у боротьбі з кіберзлочинністю. Перший формат передбачає впровадження спільних правових заходів, що відповідають потребам конкретних регіонів. Другий формат включає організацію спеціальних інституцій, які займаються дослідженням та координацією правового співробітництва держав, зокрема на регіональному рівні. Однак, у різних регіонах існують різні

основні аспекти боротьби з кіберзлочинністю, включаючи впровадження національних і регіональних норм до законодавства. Хоча така співпраця враховує особливості правових систем держав-членів світової спільноти, вона не забезпечує універсального застосування норм на міжнародному рівні. Це стає проблемою, оскільки кіберзлочини, як правило, не мають меж і не обмежуються національними кордонами та юрисдикціями.

Універсалізація правового регулювання на міжнародному рівні боротьби з кіберзлочинністю могла б сприяти зменшенню випадків, коли держави використовують національні правові норми, що обмежують фундаментальні права людини. Крім того, створення єдиного універсального міжнародно-правового механізму співробітництва в боротьбі з кіберзлочинністю може відкрити можливість для створення спеціалізованої інституції, що займатиметься процесуальними аспектами превенції та протидії кіберзлочинності. Це, в свою чергу, може покращити існуючі форми співробітництва та залучити більше учасників до цієї діяльності.

Як було нами вже зазначено раніше, досить потужними є регіональні форми співпраці у запобіганні злочинності, такі як GRECO. У 1999 році Рада Європи створила Групу держав проти корупції (GRECO – Group of States against Corruption) з метою контролювати дотримання державами антикорупційних стандартів організації. Членство в GRECO, що є розширеною угодою, не обмежується лише державами-членами Ради Європи. Будь-яка держава, яка приймала участь у розробці цієї розширеної часткової угоди, може приєднатися до неї, повідомивши про це Генерального секретаря Ради Європи [35].

Робота GRECO направлена на:

– слідкування за виконанням антикорупційних стандартів Ради Європи;

– впровадження потрібних законодавчих, інституційних та практичних реформ;

– GRECO забезпечує платформу для обміну передовим досвідом у запобіганні та виявленні корупції.

В рамках своєї діяльності GRECO прийняло ключові правові інструменти, які були затверджені Радою Європи, а саме:

1. Конвенція про кримінальну відповідальність за корупцію (ETS 173).

2. Конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію (ETS 174).

3. Додатковий протокол до Конвенції про кримінальну відповідальність за корупцію (ETS 191).

4. Двадцять керівних принципів проти корупції (Резолюція (97) 24).

5. Рекомендація про кодекси поведінки державних посадових осіб (Рекомендація № R (2000) 10).

6. Рекомендація про загальні правила боротьби з корупцією під час фінансування політичних партій та виборчих кампаній (Рекомендація Rec (2003) 4).

Ми підтримуємо позицію І. Нуруллаєва в тому, що GRECO активно та незалежно формує власну юридичну практику, яка включає тлумачення норм конвенцій Ради Європи щодо боротьби з корупцією та практики антикорупційної політики держав-членів [264].

Міжнародний альянс законодавців, відомий як Всесвітня організація парламентаріїв проти корупції (GOPAC – Global Organization of Parliamentarians Against Corruption), зосереджений на боротьбі з корупцією, зміцненні демократії та підтриманні верховенства права. GOPAC є унікальною міжнародною мережею парламентаріїв, які зосереджені виключно на проблемі корупції. Його члени представляють понад 50 країн у всіх регіонах світу, і вони можуть бути діючими, колишніми або тими, кому було відмовлено у праві займати посаду.

Модель програми GOPAC використовує глобальні цільові групи, які визначають порядок денний, через регіональні представницькі групи парламентаріїв, що займаються кожною конкретною темою. Правління GOPAC та Глобальний секретаріат надають підтримку глобальним цільовим групам через посібники, семінари та підвищення потенціалу парламентаріїв по всьому світу.

GOPAC може сприяти впровадженню законодавчих та наглядових змін у національних парламентах з метою виявлення корупції, просування прозорого управління та створення підзвітної системи влади для широкої громадськості [33].

Глобальний договір ООН був створений з метою сприяти міжнародному руху стійких компаній та зацікавлених сторін у побудові світу, що відповідає десяти принципам прав людини. В рамках цієї угоди були прийняті стратегічні заходи у сфері сталого розвитку з акцентом на співпрацю та інновації.

Основною метою Глобального договору ООН є побудова стійких корпорацій, які виконують основні зобов’язання у сфері прав людини, праці, навколишнього середовища та боротьби з корупцією. Десять принципів Глобального договору ООН випливають із Загальної

декларації прав людини, декларації Міжнародної організації праці про основні принципи та права в сфері праці, Декларації з навколишнього середовища і розвитку, а також Конвенції ООН проти корупції.

Глобальний договір ООН базується на основних принципах сталого розвитку світу, включаючи:

1. Принцип захисту прав людини в Глобальному договорі ООН передбачає, що бізнес-середовище повинно підтримувати та поважати захист прав людини, що були оголошені на міжнародному рівні.

2. Принцип непричетності у порушеннях прав людини в Глобальному договорі ООН вимагає, щоб бізнес-середовище переконувалося відсутності своєї причетності до порушень прав людини.

3. Принцип свободи асоціацій і колективних переговорів в Глобальному договорі ООН передбачає, що бізнес-середовище має підтримувати свободу асоціацій і ефективно визнавати право на проведення колективних переговорів.

4. Принцип ліквідації примусової та обов'язкової праці: ліквідація всіх форм примусової та обов'язкової праці.

5. Принцип ліквідації дитячої праці: ефективне викорінення дитячої праці.

6. Принцип недискримінації у сфері праці: ліквідація дискримінації у сфері праці та занять.

7. Принцип екологічної відповідальності: керівництво держав повинно підтримувати обережний підхід до вирішення екологічних проблем.

8. Принцип відповідального ставлення до навколишнього середовища: пропонувати ініціативи, спрямовані на підвищення відповідальності за стан навколишнього середовища.

9. Принцип екологічно чистих технологій: заохочувати розвиток і поширення екологічно чистих технологій.

10. Принцип боротьби з корупцією в Глобальному договорі ООН закликає бізнес-середовище активно протидіяти корупції у всіх її проявах, включаючи здирництво та хабарництво. Компаніям рекомендується впроваджувати антикорупційну політику на внутрішньому рівні, моніторити та звітувати про її реалізацію, а також співпрацювати з іншими учасниками ринку всередині своєї галузі [324, с. 30].

На міжнародному рівні діє кілька інституцій, які сприяють формуванню антикорупційної політики:

1. Ініціатива щодо повернення викрадених активів (StAR) – спільний проєкт Всесвітнього банку та УНП ООН, спрямований на боротьбу зі злочинами, пов'язаними з корупцією і відмиванням грошей.

2. Програма розвитку ООН (ПРООН) спільно з Економічною комісією ООН для Африки (UNECA) та Управлінням ООН з наркотиків та злочинності (УНЗ ООН) також займаються питаннями боротьби з корупцією та підтримки сталого розвитку.

3. Всесвітній економічний форум – міжнародна організація державно-приватного співробітництва, яка формує програми ініціатив на глобальному, регіональному та галузевому рівнях.

4. Інтерпол та Цільова група з фінансових заходів по боротьбі з відмиванням грошей здійснюють розслідування кримінальних правопорушень та притягають злочинців до кримінальної відповідальності.

5. Антикорупційна мережа для Східної Європи та Центральної Азії (ACN) – регіональна інформаційна програма робочої групи Організації економічного співробітництва та розвитку (OECP) з питань хабарництва. ACN підтримує свої країни-члени у боротьбі з корупцією та сприяє обміну інформацією та розробки передового досвіду.

Ці організації та інституції виконують різні функції, спрямовані на боротьбу з корупцією, сприяють співпраці та обміну інформацією, а також сприяють розробці та реалізації антикорупційних заходів і реформ [102].

Організація Американських держав (ОАД) є найдавнішою регіональною організацією у світі, створеною під час Першої міжнародної конференції американських держав, що проходила з жовтня 1889 року по квітень 1890 року у місті Вашингтон. Метою створення ОАД було забезпечення глобального порядку та справедливості, сприяння солідарності, посилення співробітництва та захист суверенітету, територіальної цілісності та незалежності її держав-членів, згідно зі статутом організації [9].

Організація Американських держав (ОАД) застосовує підхід на основі співпраці між чотирма сторонами для досягнення своїх головних цілей, що ґрунтуються на принципах демократії, прав людини, безпеки та розвитку. Боротьба з корупцією є важливим аспектом демократії та реалізації влади, відповідно до Міжамериканської демократичної хартії, і є пріоритетним завданням для всіх держав-членів ОАД [48]. У рамках організації були створені різноманітні інструменти і механізми для боротьби з корупцією, включаючи Місію підтримки боротьби з корупцією і безкарністю в Гондурасі (МАССІН), Департамент правового співробітництва та Антикорупційний комітет. Міжамериканська конвенція проти корупції і Механізм подальшого контролю виконання

Міжамериканської конвенції проти корупції (MESICIC) є важливими правовими інструментами у цій сфері [48].

Регіональна антикорупційна ініціатива для Південно-Східної Європи (Regional anti-corruption initiative – RAI) провела дослідження та розробила методологію, що описує поточний стан антикорупційного законодавства у країнах-членах ініціативи. У листопаді 2014 року RAI спільно з Радою регіонального співробітництва розробили посібник з розвитку та цілісності (SELDI) та провели Регіональну конференцію з питань належного врядування та антикорупційної політики, на якій була прийнята Методологія оцінки законів про протидію корупції. Останнім досягненням Секретаріату RAI стало розроблення Регіональної програми Південно-Східної Європи для зміцнення потенціалу органів, що борються з корупцією, та громадянського суспільства в боротьбі з корупцією та сприяння процесу огляду Конвенції ООН проти корупції [55].

В африканському регіоні була створена розгалужена мережа регіональних міжнародних організацій, таких як Спільнота з питань розвитку країн півдня Африки, Економічне співтовариство країн Західної Африки, Мережа африканських парламентаріїв проти корупції, Африканський Союз, Група Африканського банку розвитку. Основною метою цих організацій є розробка антикорупційної стратегії та плану дій для подолання хабарництва.

Загалом критерії успішності міжнародних організацій у боротьбі з корупцією включають такі аспекти, як незалежність від політичного та бізнесового впливу, спеціалізацію в сфері протидії корупції та проведення професійної підготовки для спеціалістів, що займаються антикорупційною роботою.

Отже, можна зробити висновок, що головною метою міжнародних організацій у боротьбі з корупцією є розробка політики, спрямованої на стимулювання процвітання, рівних можливостей та благополуччя для держав, громадянського суспільства та громадян. Разом з урядами, політиками та громадськістю, міжнародні організації працюють на зустрічах та конференціях, спрямованих на встановлення міжнародних стандартів та знаходження обґрунтованих рішень для вирішення соціальних, економічних та екологічних проблем, пов’язаних із корупційними ризиками. Вони займаються питаннями від поліпшення економічних показників та створення робочих місць до розвитку якісної освіти та боротьби з ухиленням від сплати податків на міжнародному рівні.

Міжнародні організації використовують різноманітні заходи для протидії корупції, такі як ухвалення національних антикорупційних

законів, взяття на себе добровільних зобов'язань окремими компаніями, створення сертифікованих програм для припинення незаконних платежів, розробка кодексів поведінки та укладення міжнародних угод у сфері протидії корупції.

Однією з особливостей нашої країни є те, що вона привертає все більшу увагу міжнародних незаконних угруповань, особливо в сферах відмивання «брудних» грошей, незаконної міграції, торгівлі людьми, зброєю, небезпечними матеріалами, наркотиками та іншими кримінально протиправними діями. Розв'язання важливих соціально-економічних, політичних та інших завдань для України майже неможливе без активної участі у міжнародному співробітництві з боротьби зі злочинністю та участі в діяльності міжнародних правоохоронних організацій. У цьому контексті, участь нашої країни у міжнародному співробітництві в галузі запобігання злочинності на основі норм і принципів міжнародного права є дуже важливою. Така співпраця України з країнами світу та міжнародними організаціями є ключовим фактором успіху вирішення багатьох проблем, як зовнішньополітичного, зовнішньоекономічного, так і внутрішнього характеру.

Реалізація міжнародного співробітництва в галузі боротьби зі злочинністю для України потребує детального комплексного наукового дослідження окремих питань, пов'язаних з цією діяльністю. Деякі проблематичні питання міжнародного співробітництва в боротьбі зі злочинністю, в яких бере участь Україна, стають все більш обговорюваними в ЗМІ та наукових колах, і викликають активну дискусію. Це підкреслює актуальність даного наукового дослідження як в контексті внутрішньо-територіальних, так і міжнародно-правових аспектів.

Необхідно відзначити, що формування безпечного міжнародного середовища та розвиток кооперації у протидії транснаціональній злочинності у регіональному контексті є важливим зовнішньополітичним завданням для України, яке є необхідними гарантіями суверенного розвитку країни. Держава має на меті отримати статус повноцінного і рівноправного суб'єкта в системі міжнародних відносин та стати надійним партнером у вирішенні всіх питань, пов'язаних із запобіганням злочинності.

Україна має значну кількість нормативно-правових актів та міжнародних угод, які визначають основи її зовнішньої політики в галузі запобігання злочинності. Наприклад, Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає активну міжнародну політику країни щодо боротьби з міжнародною злочинністю, тероризмом,

наркобізнесом, нелегальною міграцією та іншими проблемами [306]. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» передбачає міжнародне співробітництво в цій сфері на основі норм міжнародного права та угод [305]. Крім того, Стратегія національної безпеки України визначає участь країни у багатосторонніх заходах із запобігання злочинності як стратегічну ціль [312].

Актуальність наукових досліджень з питань міжнародного співробітництва в галузі запобігання злочинності, зокрема з участю України, зростає, оскільки ці питання все частіше обговорюються в ЗМІ та наукових колах і стають предметом дискусій.

Співпраця України також з іншими країнами на регіональному рівні пояснюється спільними інтересами та характером відносин у певному регіоні. Особливо значною є співпраця України з Радою Європи, яка свідчить про високий рівень співробітництва між національними правоохоронними структурами. До цього свідчать ратифікація та підписання низки конвенцій, таких як Європейська конвенція про видачу правопорушників, Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах, Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків тощо [307].

Україна також активно займається зовнішньою політикою у сфері юстиції, свободи та безпеки, зокрема з Європейським Союзом. Прикладом позитивного результату такої співпраці є підписання Угоди між Україною та Європолом про стратегічне співробітництво, яке має на меті посилити співробітництво у сфері протидії найнебезпечнішим транснаціональним злочинам, таким як незаконний обіг наркотиків, злочинам, пов’язані з ядерними та радіоактивними речовинами, торгівля людьми, підробкою грошових знаків тощо [345].

Усі ці заходи є важливими для забезпечення міжнародної співпраці в галузі запобігання злочинності та мають значення для зовнішньої політики України.

Укладення Угоди між Україною та Європолом про стратегічне співробітництво виявляє не лише бажання України активно брати участь у боротьбі з організованою злочинністю на національному та міжнародному рівнях, але й прагнення до зміцнення практичної співпраці з європейськими правоохоронними органами.

На сьогодні, окрім країн-членів Європейського Союзу, Європол також співпрацює з країнами, які уклали з ним двосторонні стратегічні та оперативні угоди, такими як Канада, США, Ісландія, Норвегія,

Швейцарія, Туреччина, Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Македонія, Молдова, а також з міжнародними організаціями, такими як Європейський банк розвитку та заощаджень, Міжнародна організація кримінальної поліції (Інтерпол), Всесвітня митна організація (WCO) та Європейський центр контролю за наркотиками і наркоманією (EMCDDA) [1].

Угода між Україною та Європейським Союзом передбачає, що наступним етапом їх співробітництва буде укладення оперативної угоди. Ця угода дозволить Україні не тільки обмінюватися інформацією, але й активно брати участь у спільних оперативних заходах щодо розслідування міжнародних кримінальних злочинів, які вчиняються на території України та в державах-членах ЄС. Ратифікація Україною Конвенції Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» від 1981 року та її Додаткового протоколу є передумовою для укладення оперативної угоди [299].

Важливою складовою зовнішньополітичної діяльності України є розвиток співробітництва з державами-учасниками СНД в галузі боротьби зі злочинністю. Актуальність такої співпраці є очевидною, особливо через безперешкодний перетік кримінально протиправних формувань через відкриті кордони держав-учасників СНД, що дозволяє злочинцям вчиняти кримінальні правопорушення та уникати кримінальної відповідальності.

Соціально-політичні зміни в Україні та інших державах-учасниках СНД зумовили необхідність негайного створення відповідного правового та практичного базису для міжнародного співробітництва між національними правоохоронними органами. Ця взаємодія передбачає, по-перше, розробку спільних програм боротьби зі злочинністю, по-друге, підготовку та укладання відповідних угод про правову допомогу, по-третє, створення міждержавних органів для сприяння взаємодії правоохоронних органів цих держав.

Україна віддає пріоритетне значення підтримці та розвитку співробітництва з Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерполом) як провідною та унікальною міжнародною правоохоронною організацією. Інтерпол має виняткову структуру, правову базу та технічні можливості, що дозволяють йому ефективно й раціонально координувати міжнародне поліцейське співробітництво та брати участь у попередженні й розкритті кримінальних правопорушень. Інтерпол забезпечує координацію спільних операцій поліцейських

підрозділів різних країн у боротьбі з наркотрафікінгом, торгівлею людьми, тероризмом, а також виставляє міжнародний розшук злочинців, які ухиляються від кримінальної відповідальності.

Як ми уже зазначали, Україна стала членом Міжнародної організації кримінальної поліції в 1992 році, а повноправним членом стала в 1993 році після створення Національного центрального бюро Інтерполу. За цей час українське Бюро Інтерполу пройшло шлях становлення, розвитку й визнання як передового підрозділу, що представляє інтереси країни на міжнародному рівні. Сьогодні до Інтерполу входить 181 країна. За 80 років існування організації була створена широка система взаємодії, включаючи використання сучасних інформаційних технологій та розгалужену комп'ютерну базу даних. Завдяки співпраці з Інтерполом, Україна успішно вирішує багато питань, пов'язаних зі співробітництвом з правоохоронними органами інших країн.

Важливо відзначити, що міжнародне співробітництво України не обмежується лише практичними заходами щодо розкриття кримінальних правопорушень, розшуку та видачі злочинців зацікавленим державам. Ефективна протидія злочинності вимагає встановлення співробітництва між країнами у таких напрямках, як обмін досвідом, проведення наукових досліджень, надання професійно-технічної допомоги, обмін та навчання фахівців у міжнародних і національних центрах і багато іншого.

У підсумку можна зробити висновок, що Україна активно працює над впливом на міжнародний механізм боротьби зі злочинністю через свою зовнішню політику. Головна мета полягає в тому, щоб цей механізм враховував національні інтереси України і відповідав сучасним тенденціям у міжнародних відносинах. Включення проблеми міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю до важливих напрямків зовнішньої політики сприятиме підвищенню авторитету держави в цілому. Престиж України у міжнародній спільноті залежить від нашої готовності до міжнародної співпраці в цій сфері.

3.3. Характеристика міжнародних механізмів запобігання злочинності в умовах воєнного стану

Суспільні відносини піддаються негативній трансформації через зміни до кримінального та кримінального процесуального законодавства і, як наслідок, – зростання злочинності. Кримінальні правопорушення є надзвичайно шкідливими діями, які не лише порушують права та

законні інтереси кожної окремої особи, а й завдають шкоду загальним інтересам держави та суспільства. Крім того, злочинність відбирає значні матеріальні ресурси, які могли бути використані для інших цілей.

Злочинність має соціальні причини, такі як безробіття, соціальне розшарування та економічна криза. Водночас, кримінальна протиправність може визначати напрямок соціального розвитку, зокрема поширення кримінальної ідеології серед населення, корупцію у владі, ухилення від сплати податків та дискредитацію владних органів через їхню нездатність протидіяти кримінально протиправним проявам. Злочинність також виходить за межі окремої держави і набуває транснаціонального характеру, загрожуючи національному суверенітету окремих країн.

У таких умовах кримінальна протиправність стає загрозою для національної безпеки України, зокрема державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України, згідно з Законом України «Про національну безпеку України» [304]. Тому боротьба злочинністю є однією з основних внутрішніх функцій держави.

У той самий час аналіз розвитку злочинності та нормативно-правової бази, пов’язаної з цим питанням, свідчить про те, що протидія злочинності та неспроможність держави ефективно їй протистояти українська влада здійснює на незадовільному рівні протягом періоду незалежності України. Зокрема, проблема кримінальної протиправності та бездіяльності держави у її боротьбі з нею відображена в численних нормативних актах, що прийняті у період з початку 1990-х років.

Наприклад, Державна програма боротьби зі злочинністю, прийнята у 1993 році, вказувала на те, що криміногенна ситуація в Україні стала найбільш небезпечним соціальним злом, яке створює серйозну загрозу для побудови незалежної держави, а зростання злочинності обумовлене кризовими явищами в політичному та економічному розвитку, у всіх сферах суспільного життя, правовим нігілізмом і фактичною безконтрольністю у підприємницькій, кредитній, фінансовій та банківській діяльності. У період з 1996 до 2000 року Комплексна цільова програма боротьби зі злочинністю визнавала злочинність як один з ключових чинників, що становить загрозу національній безпеці України і вимагає негайної реакції від держави. У концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень до 2015 року відзначалося, що кризові процеси в соціально-економічній сфері

призвели до загострення криміногенної ситуації, а спостерігається тенденція до зростання криміналізації усіх сфер життєдіяльності населення. Злочинність, як загроза національній безпеці, була зазначена у статтях 7 та 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 2003 року, а також у Стратегії національної безпеки України з 2015 року, яка визначає загрози національній безпеці України. Згідно з пунктом 3.2 Стратегії, система забезпечення національної безпеки і оборони України неефективна, частково через незаконні збройні формування, зростання злочинності та незаконне використання вогнепальної зброї [333]. Проблема організованої злочинності, що сприяє соціальній напруженості, дестабілізації суспільних відносин, деформації у господарюванні та сповільненню економічного розвитку держави, залишається нерозв'язаною згідно з Концепцією державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю [302]. Отже, злочинність продовжує бути однією з найбільш гострих проблем в сфері національної безпеки України протягом усього періоду її незалежності.

Злочинність зростає внаслідок неефективної діяльності, пов'язаної з розкриттям та запобіганням кримінальних правопорушень. Ця відповідальність покладена на органи кримінальної юстиції та правоохоронні органи, які відповідають за виявлення, розслідування та притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. З урахуванням вищезазначеного можна зробити висновок, що проблема неефективності в кримінальній юстиції та правоохоронних органах України має системний характер, оскільки недостатня ефективність їхньої діяльності щодо запобігання злочинності, що призводить до постійного зростання злочинності, акцентується ще з 1990-х років. У таких умовах необхідне поліпшення інституційних механізмів в сфері протидії злочинності та розробка послідовної державної політики у цій сфері є соціально обумовленими.

Згідно з пунктом 3 статті 17 Основного Закону України, військові формування та правоохоронні органи держави несуть відповідальність за забезпечення державної безпеки і захист державного кордону України, з організацією і порядком діяльності, що регулюються законом. Таким чином, правоохоронні органи несуть відповідальність за захист національної безпеки України від загроз злочинності. Однак перелік правоохоронних органів, визначений статтею 2 Закону України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» [295], є

дуже широким і не дозволяє точно визначити співвідношення між ними у реалізації функцій, пов'язаних із боротьбою зі злочинністю.

Зараз згідно з пунктом 1 частини 1 статті 18 Закону України «Про національну безпеку України», Міністерство внутрішніх справ України є центральним органом виконавчої влади, відповідальним за формування та реалізацію державної політики в сфері забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави, боротьби злочинністю, забезпечення громадської безпеки і правопорядку, а також надання поліцейських послуг [304]. Тому Міністерство внутрішніх справ можна вважати головним органом держави у сфері протидії злочинності.

Проте очевидно, що МВС України не може належним чином виконувати цю функцію, оскільки його компетенція не охоплює всі аспекти злочинності та форми її запобігання й протидії. Наприклад, хоча більшість кримінальних правопорушень підпадає під юрисдикцію Національної поліції України згідно зі статтею 216 КПК України [220], значна кількість з них також належить до підслідності інших органів досудового розслідування: органів безпеки, Державного бюро розслідувань, Національного антикорупційного бюро України та Бюро економічної безпеки України. Крім того, ані Національна поліція, ані МВС України не мають жодних повноважень для управління, координації або контролю за цими органами, які є незалежними в своїй правоохоронній діяльності.

У свою чергу, Офіс Генерального прокурора, згідно зі статтями 131-1 Конституції України [210] та 25 Закону України «Про прокуратуру» [308], має функції щодо організації та процесуального керівництва досудовим розслідуванням, вирішення питань під час кримінального провадження, нагляду за діями органів правопорядку, а також координації діяльності правоохоронних органів у сфері протидії злочинності. Ці функції прокуратури мають універсальний характер і стосуються всіх органів правопорядку, незалежно від їхньої компетенції та підпорядкування.

З урахуванням цього доцільно покласти функції з формування державної політики у сфері запобігання злочинності та забезпечення її реалізації на органи прокуратури України, які, за допомогою координаційних та процесуальних повноважень, здатні узгоджувати та спрямовувати діяльність правоохоронних органів з метою боротьби зі злочинністю. Визначення відповідного статусу прокуратури потребує подальшої нормативної регламентації, що в результаті дозволить

досягти правової визначеності щодо організації механізму запобігання злочинності та підвищить ефективність його функціонування.

У той час, коли наша країна зазнала військової агресії з боку російської федерації, особливо важливим стає співробітництво між оперативними підрозділами Національної поліції, правоохоронними органами України та міжнародними правоохоронними організаціями для протидії організованій злочинності. Питання взаємодії та координації дій оперативних підрозділів має вирішальне значення, особливо коли злочинність має різноманітний характер, є добре прихованою і їй протистоїть розгалужена мережа правоохоронних органів, що, як було зазначено вище, потребує впорядкування, взаємозв'язку, узгодженості дій, відповідної підпорядкованості та координації сил і ресурсів.

За даними дослідження SOCTA-2021, проведеного Європолом, в Європейському Союзі за рахунок організованої злочинності одержано мільярди євро незаконних прибутків, які були вкладені в легальну економіку, спотворюючи конкуренцію та сповільнюючи економічний розвиток країн-членів Євросоюзу. У сучасних умовах російсько-української війни всі форми організованої злочинності мають прямий негативний вплив на національну безпеку України, повсякденне життя громадян, економіку, суспільство, державні інституції та принципи правової держави. Поточна кризова ситуація та можливі економічні та соціальні наслідки створюють сприятливі умови для поширення організованої злочинності [32].

У Словнику спеціальних термінів правоохоронної діяльності термін «взаємодія суб'єктів оперативно-розшукової діяльності» визначається як спільна та узгоджена діяльність незалежних оперативних підрозділів з організаційних питань з метою вирішення спільних завдань [89, с. 65].

На нашу думку, взаємодія оперативних підрозділів правоохоронних органів у запобіганні злочинності є спільною діяльністю, яка базується на законах та нормативних актах, узгоджена з точки зору мети, часу і місця та належним чином організована. Ця взаємодія відбувається між суб'єктами, що беруть участь у боротьбі зі злочинністю, включаючи інші підрозділи правоохоронних органів і міжнародні правоохоронні організації, та спрямована на досягнення завдань боротьби зі злочинністю.

Основними завданнями взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції з іншими структурними підрозділами територіальних органів поліції і міжрегіональними територіальними органами поліції у запобіганні злочинності є такі завдання:

1. Запобігання кримінальним правопорушенням, які вчиняються організованими групами та злочинними організаціями (далі – ОГ і ЗО), їх виявлення, припинення та розкриття.

2. Притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють кримінальні правопорушення.

3. Відшкодування завданої кримінальними правопорушеннями шкоди.

4. Відновлення порушених прав та інтересів фізичних і юридичних осіб.

Взаємодія оперативних підрозділів правоохоронних органів у запобіганні злочинності може бути поділена на внутрішню і зовнішню. Внутрішня взаємодія відбувається між оперативними підрозділами Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції, оскільки вони передають один одному значну частину первинної оперативно-розшукової інформації у сфері запобігання злочинності.

Проаналізувавши нормативні акти та спеціальну літературу, ми дійшли висновку, що можна виділити основні форми взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів у запобіганні злочинності:

1. Обмін оперативно-розшуковою, криміналістичною та іншою інформацією.

2. Планування оперативно-розшукових заходів і негласних слідчих (розшукових) дій та їх спільне проведення.

3. Взаємне використання сил та засобів оперативно-розшукової діяльності у запобіганні злочинності, включаючи використання негласних працівників, підрозділів оперативної служби та оперативно-технічних заходів.

4. Виконання письмових завдань оперативних підрозділів та доручень слідчого, прокурора.

5. Виконання запитів міжнародних правоохоронних організацій.

Окремі напрями взаємодії оперативних підрозділів Національної поліції відображені у локальних інструкціях, які регламентують організацію оперативно-розшукової діяльності, негласну роботу, виявлення та припинення діяльності організованих злочинних груп і злочинних організацій.

Окрім взаємодії оперативних підрозділів між собою та з іншими підрозділами Національної поліції, успішна організація оперативно-розшукової діяльності також залежить від належної взаємодії з іншими правоохоронними органами. Ці питання регулюються спільними нормативно-правовими актами, які визначають порядок взаємодії

Національної поліції з Державною прикордонною службою, Службою безпеки України, а також правила використання інформаційних систем та проведення негласних слідчих (розшукових) дій.

Головним чином, спільні нормативно-правові акти визначають відповідь на наступні питання: координацію між Національною поліцією, Державною прикордонною службою та Службою безпеки України під час проведення оперативно-технічних заходів з використанням технічних засобів та негласних слідчих (розшукових) дій; взаємодію між Державною прикордонною службою та Міністерством внутрішніх справ під час здійснення оперативно-розшукової діяльності; співпрацю правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю; використання правоохоронними органами України інформаційної системи Міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол; організацію та використання негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному провадженні та інші подібні питання.

Основними напрямками взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів у сфері запобігання злочинності в умовах воєнного стану, на нашу думку, є:

1. Виявлення, документування та припинення діяльності організованих групувань і злочинних організацій, які отримують підтримку від спецслужб іноземних держав, зокрема від країни-агресора, з метою дестабілізації ситуації в Україні.

2. Виконання запитів та доручень у справах оперативного розшуку та кримінальних проваджень.

3. Взаємна підтримка при проведенні оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, спільне здійснення спеціальних операцій.

4. Обмін оперативно-розшуковою, криміналістичною та іншою інформацією про злочини, планування злочинів та причетних осіб, а також обмін архівною інформацією з цих питань.

5. Обмін досвідом роботи з питань оперативно-розшукової діяльності та сприяння у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів оперативних підрозділів.

6. Здійснення міжвідомчих наукових досліджень з проблем запобігання злочинності.

Ми вважаємо, що для забезпечення більш ефективного співробітництва та взаємодії під час розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими групами і злочинними організаціями, необхідно:

1. Забезпечувати співробітництво між оперативними підрозділами та слідчими під час розслідування всіх кримінальних правопорушень, вчинених організованими групуваннями і злочинними організаціями.

2. Розширювати та створювати необхідні комунікаційні канали між учасниками розслідування.

3. Забезпечувати обмін необхідними матеріалами, документами та доказами для аналізу доказової та орієнтувальної інформації.

4. Обмінюватися інформацією про конкретні методи та прийоми, використовувані організованими групуваннями і злочинними організаціями, а також про маршрути та засоби транспортування, використання фіктивних імен та підроблених документів для маскування кримінально протиправної діяльності.

Таким чином, належна організація взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів є ключовим фактором у запобіганні, виявленні, припиненні та розкритті кримінальних правопорушень, вчинених організованими групуваннями і злочинними організаціями.

В умовах воєнного стану важливим аспектом роботи поліцейських підрозділів є співробітництво з громадськими формуваннями. З моменту початку повномасштабного вторгнення рф українські правоохоронці зафіксували 51 899 злочинів. З них 34 415 стосуються порушення законів та норм війни, 73 пов'язані з плануванням, підготовкою, розв'язанням та проведенням агресивної війни, 31 злочин, пов'язаний з пропагандою війни, а 1225 відносяться до інших категорій. Також було зареєстровано 16 155 злочинів, які порушують національну безпеку. З них 11 182 стосуються посягання на територіальну цілісність і недоторканність України, 1725 пов'язані з державною зрадою, 2452 злочини, пов'язані з колабораційною діяльністю, 189 випадків стосуються пособництва державі-агресору, 64 злочини, пов'язані з диверсією, а 543 злочини відносяться до інших категорій [173].

15 березня 2023 року народні депутати прийняли проєкт Закону № 7147, який вносить зміни до законів України «Про Національну поліцію» та «Про Дисциплінарний статут Національної поліції України» з метою оптимізації роботи поліції, зокрема під час дії воєнного стану. Серед додаткових повноважень поліцейських є такі:

1. Отримання безоплатної інформації від державних органів, органів місцевого самоврядування, державних підприємств та юридичних осіб, що належать до держави, за письмовим запитом, для виконання завдань та повноважень поліції, зокрема стосовно військовополонених.

2. Конвоювання осіб, затриманих підозрюваними у вчиненні кримінальних правопорушень, затриманих під вартою, обвинувачених або засуджених до позбавлення волі, а також їх охорона у судових залах.

3. Утримання осіб, затриманих за кримінальні або адміністративні правопорушення, а також осіб, які перебувають під вартою або арештом, у тимчасових триманнях.

4. Оперативне розмінування, виявлення, нейтралізація та знищення вибухонебезпечних предметів.

5. Техніко-криміналістичне забезпечення огляду місць подій, в тому числі пожеж, та проведення спеціальних вибухотехнічних робіт при виявленні вибухових пристроїв або загрози вибуху.

6. Представництво та виконання зобов'язань України в Міжнародній організації кримінальної поліції – Інтерполі.

7. Співробітництво з Європейським поліцейським офісом (Європолом).

8. Збір біометричних даних осіб, включаючи відбитки пальців.

9. Здійснення адміністративного нагляду відповідно до законодавства.

Отже, під час воєнного стану Національна поліція продовжує працювати в посиленому режимі, забезпечуючи діяльність блокпостів, проведення евакуації населення, перевірку документів та транспортних засобів, розслідування справ про диверсію та протидію мародерству, тим самим забезпечуючи механізм запобігання злочинності.

Також потребує уваги питання щодо запобігання злочинності в міжнародних пропускних пунктах. Особливо актуальним воно є в умовах воєнного стану в нашій державі.

В умовах воєнного стану ситуація в прикордонних регіонах України є непередбачуваною та постійно змінюється. Загрози кримінально протиправної діяльності, які мають гібридний характер, ставлять під загрозу рівень захищеності державного кордону України та безпеку пунктів пропуску.

Для забезпечення безпеки державного кордону України в міжнародних пунктах пропуску використовується один із способів – організація та підтримання спільної діяльності контрольних органів і служб, спрямованої на проведення процедури пропуску осіб, транспортних засобів та вантажів. Умови воєнного стану роблять деякі питання особливо важливими і потребують особливої уваги. До таких належать:

1. Додержання правил перебування осіб у контрольованих зонах аеропортів (аеродромів) та процедур доступу до них вимагає дотримання встановлених вимог і виконання необхідних процедур, пов'язаних з контролем та безпекою.

2. Дії, які слід вживати при виявленні ознак диверсії, засобів диверсії та небезпечних предметів для перевезення.

3. Проведення оглядових операцій щодо повітряних суден та вантажу, що перетинають державний кордон.

4. Дії, які слід вживати у випадку виникнення ситуацій, що створюють загрозу безпеці державного кордону.

5. Взаємний обмін інформацією про осіб та вантажі, які не отримали дозвіл на перетин державного кордону України.

Також важливою є наявність заздалегідь отриманої інформації про ознаки кримінально протиправної діяльності (індикатори) та осіб, пов'язаних з нею, а також обмін такою інформацією між контрольними органами та службами. Це стає актуальним у контексті створення системи контролю та запобігання злочинності на кордоні, зокрема шляхом проведення спільних заходів у міжнародних пунктах пропуску через державний кордон України.

Дослідження взаємодії та запобігання кримінально протиправній діяльності у міжнародних пунктах пропуску потребують ретельного аналізу в майбутніх наукових дослідженнях з метою розвитку системи прикордонного контролю в контексті євроінтеграції України та розробки спільних технологій прикордонного контролю з країнами Європейського Союзу.

Умови російсько-української війни акцентують особливу вагу на питання міжнародного співробітництва під час розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних з організованою злочинністю. Це стає надзвичайно важливим, оскільки без такого співробітництва стає неможливим зібрати докази, що перебувають в інших країнах, здійснити кримінальне переслідування та забезпечити захист прав і свобод людини та громадянина у кримінальному провадженні.

Основні види міжнародного співробітництва у сфері запобігання організованій злочинності включають:

1. Взаємодія у межах правової допомоги у кримінальних провадженнях щодо ОГ та ЗО.

2. Укладення угод про співпрацю у сфері запобігання організованій злочинності.

3. Участь у проведенні оперативно-розшукових заходів та слідчих (розшукових) дій на території іншої держави.

4. Проведення спільних оперативних розробок та розслідувань у сфері запобігання організованій злочинності.

5. Обмін інформацією щодо діяльності ОГ і ЗО.

6. Участь у спільних міжнародних операціях і проєктах проти організованої злочинності [255, с. 9–10].

Ефективна стратегія протидії організованій транснаціональній злочинності базується на виконанні основних напрямків спільної діяльності в галузі міжнародного співробітництва. Ці напрямки включають:

1. Боротьбу з організованою транснаціональною злочинністю, враховуючи напрями, принципи та правову основу взаємодії.

2. Організацію оперативно-розшукової діяльності, яка передбачає узгодження планів, цілей, напрямків та організацію транснаціональних оперативно-розшукових підрозділів (відповідно до Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року).

3. Забезпечення міжнародної правової допомоги у кримінальних провадженнях (на основі Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року та Конвенції про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 року).

4. Видачу (екстрадицію) правопорушників (згідно з Європейською конвенцією про видачу правопорушників 1957 року).

5. Передачу кримінального переслідування (за зразком Європейської конвенції про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року) та інші заходи [255, с. 104–105].

На сьогодні представники Національної поліції беруть участь у п’яти міжнародних спільних слідчих групах, які займаються документуванням потужних транснаціональних кримінальних мереж трафікерів. Зокрема, українські поліцейські встановили тісну співпрацю з правоохоронними органами Швеції, Чехії, Франції, Греції та Італії. Ця співпраця дозволяє ефективно обмінюватися інформацією з європейськими колегами та швидко встановлювати місцезнаходження осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів і приховуються на території країн Європейського Союзу [281].

Ефективним заходом є підписання угод про двостороннє та багатостороннє співробітництво між правоохоронними органами з метою обміну інформацією. Крім того, правоохоронці зосереджують зусилля на розробленні єдиної системи стандартів щодо збору статистичних даних.

Міжнародні правоохоронні та поліцейські організації, зокрема Інтерпол та Європол, відіграють важливу роль у координації зусиль щодо запобігання організованій злочинності та іншим злочинам транснаціонального характеру. Україна виконує свої обов'язки МВС України як Національного центрального бюро Інтерполу через Департамент міжнародного поліцейського співробітництва Національної поліції України.

Основними завданнями Інтерполу щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених організованими злочинними групами (ОГ) і злочинними організаціями (ЗО), є:

1. Збирання, вивчення та аналіз інформації про певні види транснаціональної організованої злочинності.

2. Встановлення осіб, які причетні до протиправної діяльності, пов'язаної з транснаціональною організованою злочинністю.

3. Ідентифікація членів ОГ і ЗО, дослідження їх ієрархічної структури, сфер, способів та наслідків учинення кримінальних правопорушень.

4. Підготовка узагальнених звітів для поширення серед правоохоронних органів держав-учасниць проєктів.

5. Систематизація даних щодо ОГ і ЗО, пов'язаних з організованою транснаціональною злочинністю.

6. Надання допомоги країнам-членам Інтерполу з обміну інформацією щодо розслідування кримінальних правопорушень, вчинених ОГ і ЗО.

7. Встановлення безпосередніх контактів між Національним центральним бюро Інтерполу та правоохоронними органами, що беруть участь у конкретних проєктах [255, с. 12].

Україна активно співпрацює з установами Європолу в діяльності з розслідування транснаціональних злочинів. Наприклад, у 2020 році співробітники Департаменту міграційної поліції спільно з слідчими ГУНП в АР Крим під керівництвом Кримської прокуратури, в тісній взаємодії з оперативно-розшуковими підрозділами Південного регіонального управління ДПС України, Європолом та правоохоронними органами Греції, Італії та Великобританії, викрили п'ять учасників транснаціональної організованої групи. Ці особи, з 2015 року, вербували українців і переправляли їх до Туреччини, де передавали місцевим спільникам. Завербовані особи були залучені до протиправної діяльності, пов'язаної з контрабандою мігрантів з країн Південно-Західної Азії до країн Європи. Українські поліцейські, спільно з прикордонниками, Європолом, грецькими, італійськими правоохоронцями

та Національною агенцією боротьби зі злочинністю Великобританії, встановлюють всіх жертв цього кримінально протиправного ланцюга з метою притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які їх експлуатували [281].

Спільні міждержавні операції є важливим елементом в боротьбі з організованою транснаціональною злочинністю, в яких приймають участь поліцейські з країн-членів Інтерполу та Європолу. Наприклад, проєкт Millennium забезпечує можливість країнам-членам Інтерполу обмінюватися процесуальною інформацією, що сприяє виявленню осіб та компаній, що стоять за транснаціональною євразійською організованою злочинністю. Ці незаконні угруповання, як правило, походять з країн Східної Європи та кавказького регіону, і їх діяльність охоплює різні сфери злочинності на європейському континенті, у Північній Америці та Близькому Сході. Команда проєкту Millennium регулярно аналізує євразійську організовану злочинність на основі інформації, наданої Національним центральним бюро Інтерполу. У файлі аналізу проєкту Millennium містяться дані про високопоставлених членів російськомовних організованих злочинних груп та злочинних організацій, включаючи персональні та біометричні дані, відомих учасників, місця протиправної діяльності та впливу, а також особисті ідентифікаційні ознаки, такі як татуювання, фізичні атрибути тощо.

З початку 2021 року команда проєкту Інтерполу «Millennium» почала тісно співпрацювати з Центральним офісом боротьби зі злочинністю (OCLDI) жандармерії Франції над операцією, спрямованою проти групи «злодіїв у законі». У рамках співпраці відбувається обмін інформацією та досвідом. «Злодії у законі» часто знаходяться на вершині кримінальної ієрархії, вони мають значний вплив і контроль над організованими злочинними групами і злочинними організаціями, що займаються торгівлею наркотиками, вимаганнями, замовними вбивствами та відмиванням грошей. Російськомовні організовані злочинні групи і злочинні організації представлені у різних країнах, зокрема в Вірменії, Грузії, росії та Україні. Вони вносять внески до спільного багатомільярдного кримінального фонду, відомого як «общак», яким керують найвпливовіші члени злочинного співтовариства, і вкладають незаконно отримані кошти в акції, нерухомість та компанії [54].

У 2013 році була розпочата міждержавна операція під назвою Trivium, яка мала на меті боротьбу з організованою злочинністю,

спрямованою проти власності на дорогах Європи. Успіх цієї операції залежить від ефективного та оперативного обміну інформацією між правоохоронними органами щодо підозрюваних осіб та даних про транспортні засоби. Операція Trivium була організована в рамках ініціативи безпеки EMPACT.

Під час триденної операції з 3 по 5 листопада 2021 року правоохоронні органи з 17 європейських країн, отримуючи підтримку Європолу, здійснювали перевірки осіб і транспортних засобів на дорогах Європи, а також проводили обшуки приміщень. У результаті операції було заарештовано 174 підозрюваних, вилучено 27 автомобілів та понад 200 інших товарів, включаючи зброю та наркотики. Також були перевірені майже 25 тисяч осіб, понад 16 тисяч транспортних засобів і близько 800 місць. У ході операції Trivium поліція використовувала методи, такі як автоматичне розпізнавання номерних знаків (ANPR) та моніторинг водіїв на предмет підозрілої поведінки. Наприклад, водій автомобіля, який виказував агресивну поведінку на дорозі в Бельгії, був затриманий поліцією, під час обшуку його автомобіля було знайдено значну суму готівки, наркотики та сигнальний пістолет. Водій зізнався, що гроші отримані в результаті торгівлі наркотиками між Бельгією та Німеччиною [50].

Європол відіграє центральну роль серед органів юстиції та поліції у боротьбі з організованою злочинністю в Європейському Союзі та за його межами. Особливо важливою є співпраця з країнами-партнерами та державами-членами ЄС у рамках проєкту Східного партнерства Європолу. Цей проєкт сприяє покращенню оперативної співпраці та зміцненню співпраці з агенціями ЄС у боротьбі з організованою злочинністю, що є частиною політики ЄС проти організованої та тяжкої міжнародної злочинності EMPACT. Головними пріоритетами проєкту є зміцнення інституційних знань країн-партнерів і їхніх політичних спроможностей у пріоритетних сферах запобігання організованій злочинності, розвиток розвідувального потенціалу у регіоні Східного партнерства та поглиблення оперативної співпраці з державами-членами ЄС та агенціями ЄС, зокрема через EMPACT [30].

Проект SIRIUS є ключовим механізмом в Європейському Союзі для обміну знаннями щодо транскордонного доступу до електронних доказів і реалізується спільно Європолом, Євроюстом та Європейською судовою мережею. Понад 50 % кримінальних розслідувань сьогодні вимагають запиту на транскордонний доступ до електронних доказів, таких як дані з обміну повідомленнями, електронної пошти та

соціальних мереж. Проєкт SIRIUS надає підтримку слідчим органам в подоланні складнощів із обробкою великого обсягу інформації у швидкозмінному онлайн-середовищі шляхом надання конкретних настанов щодо постачальників онлайн-послуг (OSP) та розслідувальних інструментів. Крім того, проєкт SIRIUS забезпечує контактну інформацію для OSP та сприяє обміну досвідом зв'язку, як онлайн, так і особисто.

Спільнота SIRIUS на Платформі експертів Європолу ставить за мету надати доступ та використання електронних доказів у кримінальних розслідуваннях в ЄС і регулярно публікує щорічний звіт про ситуацію з цифровими доказами. SIRIUS сприяє поліпшенню співпраці в ЄС за допомогою створення єдиного контактного пункту (SPoC). Крім того, SIRIUS продовжує активно співпрацювати з міжнародними партнерами, такими як UNODC, UNCTED та Федеральне бюро розслідувань (ФБР) [63].

Отже, належна організація міжнародного співробітництва між правоохоронними органами є ключовим елементом успішного запобігання, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, вчинених організованими злочинними групами. Крім того, проведення спільних міждержавних поліцейських операцій виявило свою ефективність, дозволяючи нанести сильний удар по організованій транснаціональній злочинності.

російська федерація вчинила і продовжує вчиняти воєнні злочини проти України. Вони включають планування, підготовку, ініціювання та здійснення особою, яка фактично здійснює керівництво або контроль над політичними та військовими діями держави, акта агресії. Вони серйозно порушує статут Організації Об'єднаних Націй, який визначає необхідність ефективних колективних заходів для запобігання та придушення загрози миру та актів агресії або інших порушень миру [330].

За своєю суттю «акт агресії» означає використання збройної сили державою проти суверенітету, територіальної цілісності, недоторканості та політичної незалежності іншої держави або будь-яким іншим чином, який несумісний з положеннями правових норм Статуту Організації Об'єднаних Націй. Згідно з резолюцією № 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 року, будь-які дії, незалежно від оголошення війни, будуть вважатися актом агресії. Це включає вторгнення або напад збройних сил держави на територію іншої держави, будь-яку військову окупацію або анексію території

іншої держави, а також бомбардування, блокаду портів або берегів держави, напад на сухопутні, морські або повітряні сили, морські та повітряні флоти іншої держави тощо [99].

Слід відзначити, що протягом восьми років війни на Донбасі росія вчинила акт агресії проти України, що призвело до серйозних людських втрат. Загинуло понад 13 тисяч осіб, понад 28 тисяч отримали поранення. Зокрема, близько 500 дітей стали жертвами бойових дій на Донбасі, з них 147 дівчаток і хлопчиків загинули, а 363 отримали травми. Понад 1,8 мільйона жителів Донбасу і Криму стали внутрішніми переселенцями, понад 3,8 мільйона людей потребують гуманітарної допомоги через російську збройну агресію та окупацію частини території Донбасу та Криму [100; 177].

Внаслідок повномасштабної війни росії проти України виникли негативні явища в суспільстві, такі як вбивства і поранення військовими росії наших дітей. Загинуло понад 358 дітей, а понад 689 отримали поранення. Ці цифри є неточними, оскільки продовжується робота зі встановленням точних даних на місцях активних бойових дій, на тимчасово окупованих та звільнених територіях України [91]. За даними ООН, за п’ять місяців війни загинуло 5237 мирних громадян, а 7035 були поранені [90]. Водночас, в ООН вказують, що реальні цифри є значно вищими. ООН також повідомляє, що принаймні 15,7 мільйона українців потребують гуманітарної допомоги, а сотні тисяч жителів України не мають доступу до води, електроенергії та природного газу. Внаслідок російської агресії понад 7 мільйонів біженців залишили Україну та виїхали до країн Європейського Союзу та інших країн світу, а понад 7 мільйонів осіб переселилися в інші регіони України та західні області [166].

Отже, збройна агресія росії проти України розкрила крихкість архітектури світової безпеки, сформованої після Другої світової війни. росія порушує закони та звичаї війни, норми Міжнародного гуманітарного права та Міжнародного кримінального права, що регулюють захист жертв війни і обмежують методи та засоби ведення війни. Крім того, вона порушує положення Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та Римського статуту Міжнародного кримінального суду [310; 321]. російська агресія є міжнародно-правовим порушенням, яке вимагає реакції та відповідальності.

Виходячи з цього, необхідно максимальну увагу приділяти нормам міжнародного права як ключовому механізму запобігання злочинності, що вчиняється російською федерацією на території нашої держави.

На нашу думку, «воєнні злочини» визначаються як серйозні порушення законів, звичаїв війни та принципів міжнародного гуманітарного права, які здійснюються комбатантами, особами, які мають статус бійців, або цивільними особами з умислом або через грубу необережність під час збройного конфлікту. Ці вчинки включають злочини агресії, геноциду, проти людяності, навмисні вбивства, катування, жорстоке поводження, завдання серйозних страждань або фізичних травм, завдання шкоди здоров'ю людей, депортацію та викрадення цивільного населення на окупованих територіях, вбивство або жорстоке поводження з військовополоненими, убивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, безпідставне руйнування населених пунктів, цивільних об'єктів, житла, будівель або їх обстріл без військової необхідності. Особи, винні у цих злочинах, несуть індивідуальну або командну (у разі головних воєнних злочинців) кримінальну відповідальність.

Отже, наша країна – Україна – має негайно ратифікувати Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року та включити норми цього статуту до кримінального законодавства України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів».

росія, яка є державою-агресором та спонсором тероризму, вчинила та продовжує здійснювати збройну агресію проти України, порушуючи закони та звичаї війни, принципи міжнародного гуманітарного права. росія здійснила злочин геноциду, злочини проти людяності та воєнні злочини. Крім того, вона не виконує наказ Міжнародного суду ООН у Гаазі від 16 березня цього року, який стосується негайного припинення вогню російською федерацією та виведення військ з території України. У світлі цих подій, росію як постійного члена Ради Безпеки ООН слід виключити з організації.

Міністерству закордонних справ України необхідно розробити проєкт «Угоди між Урядами України, Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії, Канади, Європейського Союзу та урядами інших країн щодо судового переслідування і покарання головних військових злочинців російської федерації» та внести правові норми цього проєкту до кримінального законодавства України та Закону України «Про судоустрій і статус суддів». Цей проект повинен бути узгоджений з 42 країнами, які погодилися на створення Міжнародного кримінального трибуналу поза межами ООН. Крім того, потрібно розробити проєкт «Статуту Міжнародного військового трибуналу по Україні для суду та пока-

рання головних військових злочинців російської федерації», в якому будуть визначені організація, юрисдикція та функції військового трибуналу. Цей статут повинен бути доданий до зазначеної вище угоди.

Оскільки росія вчинила і продовжує злочин геноциду проти українського народу, необхідно притягнути її до відповідальності Міжнародним кримінальним судом згідно з пунктами а) і в) статті 8 Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Крім того, росія як держава-агресор повинна виплатити державі Україна репарацію за збитки, заподіяні внаслідок агресії.

Необхідно терміново реформувати ООН, щоб створити універсальну міжнародну організацію з відсутністю права вето, автоматичним механізмом позбавлення права голосу за порушення міжнародного права, розширеною компетенцією у сфері безпеки, прав людини, економіки, клімату, екології тощо, а також з потужним воєнним контингентом для вжиття необхідних заходів безпеки.

Військові росії вчиняють воєнні злочини, руйнують освітні заклади та об’єкти культурної спадщини, розкрадають майно, культурні цінності та вивозять їх до росії. Тому держави-члени ЮНЕСКО мають припинити членство росії в цій організації.

Росія та її військові порушують правові норми Міжнародного агентства з атомної енергії, заважаючи контролю захисту та безпеки роботи на Чорнобильській та Запорізькій АЕС. Країна-агресор та її військові повинні бути притягнені до кримінальної відповідальності перед Міжнародним кримінальним судом за вчинені військові злочини згідно зі статтею 8 Римського статуту. Держави-члени МАГАТЕ повинні виключити росію з Міжнародного агентства з атомної енергії.

Висновки до Розділу 3

1. Визначено, що міжнародне співробітництво в боротьбі з корупцією представляє сучасну універсальну модель міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю та її окремими формами. Проте, здатність цієї моделі ефективно координувати відносини з регіональними механізмами боротьби зі злочинністю є проблематичною. Це не зменшує значення універсальної моделі, а швидше вказує на необхідність чіткого визначення пріоритетів універсального та регіонального рівнів, що дозволить досягти ефективної координації міжнародної співпраці.

2. Проведено аналіз діяльності кількох регіональних міжнародних організацій, що займаються протидією корупції, зокрема Антикоруп-

ційної мережі для Східної Європи та Центральної Азії, Організації Американських держав та Регіональної антикорупційної ініціативи для Південно-Східної Європи. На основі цього аналізу було сформовано критерії ефективності для міжнародних антикорупційних організацій.

3. Визначено, що основними напрямками взаємодії оперативних підрозділів правоохоронних органів у сфері запобігання злочинності в умовах воєнного стану є: виявлення, документування та припинення діяльності організованих групувань і злочинних організацій, які отримують підтримку від спецслужб іноземних держав, зокрема від країни-агресора, з метою дестабілізації ситуації в Україні; виконання запитів та доручень у справах оперативного розшуку та кримінальних проваджень; взаємна підтримка при проведенні оперативно-розшукових заходів та негласних слідчих (розшукових) дій, спільне здійснення спеціальних операцій; обмін оперативно-розшуковою, криміналістичною та іншою інформацією про злочини, планування злочинів та причетних осіб, а також обмін архівною інформацією з цих питань; обмін досвідом роботи з питань оперативно-розшукової діяльності та сприяння у підготовці, перепідготовці та підвищенні кваліфікації кадрів оперативних підрозділів; здійснення міжвідомчих наукових досліджень з проблем запобігання злочинності.

РОЗДІЛ 4
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗАПОБІГАННЯ ОКРЕМИХ ВИДІВ ЗЛОЧИННОСТІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ СТАНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ

4.1. Міжнародно-правові механізми запобігання кібершахрайству в Україні

Розвиток інформаційних технологій і глобалізація суспільства призвели до появи нових видів кримінальних правопорушень, зокрема кіберзлочинності. Цей вид злочинності став серйозною загрозою для суспільства та держав, оскільки може призвести до руйнування економічної та інформаційної сфери. Однією з особливостей кіберзлочинності є те, що для здійснення таких кримінальних правопорушень не обов'язково мати складні технічні знання. Більшість методів соціальної інженерії, які використовуються зловмисниками, не вимагають особливої експертизи, і тому можуть використовуватися широким спектром осіб, від дрібних злодіїв до досвідчених кіберзлочинців. Це робить кіберзлочинність привабливою для багатьох злочинців і підвищує ймовірність здійснення таких кримінально протиправних діянь.

Застосування інноваційних технологій в кримінальних діях також ускладнює їх виявлення та розслідування. Для боротьби з кіберзлочинністю необхідно не лише розвивати технічні заходи кібербезпеки, але і навчати користувачів Інтернету організовувати своєчасні розслідування кримінальних правопорушень та вживати ефективні каральні заходи.

Відповідно до звіту Cisco (Cisco Annual Internet Report) кількість пристроїв, підключених до мережі Інтернет, у 2023 року перевищила кількість населення у світі втричі та склала 3,6 мережевих пристроїв на душу населення [16]. Така стрімка інформатизація суспільства стала однією із причин поширення кіберзлочинності.

Кіберзлочинці постійно застосовують нові технології та методи, щоб уникнути ідентифікації і приховати свої сліди. Використання технологій, таких як VPN (Virtual Private Network) і TOR (The Onion Router), дозволяє уникати слідства та обходити захисні заходи, які можуть застосовуватися для виявлення та переслідування кіберзлочинців. Технологія VPN дозволяє змінити і приховати реальну IP-адресу

користувача, перенаправляючи його з'єднання через сервер іншої країни або регіону. Це дозволяє кіберзлочинцям здійснювати атаки анонімно. Технологія TOR працює на принципі маршрутизації з'єднань через вузли, що розташовані у різних країнах. Це ускладнює виявлення місцезнаходження та ідентифікацію користувача, що використовує цю мережу. Технологія NAT (Network Address Translation) використовується провайдерами телекомунікаційних послуг для забезпечення доступу до Інтернету для своїх клієнтів. Вона дозволяє розділити одну публічну IP-адресу на багато приватних внутрішніх IP-адрес, що використовуються користувачами. Це може ускладнити ідентифікацію конкретного користувача, який вчинив кіберзлочин, оскільки трафік може бути пов'язаний лише з публічною IP-адресою провайдера, а не з окремим користувачем [133, с. 83].

Саме тому кіберзлочинність є постійною загрозою для приватних осіб, суб'єктів господарювання і держави, і її поширення зростає в кількості, масштабах та різновидах. Ця проблема стає особливо небезпечною через транскордонний характер кіберзлочинності, яка може походити з будь-якої точки світу та зачіпати інтереси різних країн.

Широке використання технологій і постійний розвиток нових інновацій дають зловмисникам змогу залишатися анонімними та уникати виявлення і відповідальності за свої дії в Інтернеті. Це робить кіберзлочинність високоприбутковою та низько ризиковою справою для зловмисників. Зростання кількості підключених до Інтернету користувачів по всьому світу є ще одним чинником, який збільшує потенційну масу жертв для кіберзлочинців. Згідно з офіційним щорічним звітом про кіберзлочинність 2020 року компанії Cybersecurity Ventures, збитки від кіберзлочинності становили понад 6 трильйонів доларів щорічно до 2021 року, що на 3 трильйони доларів перевищує збитки у 2015 році [23].

Окрім цього, після повномасштабного вторгнення росії на територію України кількість кримінальних правопорушень у сфені інформаційних технологій різко збільшилась. Країна-агресор використовує інтернет-технології задля дезінформації щодо вторгнення в Україну, пропаганди ворожих ідей тощо. У зв'язку з цим, Верховна Рада України здійснила оптимізацію кримінального та кримінального процесуального законодавства, удосконаливши підстави та процесуальні механізми притягнення до кримінальної відповідальності злочинців [275, с. 85].

Так, було внесено зміни до відповідних законів: «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та Закону

України «Про електронні комунікації» з питання підвищення ефективності досудового розслідування «за гарячими слідами» та протидії кібератакам» No 2137-IX від 15 березня 2022 року та «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану» 2149-IX від 24 березня 2022 року [293; 294].

Проте посилення кримінальної відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері кібербезпеки не призвело до позитивних тенденцій у зміні рівня злочинності. Це зумовлено широким використанням інформаційних технологій для вчинення кримінальних правопорушень, зокрема, країною-агресором, необхідністю підвищення кваліфікації працівників правоохоронних органів, розробки оновленої моделі запобігання кіберзлочинності тощо.

За прогнозами науковців, у два наступні десятиліття кіберзлочинність продовжить залишатися однією з найбільших проблем для розвитку суспільства. Це вимагає від держав, суспільства і бізнесу приділяти особливу увагу та ресурси для боротьби з цією загрозою. Необхідно розвивати співпрацю міжнародних структур та узгоджувати зусилля на глобальному рівні для ефективного протидії кіберзлочинності і забезпечення кібербезпеки. Також важливо постійно вдосконалювати технічні та правові засоби виявлення, запобігання та реагування на кібератаки. Саме тому на сьогодні актуальним питанням є дослідження міжнародних механізмів запобігання кіберзлочинності та необхідності їх застосування в Україні.

Для початку відмітимо, що міжнародні механізми запобігання кіберзлочинності представлені на універсальному та регіональному рівнях.

Найбільш розповсюдженими механізмами запобігання злочинності на універсальному рівні є співпраця в рамках ООН, яка реалізується в першу чергу через укладення договорів.

Так, Конвенція про кіберзлочинність, яка була ухвалена Радою Європи 23 листопада 2001 року і ратифікована з багатьма країнами, є важливим кроком у боротьбі з кіберзлочинністю на міжнародному рівні. Ця Конвенція стала первинною міжнародною угодою, спрямованою на запобігання та боротьбу з правопорушеннями, які вчиняються за допомогою комп’ютерів та Інтернету. Також в рамках Конгресів організації ООН з проблем запобігання злочинності та кримінального правосуддя обговорювались проблеми інтернаціонального партнерства у боротьбі з кіберзлочинністю. Це свідчить про те, що кіберзлочин-

ність є серйозною глобальною проблемою, і світова спільнота розуміє необхідність спільних зусиль для боротьби з нею [352, с. 109, 110]. Отже, відповідний міжнародний договір передбачає кіберзлочинність однією з найбільш небезпечних загроз суспільства на сьогодні і ставить такі кримінальні правопорушення нарівні з терористичними атаками.

Окрім цього, існує кілька міжнародно-правових документів, які спрямовані на боротьбу з кіберзлочинністю і встановлюють стандарти та принципи для країн-учасниць. Крім згаданої Конвенції про кіберзлочинність, яка була прийнята Радою Європи, є інші важливі міжнародні документи.

Довідник ООН із запобігання і контролю злочинності, пов'язаної з комп'ютерами, був ухвалений у 1995 році і представляє комплексний документ з питань кіберзлочинності. Він містить рекомендації щодо заходів і стратегій для урядів, правоохоронних органів і інших зацікавлених сторін щодо боротьби з кіберзлочинністю.

Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, ухвалена у 2000 році, також має значущі положення, які стосуються кіберзлочинності. Вона спрямована на боротьбу з різноманітними формами транснаціональної злочинності, включаючи кіберзлочинність, і закликає країни співпрацювати в цій сфері [204].

Розробка і прийняття міжнародно-правових актів, спрямованих на боротьбу з комп'ютерними кримінальними правопорушеннями, стала важливим завданням для міжнародних організацій, зокрема ООН. Кримінальні правопорушення, пов'язані з використанням інформаційних технологій, стали серйозною загрозою для суспільства, приватних осіб, суб'єктів господарювання та держав.

Отже, ООН, розуміючи важливість цієї проблеми, взяла на себе координуючу роль у розробці концептуальних і правових засад регулювання питань, пов'язаних з кіберзлочинністю. Резолюції Генеральної Асамблеї ООН з 2011 по 2016 роки враховують проблеми боротьби з кримінально протиправним використанням інформаційних технологій, а також забезпечення захисту інформаційних мереж та баз даних.

Економічна і Соціальна Рада ООН також прийняла кілька резолюцій, спрямованих на захист особистих даних людей і боротьбу зі шахрайством і неправомірним використанням особистих даних. Ці резолюції визначають важливі кроки для міжнародного співробітництва в цій сфері і створення ефективних механізмів переслідування та покарання злочинців [167, с. 2].

Такі міжнародно-правові акти є важливими для забезпечення кібербезпеки і боротьби з кіберзлочинністю на світовому рівні, оскільки вони створюють основи для співпраці країн у цій сфері та встановлюють стандарти для забезпечення захисту від кіберзагроз. Однак, з урахуванням швидкого розвитку технологій, інтернет-злочинці постійно адаптуються, тому важливо постійно вдосконалювати і доповнювати міжнародно-правові акти, щоб бути ефективними у боротьбі з кіберзлочинністю.

Резолюція Генеральної Асамблеї ООН A/RES/58/199 акцентує на необхідності охорони інформаційних інфраструктур і запропонованому циклі компонентів з метою захисту найбільш значних інформаційних систем. Серед цих компонентів можна виділити такі:

1) присутність мереж для негайного виявлення уразливостей, небезпек і конфліктів в кіберпросторі. Тобто, забезпечення існування систем, які вчасно виявляють аномалії, атаки та загрози у кіберсередовищі, що дозволяє оперативно реагувати на них;

2) збільшення рівня інформованості зацікавлених сторін про їхню інформаційну інфраструктуру, виявлення її основних компонентів і важливість, яку кожен з них відіграє в захисті інфраструктури даних;

3) наявність відповідних матеріальних і процесуальних законів і кваліфікованого персоналу, який здатен здійснювати розслідування порушень безпеки інформаційних інфраструктур і залучати до відповідальності зловмисників;

4) розробка і впровадження концепцій комунікації і контролю умов функціонування інформаційних систем, що дозволяють забезпечити їхню нормальну діяльність навіть у критичних ситуаціях;

5) спільна робота держав щодо спостереження за зусиллями злому критичних інформаційних систем [325, с. 5].

Співпраця між Організацією ООН та Комісією Африканського Союзу щодо розробки конвенції по кібербезпеці в Африці є важливим кроком для прогресу інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в регіоні. Програма Нове партнерство на користь розвитку Африки (НЕПАД) ООН покликана сприяти сталому економічному зростанню та розвитку в африканських країнах. Розробка конвенції по кібербезпеці в Африці є одним із важливих кроків для забезпечення безпеки та захисту в сфері інформаційно-комунікаційних технологій в регіоні [273, с. 5].

Також доцільно згадати проєкт «Загального договору з питань кібербезпеки та кіберзлочинності», запропонований професором

Штаїном Шольбергом і професором Соланж Гернуті-Елі, який відображає серйозне ставлення до проблеми інформаційного тероризму та кібератак в рамках міжнародного права. Проєкт спрямований на створення єдиного документа, який регулюватиме питання кіберзлочинності та кібербезпеки на міжнародному рівні.

Він визначає інформаційний тероризм як один із видів кібератак, що включає публічне підбурювання до вчинення терористичного злочину, пошук та схилення людей для вчинення терористичних актів, а також проведення терористичних навчань. Проєкт передбачає кримінальну відповідальність за такі дії згідно з внутрішнім законодавством держав-членів. Мета такого документа полягає в створенні єдиного міжнародного стандарту для боротьби з інформаційним тероризмом та кіберзлочинністю, а також у сприянні співпраці між державами для протидії цим загрозам. Цей проєкт може стати важливим кроком у забезпеченні кібербезпеки та ефективного міжнародного співробітництва у сфері кіберзахисту [126, с. 315].

Концепція «Універсальності Інтернету», розроблена ЮНЕСКО, акцентує на важливій ролі Інтернету у розвитку суспільств знань і досягненні цілей сталого розвитку ООН. Ця концепція орієнтована на забезпечення і захист прав людини в контексті використання Інтернету, а також підтримує відкритість, доступність та багатосторонню участь:

1) принцип орієнтованості на права людини підкреслює, що розвиток Інтернету має здійснюватись з урахуванням і захистом прав людини, зокрема свободи слова, приватності, свободи вираження думок і доступу до інформації. Забезпечення захисту прав людини в онлайн-середовищі є критично важливим аспектом розвитку сучасного суспільства.

2) принцип відкритості підтримує ідею вільного доступу до Інтернету без перешкод і цензури, забезпечення прозорості і доступності інформації для всіх користувачів.

3) принцип доступності визнає важливість забезпечення доступу до Інтернету для всіх верств суспільства, у тому числі для менш забезпечених соціальних груп і регіонів.

4) принцип багатосторонньої участі підкреслює значення активної участі різних зацікавлених сторін, включаючи уряди, громадські організації, технічні експертів і приватний сектор, у процесі прийняття рішень, що стосуються розвитку та регулювання Інтернету [190, с. 82].

Ці принципи є основою для сприяння сталому розвитку Інтернету, який забезпечує справедливий і рівний доступ до інформації, підтри-

мує свободу вираження думок і захищає права людини в цифровому середовищі.

Так, розроблена Концепція Конвенції ООН про забезпечення міжнародної інформаційної безпеки має на меті визначення основних загроз міжнародному миру і безпеці в інформаційному просторі. У статті 4 Конвенції названі 11 базових загроз, які можуть виникати з використання інформаційних технологій і засобів:

1) використання інформаційних технологій і засобів для здійснення ворожих дій і актів агресії;

2) цілеспрямований деструктивний вплив в інформаційному просторі на критично важливі структури іншої держави;

3) транскордонне поширення інформації, що суперечить принципам і нормам міжнародного права, а також національним законодавствам держав;

Крім того, в Конвенції також виділено 4 додаткові загрози:

1) використання інформаційних технологій і засобів для здійснення терористичних актів;

2) неупереджене, об’єктивне та неконтрольоване збирання інформації;

3) широкомасштабні збір інформації без згоди осіб, до яких ця інформація відноситься;

4) закрита і неконтрольована структура розповсюдження інформації.

Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ) є спеціалізованою агентурою Організації Об’єднаних Націй (ООН) і відіграє ключову роль у розвитку і забезпеченні міжнародного правового регулювання інтелектуальної власності. Два так званих «Інтернет-договори» – Договір про авторське право і Договір про виконання та фонограми – були укладені ВОІВ з метою забезпечення охорони прав інтелектуальної власності в цифровому середовищі, зокрема, в Інтернеті. Обидва договори передбачають обов’язок держав-членів надавати належний рівень правової охорони та ефективні засоби правового захисту, що запобігали б обходу технологічних обмежень, використаних для захисту об’єктів інтелектуальної власності. Це має на меті забезпечення прав власників авторських прав та прав на фонограми та виконання в цифровому середовищі [190, с. 82–83].

Однак, стосовно веб-мовлення та трансляції в Інтернеті, ВОІВ може зіштовхуватись з різними поглядами та інтересами різних країн і груп. При врахуванні швидкого розвитку технологій та змін в медіаіндустрії, адаптація правового регулювання може вимагати додаткових зусиль, щоб врахувати нові виклики та реалії цифрового віку.

ЮНОДК (ЮНІСЕФ) – Юриспруденційний комітет ООН з попередження злочинності та кримінального правосуддя визначає стандарти в галузі попередження злочинності та кримінального правосуддя. Його ціль – сприяти співпраці між державами для боротьби зі злочинністю, розробки політик та стандартів, що сприяють протидії злочинності та удосконаленню кримінального правосуддя.

Одним із напрямків діяльності ЮНОДК є підтримка країн-членів, зокрема тих, що розвиваються, у забезпеченні технічної допомоги та експертної підготовки для боротьби з кіберзлочинністю. Це може включати надання консультацій, навчання, обмін досвідом, розробку кращих практик та підтримку створення відповідних механізмів для протидії кіберзлочинності [135, с. 18].

Також ЮНОДК може створювати партнерство з приватним сектором, зокрема з провайдерами інтернет-послуг з метою спільної роботи над захистом інформаційного простору та забезпечення кібербезпеки. Головною метою такої діяльності є забезпечення стабільної та довготривалої допомоги і підтримки у сфері боротьби з кіберзлочинністю та розвитку відповідних можливостей у державах-членах, що потребують такої допомоги, для досягнення успішних результатів у цій сфері.

Міжнародний союз електрозв'язку (МСЕ) як спеціалізована установа в системі Організації Об'єднаних Націй відіграє провідну роль у сфері стандартизації і розвитку електрозв'язку, а також питаннях кібербезпеки. Серед іншої діяльності МСЕ є провідною організацією Всесвітньої зустрічі на вищому рівні з питань інформаційного суспільства (ВСІС) [119, с. 121].

Отже, можемо зазначити, що Україна враховує міжнародний досвід запобігання кіберзлочинності, активно використовуючи інституційні та договірні механізми її запобігання. Проте серед науковців відсутні однозначні позиції щодо ефективності цих механізмів. Зокрема, деякі вчені аргументують необхідність прийняття універсального акта на рівні ООН, оскільки це може забезпечити єдність і координацію міжнародних підходів до протидії кіберзагрозам та кіберзлочинності. Такий акт може створити стандарти і норми, які держави будуть зобов'язані дотримуватись, та сприяти покращенню співпраці між країнами у розслідуванні кіберзлочинів.

З іншого боку, існуюча Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність також виконує важливу роль у спрощенні розслідування кіберзлочинів і збиранні доказів у вигляді електронних даних. Ця Конвенція є першим міжнародно-правовим документом, що регулює кіберзло-

чинність і сприяє підвищенню ефективності правоохоронних органів у цій сфері.

Враховуючи обидва підходи, які однозначно мають свої переваги і обмеження, ми хочемо наголосити на необхідності прийняття універсального міжнародно-правового акта, основним завданням якого стане забезпечення ефективної співпраці між всіма країнами світу для забезпечення кібербезпеки та протидії кіберзагрозам. Свою думку пояснимо тим, що, по-перше, в умовах сьогодення зростає кількість кіберзлочинів, особливо в умовах збройної агресії російської федерації; по-друге, вони постійно видозмінюються і з'являються їх нові види; по-третє, заподіюють значну матеріальну шкоду. Саме тому нагальним питанням у міжнародно-правовому вимірі є прийняття договору щодо забезпечення міжнародної інформаційної безпеки.

В Європейському Союзі прийнято низку нормативно-правових актів, спрямованих на протидію протиправним посяганням у сфері електронних інформаційних ресурсів та кіберзлочинності. До них відносяться:

1) Директива ЄС щодо протидії кібератакам на інформаційні системи (2013 р.): ця директива спрямована на покращення кібербезпеки в Європейському Союзі. Вона передбачає забезпечення високого рівня захисту інформаційних систем важливих секторів, таких як енергетика, транспорт, банківська сфера, тощо. Директива надає відповідним органам влади можливість виявляти та реагувати на кібератаки, а також встановлює обов'язкові стандарти безпеки для критичних інформаційних інфраструктур.

2) Директива Єврокомісії щодо боротьби з шахрайством та іншими фінансовими злочинами в мережі Інтернет (2017 р.): ця директива спрямована на захист споживачів від фінансових кримінальних правопорушень, таких як шахрайство, фішинг, крадіжки фінансових даних тощо. Вона визначає правила та обов'язки для фінансових установ та інших провайдерів фінансових послуг щодо захисту особистих даних клієнтів та виявлення кримінально протиправних дій.

Окрім цього, в Європейському Союзі приділяється значна увага проблематиці раннього виявлення та оперативного реагування на кіберінциденти та кібератаки проти електронних інформаційних ресурсів.

Так, Стратегія кібербезпеки Європейського Союзу у поняття «кіберзахист» додає виявлення і блокування кібератак, локалізацію їх наслідків незалежно від походження стосовно цивільних об'єктів усіх

форм власності, а також встановлення і розслідування кіберзлочинів [25].

ENISA (Європейська агенція мережевої та інформаційної безпеки) є спеціалізованою агенцією Європейського Союзу, яка займається питаннями кібербезпеки, зокрема забезпеченням безпеки мереж та інформаційних систем. Вона виконує низку функцій, включаючи аналіз загроз кібербезпеці, розробку стандартів та рекомендацій, надання консультативної підтримки державам-членам ЄС, організацію освітніх заходів та інформаційних кампаній щодо кібербезпеки.

CERT-EU (Computer Emergency Response Team for the EU Institutions, Бригада реагування на комп'ютерні екстрені ситуації для інституцій ЄС) – це структура, яка виявляє та реагує на кібератаки проти інституцій Європейського Союзу. Вона використовує спеціалізовану технологічну систему датчиків, які виявляють потенційні загрози та аномальну активність у мережах та інформаційних системах. При виявленні кібератаки датчик спрацьовує і CERT-EU одержує повідомлення про інцидент.

Якщо CERT-EU виявляє кібератаку з ознаками кримінально протиправних дій, то відповідна інформація може бути передана до Європейського центру з розслідування кіберзлочинів (European Cybercrime Centre, EC3) або Європейської служби зовнішніх справ (European External Action Service) для подальшого реагування або координації кібероперацій, якщо такі дії вважаються необхідними [25].

Варто звернути увагу на те, що норми матеріального права гармонізовані за допомогою директив у Європейському Союзі. Директиви є одним із основних інструментів правової гармонізації в ЄС і використовуються для впровадження спільних правил та стандартів у різних сферах, включаючи кібербезпеку та протидію кіберзлочинам.

Директива про протидію сексуальній експлуатації дітей онлайн і дитячій порнографії визначає правила та механізми для боротьби з цими злочинами в онлайн середовищі. Вона має на меті захистити дітей від сексуальної експлуатації та забезпечити ефективні механізми для заборони та блокування доступу до дитячої порнографії. Директива про безпеку мереж та інформаційних систем встановлює вимоги до заходів безпеки для мереж і інформаційних систем в ЄС. Вона спрямована на запобігання та реагування на кібератаки та інциденти в галузі кібербезпеки. Ця директива має на меті підвищити рівень безпеки в цілому в ЄС та забезпечити координацію між державами-членами для ефективної реакції на кіберзагрози [191].

Активне міжнародне партнерство та гармонізація правових і процесуальних норм є надзвичайно важливими для ефективної боротьби з кіберзлочинністю. Цей вид злочинності є глобальною проблемою і лише спільні зусилля держав, міжнародних організацій та приватного сектору можуть привести до успішних результатів. Конвенція Ради Європи про кіберзлочинність, рішення Ради Європейського Союзу, Модельний Закон країн Карибського Басейну про кіберзлочинність (проект HIPCAR), спільний проєкт Європейського союзу і Міжнародного Союзу Електрозв'язку для держав Тихоокеанського регіону (проект ICB4PAC), проєкт ООН з розробки законодавства в галузі кіберзлочинності для країн Африки (проект ESCWA) відіграють важливу роль у створенні єдиної правової бази для боротьби з кіберзлочинністю на міжнародному рівні. Вони встановлюють стандарти, норми та процедури для співпраці між державами в розслідуванні кіберзлочинців, обміну інформацією і доказами, а також для забезпечення захисту прав потерпілих [260].

Окрім цього, варто наголосити на важливості Палермської конвенції як одного з концептуальних досягнень міжнародного співтовариства у боротьбі з транснаціональною організованою злочинністю, включаючи кіберзлочини. Палермська конвенція стала важливим інструментом для попередження, розслідування та притягнення до відповідальності злочинців, які вчиняють тяжкі злочини за межами своєї держави.

Проте кіберзлочинність має особливості і вимагає специфічного підходу до розслідування і забезпечення кібербезпеки. Традиційні правові механізми, які були розроблені для боротьби з іншими формами злочинності, можуть бути недостатніми або не ефективними для боротьби з кіберзлочинами. Тому деякі країни доповнюють Палермську конвенцію двосторонніми або регіональними угодами, щоб забезпечити більш ефективне співробітництво в розслідуванні та притягненні до відповідальності кіберзлочинців.

Кіберзлочини можуть перетинати юрисдикційні межі країн і міжнародне співробітництво є ключовим для успішного розслідування і притягнення до відповідальності злочинців. Тому регіональні угоди та співпраця між країнами можуть доповнювати Палермську конвенцію і забезпечувати кращі умови для розслідування і переслідування кіберзлочинців.

Так, при розслідуванні окремого кримінального правопорушення з використанням інформаційних технологій можуть бути залучені від

двох (справа Ortmann) [49] до великої кількості правопорядків, як, наприклад, 7 у справі Alexandre Cazes [204].

Відповідно до положень Палермської конвенції, сфера її застосування поширюється на транскордонну організовану злочинність [204]. Палермська конвенція та її протоколи не містять прямого визначення або криміналізації кіберзлочинності. Ця конвенція спрямована переважно на боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю та кримінальними групами.

Кіберзлочинність дійсно може мати різні форми та проявлятися в різних контекстах, і не всі кіберзлочини є організованими. Криміналізація кіберзлочинності, а також визначення відповідних кримінальних санкцій може відрізнятися в різних країнах та юрисдикціях.

У даному контексті Палермська конвенція не є повною мірою ефективним міжнародно-правовим механізмом для запобігання кіберзлочинності. Ця конвенція спрямована на боротьбу з транснаціональною організованою злочинністю, а не специфічно з кіберзлочинністю. Кібератаки та інші кіберзлочини можуть мати різні характеристики та особливості, які вимагають спеціального підходу та нормативно-правових актів.

Однак визнання нестачі Палермської конвенції в регулюванні кіберзлочинності виявляє необхідність розробки спеціалізованих міжнародних інструментів для боротьби з цими викликами. Становлення ефективного міжнародно-правового механізму протидії кіберзлочинності потребує співпраці держав, а також розробки спеціалізованих документів, що забезпечать адекватний захист і протидію кіберзагрозам.

Резолюцією 65/230 ГА ООН у 2010 році відповідно до пункту 42 Сальвадорської декларації про комплексні стратегії для відповіді на глобальні виклики: системи попередження злочинності та кримінального правосуддя і їхній розвиток у світі, що змінюється, була створена міжурядова група експертів відкритого складу [318].

Цей форум є важливим інструментом для обговорення та дослідження проблеми кіберзлочинності, а також для знаходження спільних рішень та пропозицій щодо її протидії.

Всестороннє дослідження, опубліковане у 2013 році, відображає різні думки і підходи, що є нормальним у комплексних ініціативах. Цей документ може слугувати корисним довідковим матеріалом та рекомендаційним документом для держав і міжнародних організацій у формуванні механізмів боротьби з кіберзлочинністю та зміцнення співпраці між урядами [156].

Тенденції та виклики, зазначені в рамках роботи групи експертів, такі як даркнет, використання віртуальних валют та новітні технічні засоби справді ставлять перед міжнародним співтовариством серйозні завдання в забезпеченні кібербезпеки та ефективної боротьби з кіберзагрозами. Протидія кіберзлочинності вимагає глобального підходу, співпраці між державами, міжнародних організацій та приватного сектору, а також надійних інструментів правового регулювання. Зміни в технологіях та зростання кіберзагроз потребують постійного аналізу та вдосконалення стратегій боротьби з кіберзлочинністю.

Важливим є той факт, що у ході роботи усіх чотирьох нарад серед представників держав, міжнародних організацій та академічного і приватного сектору не було досягнуто консенсусу щодо необхідності прийняття нового міжнародно-правового документа. Точки зору розділились на 2 протилежні позиції [114].

Прихильники універсального договору вважають, що така конвенція створить однорідний універсальний міжнародно-правовий механізм протидії кіберзлочинності, який буде застосовний у всіх країнах. Це забезпечить більш високий рівень координації та співпраці між державами при розслідуванні та протидії кіберзагрозам.

З іншого боку, розробка універсального договору може бути довготривалим і затратним процесом, оскільки потребує згоди та узгодження великої кількості країн з різними правовими системами та інтересами. Також існують регіональні договори, які вже успішно функціонують, наприклад, Будапештська конвенція про кіберзлочинність, яка була прийнята Радою Європи, і має широку підтримку у Європейському регіоні [17].

Будапештська конвенція про кіберзлочинність дійсно зарекомендувала себе як важлива правова основа для протидії кіберзлочинності та сприяння міжнародному співробітництву. Її гнучкість та можливість адаптації відіграють ключову роль у забезпеченні високої ефективності міжнародного співробітництва в боротьбі з кіберзагрозами.

Основні переваги Будапештської конвенції включають:

Загальні принципи: конвенція містить загальні принципи та обов’язкові стандарти для кіберзахисту, які можуть бути використані всіма державами-учасницями. Ці принципи та стандарти забезпечують єдність у підходах та покращують співпрацю між державами.

Технічна нейтральність: конвенція використовує технічно нейтральні формулювання, що дозволяє забезпечити її актуальність навіть у

змінних умовах технологічного прогресу. Це дозволяє державам-учасницям враховувати нові види кіберзагроз та злочинності.

Сприяння розвитку національного законодавства: реалізація положень Конвенції допомагає країнам формувати та удосконалювати своє національне законодавство з питань кіберзахисту. Це сприяє створенню однорідних правових рамок в різних державах.

Постійне зростання учасників: кількість держав, що приєднуються до Будапештської конвенції, постійно зростає, що свідчить про підтримку та довіру до ефективності цього механізму [66].

Проте відсутність приєднання до Будапештської конвенції деякими країнами, зокрема Індією, Бразилією, Китаєм тощо, може впливати на її повноту та універсальність як міжнародного інструменту для боротьби з кіберзлочинністю.

Згідно з положеннями ст. 36 Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність, конвенцію можуть приєднатися лише ті країни, які брали участь у переговорах під час її прийняття. Ця обмежена умова може стати перешкодою для тих держав, які не приймали участь у початкових переговорах, але все ж цікаві в участі у глобальних зусиллях щодо боротьби з кіберзлочинністю [41].

Такі країни можуть вважати, що їхні специфічні потреби та інтереси не були враховані під час формування Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність, і вони можуть бажати зберегти більшу гнучкість у розробці власних національних підходів до протидії кіберзлочинності.

Зокрема, країни, які не приєдналися до Будапештської конвенції, можуть розглядати можливість встановлення двосторонніх або регіональних угод, які враховуватимуть їхні унікальні потреби та особливості. Такі угоди можуть бути більш гнучкими та адаптованими до конкретних ситуацій і можуть забезпечити ефективність співробітництва в межах обмеженого географічного регіону.

Однією з ключових проблем статті 32(б) є питання доступу до комп'ютерних даних на території іншої держави, навіть якщо вони є публічно доступними. Такий доступ може порушувати суверенітет країни, в якій знаходяться дані, і створювати прецеденти для інтервенції у її внутрішні справи.

Крім того, зазначене обмеження стосується можливості держав-учасниць вносити застереження до статті 32(б), що утруднює їм забезпечення власних інтересів та національних прав у контексті конвенції.

Офіційне тлумачення статті 32(6) Комітетом Будапештської конвенції спрямоване на уникнення можливих порушень засади верховенства права та прав людини при застосуванні цієї статті. Однак, питання щодо суверенітету та приватності залишаються актуальними і вимагають уважного виваженого розуміння та регулювання [41]. У всіх інших випадках транскордонний доступ до інформації є забороненим.

При наявності положень у національних законах деяких держав, зокрема Перської затоки, які не сумісні з європейською системою захисту прав людини, розповсюдження Будапештської конвенції може стикається з додатковими перешкодами. Це може вплинути на готовність цих держав приєднатись до конвенції або реалізовувати її положення.

Конвенція Ліги арабських держав (Конвенція ЛАД) може бути важливим міжнародним механізмом для боротьби з кіберзлочинністю для держав Перської затоки. Проте її ефективність може обмежуватись відсутністю посилання на цей міжнародний договір у національних законах держав-учасниць. Відсутність внутрішніх процедур для реалізації Конвенції ЛАД у законах держав-учасниць може утруднити або знизити ефективність співпраці між державами в боротьбі з кіберзлочинністю. Основна проблема в цьому контексті полягає в тому, що для успішної боротьби з кіберзлочинністю міжнародна співпраця є критично важливою. Це означає, що держави мають дотримуватись загальноприйнятих міжнародних норм і домовленостей, які гарантують захист прав людини та забезпечують ефективну протидію кіберзлочинності. Тому співробітництво та узгодження між міжнародними договорами, включаючи Будапештську конвенцію та Конвенцію ЛАД, має стати пріоритетом для забезпечення ефективного протидії кіберзлочинності в умовах глобалізації та цифрової економіки. [203].

Отже, боротьба з кіберзлочинністю вимагає комплексного міжнародного підходу, а вже існуючі міжнародні угоди та механізми в цій сфері різняться за своїми характеристиками та змістом. Сфера кіберзлочинності є дуже динамічною та швидко розвивається, що призводить до потреби постійної адаптації та вдосконалення правових інструментів.

Різні підходи до визначення термінології та переліку кримінальних правопорушень у різних міжнародних угодах можуть створювати певні труднощі у співробітництві між державами. Проте така різноманітність також дозволяє державам вибирати найбільш підходящі для них механізми та правові інструменти.

Принципи верховенства права, довіри та поваги до суверенітету є ключовими для розвитку ефективних міжнародних механізмів боротьби з кіберзлочинністю. Наукові дослідження, експертні групи та міжнародні організації грають важливу роль у формуванні та вдосконаленні таких механізмів, щоб забезпечити ефективність протидії кіберзлочинності та захист прав людини в цифровому світі.

Узгодження кваліфікації кримінальних правопорушень, юрисдикції, процедур обміну інформацією та електронних доказів є важливими завданнями у сфері кібербезпеки. Розвиток міжнародних механізмів протидії кіберзлочинності повинен бути спрямований на забезпечення співпраці між державами, обмін досвідом та технологіями, а також зміцнення юридичного базису для ефективної боротьби з кіберзлочинністю у міжнародному контексті.

В сучасному світі існує сукупність міжнародно-правових норм різного рівня та спрямування, які становлять нормативну основу для інституту міжнародно-правової протидії кіберзлочинності. Однак необхідність уніфікації та створення універсального конвенційного механізму стає дедалі більш важливою.

Як ми уже зазначали, міжнародна співпраця у боротьбі з кіберзлочинністю здійснюється на різних рівнях. Організації Об’єднаних Націй, такі як МСЕ (Міжнародний інститут дослідження злочинності та правосуддя) та Інтерпол, виконують важливу роль у координації міжнародних зусиль з протидії кіберзлочинності та сприянні співпраці між державами.

Також регіональні угоди, які згадувалися вище, такі як Ради Європи (РЄ) та Ліги арабських держав (ЛАД) відіграють важливу роль у розвитку та забезпеченні ефективної співпраці між країнами в регіоні.

Залучення двосторонніх договорів, неформальних каналів співпраці та обміну досвідом також є важливими елементами боротьби з кіберзлочинністю.

Проте фрагментація та неоднорідність міжнародно-правового регулювання в цій сфері можуть створювати труднощі та обмежувати ефективність співробітництва. Утворення універсального конвенційного механізму є важливим завданням для узгодження правових норм та створення спільного підходу до протидії кіберзлочинності на міжнародному рівні.

Значна відмінність основних конвенційних джерел та багато додаткових рекомендаційних актів призводить до фрагментації та неоднорідності міжнародно-правового регулювання у сфері запобіган-

ня кіберзлочинності. Це може створювати складнощі у співробітництві між державами та зменшувати ефективність міжнародних зусиль у боротьбі з кіберзлочинністю.

Також узгодження регіональних актів та їх розширення за межі регіонів може створювати питання щодо гармонізації різних підходів та норм, що регулюють боротьбу з кіберзлочинністю.

Фактично незгодність національних підходів, відсутність універсальної концепції та відповідного правового режиму для кіберпростору можуть призвести до того, що співпраця між державами у цій сфері буде здійснюватися скоріше через неофіційні канали, ніж офіційні механізми.

Підтримуємо позицію М. Ю. Яцишина, що для ефективної боротьби з кіберзлочинністю необхідно досягти консенсусу між державами та створити єдиний підхід до регулювання цієї сфери на міжнародному рівні. Розробка та прийняття універсального договору щодо протидії кіберзлочинності може підвищити ефективність міжнародної співпраці та узгодити правові норми у цьому напрямку [361, с. 397].

З метою спрощення процедур розслідування кіберінцидентів та швидшого отримання доступу до електронних даних необхідно шукати рішення для зведення до мінімуму часу офіційних запитів та процедур. Актуалізація роботи у напрямку універсального договору може вирішити ці питання та сприяти більш ефективній міжнародній співпраці у боротьбі з кіберзлочинністю.

4.2. Застосування міжнародних механізмів під час запобігання насильницької злочинності

Насильницька злочинність становить глобальну проблему в сучасному світі. З розвитком суспільства ця форма злочинності набуває нових, більш небезпечних проявів. Насильницька злочинність має негативні наслідки, які виходять за рамки загального збитку від вчинення конкретних насильницьких кримінальних правопорушень. Відшкодування заподіяної шкоди, зокрема втрати життя та порушення здоров’я, практично неможливе.

У демократичних суспільствах боротьба з насильницькою злочинністю вважається пріоритетним завданням правоохоронних органів. У сучасних умовах в Україні виникає необхідність оптимізації механізмів запобігання насильству. Ефективність цих механізмів в значній мірі залежить від належного розуміння теоретичних аспектів, зокрема чіткого визначення поняття насильницької злочинності та її можливих

проявів. Розкриття особливостей насильницької злочинності та розуміння її сутнісних ознак є важливою теоретичною базою для подальшого вдосконалення правової практики у сфері запобігання насильству в сучасному глобалізованому суспільстві.

Проблематика насильницької злочинності була об'єктом дослідження в багатьох наукових працях. Проте у більшості досліджень розглядалися лише окремі аспекти цієї складної кримінологічної проблеми. Наприклад, було проведено багато наукових досліджень щодо змістовного аспекту кримінологічної характеристики окремих видів насильницьких кримінальних правопорушень, актуальних питань кримінологічної детермінації, типології насильницьких злочинців, вдосконалення системи запобігання цьому виду злочинності та її окремим видам тощо. Однак, сучасні підходи до визначення поняття насильницької злочинності ще не були повністю досліджені.

Насильницька злочинність є негативним соціальним явищем кримінально-правового характеру, яке проявляється у різноманітних суспільно небезпечних діях, вчинених з мотивацією насильства в умовах об'єктивної реальності. Головною ознакою, що визначає специфіку насильницької злочинності, є важлива роль насильства на особистому та загальному рівні.

При визначенні кримінологічного змісту поняття «насильство» необхідно враховувати його юридичний, зокрема кримінально-правовий, а також соціологічний аспекти. Так, у теорії кримінального права зазвичай виділяють два види насильства: фізичне, що полягає в протиправному умисному фізичному впливі на іншу особу проти її волі, яке завдає фізичної шкоди та обмежує чи позбавляє свободи пересування, і психічне, що включає реальну загрозу використання фізичного насильства [130, с. 99].

З кримінально-правової точки зору насильство може проявлятися як окреме кримінальне правопорушення, один із можливих способів вчинення кримінального правопорушення або як конструктивна ознака складу кримінального правопорушення, зокрема кваліфікованого виду. Залежно від об'єкта кримінально протиправного посягання насильницьку злочинність можна класифікувати на такі види, як насильницька злочинність проти життя особи, проти здоров'я особи, проти волі, честі та гідності особи, проти статевої свободи та статевої недоторканості особи тощо.

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено поняття «домашнього насильства» і розглянуто

можливі форми його прояву [297]. Визначення домашнього насильства, що міститься у цьому нормативному акті, базується на таких формальних ознаках: насильницькі дії (дії або бездіяльність) або загрози таких дій, специфічний характер насильства (фізичне, сексуальне, психологічне, економічне), місце вчинення (сімейне оточення, місце проживання) та наявність родинного зв'язку між злочинцем та жертвою.

У суспільстві насильство, як правило, проявляється в комбінації різних форм (фізичне, сексуальне, економічне, психологічне тощо) [128, с. 92].

Насильницькій злочинності притаманні якісні характеристики, що відрізняють її від суміжних видів злочинності. Наприклад, переважна кількість насильницьких кримінальних правопорушень вчиняється в межах міжособистісних взаємин та особами з антисуспільною спрямованістю. Основна мета насильства полягає у завданні фізичної шкоди, а фізичне насильство переважає над іншими його формами. Велику роль в криміногенезі насильницької злочинності відіграє найближче домашнє оточення. Застосування насильства здійснюється з умислом, за винятком випадків «імпульсивних» або «обмежено усвідомлених» кримінальних правопорушень. Насильницька поведінка може поширюватись на всі інші сфери соціальної активності особи, стаючи частиною її способу життя [360, с. 109].

У кримінологічному підході до визначення сучасного змісту поняття насильницької злочинності важливим елементом є розгляд соціологічних аспектів насильства. На відміну від юридичного підходу, соціологічний підхід не є жорстко формалізованим. Соціологічний погляд на насильство включає розгляд багатоманітних можливих форм його прояву, таких як «інтелектуальне», «побутове», «моральне», «військове», «політичне», «майнове», «виховне» тощо.

Загальне поняття насильства як соціального явища визначається такими ознаками: існує і проявляється як взаємодія соціальних суб'єктів, як відношення; суб'єктами та об'єктами насильства можуть бути соціальні групи, класи або держави; воно оцінюється залежно від кількісних і якісних характеристик, де кількісні характеристики відображають зовнішні прояви, а якісні характеристики є сутнісними властивостями; акт застосування сили вважається насильством, якщо він вчиняється проти волі або бажання об'єкта насильства, або якщо інтереси однієї сторони задовольняються за рахунок порушення інтересів іншої сторони; сила, яка транслює насильство зовні, суперечить

закону; насильство не обмежується лише примушуванням, оскільки воно також може призводити до пригнічення чи знищення об'єкта насильства.

У детермінації насильницької злочинності особливу роль відіграють незадоволені соціальні потреби, такі як престиж, статус, самоствердження тощо. Часто ці незадоволені соціальні потреби спричиняють виникнення негативних емоцій, які проявляються у вчиненні сценічних і агресивних дій.

Останнім часом в українському суспільстві стали поширені специфічні форми насильства, такі як хейзінг, моббінг, буллінг та їх варіації, включаючи кібермоббінг і кібербуллінг. Хейзінг є неформальними ритуальними насильницькими обрядами, які здійснюються під час прийняття до певної групи з метою підтримки ієрархії всередині неї. Це явище, як правило, поширене у закладах закритого типу, таких як військові, інтернатні або спортивні установи. Хейзінг також може включати «нестатутні» відносини в колективі, такі як «дідівщина» або «прописки».

Моббінг, що походить від слова «mob» (натовп), є специфічною формою психологічного насильства, яке включає масове знущання та цькування особи у колективі. Цей «психологічний терор» зазвичай проявляється у систематичному ворожому та неетичному ставленні групи людей до конкретної особи, таке як насмішки, ізоляція, ігнорування або фізичні наруги.

На відміну від моббінгу, буллінг включає «психологічний терор» проти особи, що здійснюється авторитетною особою або частиною колективу. Ці форми психологічного насильства мають на меті викликати у жертви почуття страху, пригнічений настрій, деморалізацію, приниження та підкорення волі кривдника. Використання сучасних засобів комунікації, таких як комп'ютери, гаджети, електронна пошта, соціальні мережі, блоги та чати, у таких проявах психологічного насильства отримало назву кібермоббінгу і кібербуллінгу. Ці види психологічного насильства можуть включати надсилання ганебних текстових повідомлень, образ, розміщення особистої інформації відкрито з метою заподіяння моральної травми та знущання.

Особлива небезпека кібермоббінгу та кібербуллінгу полягає у тому, що кривдники залишаються анонімними, що ускладнює їх ідентифікацію та можливість притягнення до відповідальності, а також припинення проявів психологічного насильства [254].

На особистісному рівні насильницькі кримінальні правопорушення визначаються присутністю агресивної насильницької мотивації. В

загальному насильницькі кримінальні правопорушення можна розділити на дві категорії в залежності від ролі насильства в їх мотивації: раціонально-насильницькі кримінальні правопорушення, де насильство використовується як засіб досягнення альтернативної цілі (так зване «інструментальне насильство»), і агресивно-насильницькі кримінальні правопорушення, в яких насильство вважається самою ціллю (наприклад, умисне вбивство, мотивоване особистою неприязню). Таке розподілення залежить від мотивів і цілей кримінального правопорушення і воно допомагає визначити обсяг поняття насильницької злочинності [88, с. 209–210].

Крім того, насильство може охоплювати будь-які дії, що принижують людину та обмежують її фізичні та духовні погляди на життя. Насильницькі посягання можуть включати фізичні та сексуальні пошкодження особи, а також порушення її волі, честі, гідності, психічного здоров'я та економічної свободи [179, с. 228–229].

Залежно від мотивів та цілей насильницькі кримінальні правопорушення можна розділити на такі категорії: насильницькі кримінальні правопорушення, мотиви яких формуються під впливом міжособистісного конфлікту, і ціль насильства вважається досягнутою після його застосування; насильницькі кримінальні правопорушення, де мотив та ціль настільки пов'язані, що ціль досягається в процесі кримінально протиправних дій.

У кримінологічній теорії розглядаються два широкі трактування поняття насильницької злочинності. У широкому розумінні включаються всі умисні кримінальні правопорушення, які вчиняються з використанням фізичного або психологічного насильства в якості засобу, способу або мотивації. З іншого боку, у вузькому розумінні до насильницьких кримінальних правопорушень відносяться лише ті кримінальні правопорушення, де насильство є основною мотивацією для кримінально протиправної поведінки. Визначення насильницької злочинності через «ворожу агресію» є більш продуктивним, оскільки допомагає уявити специфіку цього виду злочинності.

Таким чином, важливо використовувати детерміністичний підхід для розуміння специфіки насильницької злочинності, зокрема шляхом вивчення зв'язків та взаємодії. Отже, однією з основних характеристик насильницької злочинності, що відрізняє її від інших видів злочинності, є її детермінованість насильницькою мотивацією, яка часто виражається через «ворожу агресію». Ці теоретичні положення слід враховувати при подальших наукових дослідженнях різних аспектів

сучасних проявів насильницької злочинності в Україні, а також при розробці програм запобігання у цьому напрямку.

Як вже неодноразово було зазначено, одним із основних завдань кримінології є запобігання злочинності, що включає низку заходів для попередження кримінальних правопорушень та зменшення їх кількості. Ці заходи націлені на два напрямки: спрямовані на коригування вже сформованих девіантних особливостей (зокрема, з метою запобігання повторним кримінальним правопорушенням) та виявлення можливих ризикованих осіб, які можуть вчинити суспільно небезпечні діяння.

Слід зазначити, що жінки становлять специфічну категорію суб'єктів кримінальної відповідальності, яка потребує особливого підходу. Ця специфіка полягає у їхній уразливості, непередбачуваності, вразливості та надмірній емоційності. Оскільки жіноча злочинність, зокрема насильницька, може мати інші мотиви та обставини, ніж чоловіча, причинно-наслідковий зв'язок не завжди є очевидним та простим. У випадку чоловіків можна частіше прогнозувати їхню подальшу поведінку та встановлювати зв'язки між попередніми подіями та суспільно небезпечними діями.

Тому дослідження та розробка ефективного механізму запобігання жіночій злочинності, зокрема насильницькій, є особливо актуальним та цінним. Вона потребує уваги до особливих аспектів, що впливають на жіночі кримінальні правопорушення та механізмів забезпечення безпеки і реабілітації жінок, які вже вчинили кримінальне правопорушення, а також спрямованих на виявлення тих, хто може стати потенційними злочинцями.

В кінці 90-х років XX століття Європейський Союз ухвалив концептуальні засади політики щодо запобігання злочинності, які стали ключовим компонентом внутрішньої політики. Ці засади визначають загальний підхід, який реалізується як на національному рівні, так і на рівні окремих спільнот.

За цими засадами «злочинність» розглядається як різні види соціальної поведінки людей та їх груп, які не обов'язково є прямими кримінальними правопорушеннями в юридичному розумінні (тобто криміналізовані згідно з національним законодавством), але включають менш серйозні порушення соціальних норм (наприклад, будь-які прояви насильства) [124, с. 209]. Злочинність завжди є явищем, не віддільним від суспільства, існує вона стільки, скільки існує саме суспільство, і має складну структуру, яку потрібно розглядати у взаємозв'язку з іншими аспектами суспільного життя.

Загально-соціальна стратегія запобігання злочинності має базуватися на наукових дослідженнях факторів ризику. Один із таких факторів – це агресивна поведінка у її різних проявах. Тому головною метою соціального запобігання є вирішення проблем формування особистості, виховання, реабілітації та надання психологічної допомоги і підтримки у кризових ситуаціях. До інших важливих аспектів загально-соціального запобігання злочинності входить розробка і впровадження наукових програм, що досліджують фактори ризику поведінки, яка відхиляється від норми. Вивчення таких факторів є проміжною ланкою між практичною організацією запобігання злочинності та теоретичним кримінологічним дослідженням, що безпосередньо допомагає розробляти нові підходи до аналізу та прогнозування злочинності [121].

Одним з головних шляхів запобігання злочинності є створення достатньої кількості наукових досліджень, які б допомогли знайти нові підходи до вивчення та прогнозування злочинності та її мінімізації.

Суспільство здійснює регулювання відносин у своїх інститутах за допомогою законів та національних програм. Ці програми та закони постійно вдосконалюються з метою поліпшення ситуації у суспільстві. Вони передбачають правові та соціально-економічні заходи для загально-соціальної профілактики, які спрямовані на зниження рівня злочинності.

Серед соціально-економічних заходів велике значення має підвищення матеріального забезпечення та фінансова підтримка соціально незахищених верств населення, таких як інваліди, неповнолітні, пенсіонери, жінки у відпустці по догляду за дитиною. Це сприяє їхній незалежності та самостійності, що може знизити рівень віктимності. Також важливими є соціальні програми, які допомагають у зниженні насильницьких кримінальних правопорушень та домашнього насильства [213, с. 194]. Це дозволяє забезпечити захист жертв та зменшити можливість вчинення нових кримінальних правопорушень.

Профілактика віктимізації є одним з важливих шляхів зниження злочинності. Це означає усунення чинників, що сприяють становленню віктимних осіб, а також розробка заходів для захисту громадян від кримінальних правопорушень та підвищення їхньої захищеності [272, с. 168]. З метою досягнення цих цілей соціальні інститути виявляють групи ризику та осіб із підвищеним ступенем ризику та спрямовують свою діяльність на їхній захист.

Важливо зазначити, що ефективна профілактика злочинності потребує постійного удосконалення наукових досліджень та програм,

що спрямовані на вивчення та прогнозування злочинності, а також на розробку нових підходів до її запобігання [101, с. 108]. Це допомагає створити ефективні механізми для зменшення злочинності та забезпечення безпеки суспільства.

Запобігання злочинності серед жінок є важливим завданням, яке потребує особливої уваги через їхні особливі психологічні характеристики, емоційність та стресову вразливість. Жінки можуть ставати суб'єктами кримінальних правопорушень унаслідок певних негативних ситуацій та неврівноваженості. Зниження такого явища потребує прийняття відповідних заходів, таких як соціальна адаптація жінок, що перебувають у покаранні, з метою підтримки їх шляху до виправлення.

Освітні програми мають спрямовуватися на виховання порядності, моральності та поваги до закону у неповнолітніх дівчат, оскільки підлітки піддаються негативному впливу частіше, ніж дорослі. Покращення матеріального становища та соціальної підтримки малозабезпечених сімей, самотніх матерів, матерів з дітьми-інвалідами, та інших жінок, які потребують допомоги, також може сприяти зменшенню злочинності [75, с. 108].

Підтримуємо позиції науковців, що для ефективного запобігання злочинності жінок варто створити державний антидискримінаційний орган з прав жінок та прийняти Державну програму боротьби з жіночою злочинністю [262, с. 14]. Такі програми можуть включати соціальні та правові гарантії для жінок, що перебувають у місцях позбавлення волі, а також створення фонду допомоги для таких жінок після звільнення та активної взаємодії правоохоронних органів з засобами масової інформації для запобігання жіночій злочинності.

Також важливим є надання жінкам після звільнення з місць відбування покарання психологічної та соціальної допомоги, оскільки такі жінки можуть зазнавати складнощів у працевлаштуванні та сімейних відносинах [117]. Це допоможе стабілізувати їхнє становище та уникнути вчинення нових кримінальних правопорушень. Загалом реалізація таких заходів підвищить впевненість жінок у собі, покращить їх соціальне становище та забезпечить зменшення рівня жіночої злочинності.

Механізм запобігання жіночій насильницькій злочинності має включати заходи, спрямовані на вплив на різні ціннісні категорії особистості. Застосування таких заходів може залежати від моральних принципів, засад і поглядів на життя жінки. Один з ефективних способів впливу – це залучення жінок до релігійних спільнот.

В Україні стала популярною ідея розвитку пенітенціарного капеланства, яке забезпечує засудженим можливість очищення душі та впливу на їх моральні цінності через спілкування з капеланами. В багатьох країнах Європи в'язничні капелани несуть як богослужебні, так і соціальні та психологічні функції. Вони допомагають засудженим зберігати соціальні зв'язки, надають психологічну підтримку та навчають засуджених позбутися протиправних схильностей.

Зважаючи на те, що деякі жінки можуть бути більш вразливими до духовних речей та богослужінь, релігійний вплив може попередити вчинення подальших кримінальних правопорушень [282, с. 122]. Однак варто пам'ятати, що релігія не є єдиним вирішенням проблеми злочинності, і необхідно комбінувати його з іншими кримінологічними засобами, що дозволить впливати на усі аспекти проблеми девіантності особи.

І. І. Карпець вказує на те, що необхідно починати запобігання злочинності ще з раннього дитинства. Автор визнає, що це завдання досить складне, оскільки кримінологія повинна досліджувати також аморальні явища, які не є кримінально протиправними, але можуть стимулювати вчинення кримінальних правопорушень. Кримінологія все ще знаходиться на шляху визначення кола явищ, де особливо важливим стає питання раннього запобігання кримінальних правопорушень [187, с. 131–132].

Аморальні явища часто є причинами кримінальних правопорушень або створюють умови для їх вчинення. Тому важливими компонентами запобіжної діяльності є заходи культурно-виховного характеру. Виховання передбачає передачу досвіду від старших поколінь, а також навчання ефективному спілкуванню в соціумі, особливо вирішенню конфліктів. Культурно-виховні заходи повинні бути спрямовані на індивідуальний рівень [213, с. 194].

Погоджуючись із зазначеним, слід звернути увагу на важливість залучення молоді до суспільно-корисної праці та творчості, а також на необхідність виявлення неблагонадійних родин, з яких необхідно вилучати неповнолітніх дітей, особливо дівчат. Також слід звернути увагу на індивідуальні запобіжні заходи, зокрема до тих, хто має алкогольну або наркотичну залежність, живе у незабезпечених умовах або має психічні проблеми, а також до дівчат, які виховуються в неповних родинах або потерпіли від насильства.

Механізм запобігання насильницькій злочинності має бути комплексним і індивідуальним. Кожна держава повинна мати стандартні

засоби реагування на зміну стану злочинності, але також важливо враховувати індивідуальні аспекти кожного окремого випадку посягання на захищені кримінальним законодавством суспільні відносини.

Що стосується жінок-злочинниць, спеціально-кримінологічне запобігання визначається як більш вузьке поняття, що дозволяє застосовувати ефективні блоки кримінологічних засобів і заходів до кожного окремого випадку жіночої насильницької злочинності. Це включає аналіз причин і умов жіночої насильницької злочинності, дослідження і усунення детермінаційного комплексу, а також вжиття заходів для подолання схильностей до насильницької поведінки.

Слід також звернути увагу на індивідуальні заходи запобігання жіночій насильницькій злочинності, такі як аналіз біографії злочинниці, збір інформації у правоохоронних органах, залучення психіатрів і психологів для складання психологічного портрету, розроблення плану подолання схильностей до кримінальної поведінки та кримінологічного прогнозування терміну виправлення жінки-злочинниці.

Проблема запобігання злочинності має комплексний характер і включає різні соціальні, економічні, біологічні та психологічні фактори, що впливають на неї. Отже, всі запобіжні заходи повинні бути системно побудованими. У рамках цього комплексу заходів з метою запобігання насильству важливо вирішити такі завдання: виявити індивідуальні фактори ризику та вжити заходів, що змінюють поведінку конкретних осіб; спостерігати за освітніми закладами та громадськими місцями, щоб оптимізувати їх діяльність у визначених рамках; впливати на міжособистісні відносини та створювати здорову атмосферу в сім'ї; пропагувати здоровий спосіб життя, формувати моральні стандарти поведінки та розвивати систему цінностей, спрямованих на ліквідацію девіантної поведінки та неприпустимості насильства, особливо серед молоді.

На особливу увагу слід звернути роль засобів масової інформації, оскільки пропаганда насильства та демонстрація на екранах кінопродукції, де героїні вчиняють кримінальні правопорушення для вирішення своїх проблем або конфліктних ситуацій, може впливати на свідомість жінок, що дивляться серіали, і навіть спонукати їх до певних протиправних дій [122, с. 48–52].

Отже, механізм запобігання жіночому насильству повинен включати наступні елементи: загальнодержавне системне регулювання, спрямоване на усунення соціально небезпечних причин і умов злочинності, таких як боротьба з безробіттям, забезпечення гідного рівня

життя, підтримка гендерної рівності, матеріальна підтримка вагітних жінок і матерів у декретній відпустці тощо; правове регулювання кримінологічної політики для вдосконалення законодавства і зменшення рівня злочинності в державі; спеціальне регулювання, спрямоване на роботу з окремими верствами населення, які можуть бути криміналізованими або потенційними суб'єктами суспільно небезпечних діянь, наприклад, особами з психічними проблемами, жертвами кримінальних правопорушень тощо.

Підбиваючи підсумок викладеного, важливо відзначити, що механізм запобігання жіночій насильницькій злочинності означає сукупність взаємозалежних превентивних засобів та заходів, які базуються на гендерних особливостях і спрямовані на усунення причин та умов, які призводять до жіночої злочинності.

Механізм запобігання насильницькій злочинності має бути розроблений як комплексний, так і індивідуальний. При цьому особливу роль відіграє індивідуальне запобігання, оскільки воно дозволяє застосовувати до жінки-злочинниці більш ефективний блок кримінологічних засобів та заходів. Однак це не означає, що загально-соціальне та спеціальне запобігання менш важливі або неефективні. Проблема запобігання жіночому насильству має охоплювати всі рівні суспільства, включаючи соціальні, економічні, біологічні та психологічні фактори, які впливають на цю проблему.

З огляду на це, загально-соціальне, спеціальне та індивідуальне запобігання мають бути розглянуті як взаємозалежні механізми, дія яких у поєднанні допомагає досягти бажаного результату у подоланні жіночої насильницької злочинності. Тільки колективний підхід та використання різних підходів можуть сприяти ефективному запобіганню цьому виду злочинності.

Також на сучасному етапі, в умовах глобалізації та євроінтеграції досить актуальним є питання механізму запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням проти дітей. Інтерпол акцентує увагу на тому, що «кримінальні правопорушення проти малолітніх останнім часом починають набувати міжнародного характеру. Винні особи можуть переїжджати з держави в державу, зокрема у країни, що розвиваються, зважаючи на меншу суворість покарання» [21].

А. Дакал у своєму науковому дослідженні вказує, що «для України за нинішніх умов особливої уваги науковців та практиків у цьому контексті потребує зарубіжний досвід як країн із міцним громадянським суспільством і правовою державою, так і країн, в яких демокра-

тичні інститути лише формуються. Держава за допомогою правових норм і застосування владних важелів регулює суспільні відносини, встановлює і підтримує в країні необхідний порядок, проте й сама підпорядковується суспільству, покликана служити йому» [209, с. 211].

Беручи до уваги викладене вище, важливо зазначити, що запозичення досвіду розвинутих країн, особливо держав Європи, може зіткнутися з проблемами, пов'язаними з різним законодавчим регулюванням відповідних суспільних відносин. Наприклад, рішення Європейського суду з прав людини, зокрема у справі «А. проти Сполученого Королівства», яке стосувалося захисту дитини від насильства з боку вітчима, свідчить про несумісність законодавства, що допускає «помірне тілесне покарання», із засадою верховенства права, оскільки таке законодавство не забезпечує ефективних заходів стримування [14].

Це вказує на позитивне зобов'язання держави діяти у відповідності з міжнародними стандартами та захищати права дітей, забезпечуючи їх захист від будь-яких форм насильства та зловживання. Європейський суд з прав людини визнав порушення статті 3 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод і призначив компенсацію за завдані збитки [209].

Ці приклади показують, що в контексті запозичення досвіду з інших країн варто ретельно аналізувати законодавчі та правові аспекти, адаптувати їх до власної системи і забезпечити відповідні заходи, спрямовані на захист прав і гідності людей, зокрема дітей.

Тут мова йде про Велику Британію наприкінці XX століття, країну, що заслуговує на особливу увагу за впровадження та розвиток концепції верховенства права (rule of law). Варто зазначити, що в законодавстві Великої Британії допускалося використання насильства батьками або опікунами щодо дітей і тільки після прийняття рішення Європейським судом з прав людини ситуація зазнала позитивних змін (варто підкреслити, що в Україні законодавство ніколи не дозволяло застосовувати насильство, навіть помірне, щодо дітей).

Також слід згадати інше важливе рішення Європейського суду з прав людини у справі проти Сполученого Королівства, яке було відзначено суддею цього суду з України Ганною Юдківською. Вона підкреслила, що саме в цій справі «Таер проти Сполученого Королівства» вперше була використана доктрина «живого дерева». Після того, як підліток потрапив у бійку в класі, його покарали 15 ударами різками. Європейський суд з прав людини визнав, що таке інституціо-

налізоване насильство порушує людську гідність. Але британський суддя не погодився з цим, стверджуючи, що така практика звична і прийнятна для підлітка – бути побитим різками. Однак більшість з інших суддів не погодилася, зазначивши, що Конвенція є живим документом, який має тлумачитись у контексті сучасних реалій, і така практика є неприпустимою [335].

Сьогодні в Україні переважає нормативний підхід до розуміння права, згідно з яким право сприймається як система загальнообов'язкових, формально визначених правил поведінки, що приймаються та охороняються державою. Це спричинило розвиток юридичної техніки, і, отже, можна стверджувати, що вітчизняне розуміння насильства відповідає сучасному стану розвитку суспільства.

У цьому контексті важливо відзначити рішення Європейського суду з прав людини у справі «Сіліадін проти Франції» (Siliadin v. France).

Потрібно зауважити, що на сьогодні в Англії існує посада Уповноваженого з питань дитинства (відомого також як «дитячий комісар» – Children's Commissioner). Ця посада передбачає взаємодію з політиками, щоб враховувати тенденції у сфері захисту прав дітей під час прийняття рішень. Уповноважений з питань дитинства проводить дослідження факторів, що впливають на життя дітей, і надає поради дітям, які потребують піклування або проживають далеко від дому. Уповноважений є незалежним від уряду та парламенту та має унікальні повноваження для впровадження довготермінових змін та покращення життя дітей, зокрема для найбільш уразливих, таких як діти, що знаходяться під опікою. Уповноважений з питань дитинства функціонує як «очі та вуха» дітей у системі та в цілій країні [38, с. 3]. Проте, слід зазначити, що уповноважений не бере участь безпосередньо у розслідуванні кримінальних правопорушень проти дітей, а виконує лише превентивну функцію, зокрема загальне запобігання.

Розслідування насильницьких кримінальних правопорушень, які стосуються малолітніх, відрізняється від розслідування таких незаконних діянь, що стосуються повнолітніх осіб та частково неповнолітніх. У європейських країнах, включаючи Велику Британію, кожне кримінальне провадження в таких справах щодо малолітніх здійснюється спеціально підготовленими особами, які мають спеціальні навички та пройшли відповідне навчання.

Більшість розслідувань насильницьких кримінальних правопорушень, що стосуються дітей та дорослих, пов'язані зі слуханням дітей як скаржників. Дитина у віці до 15 років не буде заслуховуватися у

суді, тому показання дитини на етапі досудового розслідування становлять частину судового розгляду [72].

Варто також враховувати особливий статус дитини в інших процесуальних процедурах. Особи до 18 років мають право на лікування та проходження необхідного психологічного обстеження чи курсу лікування відповідно до їх віку та стану розвитку.

Зростання насильницьких кримінальних правопорушень проти малолітніх викликає посилений попит на послуги поліції, Служби прокуратури Королівства (CPS), департаментів дитячих служб місцевих органів влади, кримінальних та сімейних судів, а також спеціалізованих послуг громадського сектору для потерпілих, таких як різноманітні громадські організації [38, с. 3].

Англійські дослідники наголошують на тому, що розслідування поліції та служб у справах дітей, пов'язаних із насильницькою поведінкою, має значний вплив на життя жертв. Довгий період провадження може призводити до збільшення травматичних наслідків, особливо з психологічного погляду, для дітей та їхніх сімей.

З урахуванням цього фактора, Уповноважений з питань дитинства Великої Британії звернув увагу на тривалість процесу кримінального судочинства. Він використав дані Міністерства внутрішніх справ та національні дані з КПС для дослідження термінів, пов'язаних із випадками насильницьких кримінальних правопорушень стосовно дітей в Англії за період 2012/2013 та 2015/2016 років, ураховуючи час початку та закінчення розгляду в суді. Результати дослідження показали, що процес розслідування випадків насильницьких кримінальних правопорушень стосовно дітей триває значно довше, ніж у випадках із повнолітніми особами. У 2015/2016 роках середня тривалість проваджень щодо насильницьких кримінальних правопорушень проти малолітніх становила 248 днів в порівнянні з 147 днями для кримінальних правопорушень проти повнолітніх, що становить різницю в 101 день [38, с. 3].

Ці дані вказують на те, що розслідування, пов'язані з насильством над дітьми, вимагає більше часу, ніж розслідування інших видів кримінальних правопорушень згідно із наведеними даними. Наприклад, як вказує у своєму науковому дослідженні Н. В. Корнієнко, «середня тривалість розгляду справ про правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів складає 90 днів, крадіжок – 73 дні, насильства проти людини – 72 дні, що значно менше, ніж у випадках насильницьких кримінальних правопорушень проти малолітніх – 248 днів» [212,

с. 125]. Зважаючи на це, жертви насильницьких кримінальних правопорушень проти дітей стикаються з серйозними випробуваннями, доки не буде завершене розслідування. Тому поліція та інші правоохоронні органи повинні розглянути способи більш ефективного функціонування, щоб мінімізувати затримки та збільшити швидкість прийняття рішень.

М. В. Корнієнко також вказує, що Уповноважений з питань дитинства пропонує впровадити три заходи для покращення якості та ефективності кримінальних розслідувань насильницьких кримінальних правопорушень проти малолітніх:

1. Ліцензування фахівців, які працюють у справах насильницьких кримінальних правопорушень проти дітей, для покращення процесу розслідування.

2. Включення спеціалістів у поліцейські групи, що займаються розслідуваннями насильницьких кримінальних правопорушень проти малолітніх, щоб забезпечити ефективність співпраці та обмін необхідною інформацією.

3. Створення спеціальних «дитячих будинків», де жертви насильницьких кримінальних правопорушень проти дітей можуть брати участь у поліцейських інтерв'ю та отримувати терапевтичну підтримку. Ці будинки забезпечать комфортні умови для дітей під час розгляду справи [212, с. 125].

Попередні результати досліджень Уповноваженого з питань дитинства показали, що насильницькі кримінальні правопорушення проти малолітніх є поширеними та часто залишаються непоміченими. Подолання цих проблем може поліпшити ідентифікацію жертв та забезпечити їм належний захист. Однак, збільшена ідентифікація жертв може вимагати більше ресурсів, що може призвести до затримки в розгляді справ.

Нині дані про своєчасність процесу кримінального правосуддя у справах про насильницькі кримінальні правопорушення проти малолітніх не публікуються. Враховуючи негативний вплив насильницьких кримінальних правопорушень на жертв та зростаючий попит на охоронні послуги, необхідно регулярно повідомляти про своєчасність розслідування та судочинства, щоб забезпечити контроль та ефективність протидії насильству проти малолітніх. Результати розслідувань та своєчасність судового провадження повинні бути оприлюднені для громадськості, зокрема для потерпілих, як дітей, так і дорослих, для

забезпечення ефективного контролю над проблемою насильства проти малолітніх.

Дослідження, ініційовані Дитячим комісаром, підкреслюють, що процес кримінального правосуддя може суттєво впливати на жертв насильницьких кримінальних правопорушень проти малолітніх. Деякі учасники дослідження висловлюють занепокоєння щодо залучення до інтерв'ю та інших формальних слідчих процесів, але також поділяють позитивний досвід, який свідчить про можливість пом'якшення впливу на жертв.

Також варто звернути увагу на позитивний досвід Сполучених Штатів Америки у протидії насильницьким кримінальним правопорушенням проти малолітніх. Федеральне бюро розслідувань (ФБР) визнає захист дітей пріоритетом і зосереджується на запобіганні, припиненні та розслідуванні кримінальних правопорушень проти дітей. Проєкт «Безпечне дитинство», ініційований генеральним прокурором США, підтримує співпрацю правоохоронних органів та неприбуткових організацій з метою посилення захисту дітей від зростаючих загроз.

ФБР відіграє ключову роль у департаменті з боротьби з кримінальними правопорушеннями проти дітей, що робить ефективне та організоване розслідування важливим, щоб забезпечити безпеку дітей і притягти порушників до відповідальності перед законом.

Узагальнюючи сучасні тенденції та механізми запобігання насильницькій злочинності стосовно дітей в різних країнах світу, можна зробити такі висновки:

1. Кримінальні правопорушення проти дітей залишаються стабільними за кількісними показниками переважно у сфері майнових та насильницьких кримінальних правопорушень.

2. Найпоширенішими формами транснаціональної організованої злочинності проти дітей є торгівля дітьми, сексуальна експлуатація, участь у порнобізнесі, торгівля органами та досліди над дітьми.

3. Ефективна боротьба з насильницькою злочинністю стосовно дітей неможлива без широкої участі громадськості.

4. Стратегія залучення громадськості до боротьби з насильницькою злочинністю включає окремих громадян, громадські організації, правоохоронні структури, співпрацю з програмами запобігання та інформування про вчинені кримінальні правопорушення з винагородою від держави та приватного сектору.

Враховуючи сучасний міжнародний досвід у боротьбі з насильницькою злочинністю проти дітей, органи кримінальної юстиції

України повинні враховувати його при розробці та впровадженні стратегій та механізмів запобігання таким кримінальним правопорушенням у нашій країні. Розслідування насильницьких кримінальних правопорушень стосовно дітей є складним завданням для правоохоронних органів, і аналіз зарубіжного досвіду може допомогти виявити проблеми та впровадити відповідні заходи в національну правову систему.

Таким чином, удосконалення заходів проти насильницьких кримінальних правопорушень – це один з ключових аспектів кримінологічного запобігання злочинності. Ця стратегія передбачає вжиття заходів, спрямованих на ускладнення можливостей для вчинення насильства в громадських місцях, на вулицях, у гуртожитках, будинках та інших місцях проживання. Для досягнення цієї мети доцільно запропонувати такі заходи:

1. Посилити патрулювання населених пунктів, міст, мікрорайонів і сіл, зосередивши особливу увагу на вечірній та нічній час. Це допоможе знизити ризик вчинення кримінальних правопорушень у години, коли можуть бути менше свідків або сприятливіші умови для злочинців.

2. Застосовувати відповідні адміністративно-правові норми для контролю за перебуванням в Україні осіб без чітких занять або з інших країн. Це допоможе зменшити ризик вчинення кримінальних правопорушень особами, які можуть бути втягнуті до кримінальної діяльності.

3. Реалізовувати комплексні оперативно-профілактичні заходи у тих населених пунктах, де спостерігається складна криміногенна обстановка. Це означає посилення співпраці між правоохоронними органами, урядовими структурами та громадськістю для виявлення і запобігання потенційним кримінальним правопорушенням.

4. Посилити контроль за обігом зброї, боєприпасів, вибухових речовин, наркотиків та отруйних речовин. Це можна досягти шляхом посилення перевірок та регулярних інспекцій, які допоможуть ускладнити доступ до небезпечних матеріалів для потенційних злочинців.

5. Збільшити зусилля в боротьбі з пияцтвом та наркоманією, оскільки ці проблеми впливають на рівень злочинності проти життя і здоров’я особи. Розвивати програми попередження та лікування залежності, а також забезпечувати доступ до соціальних служб для осіб із потребами в цій сфері.

Загальний підхід до впровадження цих заходів полягає у спільній праці правоохоронних органів, урядових структур, громадськості та

активної підтримці ініціатив із запобігання насильства. Ці дії спрямовані на створення безпечного середовища для життя та розвитку громади.

Організація превентивної та інформаційної роботи серед населення для запобігання насильницьким кримінальним правопорушенням має включати такі дії та заходи:

1. Впровадження кримінологічної освіти населення з метою інформування громадян про рівень злочинності, причини і умови вчинення насильницьких кримінальних правопорушень, ідентифікацію злочинців та допомогу потерпілим. Це може здійснюватись за допомогою лекцій, семінарів, просвітницьких кампаній.

2. Проведення пропагандистських заходів з використанням засобів масової комунікації, які спрямовані на підвищення свідомості громадян стосовно запобігання насильству, та акцентують важливість співпраці у боротьбі зі злочинністю.

3. Розроблення та впровадження програм навчання, спрямованих на навчання різних верств населення засобам самозахисту від насильницьких посягань. Це може включати інструктажі щодо безпечних поведінкових стратегій у різних ситуаціях.

4. Залучення громадськості до співпраці у сфері запобіжної діяльності. Це може здійснюватись через створення громадських формувань, активну співпрацю з державними структурами, а також розвиток правосвідомості та розуміння єдності суспільних і особистих інтересів.

5. Надання допомоги жертвам насильницьких кримінальних правопорушень. Це означає забезпечення моральної підтримки та матеріальної допомоги громадянам, які постраждали від насильства. Важливим аспектом є створення фонду відшкодування шкоди для потерпілих.

6. Застосування профілактичних заходів з боку правоохоронних органів, спрямованих на попередження насильницьких кримінальних правопорушень та виявлення осіб, які можуть становити загрозу.

7. Розвиток оперативного припинення розпочатих насильницьких кримінальних правопорушень, шляхом контролю за особами, які готуються до вчинення кримінального правопорушення, і своєчасного втручання для забезпечення безпеки потенційних жертв.

8. Вдосконалення кримінального і кримінального процесуального законодавства з метою забезпечення ефективної дії запобіжних заходів і покарання винних осіб.

Запобігання насильницькій злочинності передбачає комплексні підходи та спільну дію всіх суб'єктів, що допоможе створити безпечніше середовище для всього суспільства.

4.3. Міжнародно-правові механізми запобігання торгівлі людьми

На сьогодні питання щодо порушення прав, свобод і законних інтересів людини і громадянина, особливо коли вони стосуються торгівлі людьми, становлять серйозну проблему. Це явище поширене не лише в Україні, але й в усьому світі. Незважаючи на існування низки міжнародних актів, спрямованих на боротьбу з цим явищем, все ще існує необхідність активного законодавчого регулювання та вдосконалення діяльності держав у справах боротьби з торгівлею людьми.

Важливо зазначити, що дане явище не є новим або сучасним. Рабство зародилося у давні часи і досі існує в різних формах, незалежно від того, що всі держави світу вважають його кримінально протиправним діянням.

Для визначення проблеми та аналізу існуючих підходів у вирішенні проблеми торгівлі людьми були використані різні джерела і документи. Зокрема, були враховані закони України, наукова, юридична та довідкова література, дослідження провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, звітні матеріали, а також періодичні видання України.

Значна увага була приділена міжнародним документам, які стосуються боротьбі з торгівлею людьми. До них входять Конвенція про боротьбу із торгівлею людьми та з експлуатацією проституції третіми особами (1950 р.) та її Заключний протокол, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (1950 р.), Конвенція ООН про транснаціональну організовану злочинність 2000 р. та Протоколи до неї, включаючи Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, а також Протокол проти незаконного ввезення мігрантів суходолом, морем та повітрям. Також була проаналізована Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми (2005 р.).

Такі документи та аналіз різних джерел свідчать, що торгівля людьми не є новим явищем, а була традиційно-історичною формою експлуатації разом із кріпацтвом та найманою працею. Законодавство XIX століття вже містило заборону на торгівлю африканцями на міжнародному рівні, що свідчить про давність проблеми торгівлі людьми.

На Ахенському конгресі 1818 року торгівля чорношкірими людьми була не лише заборонена, але й оголошена кримінально караною. Після цього відбулось укладення Лондонського договору 1841 року між державами, такими як Австрія, Англія, росія, Пруссія та Франція, який рівняв работоргівлю з піратством, що підлягало покаранню.

У 1885 році на Берлінській конференції був прийнятий Генеральний акт, який забороняв работоргівлю міжнародним правом та використання території басейну річки Конго як ринку для африканських рабів і транзитних маршрутів для їх перевезення.

У 1890 році Генеральний акт Брюсельської конференції зобов'язав договірні держави розробити та ухвалити національні закони, що передбачають кримінальну відповідальність за насильницьке захоплення заручників.

Варто зазначити, що хоча ці акти були спрямовані проти работоргівлі, вони ще не повністю ліквідували це явище. Лише Сен-Жерменський договір 1919 року та Брюсельський Генеральний акт встановили для договірних сторін обов'язок співпраці з метою повної ліквідації «торгівлі людьми».

Важливою подією у боротьбі з торгівлею людьми стало підписання під егідою Ліги Нації Конвенції про рабство від 25 вересня 1926 року. Цей нормативно-правовий акт зобов'язував держави-учасниці попереджати та пригнічувати работоргівлю та поступово й можливо швидше повністю відміняти рабство в усіх його формах [243, с. 17–18].

Після Другої світової війни з утворенням ООН діяльність у сфері боротьби з торгівлею людьми отримала новий стимул. У 1948 році організацією була прийнята Загальна декларація ООН з прав людини, яка закріплювала основні права, свободи і законні інтереси людини.

У контексті торгівлі людьми ці базові права стають об'єктом порушень, зокрема права на життя, свободу, безпеку, рівність перед законом, адекватний рівень життя, відпочинок, свободу пересування та проживання, свободу від рабства, знущань та жорстокості, і так далі [168].

Поняття «торгівля людьми» розуміється та визначається в багатьох нормативно-правових актах як на території України, так і в міжнародних документах.

Наприклад, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності вміщує ключові визначення, що стосуються сутності торгівлі людьми. Торгівля людьми трактується як дії, спрямовані на вербування, перевезення, передачу, приховування або одержання людей з використанням загрози силою або іншими формами примусу,

викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або зловживанням уразливим положенням, або шляхом підкупу з метою експлуатації. Експлуатація охоплює, як мінімум, проституцію та інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або подібні практики, поневолення та незаконне вилучення органів. Конвенція також зауважує, що згода жертви на заплановану експлуатацію не враховується, якщо були використані будь-які заходи впливу, зазначені у відповідній статті [204].

Конвенція Ради Європи 2005 року також використовує подібні підходи до визначення торгівлі людьми, де вона розуміється як найм, перевезення, передачу, приховування або одержання осіб з використанням загрози або застосування сили чи інших форм примусу, насильницького викрадення, шахрайства, обману, зловживання владою або вразливим станом, або надання чи отримання плати або вигоди з метою експлуатації. Експлуатація включає принаймні проституцію та інші форми сексуальної експлуатації, примусову працю або послуги, рабство або подібні практики, поневолення або незаконне вилучення органів [300].

Національне законодавство України регулює це питання за допомогою Закону «Про протидію торгівлі людьми», прийнятого 20 вересня 2011 року. Цей Закон встановлює організаційно-правові засади для боротьби з торгівлею людьми, зазначає основні напрямки державної політики та принципи міжнародного співробітництва у цій сфері, а також надає повноваження органам виконавчої влади, встановлює процедуру встановлення статусу постраждалих від торгівлі людьми та засоби надання їм допомоги [309].

Як зазначає у своїй науковій праці А. С. Політова, поняття «торгівля людьми» охоплює дії, спрямовані на обмеження свободи людини через продаж, або інші незаконні угоди, пов’язані з незаконним захопленням або передачею особи з метою експлуатації на території України або за її межами. Інші незаконні угоди, які розглядають людину як об’єкт, включають дії, що не є прямими актами торгівлі людьми, але стосуються обмеження свобод людини, таких як передача її іншій особі за отримання матеріальної винагороди або послуг матеріального характеру [287, с. 8].

Вищевказане демонструє різноманітність визначення поняття «торгівлі людьми» у різних міжнародних джерелах та дослідженнях науковців. За таким визначенням розуміються різні аспекти, включаючи работоргівлю, продаж з використанням звичаїв, що нагадують

рабство, експлуатацію жінок у проституції та порнобізнесі, незаконне усиновлення дітей, використання ембріонів або плодів людини для корисної мети, незаконне вилучення органів, а також експлуатацію праці людини [181, с. 41–42].

Слід зазначити, що на збільшення показників торгівлі людьми впливають такі чинники:

1. Глобалізація економіки та зростання трудової мобільності (міграції), що сприяють переміщенню людей з одного регіону до іншого з метою отримання роботи або кращого життя.

2. Збільшення рівня безробіття, оскільки люди, які знаходяться у пошуку роботи, можуть стати більш вразливими до пропозицій незаконної праці або експлуатації.

3. Зростання кількості населення, що живе в країнах з низьким рівнем життя та бідності, стає додатковим фактором, який підштовхує людей до ризику втратити свої права та стати жертвами торгівлі людьми.

4. Збільшення кількості людей, що користуються Інтернетом, може призводити до зловживання цією технологією для здійснення злочинних дій, таких як рекрутинг та знаходження жертв торгівлі через онлайн-комунікацію [76].

Зазначені чинники відіграють значну роль у збільшенні випадків торгівлі людьми з метою експлуатації праці. Світові статистичні дані показують, що близько 12,3 мільйонів людей стають жертвами примусової праці, зокрема 9,8 мільйонів з них експлуатуються приватними агентами. Також варто відзначити, що 2,5 мільйони людей стають жертвами торгівлі «живим товаром». Оцінюючи ці дані населенням світу, можна припустити, що на кожну тисячу мешканців припадає не менше двох жертв торгівлі людьми.

Згідно з даними, наведеними Комісією ООН з питань боротьби з міжнародною злочинністю, торгівля людьми є третьою найбільшою категорією організованої злочинності за своїми масштабами, поступаючись лише нелегальній торгівлі наркотиками і зброєю. Щорічні прибутки від цього транснаціонального бізнесу оцінюються приблизно в 12 мільярдів доларів. За даними Міністерства охорони праці, прибутки, отримані від експлуатації потерпілих від торгівлі людьми протягом року, становлять близько 31,6 мільярда доларів [216, с. 21–22].

Для подолання цього явища було піднято питання про створення Міжнародного кримінального суду з універсальною національною юрисдикцією. Цей захід вважається важливим, оскільки дозволив би впливати на зміни в законодавстві різних країн, зокрема:

1. Збільшення максимального строку позбавлення волі до 20 років з можливістю призначення пожиттєвого ув'язнення для випадків торгівлі, що закінчилася смертю жертви.

2. Заборона і переслідування ввезення для передачі в рабство, кабалу чи подібні умови, торгівлю дітьми, незаконне володіння чи знищення ідентифікаційних чи імміграційних документів іншої особи.

3. Впровадження програм із безпеки інтеграції, реінтеграції та переселення жертв торгівлі та їх дітей у зарубіжних країнах.

4. Забезпечення фондів, що формуються з коштів, отриманих від реалізації заарештованого і конфіскованого майна, для потреб жертв торгівлі тощо.

На жаль, як зазначає К. О. Дадюра, наразі створення такого органу обговорюється тільки на неурядовому рівні [159, с. 51].

Погоджуючись із думками інших науковців, вважаємо за доцільне додатково до перегляду законодавства щодо торгівлі людьми, в різних країнах світу необхідно вжити такі заходи:

– підвищити рівень інформованості: країни мають фінансувати та організовувати інформаційні заходи, спрямовані на запобігання торгівлі людьми, спільно з неурядовими організаціями;

– розробити імміграційну політику в країнах призначення: створити додаткові можливості для осіб, які бажають легально мігрувати з метою отримання роботи, освіти і професійної підготовки;

– змінити статус перебування жертв торгівлі людьми: утримуватися від негайного вислання осіб, які постраждали від торгівлі людьми через їхній нелегальний статус; держава повинна надати притулок таким особам;

– створити всеохоплюючу транснаціональну стратегію: захід включає захист осіб від злочинців, ефективну систему розслідування і притягнення до відповідальності;

– забезпечити захист жертв і систему реабілітації: з одного боку, забезпечити особисті права людини; з іншого, забезпечити кримінальне переслідування тих, хто займається торгівлею людьми;

– контроль Інтернету: переміщення може відбуватися як фізично, так і віртуально, тому необхідно здійснювати позитивний контроль над використанням Інтернету;

– розвиток спеціальних навчальних програм: в межах закладів вищої освіти та закладів підготовки правоохоронних органів слід розробити спеціальні навчальні програми, що сприятимуть підвищенню кваліфікації працівників у боротьбі з торгівлею людьми.

Крім того, ми вважаємо, що необхідно сприяти трудовій зайнятості молоді, постійно контролювати діяльність туристичних організацій і здійснювати моніторинг їх діяльності. Створення спеціальних «гарячих» ліній, широка роз'яснювальна робота та інші заходи можуть сприяти зменшенню показників торгівлі людьми з метою експлуатації праці.

Отже, наше дослідження підтверджує, що торгівля людьми залишається актуальним явищем у сучасному світі, не зважаючи на заходи боротьби з нею. І хоча законодавство намагається адаптуватись до сучасних умов, транснаціональні незаконні групи постійно вдосконалюють свої методи. Враховуючи це, важливо дослідити думки науковців у цій сфері, які пропонують можливі шляхи зменшення цієї проблеми, хоча й не повністю розв'язання, але все ж її зменшення.

Проблема щодо встановлення взаємодії держав у напрямку запобігання торгівлі людьми є надзвичайно актуальною на сьогодні. Саме з цієї причини міжнародна спільнота активно розробляє новітні методи запобігання через розробку і прийняття міжнародно-правових актів щодо заборони торгівлі людьми. У статті 55 Статуту ООН «Організація Об'єднаних Націй вказано, що така співпраця сприяє: а) підвищенню рівня життя, повній зайнятості населення й умовам економічного та соціального прогресу і розвитку…. б) загальній повазі і дотриманню прав людини і основних свобод» [330].

Окремо варто зупинитися на європейських механізмах запобігання торгівлі людьми.

Починаючи з кінця XX століття Рада Європи стала активним центром ініціатив щодо запобігання торгівлі людьми. Організація реалізувала різноманітні заходи із боротьби проти торгівлі людьми та пов'язаних із цим питань, зокрема зосереджувалася на створенні та прийнятті міжнародно-правових документів.

Серед усіх документів, прийнятих Радою Європи, особливо вагомою є Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, яка була підписана 16 травня 2005 року. Історичним було те, що 15 держав-членів Ради Європи підтримали перспективу подальшої ратифікації Конвенції, що стало рекордною за кількістю підписань. Конвенція набула чинності 1 лютого 2008 року, коли її ратифікували 10 країн, згідно зі статтею 42 Конвенції.

Україна підписала Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 11 листопада 2005 року, а ратифікувала її 1 березня 2011 року, що було підтверджено 21 вересня того ж року.

Згідно з висновком Головного науково-експертного управління Верховної Ради України, ратифікація Конвенції дозволяє Україні впроваджувати сучасні міжнародно-правові стандарти у сфері боротьби з торгівлею людьми. Це допоможе подолати статус транзитної держави, де відбувається транспортування «живого товару» через кордони.

Крім того, ратифікація Конвенції відповідає загальним тенденціям створення всеохоплюючих міжнародно-правових актів, спрямованих на боротьбу з цим суспільно небезпечним явищем. Це забезпечить створення необхідних правових умов для ще більшого співробітництва між Україною та державами-членами Ради Європи у сфері запобігання торгівлі людьми.

Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми має на меті запобігання торгівлі людьми, забезпечення захисту жертв цього кримінального правопорушення, ефективне кримінальне переслідування злочинців та сприяння координації національних та міжнародних зусиль у цій сфері.

Дія Конвенції поширюється на всі форми торгівлі людьми, незалежно від того, чи вони мають національний або транснаціональний характер, а також чи пов'язані з організованою злочинністю. Вона застосовується до всіх жертв торгівлі людьми, включаючи жінок, чоловіків та дітей, а також до всіх форм експлуатації, таких як сексуальна експлуатація, примусова праця або послуги, рабство, поневолення та вилучення органів.

Незважаючи на те, що існують багато міжнародно-правових документів у сфері запобігання торгівлі людьми, Конвенція Ради Європи містить більш чіткі та широкі положення, що перевищують мінімальні стандарти, закріплені в інших міжнародних документах.

Міжнародне право продемонструвало еволюцію, підтверджуючи, що глобальний підхід необхідно доповнити регіональними заходами. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми не прагне конкурувати з іншими міжнародно-правовими документами, розробленими на глобальному рівні. Замість цього Конвенція має на меті покращення захисту, закріпленого в цих документах, та подальший розвиток стандартів, передбачених ними.

Особливо важливою є те, що Конвенція створила незалежний механізм моніторингу для оцінки реалізації своїх положень на практиці. Цей механізм складається з двох елементів: Групи експертів із заходів стосовно протидії торгівлі людьми (ГРЕТА) та Комітету сторін.

Цінність діяльності з моніторингу, яка проводиться в рамках Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, полягає в таких аспектах, як оцінка та стимулювання виконання далекосяжних зобов'язань відповідно до Конвенції, надання індивідуальних рекомендацій для вирішення проблемних питань, створення форуму для міжнародного співробітництва з обміну інформацією та досвідом тощо.

19 вересня 2014 року Секретаріатом Ради Європи була оприлюднена Доповідь про виконання Україною Конвенції Ради Європи про заходи щодо запобігання торгівлі людьми. Ця доповідь була підготовлена на основі оціночної місії Групи експертів з протидії торгівлі людьми (ГРЕТА).

У своїй доповіді ГРЕТА підкреслює важливі заходи, які Україна вже здійснила на сьогодні у боротьбі з торгівлею людьми та наданні допомоги жертвам цього явища. Ці заходи охоплюють наступні аспекти:

1. Підготовка та професійний розвиток фахівців, які спеціалізуються на запобіганні торгівлі людьми.

2. Ідентифікація та надання допомоги особам, які стали жертвами торгівлі людьми.

3. Зусилля правоохоронних органів, зокрема поліції та прикордонників, у боротьбі з торгівлею людьми.

4. Прийняття стандартів надання соціальних послуг для жертв торгівлі людьми, забезпечуючи якісну допомогу постраждалим особам.

5. Функціонування скоординованого механізму для визначення статусу особи, яка стала жертвою торгівлі людьми.

6. Розвиток міжнародного співробітництва в галузі запобігання торгівлі людьми.

7. Підвищення загального рівня обізнаності серед населення стосовно проблематики торгівлі людьми та збільшення усвідомленості про це явище.

Ці заходи свідчать про активність України в питанні запобігання торгівлі людьми та допомозі її жертвам, а також про дотримання країною міжнародних зобов'язань у цій сфері.

Одночасно з цим ГРЕТА надала низку рекомендацій органам влади України з покращення державної політики у сфері боротьби з торгівлею людьми, зокрема щодо подальшого розвитку співпраці між представниками державних органів та громадськості в цій галузі.

Співпраця між Україною та Радою Європи охоплює численні робочі зустрічі, форуми, семінари, конференції, на яких обговорюють-

ся заходи щодо боротьби з торгівлею людьми. Наприклад, 4 лютого 2016 року в приміщенні Координатора проєктів ОБСЄ в Україні відбулась робоча зустріч для обговорення підсумків роботи у сфері запобігання торгівлі людьми у 2015 році та визначення планових завдань на 2016 рік.

Незважаючи на позитивний прогрес у боротьбі з торгівлею людьми, наша країна повинна вжити широкий спектр заходів, спрямованих на запобігання торгівлі людьми. Особливо важливими є заходи, спрямовані на підвищення рівня обізнаності громадськості щодо проблем торгівлі людьми з метою усунення кореневих причин цього явища.

Додатково необхідно звернути увагу на запобігання новим тенденціям, таким як збільшення масштабів торгівлі людьми з метою трудової експлуатації (спричинена економічною ситуацією та дефіцитом робочих місць, що збільшує вразливість населення до сучасного рабства), а також з метою сексуальної експлуатації жінок.

Також в межах цього дослідження доцільно зупинитися на питанні щодо діяльності міжнародних організацій щодо торгівлі людьми. Як вже було зазначено, протягом останнього десятиліття проблема торгівлі людьми стала особливо актуальною. Річні статистики свідчать про мільйони людей, які стають жертвами відкритої та прихованої торгівлі у різних країнах та регіонах світу. Це явище охопило всі країни, загрожуючи безпеці та змушуючи говорити про нього як про глобальну проблему XXI століття, що з'явилася на тлі глобалізації. Міжнародні організації та уряди різних держав активно докладають зусиль для створення програм, стратегій, політик, законів та механізмів з метою запобігання цьому явищу [218, с. 82].

Діяльність міжнародних організацій, як урядових, так і неурядових, є необхідним елементом сучасної міжнародної системи. Розроблені в рамках цих організацій механізми співпраці між державами та громадськими організаціями є невід'ємними для ефективної боротьби з такою складною проблемою, як торгівля людьми [256, с. 167].

Запобігання торгівлі людьми на міжнародному рівні почало розвиватися у XX столітті. Перші значущі кроки в цьому напрямку були здійснені неурядовими організаціями, зокрема Міжнародною федерацією аболіціоністів та Лондонським комітетом для виявлення та ліквідації торгівлі англійськими дівчатами [132, с. 117].

Перший міждержавний договір у цій сфері був укладений на міжнародному рівні 18 травня 1904 року в Парижі і стосувався боротьби з

торгівлею білими рабинями [250]. Головним акцентом був захист жертв, а не покарання злочинців.

Далі, 4 травня 1910 року була прийнята Конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабинями [244]. Цей документ визнав торгівлю жінками та дівчатами як кримінально каране діяння. Подальше співробітництво між державами у цій справі відбувалося в рамках діяльності Ліги Націй.

У 1921 році була прийнята Женевська конвенція про заборону торгівлі жінками та дітьми [245]. Згідно з цією конвенцією, держави зобов'язалися здійснити всі необхідні заходи для розшуку та покарання осіб, що займалися торгівлею дітьми.

Після Другої світової війни міжнародне співробітництво держав у боротьбі з торгівлею жінками було організовано під егідою ООН. Зокрема, у 1949 році Генеральна Асамблея ООН прийняла резолюцію, що містила Конвенцію про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами [207]. Цей міжнародно-правовий акт об'єднав попередні міжнародні угоди, що були прийняті з 1904 року. Таким чином, встановилася звичайна норма сучасного міжнародного права, яка забороняє торгівлю людьми незалежно від її цілей.

Для реалізації заходів проти поширення торгівлі жінками внесла свій внесок неурядова організація – Всесвітній альянс проти торгівлі жінками з Тайланду. Вони співпрацювали з міжнародною юридичною групою і спільно розробили Стандарти надання гуманітарної допомоги особам, які стали об'єктами торгівлі.

На початку XXI століття торгівля людьми стала глобальним викликом. Сучасні зусилля щодо запобігання торгівлі людьми спостерігаються на всіх рівнях: глобальному (ООН та її структури, Інтерпол), регіональному (ОБСЄ, Рада Європи, ЄС) та державному (державні механізми запобігання). У зв'язку зі складністю проблем, що загострились у останні п'ятнадцять років, національні держави не можуть впоратися з ними самостійно і міжнародні організації стали їм у допомогу на чолі з ООН [218, с. 83].

ООН створила Комісію із запобігання злочинності та кримінального правосуддя, Спеціальну робочу групу Комісії з протидії торгівлі людьми, посаду спеціального доповідача ООН з питань боротьби з насильством над жінками та Управління Верховного комісара ООН з прав людини. Одним із ключових органів ООН, відповідальних за вивчення рабства у всіх аспектах, як вже було зазначено вище, є Робоча група з сучасних форм рабства. Ці структури спільно працюють

над включенням питань, пов'язаних із торгівлею людьми, у міжнародні, регіональні та національні ініціативи з боротьби з цим явищем і здійснюють спостереження за ним [218, с. 84].

Міжнародні спеціалізовані органи ООН, такі як ЮНІСЕФ, ІМСЕР, УВКБ ООН та ПРООН, почали звертати увагу на проблему торгівлі людьми, включаючи її до своїх освітніх та благодійних ініціатив і програм розвитку.

На сьогодні центральним міжнародним документом, що стосується запобігання торгівлі людьми, є Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, а також Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, зокрема жінками і дітьми, і покарання за такі злочини, який доповнює зазначену Конвенцію [316].

Сучасний інституційний механізм Європейського Союзу (ЄС) щодо запобігання торгівлі людьми складається з системи органів ЄС та актів, які ці органи ухвалюють. Його основна мета полягає у реалізації цінностей ЄС, виконанні його цілей та служінні інтересам як ЄС, так і його громадян і держав-членів. Важливими аспектами цього механізму є забезпечення послідовності, ефективності і наступності політики та дій ЄС із запобігання торгівлі людьми (ст. 13 Договору про Європейський Союз) [218, с. 84].

Організаційна структура інституційного механізму ЄС із запобігання торгівлі людьми включає Європейський парламент, Європейську раду, Раду, Комісію, Європейського координатора з протидії торгівлі людьми, Європейську експертну групу з питань торгівлі людьми та Європол [218, с. 84].

Проблема торгівлі людьми, зокрема торгівлі жінками, була піднесена у контексті діяльності Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) з початку 1990-х років. Держави-учасниці ОБСЄ взяли на себе зобов'язання по боротьбі з цим явищем (1991). Парламентська асамблея ОБСЄ у 1996 році висловила серйозне занепокоєння розмірами торгівлі людьми в регіоні ОБСЄ та за його межами і визнала зв'язок цього явища з економічними проблемами перехідного періоду і зростанням організованої злочинності. У рамках Наради з людського виміру та Семінару ОБСЄ з питань людського виміру було визначено торгівлю людьми та насильство над жінками як явища, що мають вкрай негативний вплив на долю жінок, і 1998 року Рада міністрів ОБСЄ також назвала торгівлю людьми новою загрозою безпеки, що потребує пильної уваги [218, с. 85].

Великий внесок у боротьбу з торгівлею людьми зроблено в рамках Міжнародної організації праці (МОП). МОП активно реалізує програми технічної допомоги в боротьбі з дитячою працею, кабальною працею та іншими неприйнятними формами експлуатації. МОП також надає інформацію Робочій групі з сучасних форм рабства, що дозволяє висвітлити дотримання конвенцій МОП та випадки, коли МОП може надати допомогу у вирішенні проблем [218, с. 85].

Вагомий внесок у запобігання торгівлі людьми також належить Всесвітній організації охорони здоров'я (ВООЗ). Представники ВООЗ, беручи участь у слуханнях Робочої групи, засвідчили, що сексуальна експлуатація, боргова кабала, торгівля дітьми та практика апартеїду серйозно загрожують розумовому та соціальному розвитку дітей, які стали жертвами насильства. Крім того, експлуатація з сексуальною метою збільшує ризик поширення вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ) та СНІДу [218, с. 86].

Питання рабства та практик, схожих на рабство, також висвітлюються під егідою ЮНЕСКО. Наприклад, ЮНЕСКО фінансує дослідження Міжнародного католицького дитячого бюро з питань захисту неповнолітніх від порнографії.

Дитячий фонд ООН ЮНІСЕФ відіграє ключову роль у реалізації міжнародних стратегій, спрямованих на запобігання сучасним формам рабства [218, с. 86]. Міжнародні громадські організації, такі як «Інститут відкритого суспільства» і «Співпраця жінок Сходу і Заходу», працюють у напрямку допомоги та підтримки нових НДО, що займаються запобіганням торгівлі людьми, та співпраці НДО в Центрально-Східній Європі та країнах СНД [176, с. 170].

Таким чином, поширення явища торгівлі людьми в XXI столітті стало глобальним викликом, який підірвав основні права і свободи людини та міжнародні норми і принципи. Боротьба з цим явищем повинна базуватись на комплексному підході та спільних зусиллях урядових структур, міжнародних організацій і всього суспільства, включаючи країни походження, призначення та транзиту.

Отож, як ми вже з'ясували, на міжнародному рівні здійснюють діяльність основні міжнародні організації, які займаються розробленням та впровадженням міжнародних стандартів із запобігання торгівлі людьми. Серед них – Організація Об'єднаних Націй, Рада Європи, Європейський Союз, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), а також низка міжнародних міжурядових та неурядових організацій, таких як Міжнародна Ліга жінок за мир і свободу, Міжнародна

Демократична Федерація жінок, Всесвітня організація за виживання (The Global Survival Network), Фонд проти торгівлі людьми (The Foundation Against Trafficking) та інші [285].

Один із важливих міжнародних документів, який доповнює Загальну декларацію прав людини, – Міжнародний пакт про громадянські та політичні права 1966 року. Цей пакт гарантує право на життя та захищає людей від примусової праці, незаконного утримання та обмеження свободи пересування, вираження думок тощо [251].

Ефективним заходом щодо запобігання та боротьби з торгівлею жінками, що був ухвалений у 1997 році, є документ про Спільну дію Ради Європи. Його метою є підтримка подальших дій з попередження торгівлі людьми та надання необхідної допомоги жертвам такого кримінального правопорушення.

У цьому документі Рада Європи внесла додаткові види покарань та адміністративних заходів. Серед них – конфіскація і вилучення доходів і майна торговців людьми, а також закриття установ, які брали участь у торгівлі людьми. Країни-члени ЄС були також зобов'язані ввести адміністративну або кримінальну відповідальність за кримінальні правопорушення, вчинені від імені юридичної особи, незалежно від кримінальної відповідальності фізичних осіб, які брали участь або сприяли такому протиправному посяганню [136].

Одним із аспектів, що стосується безпосередньо реалізації міжнародних стандартів запобігання торгівлі людьми в Україні, є участь нашої країни в міжнародних актах співпраці та боротьби з цим явищем. За словами О. Ємець, криміналізація торгівлі людьми в Україні відбулась у 1998 році, а з прийняттям Кримінального кодексу в 2001 році, ст. 149 встановила відповідальність за такі дії. Однак, ця стаття мала недоліки, зокрема вимагала обов'язкового перетину державного кордону потерпілою особою.

У 2006 році була ухвалена нова редакція статті, яка більше відповідала сучасним реаліям. Диспозиція цієї статті передбачала кримінальну відповідальність за торгівлю людьми або здійснення іншої незаконної угоди, яка стосується людини, а також за вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини з метою експлуатації, за використання обману, шантажу чи уразливого стану особи. Незважаючи на позитивні зміни, ця стаття все ще має певні недоліки.

Поступова зміна формулювання кримінально-правової норми свідчить про прагнення до її вдосконалення та дотримання зобов'язань

щодо впровадження положень міжнародних актів у національне законодавство. Проте критика щодо оновленої редакції статті продовжується, зазначаючи, що нова версія має певні юридичні недоліки, що можуть спричинити проблеми при її застосуванні.

Особливу увагу слід звернути на необхідність розширеного тлумачення термінів, таких як «вербування», «переміщення», «шантаж», «уразливий стан особи», «переховування», «передача або одержання людини», щоб забезпечити їх єдине трактування та зрозуміння правоохоронними органами. Пояснення цих понять, разом з їх розмежуванням, може бути включено в примітку до статті, а в разі їх відсутності – у правових позиціях Верховного Суду [163, с. 186–187].

Крім того, ухвалення в Україні в 2012 році Закону «Про протидію торгівлі людьми» значно підвищило рівень відповідності національного законодавства найкращим міжнародним стандартам у цій сфері. У результаті, українське законодавство в цілому відповідає положенням Конвенції Ради Європи щодо заходів протидії торгівлі людьми (стаття 149 Кримінального Кодексу України, Закон України «Про протидію торгівлі людьми»).

Україна передбачила достатньо суворі та адекватні санкції за торгівлю людьми та пов’язані з нею кримінальні правопорушення. Закон «Про протидію торгівлі людьми» містить інноваційні положення, спрямовані на захист потерпілих від торгівлі людьми. Наприклад, для ефективної допомоги особам, які стали жертвами торгівлі людьми, та їх захисту, створюється Національний механізм взаємодії суб’єктів, які здійснюють заходи у сфері протидії торгівлі людьми [261].

Існує два можливих варіанти розв’язання проблеми торгівлі людьми та надання допомоги і захисту потерпілих. Перший варіант полягає в прийнятті системних заходів державними установами за рахунок бюджетних коштів для запобігання торгівлі людьми. Однак, слабким моментом цього підходу є великий обсяг необхідних бюджетних витрат для його реалізації.

Другий, більш оптимальний варіант, передбачає налагодження співпраці між державними установами та громадськими організаціями. Основою цього підходу є впровадження ефективного механізму взаємодії у сфері запобігання торгівлі людьми з фокусом на такі напрями:

1. Організація інформаційно-роз’яснювальної роботи серед населення, спрямованої на запобігання потраплянню в ситуації, пов’язані з торгівлею людьми.

2. Підвищення професійного рівня спеціалістів, які надають допомогу постраждалим від торгівлі людьми, а також здійснюють їх реабілітацію та соціальну реінтеграцію.

3. Постійний моніторинг ефективності заходів, спрямованих на запобігання торгівлі людьми.

4. Підвищення якості надання соціальних послуг постраждалим, зокрема шляхом впровадження стандартів надання таких послуг.

Незважаючи на наявність законодавства щодо запобігання торгівлі людьми, проблемні аспекти правового регулювання залишаються невирішеними [298].

Згідно з дослідженням Української Гельсінської спілки з прав людини, основні організаційно-правові проблеми, пов'язані з порушенням прав осіб, що страждають від торгівлі людьми, включають таке: стаття 17 Закону України «Про протидію торгівлі людьми» визначає, що для забезпечення реалізації прав, передбачених цим Законом, особи, які постраждали від торгівлі людьми, можуть бути направлені до одного з центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрів соціального обслуговування (надання соціальних послуг) або до центрів соціально-психологічної реабілітації дітей та притулків для дітей, у випадку, коли постраждала особа є неповнолітньою [309].

Дослідження свідчить про необхідність нормотворчої діяльності для практичної реалізації міжнародних механізмів та стандартів щодо запобігання торгівлі людьми в Україні. Важливим є створення ефективних механізмів державного управління міграційними процесами, які б сприяли впровадженню ефективних заходів по запобіганню нелегальній міграції та торгівлі людьми.

4.4. Міжнародні механізми запобігання наркоманії та незаконного обігу наркотичних засобів

Наркоманія є серйозною та глибокоурухомлюючою проблемою, яка тягне за собою низку негативних наслідків для суспільства та індивідів. Зростання поширення наркоманії та залежності від наркотиків в останні століття справді набуло масштабів справжньої епідемії, що ставить перед суспільством складні виклики [259, с.323].

Дослідниця Т. В. Сьомик у своєму дослідженні правильно висвітлює проблему розповсюдження наркотиків як серйозну загрозу міжнародній безпеці і суспільному розвитку. Вона звертає увагу на те, що хоча проблема наркотиків завдає значної шкоди не лише окремим особам, але і цілим державам та міжнародним регіонам, часто вона не

розглядається у світовій політичній думці як загроза міжнародній безпеці. Попри очевидну соціальну та економічну шкоду, яку наркотики завдають суспільству, зокрема створюючи виклики для правопорядку та охорони здоров'я, міжнародна співпраця та координація дотепер потребують зміцнення [336, с. 1].

Початок масового поширення наркотиків у світі припадає на 90-ті роки XX століття, але варто відзначити, що історія вживання наркотичних речовин має глибокі коріння, йде віддаленіше у минуле та має свої культурні, релігійні та соціальні контексти.

Перед початком масового поширення наркотиків у 90-ті роки вживання наркотичних речовин було відомим у деяких племінних культурах Південної Америки, Середньої Азії, Нової Зеландії та інших регіонах. Наприклад, вживання опіуму було частиною культури в Азії ще зі стародавніх часів, а у деяких племен Південної Америки вживання різних речовин мало релігійні та церемоніальні виміри [230, с. 108].

Однак, середина XX століття принесла з собою культурні революції та зміни в соціальних структурах. Моральні принципи та цінності почали переосмислюватися, з'явилися нові субкультури, такі як «хіпі», які по-новому ставилися до суспільних норм та конвенцій. У цих субкультурах вживання наркотичних речовин (таких як марихуана, опіумні препарати, ЛСД) стало частиною ідентичності та виразом протесту проти встановленого ладу.

В 90-х роках XX століття транснаціональний наркобізнес почав стрімко розширюватися і охоплювати нові країни та регіони світу. Це стало можливим, в першу чергу, завдяки процесам глобалізації, який зробив світ більш відкритим та зв'язаним. Транснаціональні наркоторговці зуміли використати нові можливості транспортування, зв'язку та збуту наркотиків, що дозволило їм збільшити свої прибутки.

Така експансія наркобізнесу зумовила появу потреби у світовому антинаркотичному співробітництві та об'єднанні зусиль країн для протидії і запобігання обігу наркотиків. Саме в цей період Україна та інші країни, які з'явилися на пострадянському просторі, стали об'єктом привернення уваги наркоторговців, оскільки вони представляли нові неосвоєні ринки для їхньої діяльності.

Сьогодні Україна, так само як і інші країни світу, знаходиться під загрозою масового впливу транснаціонального наркобізнесу. Наркотичні засоби поширюються на території різних держав, що призводить до зростання наркоманії та пов'язаної з нею злочинності. Це негативно впливає на різні сфери суспільства, зокрема на економіку, політику та правопорядок.

Проблема наркотиків та їх негативного впливу на суспільство є серйозною та глобальною і вимагає спільних зусиль держав та міжнародних організацій для протидії їй. Розвиток ефективної стратегії боротьби з наркобізнесом, попередження наркоманії та реабілітація залежників є важливими завданнями для забезпечення безпечного існування країн світу.

Варто зазначити, що поширення наркотиків та зловживання ними стали глобальною проблемою, що впливає на різні аспекти життя суспільства і держави. Негативний вплив наркотиків проявляється на різних рівнях:

1) здоров'я та добробут людей: вживання наркотиків може завдати серйозної шкоди здоров'ю та спричинити залежність, що може вести до соціальної відчуженості та деградації особистості. Наркотики можуть впливати на фізичне та психічне здоров'я, призводячи до хронічних захворювань та навіть смерті.

2) економіка: зловживання наркотиками впливає на продуктивність праці та ставить під загрозу економічну стабільність країни. Національні ресурси можуть бути спрямовані на боротьбу зі злочинністю та реабілітацію залежників.

3) культурні та політичні основи: наркотики можуть впливати на стабільність суспільства, спричиняючи розлад в родинах, зниження моральних цінностей та збільшення кримінальності. Це може стати загрозою для політичної стабільності країни.

4) зв'язки із кримінально протиправними структурами: транснаціональні наркоторговці часто мають зв'язки з іншими формами організованої злочинності та терористичними структурами, що збільшує загрозу безпеці.

5) корупція: наркотрафік може сприяти корупції серед чиновників державної влади та правоохоронних органів, що стає перешкодою для боротьби з цим явищем.

З метою протидії незаконному виробництву, розповсюдженню та обігу наркотиків та психотропних речовин, міжнародна спільнота працює над розробкою та впровадженням широкого комплексу заходів. Попередження поширення наркотиків стало пріоритетним завданням для забезпечення безпечного існування країн світу.

Особливість міжнародного співробітництва у запобіганні наркозлочинності полягає саме в тому, що суспільна небезпека подібних діянь та їх протиправність визначаються в міжнародних угодах, суб'єктами яких є держави. У зобов'язання держав головним чином

входить введення в національні законодавства покарання таких діянь, надання один одному необхідної правової допомоги, включаючи видачу злочинців [241, с. 8].

Так, міжнародний механізм протидії наркозлочинності проявляється у різноманітних правових та інших заходах по боротьбі з наркоманією і незаконним обігом наркотиків, що здійснюються на міжнародному рівні [120, с. 199–203].

За даними ООН, загальна чисельність людей, що вживають наркотики в світі, оцінюється приблизно в 200 млн. осіб, що складає 5 % населення у віці від 15 до 64 років. Найпоширенішим наркотиком залишається канабіс, набагато випереджаючи всі інші види за кількістю споживачів (приблизно 162 млн. осіб). Наступні за популярністю стимулятори амфетамінового ряду (приблизно 35 млн. осіб), включаючи споживачів амфетаміну (25 млн. осіб) та екстазі (майже 10 млн. осіб). Чисельність людей, що зловживають опіатами складає приблизно 16 млн. осіб, з яких 11 млн. вживають героїн та приблизно 13 млн. осіб – кокаїн. У результаті вживання наркотиків у 2019 році померло 585 тис. осіб, в двох третинах усіх випадків смерть викликана саме опіатами. Ін'єкційні наркотики у 2019 році використовували 11 млн. осіб, з яких 1,4 млн. є носіями ВІЛ/СНІД і 5,6 млн. – гепатиту С. Найбільша кількість людей із наркозалежністю зафіксована у США – 28,6 млн. осіб у віці від 12 років [278].

Крім того, за оцінками експертів глобальне виробництво кокаїну в 2019 році досягло рекордного показника в 1976 тон, що на 25 % більше, ніж роком раніше. У той же час правоохоронним органам вдалося перехопити рекордні обсяги наркотиків – 1275 тонн. У Північній Америці криза, пов'язана з використанням синтетичних опіатів, ще більш загострилася: за звітний період від передозування в США померли 47 тисяч осіб, у Канаді цей показник досяг 4 тисяч. Якщо в країнах північноамериканського континенту головну небезпеку становить фентаніл, то в Африці поширений інший синтетичний опіат – трамадол. Якщо в 2010 році було перехоплено 10 кг. трамадолу, в 2013 році – 9 тонн, то вже у 2017 році цей показник становив близько 125 тонн. Але найпоширенішим наркотичним засобом в світі залишається канабіс, який в 2017 році споживали щонайменше 188 млн. людей [278].

За офіційними даними Державної служби статистики України, наркотики в Україні вживають близько 9 % молоді у віці від 15 до 34 років [275]. Серед жителів України показник смертності від нарко-

тиків склав 295 осіб – близько десяти на мільйон. Для порівняння, в Швеції, наприклад, на мільйон населення у віці від 15 до 64 років припадає 95 осіб, що померли в результаті вживання наркотиків, а в Естонії – 130 [277]. Крім того, ВООЗ стверджує, що в Україні близько 300 тис. осіб є ін'єкційними наркоманами і з кожним роком їх кількість зростає на 10 % [278].

Для стаціонарного лікування наркоманії в Україні в державних диспансерах існує всього 7 тисяч місць, тоді як одночасно на обліку в медичних установах знаходиться 72 тис. таких осіб, а на обліку в правоохоронних органах перебувають 154 тис. осіб [278].

Окрім цього, в Україні це питання врегульоване на законодавчому рівні. Розроблений у 2019 році наказ МОЗ України № 715 та затверджений Порядок віднесення засобів і речовин до аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин має на меті недопущення поширення нових наркотичних та психотропних речовин, які можуть негативно впливати на здоров'я та життя громадян України. Даний порядок визначає механізм віднесення засобів і речовин до аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин. Тобто, засоби і речовини, які мають схожий хімічний склад або подібний механізм дії до наркотичних засобів і психотропних речовин, можуть бути віднесені до аналогів з метою їхнього контролю та обмеження розповсюдження. Комісія Міністерства охорони здоров'я України відповідає за процес визначення статусу засобів і речовин щодо їхнього віднесення до аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин. Ця комісія проводить науково-експертний аналіз та дослідження з метою встановлення подібності дії та потенційної небезпеки цих засобів і речовин [172, с. 6].

Мета таких дій полягає в контролі ринку наркотичних засобів і психотропних речовин, уникненні поширення нових шкідливих речовин серед населення, а також забезпеченні безпеки та охорони здоров'я громадян. Для цього необхідна ретельна робота з регулювання та контролю за виробництвом, збутом, транспортуванням та споживанням наркотиків і психотропних речовин, а також здійснення належних заходів для профілактики та лікування наркотичної залежності.

Законом України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» встановлено визначення незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Під ним розуміються наступні

діяння, які виконуються з порушенням законодавства про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори:

1) культивування рослин, які включені до Переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Це означає вирощування таких рослин без відповідних дозволів та з метою одержання наркотичних речовин.

2) розроблення, виробництво та виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів. Це включає створення або отримання наркотичних речовин без відповідних ліцензій або дозволів.

3) зберігання, перевезення, пересилання, придбання, збут, ввезення на територію України, вивезення з території України, транзит через територію України, використання та знищення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів без необхідних дозволів або з порушенням встановлених правил [301].

Зазначені дії є незаконними і становлять загрозу для здоров'я і життя громадян, тому законодавство містить заходи, спрямовані на протидію цим незаконним діям, а також на контроль і обмеження обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у межах закону. Ці заходи включають надання дозволів, ліцензій, контроль за виробництвом та реалізацією наркотиків і психотропних речовин, а також превентивні програми та реабілітацію осіб, які зазнали шкоди від незаконного обігу цих речовин.

Крім того, на державному рівні у 2019 році шляхом прийняття постанови Кабінету Міністрів України від № 689 «Питання проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні», якою затверджено Порядок подання та збір інформації/даних, що розкривають стан наркотичної та алкогольної ситуацій, за показниками, визначеними Європейським моніторинговим центром з наркотиків та наркотичної залежності, та коло суб'єктів моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації, було запроваджено систему постійного моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні, що подається у формі звіту за відповідний календарний рік [284].

Підтримуємо позицію І. М. Леган у тому, що пов'язані з вживанням, розповсюдженням або обігом наркотиків, можуть бути розділені на дві основні категорії:

1) кримінальні правопорушення, що здійснюються у сфері наркобізнесу: це протиправні діяння, пов'язані з незаконним виробництвом, зберіганням, перевезенням, торгівлею та розповсюдженням наркотич-

них засобів та психотропних речовин. Фізичні особи або організовані кримінальні групи займаються такими діями з метою отримання незаконних прибутків і задоволення попиту наркозалежних. Це можуть бути виробництво наркотиків, контрабанда, незаконна торгівля та інші діяння, що прямо пов'язані зі збутом та поширенням заборонених речовин.

2) кримінальні правопорушення, що здійснюються загальним кримінальним способом з використанням наркотиків: це включає кримінальні діяння, які можуть відбуватися в стані наркотичного сп'яніння або з метою отримання коштів для придбання наркотиків. Такі кримінально протиправні посягання можуть включати крадіжки, грабежі, розбої та інші правопорушення, які вчиняються для задоволення потреб у наркотиках або заради здійснення інших кримінальних діянь [230, с. 97].

Варто зазначити, що ці дві категорії кримінальних правопорушень часто переплітаються, оскільки незаконний обіг наркотиків створює сприятливі умови для збільшення кримінальної активності та збуту заборонених речовин. Крім того, залежність від наркотиків може призвести до занурення особи у кримінальний світ, де вона може стати жертвою або виконавцем кримінальних правопорушень у стані наркотичного сп'яніння. Тому боротьба з наркобізнесом і кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з наркотиками, є важливим завданням для забезпечення громадської безпеки та правопорядку.

В Україні вживання наркотичних засобів або психотропних речовин не є кримінальним правопорушенням. Проте адміністративна та кримінальна відповідальність передбачена за певні види діянь, пов'язаних з наркотиками, які можуть завдати шкоди здоров'ю та громадській безпеці.

Кримінальна відповідальність за дії, пов'язані з наркотиками, передбачена Кримінальним кодексом України і включає такі діяння: контрабанда, незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів; посів або вирощування снотворного маку чи конопель (тобто незаконне культивування наркотичних рослин); незаконне введення в організм наркотичних засобів або психотропних речовин, схиляння до вживання наркотичних засобів, організація або утримання місць для незаконного вживання, виробництва чи виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів [219].

Так, за даними Звіту щодо наркоситуацію в Україні, у 2019 році в Україні кількість кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин становила 28 338 випадки, а відповідно кількість осіб, яким повідомлено про підозру – 15 560 осіб. Із загальної кількості випадків (28 338) 65,7 % випадків (18 623) (ст. 309 КК) – це кримінальні правопорушення, які пов'язані із незаконним виробництвом, придбанням, зберіганням, перевезенням чи пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту; 22,5 % випадків (6382), (ст. 307 КК) – кримінальні правопорушення, пов'язані з незаконним виробництвом, виготовленням, придбанням, зберіганням, перевезенням чи пересиланням наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів з метою збуту; та 11,8 % випадків (3333) (ст. 305, 306, 308, 310–320 КК) – інші кримінальні правопорушення. Із загальної кількості облікованих у 2019 році за кримінальні правопорушення у сфері обігу наркотичних засобів та психотропних речовин (28 338), 65,7 % (18 623) не мати за мету отримання прибутку, 22,5 % (6382) – були здійснені з метою отримання прибутку та 11,8 % (3333) підпали під категорію «інші кримінальні правопорушення» [172]. Слід відмітити, що криміногенна ситуація у цій сфері з 2021 по 2023 рік суттєво не змінилася і залишилася на такому ж рівні, на що вплинули певні фактори.

Основні причини та умови, які сприяють розвитку наркозлочинності в Україні сформовані на декількох рівнях. Ці фактори діють на різних рівнях – макрорівень (загальнодержавний рівень), мікрорівень (соціальне оточення особи) та особистісний рівень і спільно впливають на поширення та розповсюдження наркотиків та наркозлочинності.

На макрорівні вплив на розвиток наркозлочинності мають економічна криза, недостатній рівень соціального забезпечення, недоліки у медичній галузі, субкультурні течії, що пропагують вживання наркотиків, та недовіра до правоохоронних та судових органів, воєнні дії. Ці проблеми створюють несприятливі умови для боротьби з наркозночинністю та популяризують вживання наркотиків серед населення.

На мікрорівні важливим фактором, який сприяє наркозлочинам, є вплив наркотиків на особистість та її соціальне оточення. Неблагополучна сімейна ситуація, негативний вплив друзів чи знайомих, які вживають наркотики, можуть спровокувати людину до вчинення кримінально протиправних дій, пов'язаних з наркотиками.

На особистісному рівні основні причини наркозлочинів можуть криються у досвіді людини, її інтелектуальному, вольовому, психологічному розвитку та схильності до здійснення злочинної діяльності.

Однак найбільш складною проблемою є попередження транснаціональної організованої злочинності та наркобізнесу, які мають широко розгалужені міжрегіональні або міжнародні зв'язки та активно протидіють правоохоронним органам. Для боротьби з такими формами злочинності необхідна ефективна міжнародна співпраця та координація зусиль країн у попередженні транснаціональної злочинності й обмеженні поширення наркотиків.

Так, відповідні дії були здійснені міжнародною спільнотою ще на початку XX століття. Перші кроки у цьому напрямі були сформовані на міжнародних конференціях та угодах, спрямованих на обмеження поширення препаратів опію та інших наркотичних речовин.

Скликана в 1909 році Шанхайська опіумна комісія та Міжнародна конференція з опіуму в 1912 році в Гаазі стали першими спробами міжнародного контролю за наркотиками, після чого були прийняті перші конвенції про наркотики. Згодом, у 1925 та 1931 роках, були укладені Женевська угода про заборону опіуму та Міжнародна конвенція з обмеження виробництва і розподілу наркотиків, які націлені на регулювання обігу опіуму та інших наркотиків.

Заснування ООН у 1945 році відкрило новий етап міжнародного співробітництва у сфері боротьби з наркоманією. У 1961 році була прийнята Єдина конвенція про наркотичні засоби, а в 1971 році підписано Конвенцію про психотропні речовини, яка регламентує заходи контролю над психотропними речовинами.

Отже, можемо стверджувати, що на міжнародному рівні механізми запобігання наркозлочинності почали формуватися 100 років тому, коли спільнота зрозуміла глобальність проблеми вживання наркотиків. Через відкритість кордонів, масове поширення наркотиків серед населення, розвиток наркобізнесу ця проблема набула транснаціонального характеру, яку можна вирішити завдяки спільними зусиллями держав та міжнародних інституцій.

На сьогодні міжнародне співробітництво щодо протидії та запобігання незаконному розповсюдженню наркотиків знаходиться на стадії розвитку і воно включає в себе розробку нових форм контролю та попереджувальних методів. Для ефективного впровадження політики протидії наркотикам міжнародні організації та держави використовують два основні правові механізми:

1) договірно-правовий механізм: цей механізм передбачає укладання міжнародних договорів, таких як конвенції, які встановлюють правила та стандарти для регулювання відносин у сфері незаконного

обігу наркотиків. Учасники таких конвенцій зобов'язуються виконувати певні зобов'язання, а це може вимагати зміни внутрішньодержавного законодавства країн.

2) інституційний механізм: цей механізм означає, що міждержавне співробітництво в сфері протидії наркотикам здійснюється через співпрацю міжнародних органів та організацій. Ці організації координують спільні заходи та програми, спрямовані на боротьбу з незаконним обігом наркотиків, встановлення стандартів та регулювання легального обігу наркотичних засобів та психотропних речовин.

У сучасних умовах розвитку медицини виникла потреба в регулюванні легального обігу наркотичних засобів для лікування важко хворих людей. Тому була створена міжнародно-правова база, яка систематизує легальний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів. Такі регулюючі норми сприяють контролю за легальним використанням цих речовин та одночасно протидії незаконному обігу наркотиків. Важливо зберігати баланс між необхідністю доступу до лікарських наркотиків і запобіганням їх зловживанню та незаконному обігу.

Окрім цього, на сьогодні в Україні також напрацьовується відповідна нормативно-правова база, яка має на меті надання дозволу використання наркотиків у медичних цілях, зокрема, пацієнтам, які отримали травми під час війни [315].

Міжнародні договори та конвенції стосуються різних аспектів протидії незаконному обігу наркотиків та психотропних речовин. Вони визначають механізми співробітництва між державами та організаціями, що спрямовані на ефективний контроль та боротьбу з цим явищем.

До основних напрямів міжнародного співробітництва у протидії незаконному обігу наркотиків та психотропних речовин належать:

1) надання правової допомоги у кримінальних справах: країни-учасниці міжнародних конвенцій зобов'язуються співпрацювати в області правоохоронної діяльності та забезпечувати взаємну видачу злочинців, розшук осіб, які вчинили кримінальні правопорушення, та інші правові процедури.

2) обмін оперативною та правовою інформацією: держави співпрацюють в обміні інформацією про незаконний обіг наркотиків, діяльність наркоторговців, рух наркотиків через міжнародні кордони та інші важливі дані.

3) передача засуджених для відбування покарання в країні їх громадянства: країни можуть укладати угоди про взаємну передачу засуджених осіб для виконання покарання в країні їх громадянства.

4) спільні профілактичні заходи: держави співпрацюють у розробці та реалізації програм та заходів з профілактики та лікування залежності від наркотиків.

Міжнародні договори та конвенції зобов'язують країни-учасниці реформувати своє законодавство та внести зміни, що дозволяють більш ефективно контролювати обіг наркотиків відповідно до міжнародних стандартів. Такі документи створюють основу для розробки національних стратегій протидії незаконному обігу наркотиків та психотропних речовин та координації міжнародних зусиль у цьому напрямку.

Одним із найбільш важливим регулятором запобігання наркозлочинності на міжнародному рівні є ООН.

Згідно з постановою Генеральної Асамблеї ООН, що була прийнята у 1987 році, щорічно відзначається 26 червня Міжнародний день боротьби зі зловживанням наркотичними засобами і їх незаконним обігом. Цей день призначений для привернення уваги світової громадськості до проблеми наркотичних речовин та їх незаконного обігу, а також для сприяння популяризації боротьби з цими негативними явищами.

У січні–лютому 1971 р. під егідою ООН прийнято Конвенцію про психотропні речовини. Відповідно до цієї конвенції, що набрала чинності 16 серпня 1976 р., встановлена міжнародна система контролю за такими речовинами: галюциногенами, такими як діетіламід лізергінової кислоти (ЛСД) і мескалин; стимуляторами, такими як амфетаміни; седативно-гіпнотичними засобами, наприклад, барбітуратами. Речовини, що підпадають під контроль Конвенції 1971 р., розміщені між чотирма окремими списками. Ці Списки знаходяться в додатку до Конвенції 1971 р., і сторони вказаної Конвенції зобов'язані дотримуватися обмежень, пов'язаних з ними [18].

У грудні 1988 року була прийнята Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин (відома також як Віденська конвенція 1988 року). Ця конвенція стала додатковим інструментом у боротьбі з наркотиками та визначила нові підходи та стандарти у міжнародному контролі над наркотичними засобами [205].

В цьому контексті Політична декларація ООН 1990 року та Всесвітня програма дій з міжнародного співробітництва в боротьбі проти незаконного виробництва, пропозиції, попиту, обігу і поширення наркотичних засобів і психотропних речовин мають на меті посилення заходів та координації для забезпечення більш ефективної боротьби з цими негативними явищами.

Окрім цього, ООН володіє ефективною системою спеціалізованих закладів та організацій, що займаються питаннями боротьби з наркоманією, токсикоманією і алкоголізмом. Ці структури діють з метою координації міжнародних зусиль щодо контролю та обмеження обігу наркотичних засобів та психотропних речовин.

Управління ООН з наркотиків і злочинності (UNODC) та Комісія з наркотичних засобів (CND) відіграють ключову роль у міжнародному співробітництві щодо запобігання та протидії незаконному обігу наркотичних засобів та психотропних речовин.

UNODC є головним організатором і ініціатором реалізації проєктів, спрямованих на запобігання та боротьбу з організованою злочинністю та незаконним обігом наркотиків. Воно співпрацює з урядами інших держав, міжнародними організаціями та громадськими установами, щоб розширити міжнародне співробітництво у цьому напрямку.

CND, що діє при UNODC, є центральним директивним органом, який вирішує питання наркотиків та контроль над їх незаконним обігом у світі. Ця комісія визначає тенденції в обігу наркотичних засобів та контролює їх зловживання. До складу CND входять 53 держави-члени, які обираються Економічною та Соціальною Радою ООН (ЕКОСОР) на чотирирічний термін.

Комісія з наркотичних засобів також займається ідентифікацією та включенням нових речовин до списку контрольованих згідно з міжнародними конвенціями. Вона має право вносити зміни до списку або видаляти деякі речовини, що підлягають контролю з метою ефективної боротьби з незаконним обігом наркотиків.

Комісія з наркотичних засобів (CND) відіграє важливу роль у розгляді та прийнятті рішень з питань наркотиків та контролю над ними. Вона проводить щорічні засідання, міжсесійні зустрічі для розроблення рекомендацій UNODC з питань політики і співпрацює з урядами та іншими організаціями з метою боротьби з незаконним обігом наркотиків.

Також CND визначає обсяг контролю над речовинами відповідно до трьох міжнародних конвенцій про контроль над наркотиками, що

дозволяє стандартизувати і координувати міжнародні зусилля у цій сфері.

Комісія має п’ять допоміжних органів, які допомагають у розробці та виконанні програм і заходів з контролю над наркотиками в різних регіонах світу, зокрема в Європі, Латинській Америці і Карибському басейні, Азії і Тихоокеанському регіоні та Африці.

Європейський центр моніторингу наркотиків та наркоманії (EMCDDA) є ще одним із важливих органів у боротьбі з наркотиками у Європейському Союзі. Він збирає і аналізує дані про проблеми з наркотиками у країнах ЄС, надаючи фактичну і об’єктивну інформацію для розробки ефективних законів і стратегій щодо запобігання поширенню наркотиків [276].

Європейський центр моніторингу наркотиків та наркоманії (EMCDDA) має складний організаційний апарат, що включає Директорат, Виконавчий офіс (EXO), Науково-координаційну групу (SC) та різні робочі підрозділи, які сприяють в розробці стратегій і прийнятті обґрунтованих рішень.

Виконавчий офіс (EXO) відповідає за підтримку Директора в реалізації Стратегії 2025, стратегічному плануванню, визначенню пріоритетів та координації інституційних запитів. Цей офіс забезпечує належне управління та збір інформації для прийняття обґрунтованих рішень.

Науково-координаційна група (SC) та посада наукового директора покликані забезпечити науковий підхід у вирішенні проблем з наркотиками. Вона надає науково обґрунтовану інформацію та рекомендації для важливих політичних рішень.

Україна активно співпрацює з Управлінням ООН з питань наркотиків та злочинності (UNODC) для обміну інформацією і виконання відповідних резолюцій та положень Конвенцій ООН. Це сприяє забезпеченню адміністративно-правового та кримінально-правового контролю над незаконним обігом наркотиків та психотропних речовин. Міжнародна співпраця у цій сфері є важливим чинником у боротьбі з наркотиковою проблемою та забезпеченні національної та міжнародної безпеки.

Отже, на сьогодні ООН є міжнародною організацією з достатньо ефективними договірними та інституційними механізмами запобігання наркозлочинності у всьому світі. Слід відмітити, що на регіональному рівні також постійно розвиваються різні механізми запобігання незаконному обігу наркотиків, психотропних речовин та прекурсорів.

Так, наркополітика Європейського Союзу (ЄС) базується на розумінні того, що наркотична проблема є глобальним явищем, і споживання наркотиків в Європі може впливати на ситуацію в інших регіонах, а також саме зумовлюється діями, які відбуваються за її межами. У зв'язку з цим, ЄС встановлює і реалізує програми у сфері наркоконтролю, спрямовані на покращення співробітництва на загальноєвропейському рівні і в міжнародній сфері [253, с. 77].

Одним із ключових аспектів наркополітики ЄС є підтримка програм із зниження попиту наркотиків та забезпечення належної реакції на проблему наркотиків у сусідніх країнах Європи та в місцях виробництва наркотиків. Це формує розвиток механізмів для надання підтримки і допомоги країнам поза ЄС у боротьбі з наркотичною проблемою, включаючи програми з профілактики, лікування, реабілітації, інформаційної освіти та інші заходи, спрямовані на зниження попиту наркотиків.

Також ЄС активно співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ООН та Європол, з метою координації зусиль у боротьбі з наркотичною проблемою на глобальному рівні. Співпраця з іншими країнами та регіонами є важливим елементом стратегії ЄС у протидії незаконному обігу наркотиків, оскільки тільки через спільні зусилля можливо досягти значного зниження попиту та пропозиції наркотиків та подолати кримінально протиправну діяльність, пов'язану з торгівлею наркотиками.

Також Європейський Союз також є найбільшим міжнародним донором Управління ООН із наркотиків і злочинності [184, с. 169].

Варто зазначити, що проблема наркотиків має багатогранний характер і пов'язана зі соціальними, медичними, економічними та іншими аспектами. У зв'язку з цим, координація дій з інститутами громадянського суспільства є важливою складовою наркополітики Євросоюзу.

Форум громадянського суспільства, створений Європейською Комісією, є механізмом для взаємодії з різними недержавними організаціями та громадськими установами у сфері наркотиків. Його метою є обмін інформацією, досвідом та перспективами з питань наркотиків, а також врахування позицій громадськості при формуванні політики у цій сфері.

У Стратегії Європейського Союзу з наркотиків і звіті Європейського Парламенту відзначена важливість взаємодії з громадським суспільством в усіх аспектах наркополітики. Громадянське суспіль-

ство відіграє ключову роль у розвитку, реалізації, оцінці та моніторингу дій у сфері контролю за наркотиками. Недержавні організації та місцеві громади можуть внести важливий внесок в розробку програм з профілактики, реабілітації, лікування та інші аспекти наркополітики [322, с. 54].

Підхід Європейського Союзу до контролю за наркотиками, зосереджений на профілактиці наркоманії, виходить за межі просто заборон та репресивних заходів і спрямований на створення сприятливих умов для запобігання споживанню наркотиків, зокрема серед молоді. Профілактика на різних рівнях (школи, освітні заклади, сім'ї, громади) має ключову роль у формуванні негативного ставлення до наркотиків, свідомого усвідомлення ризиків і шкідливості їх вживання.

Вибіркова профілактика, яка спрямована на соціальні групи ризику, дозволяє більш ефективно спрямовувати ресурси і заходи на ті категорії населення, які зазвичай більше схильні до споживання наркотиків або мають певні соціальні проблеми. Це допомагає зробити профілактичні програми більш зорієнтованими і ефективними.

Індикативна профілактика, спрямована на виявлення індивідуумів з психологічними чи психічними проблемами, також є важливим інструментом. Виявлення і допомога таким особам може допомогти попередити ризик вживання наркотиків або звертання до них як засобу «самолікування».

Узагалі комбінація різних форм профілактики спрямована на різні групи населення і дозволяє забезпечити комплексний підхід до проблеми наркотиків та підвищити ефективність заходів з її запобігання. Розробка та реалізація таких профілактичних програм вимагає співпраці між урядовими і недержавними організаціями, освітніми установами, медичними закладами та іншими зацікавленими сторонами.

Співробітництво між Україною та Європейським Союзом у сфері контролю за обігом наркотиків не лише вирішує глобальну проблему наркотиків, але також є важливим аспектом європейської інтеграції нашої країни. Європейська інтеграція передбачає приближення національного законодавства, політики та стандартів України до тих, що існують у Європейському Союзі. Це забезпечує спільну платформу для взаємодії, обміну досвідом та засобами для боротьби з наркотиками та забезпечення безпеки населення. Узгодження національного законодавства з принципами Євросоюзу допомагає створити прозорий та ефективний механізм контролю за обігом наркотиків, що сприяє запобіганню транснаціональної наркозлочинності та забезпеченню

безпеки на загальноєвропейському рівні. Зокрема, впровадження загальноприйнятих стандартів та нормативів Європейського Союзу в Україні дозволяє покращити координацію дій між державами та співробітництво в сфері обміну інформацією та досвідом. Така взаємодія сприяє покращенню ефективності контролю за наркотиками та уніфікації підходів у боротьбі з наркозлочинністю.

У більшості країн Європейського Союзу лікування наркоманії забезпечується державними закладами охорони здоров'я, а також домінуючу роль у процесі можуть відігравати недержавні організації та приватні лікарні.

Зазначено також, що країни Європейського Союзу очікують від України конкретних кроків та ініціатив у співробітництві з боротьби з незаконним обігом наркотиків. Україна має можливості для залучення до співпраці з Європейським Союзом та поступової модернізації своїх політичних, економічних та соціальних систем з метою наближення до європейських стандартів. Цей аналіз підкреслює важливість співробітництва з Європейським Союзом у сфері боротьби з наркотиками та впровадження прогресивних профілактичних програм та лікування для підтримки здоров'я населення. Поступова модернізація та участь України у функціонуванні Євросоюзу можуть сприяти досягненню цілей та спільних інтересів у боротьбі з наркотиками на міжнародному рівні [184, с. 163].

Отже, європейська політика у сфері запобігання наркообігу виявляє тенденцію до більшої гнучкості та різноманітності, особливо в частині декриміналізації деяких дій, які не переслідують мету збуту або самого збуту наркотиків. Цей підхід дозволяє зосередитися на медико-соціальних аспектах та зменшенні шкідливих наслідків споживання наркотиків, а також ефективніше використовувати ресурси правоохоронних органів на боротьбу з наркозлочинцями.

Збереження наркотиків для особистого споживання або декриміналізація інших дій споживачів є першочерговим напрямом політики зниження шкоди в Європейському Союзі. Це дозволяє зменшити стигматизацію і репресії стосовно осіб із проблемами наркозалежності, сприяє залученню їх до медичних та соціальних програм підтримки та реабілітації.

Група Помпіду Ради Європи також відіграє важливу роль як платформа співпраці та діалогу з питань наркополітики, в тому числі й декриміналізації. Важливо, що Україна прагне вивчити та ознайомитися з негативним та позитивним європейським досвідом у запобіжній

діяльності щодо наркообігу, зокрема з впровадженням декриміналізації [274, с. 350].

Дослідження щодо ефективності декриміналізації та її системного зв'язку з іншими аспектами антинаркотичної політики можуть стати цікавим та важливим завданням для національних дослідників та правозастосувачів. Поєднання позитивного досвіду та кращих практик Європейського Союзу з урахуванням специфіки України допоможе розвивати більш ефективні підходи до запобігання наркозлочинності та підтримки осіб із проблемами наркозалежності.

Міжнародне співтовариство тенденційно уживає більш суворих заходів для подолання проблеми наркоманії та наркозлочинності. Підвищення контролю за правомірним розподілом та використанням наркотичних засобів, а також за постійним контролем за їх незаконним обігом і «відмиванням» незаконно набутих коштів стає все більш розповсюдженим у міжнародних нормативно-правових актах.

Європейський Союз, будучи об'єктивно залученим у світовий наркообіг, спрямовує зусилля на боротьбу з наркотиками та наркозлочинністю. Особливості організації наркоринку в країнах ЄС полягають у тому, що вони переважно представляють сегмент споживання наркотичних засобів. Така спеціалізація кримінальних угруповань в сфері наркобізнесу дозволяє їм адаптуватися до нових умов, зокрема пандемії COVID-19. Звідси і спостережені зниження та подальше відновлення рівня наркозлочинності під час запровадження карантинних обмежень [31]. Міжнародні експерти зазначили, що мережеві кримінально протиправні структури виявили найбільшу стійкість до правоохоронного впливу, а «пейзаж світової незаконної торгівлі наркотиками став більш складним». Цьому сприяють переведення операцій з наркозбуту в кіберпростір, використання новітніх технологій у сфері розрахунків та відмивання доходів, отриманих кримінально протиправним шляхом [13; 70].

Так, в боротьбі з проблемами, пов'язаними з наркотиками, необхідно розширювати спектр заходів і реагування на різні аспекти цієї проблеми. Важливим є усунення негативних наслідків споживання наркотиків, а також звернення уваги на потреби вразливих категорій населення, які можуть бути особливо вразливі перед впливом наркотиків, або які контактують з системою кримінальної юстиції через кримінальні правопорушення, пов'язані з наркотиками.

На регіональному та національному рівнях процес боротьби з наркотиками передбачає кілька етапів. Спочатку потрібно чітко визна-

чити характер проблем, пов'язаних з наркотиками, здійснити аналіз ситуації і збір необхідних даних. Далі на основі отриманих даних і досліджень можна вибрати потенційно ефективні методи та втручання для боротьби з проблемою. Це може включати попереджувальні кампанії, профілактику, програми реабілітації, зміцнення контролю за обігом наркотиків та їх нелегальним виробництвом, співпрацю з правоохоронними органами тощо.

Далі реалізується вибране втручання яке потребує впровадження певних програм та заходів. Важливо також вести моніторинг і оцінку ефективності цих програм для забезпечення їх успішності та при необхідності коригування. Процес боротьби з наркотиками є складним і довготривалим і вимагає співпраці різних рівнів уряду, правоохоронних органів, громадських організацій та міжнародного співтовариства.

Уніфікація нормативного регулювання в сфері запобігання наркотикам та наркозлочинності має важливу роль у спільній боротьбі країн Європейського простору з цією проблемою. Платформа Ради Європи з наркополітики (група Помпіду) є однією з ініціатив, спрямованих на співпрацю між країнами та уніфікацію підходів.

Важливою складовою в цьому контексті є кримінально-правова політика, особливо в частині криміналізації або декриміналізації певних дій, пов'язаних з наркотиками. Дані аспекти вимагають балансу між протидією незаконному обігу та споживанню наркотиків і захистом прав людини.

Україна, реформуючи своє кримінальне законодавство, може звернутися до європейського досвіду в цій сфері, використовуючи платформу Ради Європи з наркополітики та інші міжнародні організації, що займаються боротьбою з наркозлочинністю. Це допоможе стати орієнтиром для національного нормотворця та правозастосувача, сприяючи розробленню ефективних та справедливих правових підходів до проблеми наркотиків у контексті захисту прав громадян і забезпечення безпеки суспільства.

Окрім наявності універсальних та регіональних механізмів запобігання наркозлочинності, наголошуємо на важливості міжнародної співпраці та створення міждержавних двосторонніх і багатосторонніх цільових груп для боротьби з цим видом кримінально протиправних діянь. Ці групи дозволяють об'єднувати зусилля різних держав у спільних операціях та обміні інформацією з метою ефективного протидії незаконному обігу наркотиків.

Для успішного функціонування таких цільових груп необхідно мати високий рівень професіоналізму усіх учасників. Це стосується як правоохоронних органів, так і інших фахівців, які залучаються до співпраці, наприклад, експертів у сфері фінансового моніторингу, інформаційної технології, психології, медицини та інших відповідних напрямів.

Знання міжнародних конвенцій, угод та правових механізмів щодо видачі злочинців, передачі ув'язнених та конфіскації коштів, отриманих внаслідок кримінально протиправної діяльності, є невід'ємною частиною роботи таких груп. Міжнародні правові інструменти надають рамки для співробітництва між державами у боротьбі зі злочинністю, забезпечуючи правовий засади для проведення спільних операцій та взаємної підтримки [253, с. 58].

Проте потрібно звернути увагу, що при такій співпраці виникають певні труднощі, зокрема, з інститутом екстрадиції. Так, видача злочинців з однієї держави в іншу може бути дуже складним процесом через різноманітні правові, політичні та соціальні аспекти [323, с. 15].

Виїзд працівників правоохоронних органів на територію іншої держави для затримання розшукуваних злочинців, за її згодою є одним із способів подолання перешкод у міжнародному співробітництві в боротьбі з наркозлочинністю. Це може бути ефективним механізмом для затримання осіб, які переховуються на території іншої держави та яких розшукують за вчинення кримінальних правопорушень у своїй державі.

Депортація – це ще один варіант, який може бути використаний замість екстрадиції. Депортація передбачає видворення правопорушника з держави, де він перебуває, у свою країну по рішенню держави, на території якої він перебуває незаконно. Цей механізм може бути застосований, якщо держава-господар визнає особу небажаною на своїй території і хоче її вислати у країну, де вона визнається громадянином або має право на перебування [185, с. 153].

Підвищення ступеня взаємодії між державами та уніфікація процедур екстрадиції є важливими кроками для забезпечення ефективної міжнародної співпраці в боротьбі з наркозлочинністю. Затвердження процедур, які спрощують та уніфікують процес екстрадиції між країнами, допомагає зменшити перешкоди і покращити обмін злочинцями для подальшого розслідування та судового розгляду.

Типовий договір про видачу злочинців, затверджений Генеральною Асамблеєю ООН, також відіграє важливу роль у сприянні

міжнародній співпраці. Цей договір має на меті стандартизувати правила та процедури видачі злочинців між державами та забезпечити, щоб кожна держава могла здійснювати екстрадицію згідно з міжнародними стандартами. Це допомагає забезпечити рівність та справедливість у процесі екстрадиції.

Залучення Ради Європи та ООН у розробці та затвердженні таких міжнародних документів відображає універсальну згоду членів світової спільноти на необхідність спільних зусиль у боротьбі з наркозлочинністю. Прийняття спільних норм і стандартів сприяє зміцненню міжнародної співпраці, ефективності розслідувань та недопущенню уникнення відповідальності злочинцями через колізії в правових системах різних країн [161].

В рамках дослідження міжнародно-правових механізмів запобігання наркозлочинності не можемо не звернутися до досвіду окремих країн у протидії цьому негативному явищу.

Наркоманія і незаконний обіг наркотичних засобів становлять серйозну глобальну проблему, яка впливає на багато країн і регіонів світу. Експансія наркотичних речовин і наркоманії викликає загрозу для здоров'я, безпеки та стабільності суспільств.

Так, існують різні національні моделі боротьби з розповсюдженням і споживанням наркотиків, і вони можуть бути умовно об'єднані в три основні групи. Однак, важливо враховувати, що в реальності використовуються різноманітні комбінації підходів і політик у різних країнах.

Група жорсткої політики: країни цієї групи приймають найжорсткіші заходи проти розповсюджувачів наркотиків, і вони можуть застосовувати навіть смертну кару для деяких наркоторговців. Серед таких країн можна виділити Малайзію, Іран, Пакистан та інші. Однак статистичні дані свідчать про те, що такі жорсткі заходи не завжди дають очікуваних результатів у боротьбі зі злочинністю, пов'язаною з наркотиками [286, с. 197]. У Франції, Італії, Швейцарії, Люксембурзі, прийом наркотиків заборонений, але, як зазначено, на практиці кримінальне покарання за вживання наркотиків може бути менш жорстким або взагалі не застосовуватись. У Великобританії та Ірландії кримінальне покарання за вживання наркотиків стосується тільки прийому опіуму, тоді як інші наркотичні речовини можуть бути регульовані іншими законами.

Група з використанням збільшеного медико-соціального підходу: деякі країни зосереджуються на розумінні проблеми наркотиків як

медико-соціальної, а не лише кримінальної. Вони ставлять акцент на реабілітацію та лікування залежних осіб, а також на профілактику та освіту щодо шкідливого вживання наркотиків. Головна мета – зниження попиту наркотиків і надання підтримки особам залежним від наркотиків.

Такий підхід до правопорушників-наркоманів, де лікування може бути альтернативою кримінальному покаранню, є прикладом гуманного та медичного підходу до проблеми наркотиків. Ця система заохочує осіб залежних від наркотиків шукати допомогу і лікування замість того, щоб їх накладали кримінальне покарання.

В країнах, де лікування є альтернативою реальному виконанню покарання, це може допомогти зменшити перенаселеність в тюрмах і зосередити увагу на реабілітації та ресоціалізації осіб, які мають проблеми з наркотиками. Такий підхід також може сприяти зниженню рецидиву серед залежних осіб, оскільки надання допомоги та підтримки може допомогти їм повернутися до суспільства. Такий порядок є чинним в Данії, Іспанії. Але досить часто, наприклад, у Бельгії, Греції, Ірландії, Люксембурзі, Португалії, Великобританії, Нідерландах [131, с. 357].

Загалом у світі нараховується майже 30 країн, які підтримують декриміналізацію найбільш розповсюджених діянь, пов’язаних зі споживанням наркотиків, однак держави – члени ЄС не мають єдиного бачення з цього питання. Більшість держав ЄС криміналізували зберігання та розповсюдження (збут) наркотиків, однак їх споживання розглядається як проблема системи охорони здоров’я і судами широко застосовуються програми лікування від наркозалежності щодо засуджених осіб [8].

Група з фокусом на шкоді замість покарання: деякі країни зосереджуються на зменшенні шкоди, пов’язаної з наркотиками, зокрема забезпечуючи доступ до чистих шприців, замісної терапії, безпечних приміщень для вживання наркотиків тощо. Головною метою є зниження для здоров’я загрозливих наслідків наркотиків та зменшення поширення інфекційних захворювань [176, с. 85].

Класифікація моделей боротьби з наркотиками може бути умовною, оскільки кожна країна вибирає свій підхід залежно від соціокультурних, політичних, економічних та інших факторів. Приклади з Німеччини та Португалії демонструють, що існують різні стратегії та підходи до контролю за наркотиками, і деякі країни обирають альтернативні підходи до лікування і реагування на проблему наркозалежності.

У Німеччині підхід до криміналізації дій з наркотиками залежить від мети збуту, а також вимагає оновлення стандартів звинувачень у зберіганні для власного споживання. Це дозволяє прокуратурі з певною гнучкістю відмовлятись від підтримання обвинувачення за невеликі кількості наркотиків.

Португалія зробила кардинальний крок, декриміналізувавши зберігання наркотиків для особистого споживання у невеликих кількостях. Замість кримінального примусу передбачено адміністративні стягнення. Цей підхід був супроводжений інвестиціями у систему попередження наркотизації населення.

Декриміналізація дій, пов'язаних з особистим споживанням наркотиків, є лише однією з компонентів широкого пакету заходів для боротьби з наркозалежністю та наркотиками. Зазвичай успіх такої моделі залежить від поєднання різних підходів, таких як дестигматизація наркозалежних, надання професійної допомоги, реабілітація, попередження наркотизації населення та інші соціальні заходи.

Проєкт декриміналізації дій наркоспоживачів запроваджений в країнах, таких як Норвегія та Люксембург, демонструє посилений інтерес з боку країн Європейського Союзу до інноваційних підходів у наркополітиці. Замість суворого кримінального примусу ці країни шукають більш гуманний і медико-соціальний підхід до осіб залежних від наркотиків. Однак важливо розуміти, що декриміналізація не означає легалізації наркотиків, а лише зміну підходу до споживання та власного виробництва наркотиків для особистого споживання.

Тенденція до посилення санкцій за тяжкі злочини у сфері наркобізнесу, а також реалізація законодавства, що регулює тестування на наявність наркотиків для водіїв та інших категорій осіб, вказує на серйозне ставлення держав до проблеми наркотиків та бажання забезпечити безпеку суспільства. Посилення відповідальності за кримінальні правопорушення у сфері наркобізнесу спрямоване на зниження обігу наркотиків, покарання організованих незаконних угруповань та захист суспільства від шкідливих наслідків наркотиків.

Тестування на наркотики для водіїв та інших категорій осіб також має свою важливу роль. Воно сприяє попередженню дорожньо-транспортних пригод, що можуть бути спричинені наркотиками, і забезпечує дотримання безпеки на дорозі. Такі заходи є частиною більш широкої стратегії забезпечення безпеки та зниження ризику від споживання наркотиків.

Важливо зазначити, що різні країни мають різні підходи до регулювання тестування на наркотики. Деякі країни можуть бути більш

строгими у вимогах до тестування та санкціях за відмову від нього, тоді як інші можуть більше спиратися на розсудність та враховувати ризики і особливості ситуації. Це відображає різні правові та соціокультурні аспекти країн, а також їхні підходи до боротьби з наркотиками та забезпечення безпеки громадян.

У цілому розробка та впровадження комплексної та збалансованої національної наркополітики, яка об'єднує різні аспекти попередження, лікування, правової відповідальності та соціальної підтримки, є важливим завданням для країн у боротьбі зі злочинністю, пов'язаною з наркотиками.

Подібне законодавство введено в Чеській Республіці й передбачає у визначених випадках тестування не лише на наркотики, а й на вживання тютюнових виробів і алкоголю [184, с. 161–165].

Поділ національних моделей боротьби з наркотиками на різні групи, а також реалізація комплексу заходів можуть сприяти ефективному контролю за незаконним обігом наркотичних засобів. Ось деякі з додаткових заходів, які також можуть допомогти у боротьбі з наркотиками:

1) зосередження на профілактичних заходах: проведення освітніх кампаній, просвітницьких заходів, особливо серед молоді, щодо наслідків вживання наркотиків і шкідливості наркозалежності. Забезпечення доступу до інформації про наркотики та можливостей отримання допомоги для осіб, які мають проблеми з наркотиками.

2) реабілітація та лікування: забезпечення доступу до якісного та ефективного лікування для осіб, які мають залежність від наркотиків. Розвиток системи реабілітаційних центрів та підтримки для осіб, які прагнуть позбутися наркозалежності.

3) розвиток альтернатив: запровадження програм та ініціатив, які надають альтернативи наркотикам, особливо в сфері розваг та дозвілля. Забезпечення доступу до спорту, культурних заходів, освіти та інших корисних активностей для молоді та інших груп населення.

4) міжнародне співробітництво: згуртування країн у боротьбі з наркотиками на міжнародному рівні. Обмін інформацією, спільні розслідування, співпраця у ліквідації наркоторгових мереж та контрабанди.

5) підтримка наукових досліджень: фінансування та підтримка наукових досліджень для кращого розуміння проблеми наркотиків, розроблення ефективних стратегій і програм для боротьби зі злочинністю, пов'язаною з наркотиками.

6) розвиток мережі лікарень і клінік: створення мережі медичних закладів, які надають допомогу та лікування для осіб залежних від

наркотиків з метою зниження шкідливих наслідків залежності та покращення здоров'я населення

Успішна боротьба з наркотиками вимагає комплексного та цілеспрямованого підходу, залучення різних сфер суспільства та міжнародного співробітництва. Важливо пам'ятати, що проблема наркотиків є складною і багатогранною, і вимагає постійних зусиль для досягнення успішних результатів.

Аналіз міжнародних нормативно-правових актів та історичного формування внутрішнього антинаркотичного законодавства різних держав дійсно дозволяє виділити певні етапи формування міжнародної нормативної бази у сфері боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів.

Сучасний етап, який описує вчений К. Ю. Писаренко, характеризується ухваленням регіональних міжнародних нормативно-правових актів, які враховують особливості проблеми боротьби з наркотиками в певних регіонах. Це свідчить про те, що країни у різних частинах світу визнають загальну проблему наркотиків, але враховують особливості свого регіону і дотримуються специфічних підходів до регулювання цієї проблеми [283, с. 7].

Послаблення кордонів і зростання міжнародної мобільності може призвести до збільшення нелегального перевезення наркотичних засобів через різні регіони, зокрема між Європою та Азією. Це створює складні виклики для боротьби з незаконним обігом наркотиків, і вимагає посилення співробітництва між державами для забезпечення ефективності контролю наркотиків на локальному рівні.

Також на цьому етапі може спостерігатися активізація кримінально протиправної діяльності щодо легалізації капіталів, отриманих від незаконного обігу наркотиків. Це може стати важливим моментом для звернення уваги на забезпечення ефективних заходів протидії відмиванню грошей та кримінальних схем, що пов'язані з наркотиками [283, с. 7].

Виокремлення універсальних етапів розвитку міжнародної боротьби з незаконним обігом наркотиків дійсно може допомогти кращому розумінню та систематизації процесу формування міжнародно-правової бази у цій сфері. Запропоновані етапи, такі як національний, міждержавний і глобальний, можуть слугувати раціональною основою для організації та координації зусиль держав у боротьбі з наркотиками.

Національний етап передбачає прийняття та впровадження національних законів і програм з метою викорінення наркоманії, незакон-

ного обігу та збуту наркотиків. Кожна держава повинна самостійно забезпечувати свою антинаркотичну політику та розробляти заходи для контролю за наркотиками на своїй території.

Міждержавний етап полягає у співпраці між державами для більш ефективного контролю над наркотиками. Взаємна підтримка, обмін інформацією та укладання двосторонніх або багатосторонніх угод допомагають країнам спільно забезпечувати боротьбу з нелегальним обігом наркотиків.

Глобальний етап вимагає координації та спільних зусиль держав всього світу для контролю за переміщенням наркотиків, збору та обробки інформації, а також розробки спільних стратегій та підходів до боротьби з наркотиками. Створення централізованого органу з координації та контролю над наркотиками може допомогти в ефективному подоланні глобальної наркотичної проблеми.

Ці етапи можуть стати основою для формування системної та комплексної антинаркотичної політики як на національному, так і на міжнародному рівнях. При цьому важливо враховувати специфіку кожної держави та регіону, а також використовувати передовий досвід та кращі практики інших країн для досягнення успіху в боротьбі з незаконним обігом наркотиків [125, с. 73].

Звичайно, створення в останньому етапі міждержавної боротьбі з НОН єдиного координуючого органу буде потребувати значних фінансових витрат, проте, якщо проаналізувати, скільки коштів втрачає кожна країна від «брудних» грошей які отримують наркоділки, в такому випадку створення вище зазначеного світового органу це виправдане зусилля не тільки однієї країни.

Отже, аналіз міжнародних документів, зокрема Конвенцій ООН про боротьбу зі зловживанням наркотиками, дозволяє виділити два основні напрями політики попередження поширення наркотиків та їх немедичного вживання. Ці напрями є взаємодоповнюючими і важливими для боротьби з наркотичною залежністю та зловживанням наркотиками.

1) рішуча, жорстка боротьба з незаконним розповсюдженням наркотиків та їх нелегальним ринком: цей напрямок передбачає активні заходи з боротьби з наркобізнесом, контроль над незаконним виробництвом, перевезенням, торгівлею та поширенням наркотиків. Для цього важливе міжнародне співробітництво, обмін інформацією між правоохоронними органами різних країн, а також забезпечення належного контролю над легальними препаратами, які можуть бути використані як наркотичні речовини.

2) гуманізація ставлення до осіб, що страждають на наркоманію: цей напрямок покликаний забезпечити належне лікування та соціальну підтримку осіб, що страждають від наркотичної залежності. Замість криміналізації наркозалежних, акцент робиться на попередженні та лікуванні залежності, реабілітації та реінтеграції в суспільство.

Ці два напрями взаємодоповнюють один одного і спрямовані на комплексний підхід до проблеми наркотичної залежності. Важливо зосередитись на превентивних заходах, освіті населення про шкідливі наслідки наркотиків, забезпеченні доступу до якісного медичного лікування та психологічної підтримки для тих, хто страждає від залежності. Такий підхід допоможе знизити попит на наркотики, обмежити їх поширення і покращити якість життя людей, які постраждали від наркоманії.

В рамках цим напрямків ключовими заходами для протидії розповсюдженню наркотичних засобів та психотропних речовин є такі.

Однією з найважливіших складових боротьби з наркоманією є підвищення свідомості суспільства щодо небезпеки наркотиків та їх наслідків. Просвітницько-ознайомлювальні заходи, зокрема спрямовані на молодь, можуть допомогти усвідомити небезпеку вживання наркотиків та знизити інциденти наркоманії.

Для ефективної роботи у боротьбі з наркотиками важливо встановити взаємозв’язки між державними органами і громадськістю. Організація відкритих слухань у парламентах та зустрічей з громадськістю допоможе залучити громадський сектор у процес прийняття рішень та впровадження антинаркотичних заходів.

Створення єдиного державного органу, спеціалізованого на зборі, обробці та аналізі інформації про поширення наркотиків і кримінальні правопорушення, пов’язані з ними, є важливим для ефективного контролю та розробки стратегії боротьби з наркоманією.

Міжнародне співробітництво в сфері обміну інформацією та досвідом є важливим для зростання ефективності боротьби з наркотиками. Участь у науково-практичних конференціях та форумах дозволить досліджувати існуючі проблеми та розробляти нові методики протидії наркоманії.

Створення реабілітаційних центрів є важливою складовою для забезпечення допомоги та лікування осіб, хворих на наркотичну залежність. Це допоможе знизити рівень наркоманії та допомогти відновити здоров’я та інтегрувати ці люди у суспільство.

Усі ці заходи повинні сприяти удосконаленню антинаркотичної політики держави та покращенню ефективності протидії розповсюдженню наркотичних засобів і психотропних речовин. Стратегічний підхід та системна робота у цих напрямках допоможуть досягти більш успішних результатів у боротьбі з наркоманією та злочинами, пов'язаними з наркотиками.

Висновки до Розділу 4

1. Боротьба з кіберзлочинністю вимагає комплексного та міжнародного підходу, а вже існуючі міжнародні угоди та механізми в цій сфері різняться за своїми характеристиками та змістом. Сфера кіберзлочинності є дуже динамічною та швидко розвивається, що призводить до потреби постійної адаптації та вдосконалення правових інструментів. Різні підходи до визначення термінології та переліку кримінальних правопорушень у різних міжнародних угодах можуть створювати певні труднощі у співробітництві між державами. Проте така різноманітність також дозволяє державам вибирати найбільш підходящі для них механізми та правові інструменти.

2. Наголошено, що механізм запобігання насильницькій злочинності має бути комплексним і індивідуальним. Кожна держава повинна мати стандартні засоби реагування на зміну стану злочинності, але також важливо враховувати індивідуальні аспекти кожного окремого випадку посягання на захищені кримінальним законодавством суспільні відносини.

3. На основі проведеного дослідження встановлено, що існує два можливі варіанти розв'язання проблеми торгівлі людьми та надання допомоги і захисту потерпілим. Перший варіант полягає в прийнятті системних заходів державними установами за рахунок бюджетних коштів для запобігання торгівлі людьми. Однак, негативним моментом цього підходу є великий обсяг необхідних бюджетних витрат для його реалізації. Другий, більш оптимальний варіант, передбачає налагодження співпраці між державними установами та громадськими організаціями. Основою цього підходу є впровадження ефективного механізму взаємодії у сфері запобігання торгівлі людьми.

4. Аналіз міжнародних документів, зокрема Конвенцій ООН про боротьбу зі зловживанням наркотиками, дійсно дозволяє виділити два основні напрями політики попередження поширення наркотиків та їх немедичного вживання. Ці напрями є взаємодоповнюючими і важливими для боротьби з наркотичною залежністю та зловживанням наркотиками.

1) Рішуча, жорстка боротьба з незаконним розповсюдженням наркотиків та їх нелегальним ринком: Цей напрямок передбачає активні заходи з боротьби з наркобізнесом, контроль над незаконним виробництвом, перевезенням, торгівлею та поширенням наркотиків. Для цього важливе міжнародне співробітництво, обмін інформацією між правоохоронними органами різних країн, а також забезпечення належного контролю над легальними препаратами, які можуть бути використані як наркотичні речовини.

2) Гуманізація ставлення до осіб, що страждають на наркоманію: Цей напрямок покликаний забезпечити належне лікування та соціальну підтримку осіб, що страждають від наркотичної залежності. Замість криміналізації наркозалежних, акцент робиться на попередженні та лікуванні залежності, реабілітації та реінтеграції в суспільство.

РОЗДІЛ 5
УЧАСТЬ УКРАЇНИ У МІЖНАРОДНИХ МЕХАНІЗМАХ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

5.1. Порівняльно-правовий аналіз участі зарубіжних країн у міжнародних механізмах запобігання злочинності

Через те, що рівень злочинності у світі постійно зростає, виникає необхідність у дослідженні міжнародних механізмів запобігання та вивчення ефективних соціально-правових заходів контролю над криміналізацією суспільних відносин.

Україна, як і багато інших країн, стикається з низкою складних проблем, пов'язаних зі злочинністю, такими як економічні та соціальні фактори, політичні та правові особливості, які впливають на розвиток ринкових відносин. Недостатня розвинутість системи кримінальної юстиції, реформування правоохоронних органів, потреба в подальшій розбудові національного законодавства і впровадженні стандартів, що відповідають європейським і світовим стандартам, роблять цю проблему особливо актуальною для України [227, с. 24–29].

Так, збройна агресія росії в Україні створила серйозні наслідки та посилила існуючі негативні чинники в міжнародному безпековому середовищі. Цей конфлікт мав вплив на міжнародно-правові засади світового порядку та підірвав стабільність у регіоні.

Якщо світова спільнота повернеться до «права сили» у міжнародних відносинах, це може призвести до загрози колапсу міжнародної системи. Такий колапс викликатиме подальше неконтрольоване збільшення загроз та зростання організованої злочинності. Глобалізація і відкритість міжнародного порядку сприяли розвитку транснаціональної злочинності і недостатня міжнародна співпраця та порушення міжнародно-правових норм можуть погіршити цю ситуацію.

Варто зазначити, що Україна зараз знаходиться на шляху до входження в європейське співтовариство, здійснює кроки щодо вступу в різноманітні міжнародні організації, одним із повноважень яких є запобігання злочинності. Саме тому необхідно дослідити досвід зарубіжних країн щодо участі у міжнародній системі запобігання злочинності задля того, аби покращити практику України з цього питання.

Варто почати з того, що в минулому каральний характер державної політики у сфері запобігання злочинності був несуттєвим. Однак з

часом відбувся поступовий перехід до некаральних підходів у кримінологічній профілактиці, особливо в США, Великій Британії, Німеччині, Франції та інших європейських країнах. Цей перехід був спрямований на стратегію зменшення можливостей вчинення кримінальних правопорушень.

Відхід від підходу «ліквідації» або «нейтралізації» злочинності став результатом досліджень вчених-кримінологів, соціологів, психологів та інших фахівців у західних державах. Вони раніше розуміли недоцільність такого підходу, оскільки повне усунення злочинності було неможливим. Ці підходи суперечили природі людини та деструктивній активності більшості членів суспільства. Таким чином, науковці прийшли до висновку, що мета запобігання злочинності полягає в комплексному забезпеченні безпеки і захисту цінностей від кримінально протиправних посягань.

Для досягнення цієї мети необхідно обмежувати багато криміногенних чинників, які сприяють вчиненню кримінальних правопорушень. Основою ефективної політики запобігання злочинності є комплексний підхід, який включає соціальні, економічні, правові, психологічні та інші заходи. Науково обґрунтовані стратегії та програми запобігання злочинності передбачають вплив на кореневі причини злочинності, попередження рецидиву та реабілітацію злочинців, підтримку жертв, забезпечення соціальної справедливості та рівності перед законом [233, с. 420; 232, с. 380]. При цьому цілком можливо контролювати поведінку громадян, тримаючи злочинність у такий спосіб у прийнятних межах, безпечних для суспільства, його членів, сталого розвитку різних сфер розвитку держави [200, с. 8–9].

Не зважаючи на поступове реформування правоохоронної системи України на сьогодні ще діють залишки радянської системи профілактики злочинності. Тому необхідно розробити дієвий і абсолютно новий механізм запобігання злочинності та сформувати правові засади для залучення міжнародних інструментів у протидії кримінальним правопорушенням.

В цілому у світі насильницька злочинність зростає на 9 % щороку. Відповідно до офіційної статистики, в першій половині 1990-х рр. у значній частині держав Європи, а також Японії, відбувалося зростання основних показників злочинності. Найбільш високі показники за кількістю найбільш небезпечних посягань на рубежі 1990-х рр. відзначалися у США, Канаді й Австралії. У 1988 р. жертвами принаймні одного кримінального правопорушення стало 28,8 % громадян США, 28,1 % –

Канади. У Європі найвищий показник цієї категорії зареєстровано у Нідерландах – 26,8 %, Іспанії – 21,9 %, ФРН – 21,9 %. Початок 1990-х рр. не приніс позитивних змін у динаміку й тенденції злочинності практично в усіх країнах світу. Все більш «витонченою» стає діяльність організованих кримінально протиправних угруповань та збільшується питома вага насильницьких кримінальних правопорушень. У більшості країн Західної Європи спостерігалося різке зростання злочинності у період з 1987 по 1994 р., приріст якої у середньому щороку становив 4,4 % [193, с. 9].

Попри таку ситуацію в зарубіжних країнах існує розгалужена система міжнародних організацій та установ запобігання злочинності. Ці організації сприяють координації зусиль держав у запобіганні злочинності та зміцненні міжнародного співробітництва у цій сфері.

ООН виконує важливу роль у протидії злочинності через свої структури, такі як Генеральна Асамблея, Рада Безпеки, Секретаріат, Економічна і Соціальна Рада, Міжнародний Суд та Комісія з попередження злочинності і кримінального правосуддя. Ці органи займаються розробкою політики, стандартів та стратегій у протидії злочинності на міжнародному рівні.

Також важливу роль відіграють міжнародні неурядові організації, які зосереджуються на кримінальному праві та кримінології, наприклад, Міжнародна асоціація кримінального права та Міжнародна кримінологічна асоціація.

Міжнародна організація кримінальної поліції Інтерпол виконує важливу роль у співробітництві правоохоронних органів країн світу. Її завдання включають обмін інформацією, спільні розслідування та координацію дій у боротьбі зі злочинністю.

1. На регіональному рівні Рада Європи, Європол та інші організації здійснюють співробітництво в боротьбі зі злочинністю в Європі [192, с. 132–135].

Обмін досвідом та співпраця між фахівцями-кримінологами та правоохоронними органами, включаючи обмін інформацією, проведення спільних наукових досліджень та розробку програм запобігання злочинності, є ефективними формами співробітництва.

У зв’язку з тим, що протидії злочинності у розвинутих країнах світу надається важливе значення, виникає необхідність впровадження їх позитивного досвіду і в Україні. Країни, такі як США, Японія, Франція та Велика Британія, вже досягли значних успіхів у цій сфері і мають ефективні системи запобігання злочинності.

Наприклад, США прийняли законодавство щодо контролю за організованою злочинністю, яке передбачає різноманітні заходи для запобігання кримінальним правопорушенням, що підпадають під федеральну юрисдикцію. Крім того, у США активно залучають громадян до профілактичної роботи, включаючи інститут добровільних помічників поліції.

Японія славиться низьким рівнем криміналізації суспільства, що пояснюється активною роллю поліції у запобіганні кримінальним правопорушенням та високою дисципліною суспільства. Японська система профілактики орієнтована на місцеві програми, які включають кримінологічне дослідження стану злочинності та конкретні заходи запобігання кримінальним правопорушенням. Значну роль у цій системі відіграють органи реабілітаційної допомоги, а також муніципальні програми з активною участю населення.

Франція має Національну раду із запобігання кримінальним правопорушенням, яка включає представників уряду, парламенту, міських мерів, експертів та бізнес-структур. Ця рада фінансує програми запобігання кримінальним правопорушенням, координує діяльність органів влади, громадських організацій та приватного сектору, інформує громадськість про стан злочинності та розробляє національну політику у сфері боротьби зі злочинністю.

Велика Британія має Постійну конференцію з профілактики кримінальних правопорушень, у складі якої працюють представники промислових та торговельних організацій, профспілок та поліції. Ця організація спеціалізується на запобіганні грабежам та розбійним нападам.

Впровадження правового забезпечення системи профілактики кримінальних правопорушень, організація соціологічних досліджень, підготовка персоналу та фінансування в Україні є важливими кроками для ефективного запобігання злочинності.

Однією з особливостей запобігання злочинності у провідних зарубіжних країнах є належне правове забезпечення цієї діяльності. Програми запобігання злочинності, як загальнодержавні, так і регіональні, включають у себе дані, зроблені на основі соціологічних досліджень, систему заходів запобігання різних рівнів та механізм їх реалізації, фінансування, фахову підготовку осіб для реалізації такої програми. У таких програмах зроблено акцент на спеціально-кримінологічних заходах.

В боротьбі зі злочинністю в США у останні десятиліття спостерігається прагнення до централізованого планування і координації ді-

яльності в цій сфері. Для досягнення цих цілей у США були створені спеціальні органи з широкими повноваженнями [113, с. 100].

В багатьох країнах світу існують аналогічні органи, що займаються систематичним аналізом ситуації в галузі запобігання злочинності та надають рекомендації урядовим структурам. Створення спеціального державного органу в Україні з подібними завданнями може бути корисним кроком для підвищення ефективності боротьби зі злочинністю та запобігання злочинності.

Такий орган міг би виконувати завдання:

1) визначення основних напрямків державної політики у сфері запобігання злочинності. Орган мав би розробляти стратегію та програми, спрямовані на запобігання кримінальним правопорушенням, враховуючи особливості ситуації в Україні;

2) проведення загальнонаціональних досліджень щодо рівня латентної злочинності. Це дозволить отримати об'єктивну картину злочинності в країні, виявити тенденції та пріоритетні напрямки діяльності;

3) аналіз проявів міжнародної та транснаціональної злочинності. Орган повинен вивчати та аналізувати міжнародні кримінально протиправні мережі, транснаціональні види злочинності та розробляти заходи для їх протидії;

4) координація діяльності державних структур та правоохоронних органів з питань реалізації заходів запобігання злочинності. Орган повинен забезпечувати співпрацю та координацію між різними органами та структурами, що займаються протидією злочинності, для ефективного використання ресурсів та обміну інформацією.

5) узагальнення практики протидії злочинності. Орган мав би вивчати та аналізувати передовий досвід інших країн та міжнародних організацій у сфері запобігання злочинності та розробляти рекомендації для його впровадження в Україні.

6) організація міжнародного співробітництва. Орган повинен співпрацювати з міжнародними організаціями, іншими країнами та експертами з метою обміну досвідом, розробки спільних проєктів та впровадження міжнародних стандартів у сфері запобігання злочинності.

Свою думку науковці обґрунтовують тим, що в зарубіжних країнах створені й успішно функціонують спеціальні органи щодо запобігання злочинності. Так, в Австрії існує консультативна служба із запобігання злочинності, що має 143 регіональних бюро; у Бельгії – Вища профілактична рада; у Данії – Вища рада профілактики, до якої

входить 46 організацій; у США в рамках Національної ради створено профілактичні служби, що поєднують понад 100 громадських і державних організацій.

Ми можемо погодитись із такою науковою позицією, адже в реаліях сьогодення Україна гостро потребує розширення напрямів міжнародного співробітництва у запобіганні злочинності, зокрема, у реалізації окремих механізмів протидії кримінальним правопорушенням. Створення такого органу може сприяти зміцненню системи запобігання злочинності в Україні, покращенню координації дій та ефективності боротьби зі злочинністю. Важливо також забезпечити йому достатнє фінансування та необхідні ресурси для виконання поставлених завдань.

Підтримуючи наукові погляди А. Кальмана, зазначимо, що з огляду на прорахунки минулих років цей орган доцільно наділити відповідним організаційно-владним статусом і правом видавати обов'язкові для виконання рішення, розпоряджатися матеріально-технічними й фінансовими ресурсами з метою забезпечення єдності кримінологічної політики у масштабах держави [183].

Вивчення та запозичення позитивного досвіду превентивної діяльності правоохоронних структур інших країн є цілком доцільним і корисним для України. У зусиллях стати повноправним членом Європейського Союзу, Україні необхідно адаптувати свою систему боротьби зі злочинністю до міжнародних стандартів та найкращих практик.

В сучасному світі, коли злочинність стає все більш транснаціональною і глобальною, колективні зусилля та співпраця між державами є необхідними. Важливо створити механізми для обміну досвідом, взаємного навчання та координації дій у боротьбі зі злочинністю.

Міжнародні організації та режими, які працюють у сфері кримінального правосуддя та протидії злочинності, мають співпрацювати та доповнювати один одного. Важливо зберегти баланс між глобальними та регіональними інтересами, оскільки взаємодія на рівні держав і регіонів допомагає досягти ефективності у протидії злочинності.

Однак, варто зазначити, що запозичення досвіду інших країн має бути обґрунтованим і адаптованим до конкретних умов та потреб України. Культурні, інституційні та правові особливості країни повинні враховуватись при впровадженні та адаптації запозичених практик.

Дійсно, злочинність у багатьох розвинутих країнах світу переживає негативні зміни, які характеризуються зростанням різноманітних

видів кримінальних правопорушень і новими формами кримінально протиправної діяльності. Це ставить перед суспільством та державами великі виклики у сфері протидії злочинності.

У боротьбі з цими загрозами кримінологи і політики багатьох країн вбачають необхідність застосування заходів, які не обмежуються тільки репресивними заходами і правовим примусом. Новий підхід полягає в використанні запобіжних заходів, які сприяють запобіганню злочинності.

Системи запобігання злочинності, які застосовуються у США, Великій Британії, Японії та інших країнах, ґрунтуються на соціологічних теоріях і зосереджуються на соціальних аспектах формування криміногенних властивостей особистості. Ці підходи визнають, що злочинність є результатом соціальної взаємодії і її джерела можна знайти в мікрогрупах суспільства.

Такі системи запобігання злочинності зазвичай передбачають комплексні заходи, спрямовані на соціальну реабілітацію, психологічну підтримку, освіту, професійну підготовку, інтеграцію молоді та інших уразливих груп у суспільство. Такі заходи спрямовані на зміну соціальних умов, які сприяють злочинності, та на попередження виникнення факторів, що спонукають до кримінально протиправної діяльності.

Враховуючи негативні тенденції злочинності та успішний досвід інших країн, Україна може вивчати і запозичувати ефективні підходи до протидії злочинності. Проте, варто зазначити, що кожна країна має свої внутрішні особливості та контекст, тому важливо адаптувати запозичені практики до умов та потреб українського суспільства.

Україна може розвивати свою систему запобігання злочинності, спираючись на міжнародний досвід, залучати соціологічні теорії та принципи, розробляти комплексні програми з попередження злочинності та сприяти соціальній реабілітації. Значна увага має бути приділена співпраці міжнародним організаціям та обміну досвідом з іншими країнами у сфері запобігання злочинності [357, с. 17–18].

Спрямованість заходів на малі групи і відносини, що в них склалися, ґрунтується на положенні, що такі групи є одним із видів соціальної системи, яка робить можливим встановлювати певний контроль над криміногенними факторами і ситуацією. Класичним зразком програм запобігання злочинності у локальному суспільстві, які здійснюються, наприклад, у Японії, можуть бути програми запобігання злочинності і правопорушенням серед неповнолітніх та молоді спільними зусиллями

всіх мешканців локального (на місцевому рівні) суспільства. Існує два види таких програм: програми запобігання злочинності шляхом технічного удосконалення життєвого середовища людей, яке б сприяло солідарності мешканців (оптимальне планування вулиць з достатньою видимістю, без зайвих провулків, прохідних дворів, недобудованих споруджень; розбивка парків, зелених насаджень тощо), і культурно-освітні програми, безпосередньо спрямовані на формування свідомості мешканців району та їх взаємодії (діяльність по підвищенню якості дозвілля, формування солідарності та інше) [347, с. 166–167].

В таких програмах важливо активно залучати мешканців місцевих громад до спільної діяльності, оскільки вони є ключовими учасниками у впровадженні запобіжних заходів. Разом вони можуть створити безпечне і благополучне середовище, сприятливе для запобігання злочинності та викриття потенційних злочинців.

Крім того, культурно-освітні програми спрямовані на формування свідомості та цінностей мешканців, їх взаємодії та співпраці. Це може включати організацію освітніх заходів, тренінгів, спортивних та культурних заходів, які сприяють розвитку позитивних міжособистісних відносин, формуванню відповідальності та поваги до закону.

Технічне удосконалення житлових районів і вулиць також може впливати на запобігання злочинності. Правильне планування вулиць, наявність достатньої освітленості, видимості, розташування парків та зелених зон сприяють підвищенню безпеки і зниженню можливостей для вчинення кримінальних правопорушень [347, с. 166–167].

Всі ці заходи передбачають активну участь мешканців та формування спільної відповідальності за безпеку і запобігання злочинності. Такі програми сприяють створенню сильних громадських зв’язків, довіри та взаємодії між людьми, що, в свою чергу, сприяє запобіганню злочинності і формуванню безпечного середовища.

Велика увага приділяється удосконаленню запобіжної діяльності правоохоронних органів у багатьох зарубіжних країнах. Це охоплює різні аспекти, включаючи розробку заходів захисту від різних форм злочинності, удосконалення пенітенціарних закладів та програм запобігання рецидиву кримінальних правопорушень.

У багатьох країнах існують відомчі центри, які працюють в межах судових, слідчих, пенітенціарних та постпенітенціарних закладів. Також існують спеціалізовані установи, які займаються кримінологічними дослідженнями і розробкою заходів захисту від різних форм організованої злочинності, таких як крадіжки, розбої та рекет.

У пенітенціарній системі приділяється увага зменшенню відчуженості засуджених, послабленню впливу закоренілих злочинців на інших в'язнів та посиленню їх адаптаційних якостей. В практиці пенітенціарних закладів, наприклад, у США, широко застосовуються програми «модифікації» поведінки та лікування певних категорій засуджених за допомогою психіатрії та психології, включаючи електрошокову терапію, інтенсивний психічний вплив та психохірургію.

Урядові програми щодо протидії злочинності є комплексом різних методів і заходів, у яких беруть участь поліція, юстиція, органи місцевого самоврядування, представники науки та громадських організацій. Ці програми включають різноманітні запобіжні заходи, спрямовані на вирішення конкретних завдань.

У США за останні десятиріччя спостерігалося прагнення до централізованого планування та координації роботи щодо запобігання злочинності. Були створені спеціальні органи з широкими повноваженнями. Наприклад, у 1989 році уряд США прийняв цільову програму «Стратегія національного контролю за наркотиками», яка передбачала комплекс заходів запобігання наркоманії на федеральному, штатному та муніципальному рівнях. Також існують численні запобіжні програми, що реалізуються в окремих штатах та правоохоронних відомствах, включаючи Федеральне Бюро Розслідувань (FBI). Такі програми охоплюють боротьбу з викраденням автомобілів, літаків, важкої будівельної техніки, крадіжками дорогоцінних металів, посяганнями на життя і здоров'я державних службовців, що займаються забезпеченням правопорядку [223, с. 214]. Усього в США з початку 60-х до 80-х років було прийнято більш як десяток національних програм протидії злочинності й окремим криміногенним явищам. На реалізацію загальних програм було асигновано понад 20 млрд. доларів, які призначалися, головним чином, на розробку і здійснення заходів запобіжного характеру [113, с. 81–82].

Схожі програми профілактики діють в Японії, які поділяються на дві категорії.

Перша категорія включає програми, що розробляються освітніми або науковими установами з метою кримінологічного вивчення різних аспектів кримінально протиправних проявів. У цих програмах активно залучаються громадяни для їх реалізації. Це може включати спостереження, аналіз даних, дослідження детермінантів злочинності та впровадження спеціальних заходів з превенції. Друга категорія включає програми, що розробляються державними або муніципальними орга-

нами. Ці програми часто реалізуються за ініціативою або відповідно до вимог мешканців певного регіону. Органи влади спільно з громадянами розробляють та впроваджують різноманітні заходи з протидії злочинності, зокрема вдосконалення життєвого середовища, збільшення видимості на вулицях, покращення інфраструктури та забезпечення безпеки населення [347, с. 169–176].

У США, Англії та Японії значна увага приділяється активності громадськості у запобіганні злочинності. Метою їхньої діяльності є спрямування зусиль різних суспільних суб'єктів, таких як сім'я, школа, громада, громадські організації та громадяни, на запобігання злочинності. Форми залучення громадськості різноманітні і залежать від специфіки кожної країни.

У США, наприклад, ще з 1972 року був прийнятий закон, що передбачав фінансову, організаційну та методичну підтримку федеральним урядом школам, громадським службам, державним і приватним організаціям у сфері превенції правопорушень на рівні громади. Згідно з цим законом, суб'єкти превенції на місцях отримують фінансову допомогу для розробки різних запобіжних заходів, таких як плани і програми підготовки кадрів у сфері профілактики, нагляд за криміногенними особами, створення молодіжних центрів, добровільних робочих таборів, загонів скаутів та іншого, для залучення підлітків і молоді до позитивних форм діяльності.

Увага також приділяється ролі сім'ї та школи у запобіганні злочинності, за думкою англо-американських кримінологів. Для досягнення цих цілей проводяться пошуки спеціалізації шкільного колективу, таких як спорудження спеціальних шкіл, куди направляють криміногенних підлітків, а також тісне співробітництво вчителів і батьків для створення відповідних умов для формування особистості дитини та інших запобіжних заходів.

Громада та церква грають істотну роль у запобіганні злочинності та підтриманні громадського порядку. Наприклад, в Лондоні був створений консультативний комітет для зв'язку поліції з місцевими громадами, що сприяло поширенню системи сусідського патрулювання під назвою «Під доглядом сусідів». Ця система передбачала, що кілька сімей, які брали участь у програмі, зобов'язувалися вести спостереження за будинками сусідів, і у разі небезпеки повідомляти поліцію. Результати цієї спільної діяльності поліції та громади були оцінені фахівцями як дуже високі, оскільки в районах, де було впроваджено цю систему, спостерігалося зниження крадіжок зі зламом у

квартирах на 20–50 %. Одним з найцінніших результатів таких програм є загальне зменшення страху громадян перед злочинністю, при чому число респондентів, які висловлюють «дуже великий страх», знизилося на 75 %. Важко оцінити, наскільки система сусідського патрулювання сприяє зміцненню соціальної відповідальності, оскільки це складно виміряти. Але популярність такої системи сприяла створенню нових програм, таких як «Діловий патруль», «Офісний патруль», «Нагляд за автомобілями» та інші [223, с. 222].

Так, в США програма «Спинити злочинця» стала досить популярною. В рамках цієї програми здійснюється тісне співробітництво між засобами масової інформації, правоохоронними та адміністративними органами і добровільними інформаторами з метою боротьби зі злочинністю.

У Японії функціонують комітети самоврядування, відомі як квартальні комітети, які об'єднують всіх мешканців окремого району. Ці комітети займаються конкретною роботою, спрямованою на запобігання ситуаційній злочинності і делінквентності. Вони вимагають від адміністративних органів усунення умов, які сприяють учиненню кримінальних правопорушень або створенню умов, що утруднюють наведення порядку в громадських місцях. Наприклад, це може включати закриття сумнівних закладів з точки зору моралі.

Показано лише деякі напрями й форми запобіжної діяльності окремих зарубіжних країн, які далеко не вичерпують усю багатогранну роботу щодо запобігання злочинності в цих та інших країнах, як, наприклад, Італії, Німеччині, Франції, Іспанії [354, с. 253].

Оцінюючи цю діяльність, погоджуємося з науковцями у тому, що запобігання злочинності у країнах Європейського Союзу і США здійснюється на основі науково обґрунтованих комплексних ресурсно забезпечених програм, які розробляються фахівцями для різних адміністративно-територіальних рівнів. Запобіжна діяльність стала невід'ємною частиною цілеспрямованої роботи щодо наукового управління соціальними процесами. Проте ця робота ніколи не була легкою й не давала швидких результатів, адже злочинність – складне соціальне явище і для його подолання потрібні час і великі зусилля держави і суспільства [170, с. 79].

Сьогодні аналіз зарубіжного досвіду боротьби зі злочинністю свідчить, що кримінально протиправні прояви створюють реальну загрозу демократичному розвитку та національній безпеці багатьох країн світу. Кримінальні групи, маючи міжрегіональні та міжнародні

зв’язки, все більше спрямовують свої зусилля на контроль над найприбутковішими сферами економічних відносин.

Як зазначає М. Г. Вербенський, відсутність єдиної національної концепції запобігання кримінальним правопорушенням та неузгодженість загальнодержавних, регіональних та галузевих державних цільових програм соціальної профілактики у відповідних напрямках дійсно ускладнюють боротьбу зі злочинністю. Таке становище не відповідає проголошеним конституційним положенням про соціальну, демократичну та правову державу [97, с. 7].

Боротьба зі злочинністю давно перетворилася на глобальну світову проблему, яка має не лише національний, але і міжнародний, транснаціональний характер. Тому необхідно усвідомлювати реалії сучасності і впроваджувати цілісні стратегії та спільні підходи до запобігання злочинності на рівні країн, регіонів і міжнародного співробітництва.

Для ефективної боротьби зі злочинністю необхідно здійснювати координацію між різними секторами суспільства, включаючи правоохоронні органи, урядові структури, громадські організації, громадянське суспільство, бізнес-середовище та інші зацікавлені сторони. Співробітництво, обмін досвідом, використання новітніх технологій та розробка спільних стратегій можуть значно покращити результати в боротьбі зі злочинністю.

Оскільки злочинність має глобальний характер, міжнародне співробітництво та взаємодія на рівні міжнародних організацій, таких як ООН, Інтерпол, Європол і інші, є надзвичайно важливими. Тільки шляхом спільних зусиль та координації можна забезпечити ефективну боротьбу зі злочинністю, яка становить загрозу для демократичних цінностей, національної безпеки та соціально-економічного розвитку.

На сьогодні у сфері запобігання злочинності можна виокремлюють основні підходи – традиційний і нетрадиційний.

Традиційний підхід до запобігання організованій злочинності фокусується на ефективному функціонуванні кримінальної юстиції. Це включає розробку незалежного кримінального законодавства, зокрема щодо відмивання грошей та конфіскації незаконно отриманих коштів. Також важливою є розробка процесуального законодавства, зокрема в сфері співпраці у наданні правової допомоги. Крім того, необхідно мати належні засоби і ресурси для ефективного проведення заходів запобігання, такі як спеціалізовані центральні агентства боротьби з небезпечними організованими групами та злочинними організаціями.

Нетрадиційний підхід включає запобіжну діяльність на рівні громади. Це означає надання громадянам інформації про різні види збитків та ризиків, пов'язаних з організованою злочинністю, і впровадження гарячих ліній для звернень громадян. У цьому підході також важлива участь різних громадських організацій у боротьбі з організованою злочинністю. Крім того, він включає регуляторну політику, спрямовану на створення умов, які утруднюють діяльність злочинних організацій [98, с. 145].

Отже, на основі аналізу досвіду зарубіжних країн у реалізації міжнародних механізмів запобігання злочинності можемо зробити такі висновки:

1) майже для всіх сучасних розвинутих зарубіжних країн характерні негативні кількісно-якісні зміни рівня, структури й динаміки злочинності; зокрема, насильницька злочинність зростає на 9 % щороку;

2) профілактика злочинності є одним із першочергових і нагальних завдань у діяльності державних органів; запобігання злочинності у зарубіжних країнах супроводжується достатнім фінансуванням;

3) однією з особливостей запобігання злочинності у провідних зарубіжних країнах є належне правове забезпечення цієї діяльності та здійснюється активна імплементація міжнародних документів у законодавство держав;

4) поширеною є практика створення окремих спеціалізованих правоохоронних органів щодо взаємодії з міжнародними інституціями у запобіганні злочинності;

5) механізми запобігання злочинності у більшій мірі є регіональними і спрямовані на конкретну групу осіб;

6) значна роль приділяється громадськості у реалізації міжнародних механізмів запобігання злочинності.

5.2. Міжнародна співпраця України у сфері запобігання злочинності на сучасному етапі

Злочинність, особливо в найбільш її небезпечних проявах, становить серйозну загрозу для розвитку суспільства і національної безпеки кожної країни. Оскільки кримінально протиправні елементи мають зв'язки за межами національних кордонів, ефективна боротьба з цим явищем вимагає посилення міжнародного співробітництва.

Міжнародне співробітництво у сфері боротьби зі злочинністю є необхідним для обміну інформацією, координації заходів, спільного розслідування кримінальних правопорушень. Країни світу повинні

усвідомлювати, що жодна з них не може самостійно впоратися з транснаціональною злочинністю через складність і комплексність цього явища. Лише шляхом взаємодії, обміну досвідом і спільних зусиль уряди можуть забезпечити ефективну боротьбу з цією загрозою.

В сучасному міжнародному праві боротьба зі злочинністю дійсно вважається пріоритетним напрямом міжнародного співробітництва. Існують різні міжнародні організації, такі як Інтерпол і ООН, які сприяють співробітництву держав у цій справі, розробляють стандарти, обмінюються інформацією та сприяють спільним діям для запобігання злочинності. [108, с. 12].

Україна, як і будь-яка інша країна, потребує активної участі в міжнародному співробітництві в галузі запобігання злочинності. Зростаюча зацікавленість міжнародних кримінально протиправних угруповань у сферах, що стосуються України, створює реальну загрозу для соціально-економічного та політичного розвитку країни. Участь України у міжнародному співробітництві забезпечує необхідну підтримку та ресурси для боротьби з різними видами злочинності, включаючи відмивання грошей, незаконну міграцію, торгівлю людьми, зброєю, наркотиками та іншими небезпечними матеріалами. Міжнародне співробітництво забезпечує обмін інформацією, спільне розслідування кримінальних правопорушень, а також впровадження ефективних стратегій та заходів для запобігання злочинності. Участь в міжнародному співробітництві дозволяє Україні впливати на формування міжнародних стандартів та норм у галузі запобігання злочинності, а також спільно з іншими країнами виробляти ефективні стратегії для протидії кримінально протиправним угрупованням. Це є важливою складовою успішного вирішення внутрішніх та зовнішніх проблем країни, а також підвищення її міжнародного статусу.

Окрім цих видів кримінальних правопорушень, реальною загрозою безпеки держави та захисту прав і свобод людини і громадянина на сьогодні є вторгнення російських військ на територію України, вчинення військовими країни-окупанта тяжких воєнних злочинів, застосування насильства до мирного населення. Це все зумовлює необхідність у розробці дієвого міжнародно-правового механізму запобігання злочинності та участі України у ньому.

Розуміння та дослідження проблем міжнародного співробітництва в галузі боротьби зі злочинністю є надзвичайно важливим для України. Сьогодні ці питання стають предметом все більшого обговорення та дискусій як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Комплексне наукове дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності допоможе виявити потенційні виклики та шляхи вирішення, розробити ефективні стратегії та рекомендації. Воно сприятиме збагаченню теоретичного та практичного досвіду в цій галузі, а також допоможе визначити пріоритетні напрями діяльності для України.

Актуальність такого дослідження виявляється в потребі зрозуміти та проаналізувати складність та виклики, з якими стикається Україна у міжнародному співробітництві в боротьбі зі злочинністю. Дослідження внутрішньо-територіального та міжнародно-правового аспектів такої співпраці дозволить розкрити особливості та знайти раціональні рішення для покращення ефективності боротьби зі злочинністю на міжнародному рівні.

Забезпечення реалізації міжнародних механізмів запобігання злочинності базується на політичних рішеннях та спільних зусиллях заінтересованих країн та їхніх правоохоронних органів. Високий рівень взаємовідносин між державами та органами, які займаються запобіганням злочинності, є ключовим фактором для успішної реалізації засад законності та виконання міжнародних зобов'язань. Важливо, щоб держави забезпечували ефективний обмін інформацією, співпрацювали в розслідуванні кримінальних правопорушень та екстрадиції осіб, які їх вчинили, а також впроваджували спільні стратегії та програми боротьби зі злочинністю. Це вимагає високого рівня довіри, взаєморозуміння та відповідальності між державами. При виконанні міжнародних зобов'язань у сфері боротьби зі злочинністю держави повинні дотримуватися засад законності, прав людини та справедливості. Вони мають враховувати вимоги міжнародних угод та домовленостей, до яких вони приєдналися [82, с. 3].

У більшості випадків це пов'язано зі специфічними характеристиками кримінальних правопорушень, які мають транснаціональний організований характер. Активізація міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю, реалізація механізмів її протидії була викликана зростанням фактів незаконного обігу наркотиків та зброї, незаконної міграції, тероризму, торгівлі людьми та людськими органами, крадіжками та контрабандою автомобілів [222, с. 242].

У науці вважається, що міжнародне співробітництво щодо запобігання злочинності – це спільна діяльність суб'єктів міжнародного права та внутрішньодержавних правовідносин, врегульована нормами права, забезпечення захисту особистості, суспільства, держав та світової

спільноти від кримінальних правопорушень, які мають міжнародний характер, і навіть транснаціональних злочинів [110, с. 15]. Міжнародне співробітництво у запобіганні злочинності – це скоординована діяльність суб'єктів міжнародного права, що виявляється у реалізації заходів щодо запобігання, припинення, виявлення, розкриття та розслідування протиправних діянь, покарання винних осіб, надання взаємної допомоги у кримінальних провадженнях, а також розшуку осіб, мінімізації наслідків кримінально протиправних дій, вироблені стандартів у цій сфері [249, с. 60].

Загалом для дослідження питання участі України під час реалізації міжнародних механізмів запобігання злочинності зазначимо, що структурними елементами такого механізму є:

1) нормативно-правовий елемент, що включає в себе систему міжнародно-правових стандартів, які приймаються на двосторонньому, регіональному та універсальному рівнях, що регулюють питання щодо запобігання злочинності;

2) інституційний елемент, що включає в себе систему міжнародних інституцій, держав, окремих організацій тощо, які уповноважені здійснювати співпрацю у запобіганні злочинності;

3) процесуальний елемент, який полягає у наявності визначеного процесуального порядку взаємодії суб'єктів запобіжної діяльності та застосуванні профілактичних заходів;

4) техніко-інформаційний елемент, який передбачає сукупність інструментів, комунікаційних та інформаційних технологій, що сприяють запобіганню злочинності.

Отже, дослідження участі України у реалізації міжнародних механізмів запобігання злочинності будемо здійснювати на декількох рівнях, а саме:

1) двосторонні відносини: Україна веде співпрацю з іншими країнами в розширенні обміну інформацією, спільному розслідуванні кримінальних правопорушень, екстрадиції злочинців та взаємній правовій допомозі. Це може включати підписання двосторонніх угод, створення спеціальних механізмів співробітництва, обмін досвідом та навчання правоохоронних органів.

2) регіональний рівень: Україна активно співпрацює з регіональними організаціями, такими як Європейський Союз, Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), Рада Європи та інші. Ці організації надають форум для спільного обговорення проблем злочинності, розробки спільних стратегій та програм боротьби зі злочин-

ністю, а також забезпечують фінансову та технічну підтримку для реалізації проєктів.

3) універсальний рівень: Україна є учасником різних міжнародних угод та конвенцій, спрямованих на боротьбу зі злочинністю. Наприклад, Україна приєдналася до Організації Об'єднаних Націй проти наркотиків і злочинності (UNODC) і активно співпрацює в рамках цієї організації. Україна також сприяє розробці та ратифікації міжнародних документів, спрямованих на зміцнення міжнародної співпраці в боротьбі зі злочинністю.

Нормативно-правове забезпечення міжнародних механізмів запобігання злочинності є важливим аспектом. Україна приділяє увагу розробці і ратифікації різноманітних законодавчих актів та міжнародних угод, що визначають правові засади та механізми співробітництва з іншими країнами у цій сфері.

Так, ст. 8 Закону України «Про основи національної безпеки України» від 19 червня 2003 р. до основних напрямів державної політики з питань національної безпеки України у зовнішньополітичній сфері відносить проведення активної міжнародної політики України щодо участі в міжнародному співробітництві у боротьбі з міжнародною злочинністю, міжнародним тероризмом, наркобізнесом, нелегальною міграцією, міжнародними організованими злочинними угрупованнями тощо [306].

У ст. 7 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 р. передбачається, що «міжнародне співробітництво у сфері боротьби з організованою злочинністю ґрунтується на нормах міжнародного права і чинного законодавства України, міждержавних і міжурядових договорах, двосторонніх відомчих угодах» [305].

У ст. 6 Указу Президента України «Про Стратегію національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» від 14 вересня 2020 року однією зі стратегічних цілей, пріоритетів та завдань політики національної безпеки України визначено:

1) здійснення міжнародно-правових, політико-дипломатичних, безпекових, гуманітарних та економічних заходів, спрямованих на припинення російською федерацією незаконної окупації Автономної Республіки Крим та міста Севастополь;

2) використання всіх наявних механізмів ООН, Ради Європи, ОБСЄ, інших міжнародних організацій для консолідації міжнародної підтримки України у протидії російській агресії, відновленні територіальної цілісності та державного суверенітету України;

3) розвиток відносин зі Сполученими Штатами Америки, Сполученим Королівством Великої Британії і Північної Ірландії, Канадою, Федеративною Республікою Німеччина, Французькою Республікою, сусідніми та іншими державами, а також із міжнародними організаціями для забезпечення міжнародної безпеки та протидії спільним викликам і загрозам, мінімізації їх впливу на Україну;

4) повна імплементація Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони;

5) розвиток особливого партнерства з Організацією Північноатлантичного договору з метою набуття повноправного членства України в НАТО тощо [332]. Все це свідчить про бажання України брати активну участь у міжнародно-правових відносинах, в тому числі, у сфері запобігання злочинності.

Двостороннє співробітництво у боротьбі зі злочинністю має значний потенціал і використовується в різних сферах. Укладання двосторонніх угод дозволяє врахувати специфіку відносин між двома державами та їхні інтереси щодо певних проблем.

Найпоширенішими двосторонніми угодами в сфері боротьби зі злочинністю є ті, які стосуються надання правової допомоги у кримінальних справах, видачі злочинців, передачі засуджених осіб для відбування покарання в країні, громадянами якої вони є. Ці угоди регулюють порядок взаємодії правоохоронних органів двох країн у процесі кримінального переслідування осіб, що перебувають поза межами держави, на території якої вчинені кримінальні правопорушення. Україна має кілька десятків двосторонніх угод у сфері боротьби зі злочинністю, особливо у сфері правової допомоги та кримінальної процедури. Ці угоди дозволяють регулювати співробітництво між різними відомствами, такими як Міністерство внутрішніх справ, Служба безпеки України, Державна митна служба України. Вони визначають завдання, порядок вирішення питань, що належать до компетенції цих відомств.

Ці міждержавні та міжурядові двосторонні угоди доповнюються міжвідомчими угодами, в яких конкретизується співробітництво окремих відомств. Ці угоди детальніше визначають завдання та порядок вирішення питань, що належать до компетенції конкретного відомства. Таке двостороннє співробітництво в сфері боротьби зі злочинністю має велике значення, оскільки дозволяє розробляти і реалізовувати спільні стратегії та заходи, а також обмінюватися інформацією та досвідом для ефективної боротьби зі злочинністю [175].

Співробітництво України на регіональному рівні у сфері боротьби зі злочинністю є важливим аспектом міжнародної діяльності країни. Регіональний підхід базується на спільних інтересах і особливостях відносин між країнами конкретного регіону.

Один з прикладів регіонального співробітництва України є співпраця з Радою Європи. Ця співпраця демонструє високий рівень співробітництва між національними правоохоронними структурами. Зокрема, Україна підписала і ратифікувала низку конвенцій Ради Європи, які стосуються видачі правопорушників, взаємної допомоги у кримінальних справах, міжнародної дійсності кримінальних вироків, передачі провадження у кримінальних справах, боротьби з відмиванням доходів, пошуку, арешту та конфіскацією злочинних доходів, а також передачі засуджених осіб. Ці конвенції визначають норми та процедури співробітництва між країнами-учасницями у різних сферах боротьби зі злочинністю.

Ці міжнародні угоди створюють правову основу для взаємодії міжнародних партнерів з метою боротьби зі злочинністю, обміну інформацією, видачі осіб, передачі кримінальних проваджень та інших аспектів співробітництва. Вони сприяють зміцненню правової бази та підвищенню ефективності боротьби зі злочинністю на регіональному рівні.

Активну зовнішню політику у сфері юстиції, свободи та безпеки Україна проводить з Європейським Союзом. Одним із позитивних результатів налагодження співробітництва України з ЄС у галузі протидії злочинності є підписання 4 грудня 2009 р. Угоди між Україною та Європейським поліцейським офісом (Європолом) про стратегічне співробітництво [345].

Підписання Угоди між Україною та Європолом про стратегічне співробітництво в сфері боротьби зі злочинністю є важливим кроком для поглиблення співпраці України з європейськими правоохоронними структурами. Ця Угода спрямована на підтримку та посилення співробітництва між Україною та Європолом в розслідуванні та боротьбі з найнебезпечнішими транснаціональними злочинами.

Угода передбачає спільні зусилля у запобіганні, виявленні, припиненні та розслідуванні різних видів кримінальних правопорушень, таких як незаконний обіг наркотиків, кримінальні правопорушення, пов’язані з ядерними та радіоактивними речовинами, контрабанда іммігрантів, торгівля людьми, кримінальні правопорушення, пов’язані з автотранспортними засобами, підробка грошових знаків та інших

платіжних засобів, а також відмивання грошей. Це дозволяє Україні активно співпрацювати з європейськими партнерами у боротьбі з організованою злочинністю як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Україна має розроблені стратегічні та оперативні угоди з Європолом, а також з іншими країнами, такими як Канада, США, Ісландія, Норвегія, Швейцарія, Туреччина, Албанія, Боснія і Герцеговина, Хорватія, Македонія, Молдова, а також з міжнародними організаціями, такими як Інтерпол, Всесвітня митна організація та Європейський центр контролю за наркотиками і наркоманією. Це свідчить про важливість і потребу у співробітництві з різними партнерами з метою забезпечення безпеки та боротьби зі злочинністю на регіональному та міжнародному рівнях [1].

За домовленістю сторін, наступним кроком співпраці між Україною та Європейським Союзом має стати укладення угоди про оперативне співробітництво, яка надасть можливість Україні не тільки здійснювати обмін інформацією, але й безпосередньо брати участь у спільних оперативних заходах з розслідування міжнародних кримінальних правопорушень, що вчиняються як на території України, так і на території держав-членів ЄС. Передумовою укладення оперативної угоди є ратифікація 6 липня 2010 р. Україною Конвенції Ради Європи «Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних» від 1981 р. та Додаткового протоколу до неї [299].

Співробітництво країн БРІКС, ОДКБ, РАТС ШОС та інших організацій у сфері безпеки та боротьби зі злочинністю теж є важливим елементом міжнародного механізму протидії злочинності. Дійсно, проведення різних операцій та встановлення контактів між цими організаціями сприяє обміну інформацією, координації зусиль та вирішенню проблем безпеки.

З цього приводу Стівен Хокінг вважав ядерну, хімічну та біологічну зброю, екологічну катастрофу, діяльність, що вийшла з-під контролю алгоритмів, зіткнення землі з астероїдом та перенаселення планети серед найбільш небезпечних загроз для сучасної цивілізації.

Міжнародне співробітництво, обмін досвідом, координація та розробка інноваційних технологій (таких як штучний інтелект, великі дані, розпізнавання образів) дійсно можуть відігравати важливу роль у попередженні та боротьбі зі злочинністю. Застосування сучасних інформаційних технологій та робототехніки може сприяти ефективно-

му виявленню кримінальних правопорушень, ідентифікації злочинців та впровадженню запобіжних заходів.

Загалом для досягнення позитивних результатів у запобіганні та боротьбі зі злочинністю, міжнародне співробітництво та використання сучасних технологій є важливими чинниками. Зусилля країн, організацій та громадян у всіх сферах діяльності є необхідними для створення безпечного й стійкого світу [266, с. 175].

Варто зазначити, що це співробітництво та угоди створюють регіональний міжнародно-правовий механізм запобігання злочинності, який полягає в обміні інформацією, координації заходів та спільних операцій, що сприяють зламуванню кримінально протиправних груп, затриманню злочинців та зменшенню транснаціональної злочинності. Вони також сприяють зміцненню відносин України з партнерами та сприяють розвитку правової основи для боротьби зі злочинністю на міжнародному рівні.

Важливою ланкою в реалізації міжнародно-правових механізмів запобігання злочинності є Організація Об'єднаних Націй. У другій половині XX століття значення взаємодії та співробітництва між державами в запобіганні злочинності значно зросло і ця діяльність отримала документальне закріплення. Організація Об'єднаних Націй (ООН) відіграє важливу роль у регулюванні міжнародного співробітництва у сфері запобігання злочинності.

У ст. 1 Статуту ООН однією з її цілей проголошується здійснення міжнародного співробітництва у вирішенні міжнародних проблем економічного, соціального, культурного і гуманітарного характеру. До сфери соціальної і гуманітарної діяльності ООН належать питання попередження злочинності, боротьби з нею і поводження з правопорушниками [330]. Ці та інші питання є предметом розгляду дорадчими органами цієї організації.

Україна, як держава-фундатор ООН, приділяє велике значення діяльності ООН у забезпеченні міжнародного миру та безпеки. Україна вважає свою участь у діяльності ООН важливим аспектом своєї зовнішньої політики.

Протягом багаторічного членства в ООН Україна внесла суттєвий внесок у діяльність організації щодо боротьби зі злочинністю. В рамках свого членства в Раді Безпеки ООН, Економічній і Соціальній Раді ООН, Раді ООН з прав людини, Комісії з попередження злочинності та кримінального правосуддя, Комісії з наркотичних засобів, Статистичній комісії та інших органах, Україна активно співпрацю-

вала у формуванні міжнародних механізмів з протидії міжнародній злочинності.

Однією з нагальних проблем, з якою суспільство стикається, є тероризм. Україна приєдналася до глобальної антитерористичної коаліції та підтвердила свою готовність докласти максимальних зусиль для спільної боротьби з міжнародним тероризмом, зокрема у межах ООН. Українська делегація на засіданнях Ради Безпеки та Генеральної Асамблеї ООН висувала ініціативи, спрямовані на активізацію міжнародного співробітництва у боротьбі з тероризмом. Україна також підписала Міжнародну конвенцію про боротьбу з актами ядерного тероризму та є учасником всіх універсальних антитерористичних міжнародних договорів [138].

У межах ООН провідну роль відіграє Економічна та Соціальна Рада (ЕКОСОР), у структурі якого функціонує Комісія з попередження злочинності та кримінального правосуддя [351, с. 140]. Комісія з 1955 року проводить Конгреси Організації Об'єднаних Націй щодо запобігання злочинності та поводження з правопорушниками. Це один із найбільших подібних заходів у світовій практиці. Політичні діячі, вчені, практичні працівники, які займаються питаннями запобігання злочинності та кримінального правосуддя, що збираються на Конгреси ООН з метою визначення стандартів у сфері кримінального правосуддя та вироблення єдиної стратегії протистояння сучасним кримінальним загрозам [188, с. 18–19]. У Конгресі приймають участь представники органів влади, міжурядових організацій та громадянського суспільства. Учасники обмінюються досвідом та обговорюють нові тенденції та проблеми у цій сфері діяльності.

Під егідою ООН створено та діє Центр з міжнародного запобігання злочинності (ЦМЗЗ), що сприяє зміцненню міжнародної співпраці у сфері запобігання та мінімізації кримінальних правопорушень. ЦМЗЗ надає підтримку розвитку систем кримінального правосуддя та допомагає державам-учасницям вирішувати завдання щодо подолання загроз, що виникають у зв'язку зі зміною структури та характеру транснаціональної організованої злочинності [337, с. 551].

Україна також намагається співпрацювати з ООН в умовах воєнного стану. Ця організація як одна з тих, діяльність яких спрямована на вирішення головних конфліктів у світі, зобов'язана реагувати на таку агресію росії в Україні. Проте реакції ООН залишаються на рівні «занепокоєння» ситуацією в країні. Так, ООН не захотіла ввести миротворчий контингент в Україну, як і тепер вона не хоче нарешті

скасувати право вето росії в Раді Безпеки ООН. Не вдаючись до позиції цієї організації, нам потрібно зосередитись на розробці та удосконалення міжнародного механізму співпраці України з ООН у запобіганні злочинності.

Ці зусилля покажуть зобов'язання України сприяти забезпеченню міжнародної безпеки, боротьбі зі злочинністю та тероризмом, а також розвитку міжнародних механізмів для цих цілей. Україна виступає активним учасником міжнародної спільноти в цій сфері і виконує свої зобов'язання в рамках міжнародних договорів та угод, сприяючи спільним зусиллям у запобігання злочинності та тероризму.

Україна приділяє велике значення співробітництву з Міжнародною організацією кримінальної поліції (Інтерполом) як одному з пріоритетів своєї зовнішньої політики в сфері боротьби зі злочинністю. Інтерпол є провідною та унікальною міжнародною правоохоронною організацією, яка забезпечує координацію та співпрацю поліцейських органів різних країн у боротьбі зі злочинністю.

Інтерпол здатний ефективно координувати міжнародне поліцейське співробітництво завдяки своїй структурі, правовій базі та технічному оснащенню. Організація здійснює координацію спільних операцій поліцейських підрозділів з різних країн у сфері боротьби з наркобізнесом, торгівлею людьми, тероризмом та іншими формами злочинності. Вона сприяє узгодженості та одночасності проведення таких операцій і має повноваження оголошувати міжнародний розшук злочинців, які ухиляються від правосуддя.

Україна стала членом Інтерполу в 1992 році, а в 1993 році, після створення Національного центрального бюро Інтерполу, стала повноправним членом організації. [303]. Це дозволяє Україні активно співпрацювати з іншими країнами у рамках Інтерполу та залучати міжнародну допомогу у вирішенні кримінальних справ та боротьбі зі злочинністю. Участь у Інтерполі сприяє підвищенню ефективності боротьби України зі злочинністю шляхом обміну інформацією, спільних операцій та координації зусиль з іншими країнами.

Сьогодні до Міжнародної організації кримінальної поліції входить 181 країна. За 80 років її існування створено широку систему взаємодії, зокрема із застосуванням найсучасніших інформаційних технологій з розгалуженою мережею комп'ютерних баз даних. Завдяки можливостям Інтерполу Україна змогла вирішити безліч питань, пов'язаних із налагодженням співробітництва із правоохоронними органами багатьох зарубіжних держав.

Інтенсивність роботи українських правоохоронців по лінії міжнародної кримінальної поліції є дуже високою. Водночас виконання завдань за увесь цей час залишається на паритетних засадах.

Найпоширенішими кримінальними правопорушеннями, щодо яких у 2021 році йшов обмін інформацією в українському НЦБ, є: шахрайства – 5461 (у тому числі: отримано від правоохоронних органів іноземних держав – 3153, від правоохоронних органів України – 1733); розшук транспортних засобів – 4902 (2270 та 2562 відповідно); грабежі та крадіжки – 4751 (2521 та 1828); вбивства – 2804 (1362 та 1302) [359].

Отже, Україна в своїй зовнішньополітичній діяльності дійсно намагається впливати на міжнародний механізм з протидії злочинності з метою забезпечення своїх національних інтересів і врахування сучасних тенденцій у розвитку міжнародних відносин. Включення проблеми міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю до основних напрямків зовнішньополітичної діяльності України є важливим кроком. Це дозволяє підвищити авторитет держави в міжнародному співтоваристві, оскільки готовність до міжнародної співпраці в цій сфері відображається на престижі держави загалом.

Участь України у міжнародних форумах, організаціях та механізмах з протидії злочинності, активна позиція при прийнятті міжнародних нормативних актів та ініціатив, сприяють підвищенню впливу країни на формування міжнародних стратегій та політики у сфері боротьби зі злочинністю. Такий підхід сприяє зміцненню партнерських відносин з іншими країнами, обміну досвідом, координації спільних заходів і програм, а також сприяє формуванню позитивного сприйняття України в міжнародному співтоваристві.

Залучення до міжнародної співпраці у сфері запобігання злочинності має великий потенціал для України. Це дозволяє використовувати сучасні інформаційні технології, обмінюватись досвідом і найкращими практиками, розробляти спільні стратегії для боротьби зі злочинністю, забезпечувати правовий захист громадян та зміцнювати правову державу.

Так, пандемія COVID-19 справді мала серйозний вплив на кримінально протиправну діяльність і створила нові виклики для правоохоронних органів та міжнародного співробітництва. За даними Європолу, злочинці активно використовують кризову ситуацію, пов’язану з пандемією, для своїх користей. Вони адаптують свої методи та схеми кримінально протиправної діяльності або створюють нові,

щоб здійснювати шахрайства, кіберзлочини, торгівлю контрафактною продукцією та проводити активні дії у рамках організованих злочинних угруповань.

Ці напрями кримінально протиправної діяльності стали особливо помітними під час поширення COVID-19, оскільки кризова ситуація, створена пандемією, стала для злочинців сприятливим фактором. Наприклад, кіберзлочинці активно використовують пандемію для здійснення фішингових атак, розсилання шкідливих програм або крадіжки особистих даних. Шахраї використовують страх і незахищеність людей для здійснення різних видів обману та шахрайства [267, с. 95–97].

Проте на сьогодні основною причиною для поглиблення міжнародної співпраці України з є збройна агресії російської федерації. Масові вбивства, мародерство, застосування різних видів насильства, порушення звичаїв війни зі сторони російських військових вимагає негайного створення ефективного механізму запобігання цим видам кримінальних правопорушень. Самостійно Україна не в змозі притягнути винних до відповідальності, у цьому випадку потрібно застосовувати міжнародні інструменти.

Здійснюючи попередження та запобігання злочинності, необхідно враховувати фактори, що впливають на злочинність, а також економічний, політичний, соціальний, культурний стан країн варто враховувати такі аспекти:

1) комплексний підхід: попередження та запобігання злочинності вимагає комплексного підходу, який включає як обмежувальні, каральні та забезпечувальні заходи, так і превентивні заходи, спрямовані на мінімізацію злочинності. Це означає розвиток ефективних поліцейських стратегій, програм попередження злочинності, соціальних ініціатив та співпрацю між різними секторами суспільства;

2) міжнародне співробітництво: злочинність має транснаціональний характер, тому міжнародне співробітництво є важливим елементом у попередженні та запобіганні злочинності. Держави повинні спільно працювати у розробці та виконанні міжнародних договорів, обміні інформацією, екстрадиції злочинців та спільних оперативно-розшукових операцій;

3) професіоналізм правоохоронних органів: високі стандарти етичної поведінки та професіоналізм співробітників правоохоронних органів є важливими для справедливого правосуддя та підтримки довіри громадян до правоохоронних органів. Компетентність, ефективність та незалежність виявлення, розслідування та винесення

рішень у кримінальних провадженнях є ключовими факторами в боротьбі зі злочинністю;

4) аналіз кримінальних загроз: систематичний аналіз кримінальних загроз, включаючи кіберзлочинність, шахрайство, контрафактну продукцію та дії організованих незаконних угруповань, допомагає усунути уразливість та розробити ефективні стратегії протидії;

5) наукова та практична допомога: міжнародна співпраця також включає надання наукової, технічної та практичної допомоги державам у попередженні, запобіганні та припиненні кримінальних правопорушень. Це може включати обмін досвідом, тренінги, матеріальну та технічну підтримку для покращення кримінальної юстиції та правоохоронних органів [103, с. 190].

Отже, на сьогодні пріоритетними напрямами участі України у міжнародній системі запобігання злочинності є:

а) криміналізація та декриміналізація кримінально-правових норм: міжнародні організації та держави співпрацюють у встановленні мінімальних стандартів криміналізації певних кримінально протиправних посягань, а також у декриміналізації деяких правопорушень для забезпечення більш ефективного та пропорційного реагування на кримінальні правопорушення.

б) визначення тактики та стратегії у кримінальній процесуальній та оперативно-розшуковій діяльності: міжнародна співпраця полягає у розробці спільних підходів до тактики та стратегії проведення кримінального розслідування, обміні досвідом щодо використання сучасних методів оперативно-розшукової роботи та спільних оперативно-розшукових операцій.

в) укладання міжнародних пактів, угод, договорів тощо: держави укладають міжнародні договори та угоди з метою зміцнення співробітництва у сфері попередження та запобігання злочинності, обміну інформацією, екстрадиції злочинців та інших аспектів правосуддя.

г) екстрадиція осіб, які перебувають у міжнародному розшуку, кримінальне переслідування за запитами іноземних держав, розшук викрадених культурних цінностей, викрадених автомобілів тощо: міжнародна співпраця включає взаємну допомогу у розшуку та екстрадиції злочинців, поверненні культурних цінностей, спільне проведення кримінальних слідств та провадження у справах, які мають міжнародний аспект.

д) діяльність міжнародних судів: міжнародні судові органи, такі як Міжнародний кримінальний суд в Гаазі, Європейський суд з прав

людини в Страсбурзі, Стокгольмський економічний арбітражний суд, Спортивний арбітражний суд у Лозанні, вирішують міжнародні спори та злочини, сприяють правосуддю та забезпечують додержання прав людини.

е) міжнародна допомога у попередженні, запобіганні та припиненні кримінальних правопорушень: міжнародна співпраця включає надання матеріальної, технічної, наукової, освітньої та практичної допомоги державам у розвитку їхньої кримінальної юстиції, поліцейських сил, судової системи, програм попередження злочинності та інших заходів.

5.3. Особливості застосування міжнародних механізмів запобігання воєнних злочинів в Україні

Повномасштабне вторгнення російських військ на територію України 24 лютого 2022 року вплинуло на всі сфери життєдіяльності суспільства, зокрема і на криміногенну обстановку. Зростання числа тяжких злочинів, таких як умисні вбивства, незаконне позбавлення волі або викрадення людини, терористичні акти та інші, на окупованих територіях та вздовж лінії зіткнення є серйозною загрозою для національної безпеки.

Розширення злочинності проти основ національної безпеки, таких як захоплення державних або громадських будівель та створення непередбачених законом воєнізованих або збройних формувань, свідчить про складність ситуації і потребу в ефективних заходах для забезпечення порядку і безпеки.

Так, за даними Національної поліції України, упродовж дії воєнного стану слідчими Національної поліції України всього розпочато 294 277 кримінальних провадження за фактами злочинів, учинених в умовах воєнного стану. В їх числі 79 505 кримінальних проваджень за фактами вчинення на території України злочинів військовослужбовцями збройних сил російської федерації та їх пособниками. Найбільше за такими фактами розпочато кримінальних проваджень у Харківській (13 139), Херсонській (12 634), Київській (11 301), Дніпропетровській (8276), Луганській (4650) та Донецькій (3361) областях [281].

У таких умовах важливо, щоб держава продовжувала здійснювати відповідні заходи для захисту національної безпеки, забезпечення правопорядку і боротьби зі злочинністю. Спільні операції з проведення антитерористичних дій, об’єднані сили для відсічі агресії та відновлення територіальної цілісності мають на меті забезпечити безпеку

громадян та повернення контролю держави над окупованими територіями. Залучення збройних сил та правоохоронних органів до проведення операцій, а також розробка та впровадження спеціальних стратегій та тактик є необхідними для ефективного протидії ворожим діям та забезпечення безпеки та правопорядку.

Важливо, щоб дії держави були спрямовані не тільки на боротьбу з воєнними загрозами, але й на попередження злочинності, включаючи запобігання кримінально протиправній діяльності та забезпечення безпеки населення. Реалізація комплексних заходів, включаючи поліцейські оперативні дії, програми попередження злочинності та забезпечення безпеки, є важливою складовою управління кризовими ситуаціями та відновленням нормального життя суспільства.

Загалом забезпечення безпеки і правопорядку вимагають комплексного підходу, що поєднує військові, правоохоронні та цивільні заходи, а також співробітництво з міжнародними інституціями і зарубіжними країнами. Відтак на сьогодні актуальним є дослідження міжнародних механізмів запобігання злочинності в Україні в умовах воєнного стану, адже саме завдяки ним можливо подолати наслідки війни та зупинити вчинення кримінальних правопорушень і докласти максимальних зусиль задля припинення бойових дій.

Почнемо з того, що професорка Рут Джеймісон в своїй праці «До кримінології війни у Європі», написаній у 1998 році, вказувала на необхідність звернення уваги кримінології на війну та збройні конфлікти. Вона висловлювала думку з приводу того, що сучасна кримінологія недостатньо акцентує увагу на насильстві та віктимізації, які спостерігаються в умовах війни. Авторка наголошувала, що вивчення війни як емпіричної сфери є важливим для розуміння масового насильства та віктимізації, що виникають у екстремальних умовах. Вона також вказувала на те, що питання насильства та порушення прав людини частково вирішуються через дії держави. Війна та конфлікти часто включають узгоджені колективні дії та індивідуальну відповідальність, включаючи гендерно специфічні аспекти. Вона також відзначала, що війна та надзвичайний стан супроводжуються масовим посиленням соціального регулювання, покарання та ідеологічного контролю. Ці аспекти відіграють важливу роль у контексті воєнних конфліктів та мають вплив на динаміку злочинності. Професор Джеймісон підкреслювала необхідність розуміння та дослідження впливу війни та збройних конфліктів на кримінальну ситуацію, а також врахування цих аспектів у контексті соціального регулювання та боротьби зі злочинністю [39].

За останнє десятиріччя тема «кримінології війни» (criminology of war) набула значної ваги в кримінологічних школах Західної Європи, зокрема вченими Великої Британії. Розповсюдження збройних конфліктів і, відповідно, «злочинів війни» по всьому світу вимагає науково-практичного відгуку. У сучасних умовах «кримінологія війни» стає центральною темою для міжнародної наукової спільноти та міжнародної кримінології.

Ці питання особливо актуальні для України, яка зараз перебуває під впливом воєнної агресії з боку російської федерації. Умови військової агресії породжують різноманітні кримінальні ситуації, пов'язані зі злочинами проти людяності, воєнними злочинами, порушеннями прав людини та іншими формами насильства. Така ситуація вимагає належного дослідження та розуміння з боку кримінологічної спільноти, а також розробки ефективних стратегій запобігання, виявлення та карання злочинів, що відбуваються в умовах війни.

Як справедливо зазначає В. М. Дрьомін, найбільш тяжкими злочинами, які необхідно аналізувати в рамках «кримінології війни», є злочини, передбачені у Римському статуті Міжнародного кримінального суду, що потребують не тільки кримінально-правової кваліфікації та покарання, а також глибоко кримінологічного вивчення. Є необхідність зробити акцент на найбільш серйозних порушеннях законів і звичаїв війни, що застосовуються до міжнародних збройних конфліктів, які практики, а також вчені повинні, в першу чергу, фіксувати та вивчати як кримінально-правове та кримінологічне явище [158, с.17].

Так, предметом вивчення «кримінології війни» є воєнні злочини. Це включає аналіз різних типів злочинів, що відбуваються під час воєнних конфліктів, таких як злочини проти людяності, воєнні злочини, злочини проти правил ведення війни тощо. «Кримінологія війни» вивчає причини, механізми та наслідки вчинення таких кримінально протиправних посягань [237, с. 150].

Крім того, «кримінологія війни» займається кримінологічною характеристикою осіб, які вчиняють воєнні злочини, а також розробкою кримінологічних методів дослідження механізму прийняття та реалізації кримінально протиправних рішень у воєнних умовах. Одним з важливих аспектів є розробка заходів міжнародного співробітництва з метою протидії «злочинам війни», захисту жертв воєнних злочинів та притягнення винних до відповідальності з метою покарання та запобігання цим злочинам.

Кримінологія війни сприяє розумінню природи, механізмів та наслідків воєнних злочинів, а також спрямована на розробку стратегій

та політик для їх запобігання, виявлення та притягнення винних до відповідальності. Вона важлива для забезпечення справедливості, захисту прав людини та зміцнення правової системи в умовах збройних конфліктів та воєнної агресії.

Зважаючи на ситуацію в Україні вважаємо, що на сьогодні основним напрямом «кримінології війни» повинно стати розроблення й удосконалення міжнародних механізмів запобігання злочинності, особливо тієї, що вчиняється під час війни.

У цьому випадку провідне значення має досвід Сирії, який аналізує Ранія Аль Джазайрі з акцентом на таких складових перехідного правосуддя, як відповідальність, репарації, характер системи управління перехідного періоду та на важливості забезпечення прав меншин і жінок, пріоритетах реконструкції та розвитку, демілітаризації, демобілізації, реінтеграції та амністії під час перехідного правосуддя [40, с. 350].

Важливим є й досвід країн Африки, особливо щодо практики реалізації концепції перехідного правосуддя, впровадження відповідних механізмів та процесів в конфліктних та постконфліктних суспільствах. Це пов’язано, як зазначають Олександр Бересфорд та Даніель Уанд, з необхідністю виокремлення засобів оцінки життєздатності норм міжнародного кримінального права [12, с. 2–3].

Анна Макдональд та Холлі Портер стосовно судового процесу над Томасом Квоєло як першим переслідуванням в Уганді воєнного злочинця – колишнього бійця Армії опору, доходять висновку про важливість практики «перехідного правосуддя» на Африканському континенті для формування відповідної концепції [43, с. 705].

Втім, при аналізі закордонного досвіду переходу до постконфліктного суспільства слід розуміти, що компоненти перехідного правосуддя хоча й мають узагальнені назви та поняття, формуючи цілісну концепцію, в кожній країні, за Сарою Цукерман Далі, Лаурою Палер і Сайрусом Самі (Daly, Paler, Samii, 2020), механізми та процеси відрізняються змістовним наповненням, враховуючи вид конфлікту (міжнародний чи неміжнародний), культурну ідентичність, темпоральний вимір та інші фактори, які унеможливлюють «сліпе» копіювання, вимагаючи ретельного наукового аналізу задля перенесення певних опрацьованих способів, засобів, заходів правосуддя перехідного періоду «в іншу країну» [26, с. 545].

Отже, у науці закладені основні підвалини дослідження воєнних злочинів та механізмів їх запобігання. Відмітимо, що одним із таких механізмів запобігання воєнним злочинам є притягнення винних осіб

до відповідальності Міжнародним кримінальним судом та співпраця України та вказаного суду у цьому напрямку.

Так, Україна, після подій 24 лютого 2022 року, спрямовує зусилля на співробітництво з представниками Міжнародного кримінального суду та іноземних держав для оперативного розслідування воєнних злочинів, які були вчинені російською федерацією в Україні. Це має на меті забезпечити відповідальність винних осіб та запобігти безкарності за вчинені злочини [116].

У цьому випадку потрібно розрізняти воєнні злочини та військові злочини. Воєнні злочини відносяться до порушень міжнародного гуманітарного права та прав людини, що вчиняються під час збройних конфліктів. Вони включають такі дії, як націлене знищення мирних цивільних, жорстоке поводження з військовополоненими, сексуальне насильство, пограбування, насильство проти дітей, етнічне чи расове переслідування тощо. Ці злочини мають серйозні наслідки для постраждалих осіб та міжнародної спільноти в цілому.

Військові злочини, з іншого боку, стосуються порушень військового законодавства та дисципліни, які вчиняються в межах військових сил. Це можуть бути дезертирство, непідпорядкованість, незаконні вбивства, побиття або знущання над підлеглими, викрадання тощо. Ці злочини націлені на підірвання дисципліни та порядку в рядах військових формувань.

Навесні 2022 року Президент України повідомив про створення спеціального механізму правосуддя для притягнення до відповідальності осіб, причетних до злочинів проти українського народу [112]. Тому вважаємо за необхідне розглянути особливості притягнення винних осіб до відповідальності за воєнні злочини в Україні як одного з міжнародних механізмів запобігання злочинності.

Розслідування міжнародних злочинів проти українського народу вимагає великих ресурсів, високої компетенції та спеціалізованого досвіду. Міжнародні фахівці та іноземні експерти, здатні до документування та розслідування воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину геноциду, можуть грати важливу роль у забезпеченні об’єктивного та ефективного розслідування.

Залучення міжнародних фахівців може допомогти українським правоохоронним органам у таких аспектах:

1) експертиза та аналіз: міжнародні експерти можуть надати свої знання та досвід щодо збору, документування та аналізу доказів воєнних злочинів. Вони можуть сприяти у розкритті складних механізмів злочинів та встановленні винних осіб.

2) капацитетна підтримка: міжнародні фахівці можуть надати підтримку українським слідчим, експертам та прокурорам, які займаються розслідуванням міжнародних злочинів. Вони можуть навчати та консультувати українських колег, допомагати в розробці стратегій розслідування та підвищенні їх професійної кваліфікації.

3) міжнародне співробітництво: міжнародні експерти можуть сприяти залученню міжнародних ресурсів та координації співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями. Вони можуть допомогти у встановленні механізмів обміну інформацією, екстрадиції винних осіб та забезпеченні міжнародної підтримки.

Наразі дуже важливо, що Міжнародний кримінальний суд розпочав повноцінне розслідування міжнародних злочинів, пов'язаних з конфліктом в Україні. Це свідчить про залучення міжнародних механізмів справедливості та намір притягнути відповідальних осіб до відповідальності.

Створення спеціального ad-hoc трибуналу також є важливим кроком. Цей трибунал спрямований на розслідування злочинів агресії, які не підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду через обмеження його компетенції. Це дозволить забезпечити ефективне розслідування цих злочинів та притягнення відповідальних осіб до обліку [64].

Створення Трибуналу за принципами Нюрнберзького Трибуналу після Другої світової війни є важливим сигналом, що злочини проти України та українського народу не залишаться безкарними. Використання відповідних норм і принципів міжнародного права під час розслідування забезпечить справедливість та запобіжить безкарності за вчинені злочини.

Проте звертаємо увагу на те, що створення спеціального трибуналу викликало різноманітні позиції серед науковців, зокрема, правників-міжнародників.

Вони апелюють до того, що окрім міжнародних механізмів запобігання злочинності, потрібно залучати можливості національної системи правосуддя, яка є важливим аспектом притягнення до відповідальності за міжнародні злочини.

Універсальна юрисдикція дозволяє країнам притягати до відповідальності осіб, що вчинили тяжкі міжнародні злочини, незалежно від їх громадянства або місця вчинення злочину. Це створює можливість притягнення до відповідальності безпосередніх виконавців злочинів, а також керівників та командирів, які несуть відповідальність за накази та організацію таких дій.

На нашу думку, використання універсальної юрисдикції в поєднанні з міжнародними механізмами, такими як Міжнародний кримінальний суд та спеціальний трибунал, може забезпечити повноту та комплексність розслідування та притягнення до відповідальності за міжнародні злочини. Це допомагає забезпечити відновлення справедливості для жертв, запобігти безкарності та зміцнити міжнародний порядок правосуддя.

На сьогодні Україна не є країною-членом МКС, адже не ратифікувала Римський Статут, поряд з цим правовою підставою для розслідування міжнародних злочинів цією судовою інстанцією є дві заяви Верховної Ради України про визнання ad hoc юрисдикції (для конкретних ситуацій), прийнятих у 2014 та 2015 роках [171; 353].

Разом з тим, питання ратифікації Римського статуту та необхідності імплементації його положень в національне законодавство досі є надзвичайно актуальними серед науковців і практиків [289].

У цьому аспекті важливим є питання щодо правових підстав співпраці України та Міжнародного кримінального суду з метою ефективного розслідування міжнародних злочинів і притягнення представників російської федерації до відповідальності. Тут важливі два компоненти: відповідність законодавства України Римському статуту і правова природа такого співробітництва.

Так, відповідно до Римського Статуту, держави-учасниці та держави, які не є учасницями МКС, мають однакові зобов'язання стосовно співпраці з МКС у питаннях міжнародного співробітництва та правової допомоги. Згідно зі статтею 12(3) Римського Статуту, держава, яка визнала юрисдикцію МКС, повинна співпрацювати з Судом без будь-яких затримок або виключень згідно з частиною 9 Статуту.

Україна як держава, яка зробила заяву про визнання юрисдикції МКС, повинна співпрацювати з МКС у питаннях, таких як надання доказів, встановлення осіб, збір доказів, допит свідків, розшук або арешт, а також захист потерпілих та свідків.

Незважаючи на те, що співпраця з МКС передбачена Римським Статутом, вона поки не регламентована у національному законодавстві України. Для регулювання цього питання можливі шляхи, такі як прийняття окремого закону про співпрацю з МКС, укладення договору або меморандуму про взаємодію або внесення відповідних змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо міжнародного співробітництва.

Тому важливо, щоб національне законодавство відповідало вимогам Римського Статуту і забезпечувало ефективну співпрацю з МКС у розслідуванні міжнародних злочинів. Продовження роботи над законопроєктами та прийняття відповідних рішень можуть сприяти врегулюванню порядку співробітництва з МКС на національному рівні.

У даному контексті зазначимо, що у парламенті України було зареєстровано два законопроєкти з метою врегулювання порядку співробітництва з МКС: законопроєкт № 7079 від 05.10.2017 р. та законопроєкт 10310 від 17.05.2019 р., проте обидва вони були відкликані [313; 314]. Проте на сьогодні у Верховній Раді України відсутній будь-який законопроєкт, спрямований подальшу співпрацю України та Міжнародного кримінального суду.

Щодо ратифікації Римського Статуту, 20 травня 2021 року Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» (законопроєкт 2689). Цей закон покликаний імплементувати положення Римського Статуту в національне законодавство, проте він не підписаний Президентом України [291].

Отже, можемо підкреслити необхідність ратифікації Римського Статуту для забезпечення повноправного членства України в МКС та надання додаткових прав і можливостей для співпраці зі Судом. Ратифікація Римського Статуту є важливим кроком для України в забезпеченні належної співпраці з МКС та проведенні спільних розслідувань міжнародних злочинів.

Гармонізація національного законодавства з вимогами Римського Статуту щодо співпраці з МКС є необхідним кроком для ефективної участі України в розслідуванні злочинів та забезпечення співробітництва з Судом. Це може бути досягнуто шляхом прийняття спеціального закону про співпрацю з МКС або укладення договору з МКС щодо співпраці. Правові положення національного законодавства повинні відповідати вимогам Римського Статуту та міжнародного гуманітарного права.

Враховуючи серйозність ситуації та потребу відповідальності за злочини агресії, існує можливість задіяти структури ООН для створення Спеціального трибуналу та забезпечення міжнародного механізму притягнення до відповідальності керівництва росії та білорусії. Процес створення та функціонування такого трибуналу може базуватися на

резолюції Генеральної Асамблеї ООН, яка рекомендуватиме або встановлюватиме цей механізм.

Прецеденти створення кримінальних трибуналів на основі резолюцій Генеральної Асамблеї ООН, які займаються переслідуванням міжнародних злочинів, існують, як ви зазначили, у випадку Камбоджі та Сирії. Такий підхід дозволяє залучити широку міжнародну підтримку та створити правовий базис для притягнення до відповідальності винних осіб.

Створення спеціального трибуналу залежатиме від підтримки та рішення міжнародного товариства, зокрема членів ООН. Важливо враховувати політичні, правові та практичні аспекти такого рішення. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН може стати правовою основою для створення трибуналу та його функціонування [57; 319].

Міжнародні партнери надали значну допомогу Україні у розслідуванні воєнних злочинів. Створення спільної слідчої групи з представниками країн-учасниць та Міжнародного кримінального суду, а також приїзд експертів з Франції, Іспанії та інших країн для збору доказів є важливими кроками у забезпеченні справедливості та притягненні винних до відповідальності.

Україна також співпрацює з міжнародними радниками зі США, Великої Британії, Європейського Союзу, які мають досвід розслідування воєнних злочинів. Багато країн почали власні розслідування стосовно воєнних злочинів в Україні, і Україна активно співпрацює з ними через Євроюст для координації дій.

Створення Міжнародного центру щодо переслідування злочину агресії в Україні, оголошеного президенткою Європейської комісії, є ще одним важливим кроком у напрямі притягнення винних осіб до відповідальності.

Міжнародний кримінальний суд буде мати юрисдикцію над воєнними злочинами, злочинами геноциду та злочинами проти людяності, включаючи злочин агресії. Це важливо, оскільки злочин агресії становить серйозну загрозу міжнародному миру. Винні особи, які спланували та фінансували вторгнення в мирний простір України, несуть відповідальність за злочин агресії [116].

Усі ці напрямки співпраці та створення відповідних структур допоможуть є видами міжнародних механізмів запобігання воєнним злочинам в Україні і полягають у забезпеченні справедливості, розслідуванні воєнних злочинів та притягненні винних до відповідальності.

Крім вищезазначених варіантів розслідування міжнародних злочинів в Україні національний суд, здійснюючи територіальну або

універсальну юрисдикцію, може мати компетенцію щодо розгляду злочину агресії. Згідно з Кримінальним кодексом України, кримінальним кодексом росії та кримінальним кодексом білорусі, агресія є злочином, за який передбачена кримінальна відповідальність. Однак, високопосадові особи держави мають функціональний імунітет від кримінального переслідування іншими країнами, оскільки це пов'язано з принципом суверенної рівності та невтручанням у внутрішні справи держави. Цей імунітет надається вищим посадовим особам для ефективного здійснення своїх функціональних обов'язків як основних представників своєї держави на міжнародній арені.

Оскільки злочин агресії є «лідерським» злочином, відповідальність за нього може нести лише вище політичне та військове керівництво. Тому національна юрисдикція може бути обмеженою, оскільки імунітет вищих посадових осіб унеможливлює їх переслідування на національному рівні.

У міжнародному праві загальноприйнятим є те, що використання функціонального імунітету неможливе при міжнародній кримінальній відповідальності за міжнародні злочини. Тому більш прийнятним варіантом є міжнародний трибунал, який може розглядати справи злочинів агресії.

Національна система правосуддя грає важливу роль у розслідуванні злочинів, вчинених безпосередніми виконавцями, такими як російські військові. Розгляд таких справ може відбуватися за спеціальною процедурою in absentia, коли особи переховуються на окупованій території або в державі-агресорі. Україна має значний досвід розслідування таких злочинів з 2014 року. Проте питання притягнення до відповідальності російських військовослужбовців, які перебувають під контролем України, може стати предметом юридичних складнощів.

Низка європейських держав вже оголосили про початок кримінальних розслідувань щодо подій в Україні за цим принципом. Така співпраця з міжнародними партнерами є надзвичайно важливою для розслідування міжнародних злочинів, особливо оскільки багато українців, які були свідками або потерпілими, знаходяться зараз на території інших країн. Правоохоронні органи цих країн вже зараз можуть збирати докази шляхом опитування таких осіб в рамках відкритих кримінальних проваджень [327].

Крім того, правоохоронні органи Європейського Союзу через спільну інституцію Євроюст ініціюють створення спільної слідчої групи щодо розслідування злочинів, вчинених збройними силами

російської федерації на території України. Це важливий крок у напрямку забезпечення справедливості та притягнення винних осіб до відповідальності.

Україна активно співпрацює з різними міжнародними інституціями та організаціями з метою мінімізації наслідків російської агресії. Важлива роль відводиться таким інституціям, як Московський механізм ОБСЄ, Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні (Рада з прав людини ООН), Міжнародний Суд ООН та Європейський суд з прав людини. Докладніше розглянемо ці організації:

Московський механізм ОБСЄ: цей механізм створений з метою вивчення правозахисних та гуманітарних наслідків російського вторгнення в Україну. В рамках цього механізму 45 держав-учасниць ОБСЄ задіяли місії експертів, які надають допомогу у вирішенні конкретних питань і проблем, що стосуються прав людини. Це важливий механізм для міжнародного співробітництва та забезпечення захисту прав людини.

Незалежна міжнародна комісія з розслідування порушень в Україні: ця комісія була створена Радою ООН з прав людини з метою розслідування порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права під час російського вторгнення в Україну. Вона має завдання збирати, узагальнювати та аналізувати докази порушень та зловживань, включаючи їхній гендерний аспект, з метою реєстрації та збереження інформації. Комісія зобов'язана звітувати про свою роботу перед Радою ООН з прав людини.

Міжнародний Суд ООН (ICJ): Україна звернулась до Міжнародного Суду ООН в Гаазі з позовом проти російської федерації стосовно спотворення поняття геноциду і військової агресії. Україна вимагає вирішення справи, що підтвердить відсутність геноциду з боку України та викривить наміри росії. Це вже друге провадження України проти РФ в ICJ, попереднє провадження стосувалося порушень конвенцій про боротьбу з фінансуванням тероризму та ліквідацію расової дискримінації.

Європейський суд з прав людини: Україна подала запит до Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) стосовно невідкладних тимчасових заходів в порядку Правила 39 Регламенту ЄСПЛ. Запит відноситься до обстрілу та вбивства цивільного населення з боку росії. Зазвичай запити на невідкладні заходи подаються у випадках, коли порушуються життя та здоров'я людей. ЄСПЛ розглядає цей запит і вирішує питання про застосування тимчасових заходів [202].

Отже, виникає потреба у розробленні та задіянні міжнародних судових механізмів, органів розслідування, експертів та фахівців з метою покарання всіх осіб, які вчинили тяжкі злочини проти українського народу. Це необхідно для досягнення справедливості, компенсації для потерпілих та запобігання подібним злочинам у майбутньому. Міжнародні злочини не підлягають давності, і історія показує, що навіть високопосадовці рано чи пізно зазнають правосуддя та несуть відповідальність за свої дії.

Варто зазначити, що українські та міжнародні організації активно працюють над фіксацією та розслідуванням злочинів, які вчинені російською армією проти цивільного населення України. Платформи відіграють важливу роль у зборі доказів та документуванні воєнних злочинів. Розглянемо їх ближче:

1) Міністерство внутрішніх справ України та Google: ця спільна ініціатива має на меті оцифрування зруйнованих населених пунктів та об'єктів, що були піддані атакам російської армії. Це дозволяє зберегти докази злочинів в електронному вигляді, які можна буде використати у майбутньому для розслідування та притягнення винних осіб до відповідальності [270].

2) Онлайн-архів російських воєнних злочинів: Міністерство закордонних справ України спільно з міжнародними партнерами створило цей архів, який містить інформацію про російські воєнні злочини на території України. Це важливий інструмент для фіксації, документування та збереження доказів, а також для подальшого використання при розслідуванні [269].

3) Додаток eyeWitness to Atrocities: Цей додаток був розроблений за ініціативою International Bar Association і допомагає фіксувати фото- та відеодокази воєнних злочинів. Зібрані докази потім передаються до українських правоохоронних органів та Міжнародного кримінального суду для розслідування. Додаток також забезпечує захист даних, що є важливим аспектом в цьому контексті [268].

Отже, у практиці запобігання злочинності на міжнародному рівні існує декілька механізмів її реалізації, які використовуються Україною задля протидії воєнним злочинам. До них ми віднесемо:

1) створення спеціальних трибуналів для притягнення винних осіб до відповідальності (створюється трибунал в Гаазі);

2) залучення міжнародних експертів до проведення процесуальних дій в рамках кримінальних проваджень про воєнні злочини

(Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словенія, Румунія та Міжнародний кримінальний суд);

3) здійснення власних розслідувань щодо воєнних злочинів в Україні (Франція та ще близько 20 держав);

4) надання фахової консультативної допомоги щодо розслідування воєнних злочинів в Україні (наприклад, створена спеціальна група радників зі США, Великої Британії, Європейського Союзу);

5) створення окремих міжнародних інституцій щодо (наприклад, Міжнародний центр щодо переслідування злочину агресії в Україні в Гаазі)

6) створення різного роду цифрових платформ, які відіграють важливу роль у зборі доказів та документуванні воєнних злочинів (Додаток eyeWitness to Atrocities, Онлайн-архів російських воєнних злочинів тощо).

Окрім цього, на основі дослідження правових положень Римського Статуту, практики розслідування і розгляду воєнних злочинів у світі можемо надати рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства з цього питання.

Так, насамперед, доцільним є завершення ратифікації вже підписаного Україною у 1998 році Римського Статуту МКС [58].

На сьогодні відповідне зобов'язання взято Україною згідно положень про політичний діалог (ч. 1 ст. 8) та правове співробітництво (ч. 3 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р. [346]. І на заваді ратифікації вже не стоять неправильне розуміння принципу компліментарності роботи МКС стосовно національної системи правосуддя [60], відсутність змін до Конституції України щодо правосуддя [292].

На сьогодні Україна дійсно визнала юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (МКС) шляхом подання декларації, що взяла на себе зобов'язання співпрацювати з МКС та виконувати його рішення. Однак, при цьому Україна не набула прав, передбачених Римським статутом для держав-учасниць МКС. Це означає, що Україна не може самостійно визначати елементи злочинів, а також не може встановлювати правила та процедури доказування, які допомагають МКС в тлумаченні та застосуванні статей 6-8 Римського статуту МКС. Також Україна не може брати участь у виборах Прокурора МКС та внесенні кандидатур на посади суддів МКС.

Це пов’язано зі зволіканням України з ратифікацією та імплементацією Римського Статуту МКС. Для того, щоб мати повне членство в МКС і використовувати всі права та можливості, передбачені Римським статутом, Україна повинна ратифікувати цей статут та виконати необхідні процедури.

Саме тому ми підтримуємо пропозицію науковців щодо розробки змін до КПК України та КВК України, які регламентували би порядок співробітництва МКС із національними правоохоронними органами та судами у питаннях здійснення розслідування, судового розгляду та виконання рішень цього Суду [111, с. 291].

Окрім цього, необхідність криміналізації міжнародних злочинів, зокрема злочинів проти людяності, є важливим кроком для забезпечення справедливості та притягнення винних осіб до відповідальності. Наразі в нашій державі відсутнє відповідне поняття та закріплення злочинів проти людяності в Кримінальному кодексі України.

Зазначені злочини, які були згадані у звітах Офісу прокурора МКС, є серйозними порушеннями міжнародного гуманітарного права. Вони включають такі дії, як вбивство, депортація або насильницьке переселення населення, позбавлення волі або інше важке позбавлення фізичної свободи, катування, переслідування визначеної групи за політичними ознаками та злочин апартеїду [56, с. 69; 348, с. 155].

Отже, включення цих злочинів проти людяності до Кримінального кодексу України має на меті створення правової основи для їх розслідування та притягнення винних осіб до відповідальності. Це дозволить українським правоохоронним органам та судам проводити ефективне розслідування та судити осіб, винних у вчиненні цих тяжких злочинів.

Важливим аспектом є вдосконалення регулювання воєнних злочинів в Кримінальному кодексі України. Термін «воєнний злочин» не знаходиться виключно в тексті КК України, і це може призводити до певної неоднозначності та підміни понять.

Як зазначено А. О. Баєм та О. А. Склезь, термін «військовий злочин» з’явився у 1945 році у Статуті Міжнародного військового трибуналу в Нюрнберзі. Військовий злочин включає порушення законів і звичаїв воєнного часу, такі як вбивства, жорстоке поводження з цивільним населенням на окупованих територіях, військовополоненими, вбивство заручників, розкрадання державної або приватної власності, руйнування населених пунктів, які не є військовою необхідністю. Однак, у контексті українського законодавства доцільно розглянути питання використання терміна «воєнний злочин» замість

«військовий злочин», щоб було забезпечено однозначне розуміння його значення. Це може відбитися у подальших доробках та аналізі кримінального законодавства [80, с. 113].

Аналіз наведеної думки свідчить про позначення терміном «військовий злочин» передбачених у ст. 8 РС МКС складів злочинів, які у Статуті названі як «воєнні злочини» [321].

Відповідно до положень Кримінального кодексу України (стаття 401), термін «військові злочини» використовується для опису порушень, що вчиняються військовослужбовцями, військовозобов'язаними та резервістами під час проходження військової служби або зборів. Це охоплює злочини, які стосуються порушень внутрішнього військового порядку.

Проте, як зазначається О. А. Кориневич, може бути доцільно використовувати термін «воєнні злочини» для опису порушень міжнародного гуманітарного права під час воєнних конфліктів. Цей термін походить від англійського «War crimes» і є ширшим за своїм змістом, охоплюючи порушення, що вчиняються під час воєнних дій, зокрема військовими та цивільними особами. Використання термінології «воєнні злочини» допомагає уникнути плутанини між «військовими злочинами», які вчиняються в межах військової служби, і порушеннями міжнародного гуманітарного права, які стосуються воєнних конфліктів та мають більш широкий контекст [211, с. 52].

Використання різних термінів, таких як «порядок несення військової служби» і «воєнні злочини», в Кримінальному кодексі України відображає різні аспекти військових відносин та міжнародного гуманітарного права. Розділ 19 КК України регулює порядок несення військової служби та військового дисциплінарного правопорядку, тоді як розділ 20 стосується злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку.

С. М. Мохончук, «вперше в історії вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність передбачив спеціальний розділ, присвячений злочинам проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Виокремлення відносин міжнародної безпеки і міжнародного правопорядку в окремий об'єкт кримінально-правової охорони стало яскравим показником бажання України інтегруватися у світове співтовариство» [257, с. 3].

Щодо конкретних положень Кримінального кодексу України, дійсно, може бути необхідність у вдосконаленні, зокрема у встановленні суворих покарань за міжнародні злочини. Це може включати

розмежування військових і воєнних злочинів, однозначну кваліфікацію дій та врахування важливості недотримання строків даності у випадку вчинення злочинів проти миру та безпеки людства. Застосування відповідних покарань може сприяти ефективній кримінальній відповідальності за такі серйозні порушення. Хоч достатня суворість покарання (до 30 років позбавлення волі за міжнародні злочини) ще не знайшла відображення в КК України (у ст. 438 – максимальне покарання – 12 років), тим не менш вже зараз є необхідність чіткого розмежування військових та воєнних злочинів з точки зору однозначної кваліфікації діянь, незастосування строків давності у разі вчинення кримінальних правопорушень проти миру та безпеки людства, передбачених у ст.ст.437–439 і ч.1 ст.442 КК України [219].

Отже, на основі вивчення доктринальних праць та практики застосування правових норм міжнародного і національного законодавства можемо сформувати рекомендації по удосконаленню чинного законодавства України щодо запобігання воєнним злочинам:

1) гострою є необхідність у ратифікації Римського Статуту;

2) доцільно передбачити злочини проти людяності до Кримінального кодексу України (на основі аналізу положень Римського Статуту);

3) законодавчо визначити поняття воєнного злочину у кримінальному законодавстві.

Висновки до Розділу 5

1. У минулому каральний характер державної політики в сфері запобігання злочинності був другорядним. Однак з часом відбувся поступовий перехід до некаральних підходів у кримінологічній профілактиці, особливо в США, Великій Британії, Німеччині, Франції та інших європейських країнах. Цей перехід був спрямований на стратегію зменшення можливостей вчинення кримінальних правопорушень.

Відхід від підходу «ліквідації» або «нейтралізації» злочинності став результатом досліджень вчених-кримінологів, соціологів, психологів та інших фахівців у західних державах. Вони раніше розуміли недоцільність такого підходу, оскільки повне усунення злочинності було неможливим. Ці підходи суперечили природі людини та деструктивній активності більшості членів суспільства. Таким чином, науковці прийшли до висновку, що мета запобігання злочинності полягає в комплексному забезпеченні безпеки і захисту цінностей від кримінально протиправних посягань.

2. Сформовано структурні елементи міжнародного механізму запобігання злочинності: 1) нормативно-правовий елемент, що включає в себе систему міжнародно-правових стандартів, які приймаються на двосторонньому, регіональному та універсальному рівнях, що регулюють питання щодо запобігання злочинності; 2) інституційний елемент, що включає в себе систему міжнародних інституцій, держав, окремих організацій тощо, які уповноважені здійснювати співпрацю у запобіганні злочинності; 3) процесуальний елемент, який полягає у наявності визначеного процесуального порядку взаємодії суб'єктів запобіжної діяльності та застосуванні профілактичних заходів; 4) техніко-інформаційний елемент, який передбачає сукупність інструментів, комунікаційних та інформаційних технологій, які сприяють запобіганню злочинності.

3. Залучення міжнародних фахівців може допомогти правоохоронним органам України у таких аспектах: 1) експертиза та аналіз: міжнародні експерти можуть надати свої знання та досвід щодо збору, документування та аналізу доказів воєнних злочинів. Вони можуть сприяти у розкритті складних механізмів злочинів та встановленні винних осіб; 2) капацитетна підтримка: міжнародні фахівці можуть надати підтримку українським слідчим, експертам та прокурорам, які займаються розслідуванням міжнародних злочинів. Вони можуть навчати та консультувати українських колег, допомагати в розробці стратегій розслідування та підвищенні їх професійної кваліфікації; 3) міжнародне співробітництво: міжнародні експерти можуть сприяти залученню міжнародних ресурсів та координації співпраці з іншими країнами та міжнародними організаціями. Вони можуть допомогти у встановленні механізмів обміну інформацією, екстрадиції винних осіб та забезпеченні міжнародної підтримки.

ВИСНОВКИ

У висновках сформульовано найбільш суттєві положення, отримані у результаті монографічного дослідження, наведено нове вирішення наукової проблеми щодо застосування міжнародних механізмів запобігання злочинності, а також науково обґрунтовані рекомендації та пропозиції щодо вдосконалення правової регламентації і практики такої діяльності:

1. Проаналізувавши історію виникнення і формування міжнародних механізмів запобігання злочинності зроблено висновок, що цей розвиток мав декілька періодів, пов'язаних зі становленням міжнародного права: 1) IV тис до н.е. – V ст. н.е. – формування перших правових норм щодо реалізації окремих механізмів запобігання злочинності на міжнародному рівні, зокрема, укладання договорів про видачу особи, що вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція); 2) V–XVI ст. – удосконалення інституту видачі особи, що вчинила кримінальне правопорушення (екстрадиція) як найдієвішого і найрозвиненішого механізму запобігання злочинності, напрацювання норм щодо заборони піратства, формування наукових досліджень з цього питання; 3) XVI–XIX ст. – з'явилися нові доктрини і нормативно-правові акти, спрямовані на регулювання міжнародних відносин та визначення нових механізмів запобігання злочинності на міжнародному рівні; активно укладаються договори з іншими державами, які передбачали відповідальність за порушення правових норм та передбачали механізм притягнення осіб до кримінальної відповідальності; 4) кінець XIX ст. – початок XXI ст. – перші спроби уніфікації та кодифікації норм міжнародного права (Нюрнберзький трибунал та Токійський трибунал); створення нових міжнародних організацій та їх плідна робота щодо розроблення механізмів запобігання злочинності; посилення договірної діяльності держав щодо визначення механізмів запобігання злочинності за окремі кримінальні правопорушення; 5) XXI ст. – до сьогодні – розроблення та впровадження нових механізмів запобігання злочинності, пов'язаних з широким використанням інформаційно-комунікаційних технологій задля вчинення кримінальних правопорушень, легалізації доходів, отриманих кримінально протиправним шляхом, зокрема за допомогою операцій з криптовалютою, збройною агресією російської федерації, що дало наслідки для всіх держав світу.

2. Вивчення стану опрацювання проблеми міжнародних механізмів запобігання злочинності дало змогу зробити такі висновки: 1) пробле-

ма застосування міжнародних механізмів запобігання злочинності є недослідженою і частково розглядалась в рамках висвітлення проблем міжнародного співробітництва держав у запобіганні злочинності (Г. Дідківська, І. Лєшукова І. Нуруллаєв). Ця наукова проблема носить міждисциплінарний характер; 2) найбільш ґрунтовно міжнародні механізми запобігання злочинності висвітлені у дослідженнях, пов'язаних з міжнародним співробітництвом держав у запобіганні окремих видів кримінальних правопорушень (Г. Кохан, Ю. Іванов, І. Леган, О. Київець, О. Шостко, А. Войціховський, О. Столярський); 3) поняття та сутність «механізму запобігання злочинності» є малодослідженим у вітчизняній науці, проте спроби такі здійснювалися (О. Литвинов, В. Куц, О. Черкасов, В. Ступник тощо). Сутність міжнародно-правового механізму запобігання злочинності на сьогодні не вивчалася.

Тому через відсутність комплексного наукового дослідження застосування міжнародних механізмів запобігання злочинності, нерозв'язаними в кримінологічні науці залишається частина важливих теоретико-правових та наукових проблем.

3. Встановлено, що різні методологічні підходи в кримінології допомагають зрозуміти різні аспекти злочинності, їх залежності від соціального контексту та розвитку громадянського суспільства, а також виявити та аналізувати різноманітні фактори, що сприяють злочинності. Ці підходи можуть використовуватися як окремо, так і в поєднанні, залежно від об'єктів та цілей дослідження.

Щодо методів пізнання використовуються загальнонаукові методи, такі як формально-логічні методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, абстрагування, системно-структурний, історичний та порівняльний методи. Також використовуються конкретно-наукові методи дослідження, включаючи спеціальні методи юридичної науки, такі як формально-правовий, формально-догматичний, компаративістський метод, метод кримінологічного моделювання. Крім того, використовуються методи інших наук, таких як соціологія (метод опитування, вивчення документів) і статистика (групування, узагальнення показників тощо). Також історико-правовий порівняльний метод є ефективним для дослідження міжнародних механізмів злочинності, оскільки він дозволяє отримати достовірні та науково обґрунтовані висновки про предмет дослідження та формувати пропозиції для підвищення ефективності механізму запобігання злочинності.

4. Визначено, що під механізмом запобігання злочинності доцільно розуміти процес реалізації комплексу взаємопов'язаних і взаємоузгоджених заходів економічного, правового, політичного, організа-

ційно-управлінського характеру, які спрямовані на попередження, профілактику та припинення кримінальних правопорушень і здійснюються спеціально уповноваженими державними органами в рамках комплексного плану запобігання злочинності. Механізм запобігання злочинності доцільно нормативно визначити у законі України «Про основні засади запобігання злочинності в Україні», і передбачити основні напрями запобіжної діяльності.

5. На основі проведеного дослідження виокремлено особливості механізму запобігання злочинності. По-перше, це практична сторона, пов'язана з діяльністю спеціального кола органів кримінальної юстиції, уповноважених державою виявляти, розкривати, попереджати і припиняти протиправні діяння. Розвиток нових економічних формацій знаходить своє втілення і в організації та регламентації діяльності цих структур. Практична ж реалізація ними своїх повноважень – неминучий об'єкт критики, тому що їх діяльність і в умовах соціалізму, і в умовах ринкових відносин пов'язана із застосуванням заходів примусу. По-друге, завдання правової науки в будь-який період часу полягають у тому, щоб узагальнювати практику діяльності органів кримінальної юстиції і сформулювати на цій основі теоретичні положення і практичні рекомендації.

6. Дослідження громадськості як суб'єкта запобігання злочинності дозволяє визначити її як активну соціальну групу, що складається з окремих громадян і їх об'єднань, які виявляють інтерес до участі у заходах, спрямованих на запобігання злочинності. Вони добровільно займаються захистом будь-якого члена спільноти від кримінально протиправних посягань та інших порушень права, витримуючи високі моральні та законні принципи.

7. З метою ефективного протидії, запобігання та розслідування злочинів міжнародного характеру вважається доцільним створення міжнародних органів кримінального правосуддя в рамках ООН. Ці органи повинні бути спрямовані на координацію дій націй у досягненні міжнародного миру та безпеки. При їх створенні важливо врахувати позитивний досвід Міжнародного суду ООН та Міжнародного кримінального суду.

8. Аргументовано, що Україна активно працює над впливом на міжнародний механізм боротьби зі злочинністю через свою зовнішню політику. Головна мета полягає в тому, щоб цей механізм враховував національні інтереси України і відповідав сучасним тенденціям у міжнародних відносинах. Включення проблеми міжнародного співробіт-

ництва у боротьбі зі злочинністю до важливих напрямків зовнішньої політики сприятиме підвищенню авторитету держави в цілому. Престиж України у міжнародній спільноті залежить від нашої готовності до міжнародної співпраці в цій сфері.

9. Обґрунтовано доцільність покладення функції з формування державної політики у сфері запобігання злочинності та забезпечення її реалізації на органи прокуратури України, яка, за допомогою координаційних та процесуальних повноважень, здатні узгоджувати та спрямовувати діяльність правоохоронних органів з метою боротьби зі злочинністю. Визначення відповідного статусу прокуратури потребує подальшої нормативної регламентації, що в результаті дозволить досягти правової визначеності щодо організації механізму запобігання злочинності та підвищить ефективність його функціонування.

10. Зазначено, що Україна враховує міжнародний досвід запобігання кіберзлочинності, активно використовуючи інституційні та договірні механізми її запобігання. Проте серед науковців відсутні однозначні позиції щодо ефективності цих механізмів. Зокрема, деякі вчені аргументують необхідність прийняття універсального акта на рівні ООН, оскільки це може забезпечити єдність і координацію міжнародних підходів до протидії кіберзагрозам та кіберзлочинності. Такий акт може створити стандарти і норми, які держави будуть зобов’язані дотримуватись, та сприяти покращенню співпраці між країнами у розслідуванні і переслідуванні кіберзлочинів.

Наголошено на необхідності прийняття універсального міжнародно-правового акта, основним завданням якого стане забезпечення ефективної співпраці між всіма країнами світу для забезпечення кібербезпеки та протидії кіберзагрозам. По-перше, в умовах сьогодення зростає кількість кіберзлочинів, особливо в умовах збройної агресії; по-друге, вони постійно видозмінюються і з’являються їх нові види; по-третє, заподіюють значну матеріальну шкоду. Саме тому нагальним питанням у міжнародно-правовому вимірі є прийняття договору щодо забезпечення міжнародної інформаційної безпеки.

11. Зазначено, що проблема запобігання злочинності має комплексний характер і включає різні соціальні, економічні, біологічні та психологічні фактори, що впливають на неї. Отже, всі запобіжні заходи повинні бути системно побудованими. У рамках цього комплексу заходів з метою запобігання насильству важливо вирішити такі завдання: виявити індивідуальні фактори ризику та вжити заходів, що змінюють поведінку конкретних осіб; спостерігати за навчальними

закладами та громадськими місцями, щоб оптимізувати їх діяльність у визначених рамках; впливати на міжособистісні відносини та створювати здорову атмосферу в сім'ї; пропагувати здоровий спосіб життя, формувати моральні стандарти поведінки та розвивати систему цінностей, спрямованих на ліквідацію девіантної поведінки та неприпустимості насильства, особливо серед молоді.

12. Визначено, що найбільш оптимальний варіант у сфері запобігання торгівлі людьми передбачає налагодження співпраці між державними установами та громадськими організаціями. Основою цього підходу є впровадження ефективного механізму взаємодії у сфері запобігання торгівлі людьми з фокусом на такі напрями: організація інформаційно-роз'яснювальної роботи серед населення, спрямованої на запобігання потраплянню в ситуації, пов'язані з торгівлею людьми; підвищення професійного рівня спеціалістів, які надають допомогу постраждалим від торгівлі людьми, а також здійснюють їх реабілітацію та соціальну реінтеграцію; постійний моніторинг ефективності заходів, спрямованих на запобігання торгівлі людьми; підвищення якості надання соціальних послуг постраждалим, зокрема шляхом впровадження стандартів надання таких послуг.

13. Визначено ключові заходи протидії розповсюдженню наркотичних засобів та психотропних речовин. Однією з найважливіших складових боротьби з наркоманією є підвищення свідомості суспільства щодо небезпеки наркотиків та їх наслідків. Просвітницько-ознайомлювальні заходи, зокрема спрямовані на молодь, можуть допомогти усвідомити небезпеку вживання наркотиків та знизити інциденти наркоманії. Для ефективної роботи у боротьбі з наркотиками, важливо встановити взаємозв'язки між державними органами і громадськістю. Організація відкритих слухань у парламентах та зустрічей з громадськістю допоможе залучити громадський сектор у процес прийняття рішень та впровадження антинаркотичних заходів. Створення єдиного державного органу, спеціалізованого на зборі, обробці та аналізі інформації про поширення наркотиків і кримінальні правопорушення, пов'язані з ними, є важливим для ефективного контролю та розробки стратегії боротьби з наркоманією. Міжнародне співробітництво в сфері обміну інформацією та досвідом є важливим для зростання ефективності боротьби з наркотиками. Участь у науково-практичних конференціях та форумах дозволить досліджувати існуючі проблеми та розробляти нові методики протидії наркоманії. Створення реабілітаційних центрів є важливою складовою для

забезпечення допомоги та лікування осіб, хворих на наркотичну залежність. Це допоможе знизити рівень наркоманії та допомогти відновити здоров'я та інтегрувати ці люди у суспільство. Усі ці заходи повинні сприяти удосконаленню антинаркотичної політики держави та покращенню ефективності протидії розповсюдженню наркотичних засобів і психотропних речовин. Стратегічний підхід та системна робота у цих напрямках допоможуть досягти більш успішних результатів у боротьбі з наркоманією та кримінальними правопорушеннями, пов'язаними з наркотиками.

14. Проаналізовано досвід зарубіжних країн у реалізації міжнародних механізмів запобігання злочинності та зроблено такі висновки: 1) майже для всіх сучасних розвинутих зарубіжних країн характерні негативні кількісно-якісні зміни рівня, структури й динаміки злочинності, зокрема, насильницька злочинність зростає на 9 % щороку; 2) профілактика злочинності є одним із першочергових і нагальних завдань у діяльності державних органів; запобігання злочинності у зарубіжних країнах супроводжується достатнім фінансуванням; 3) однією з особливостей запобігання злочинності у провідних зарубіжних країнах є належне правове забезпечення цієї діяльності та здійснюється активна імплементація міжнародних документів у законодавство держав; 4) поширеною є практика створення спеціалізованих окремих правоохоронних органів щодо взаємодії з міжнародними інституціями у запобіганні злочинності; 5) механізми запобігання злочинності у більшій мірі є регіональними і спрямовані на конкретну групу осіб; 6) значна роль приділяється громадськості у реалізації міжнародних механізмів запобігання злочинності.

15. Виокремлено пріоритетні напрями участі України у міжнародній системі запобігання злочинності: а) криміналізація та декриміналізація кримінально-правових норм: міжнародні організації та держави співпрацюють у встановленні мінімальних стандартів криміналізації певних кримінально протиправних посягань, а також у декриміналізації деяких правопорушень для забезпечення більш ефективного та пропорційного реагування на кримінальні правопорушення; б) визначення тактики та стратегії у кримінальній процесуальній та оперативно-розшуковій діяльності: міжнародна співпраця полягає у розробці спільних підходів до тактики та стратегії проведення кримінального розслідування, обміні досвідом щодо використання сучасних методів оперативно-розшукової роботи та спільних оперативно-розшукових операцій; в) укладання міжнародних пактів, угод, договорів тощо:

держави укладають міжнародні договори та угоди з метою зміцнення співробітництва у сфері попередження та запобігання злочинності, обміну інформацією, екстрадиції злочинців та інших аспектів правосуддя; г) екстрадиція осіб, які перебувають у міжнародному розшуку, кримінальне переслідування за запитами іноземних держав, розшук викрадених культурних цінностей, викрадених автомобілів тощо: міжнародна співпраця включає взаємну допомогу у розшуку та екстрадиції злочинців, поверненні культурних цінностей, спільне проведення кримінальних слідств та провадження у справах, які мають міжнародний аспект; д) діяльність міжнародних судів: міжнародні судові органи, такі як Міжнародний кримінальний суд в Гаазі, Європейський суд з прав людини в Страсбурзі, Стокгольмський економічний арбітражний суд, Спортивний арбітражний суд у Лозанні, вирішують міжнародні спори та злочини, сприяють правосуддю та забезпечують додержання прав людини; е) міжнародна допомога у попередженні, запобіганні та припиненні кримінальних правопорушень: міжнародна співпраця включає надання матеріальної, технічної, наукової, освітньої та практичної допомоги державам у розвитку їхньої кримінальної юстиції, поліцейських сил, судової системи, програм попередження злочинності та інших заходів.

16. Встановлено, що у практиці запобігання злочинності на міжнародному рівні існує декілька механізмів її реалізації, які використовуються Україною задля протидії воєнним злочинам. До них віднесено: 1) створення спеціальних трибуналів для притягнення винних осіб до відповідальності (створюється трибунал в Гаазі); 2) залучення міжнародних експертів до проведення процесуальних дій в рамках кримінальних проваджень про воєнні злочини (Естонія, Латвія, Литва, Польща, Словенія, Румунія та Міжнародний кримінальний суд); 3) здійснення власних розслідувань щодо воєнних злочинів в Україні (Франція та ще близько 20 держав); 4) надання фахової консультативної допомоги щодо розслідування воєнних злочинів в Україні (наприклад, створена спеціальна група радників зі США, Великої Британії, Європейського Союзу); 5) створення окремих міжнародних інституцій щодо (наприклад, Міжнародний центр щодо переслідування злочину агресії в Україні в Гаазі); 6) створення різного роду цифрових платформ, які відіграють важливу роль у зборі доказів та документуванні воєнних злочинів (Додаток eyeWitness to Atrocities, Онлайн-архів російських воєнних злочинів тощо).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. 4 грудня 2009 р. – підписання угоди про стратегічну співпрацю України з Європолом URL: http://www.mfa.gov.ua/eu/ua/publication/content/38417.htm (дата звернення: 07.02.2023).
2. A short history of international cooperation against crime. *Indian journal of public administration.* 2002. № 3. P. 489–519.
3. A/Conf.187/15 // Report of the Tenth United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders (Vienna, Austria, 10–17 April 2000). 43 p.
4. A/Conf.203/I8 // Report of the Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (Bangkok, Thailand, 18–25 April 2005). 95 p.
5. A/Conf.213/18// Report of the Twelfth United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice (Salvador, Brazil, 12–19 April 2010). 90 p.
6. Additional Protocol to the Convention on Cybercrime, concerning the criminalisation of acts of a racist and xenophobic nature committed through computer systems. *Council of Europe.* 2003. URL: https://rm.coe.int/168008160f (дата звернення 23.07.2023).
7. African Convention on Cyber Security and Personal Data Protection. African Union. 2014. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/29560-treaty-0048_- _african_union_convention_on_cyber_security_and_personal_data_protection_e.pdf (дата звернення 23.07.2023).
8. Anderson S. European Drug Policy: The Cases of Portugal, Germany, and The Netherlands. *The Eastern Illinois University Political Science Review.* 2012, Vol. 1, Issue 1, Article 2.
9. Anti-Corruption Network for Eastern Europe and Central Asia: офіційний веб-сайт. URL: https://www.oecd.org/corruption/acn/aboutthenetwork (дата звернення: 15.06.2023).
10. Arab Treaty on Combating Cybercrime. *Riyadh Al-Balushi.* 2015. URL: http://www.riyadh.om/2015/arabtreaty-on-combating-cybercrime/ (дата звернення 23.05.2023).
11. Bassiouni Gн. A Draft International Code and. *Draft Statue for International Criminal Tribunal.* Dordrecnt; Boston: Lancaster, 1987. 492 p.
12. Beresford A., Wand D. Understanding bricolage in norm development: South Africa, the International Criminal Court, and the contested

politics of transitional justice. *Review of International Studies.* Cambridge University Press (CUP). 2020. P. 1–21.
13. Beyond the Pandemic: How Covid-19 Will Shape the Serious and Organised Crime Landscape in the EU / Europol, 30 April 2020. 15 p. URL: https://www.europol.europa.eu/cms/sites/default/files/documents/report_beyond_the_pandemic.pdf (дата звернення: 19.06.2023).
14. Case of A v. the United Kingdom, Application no.3455/05, Council of Europe: European Court of Human Rights, 19 February 2009, available at. URL: http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-91403 (дата звернення: 02.05.2023).
15. Chart of signatures and ratifications of Treaty 185. Convention on Cybercrime. *Council of Europe.* 9. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/185/signatures?p_auth=j5hEAdZ2 (дата звернення: 23.07.2020).
16. Cisco Annual Internet Report (2018–2023) White Paper. URL: https://www.cisco.com/c/en/us/solutions/collateral/executive-perspectives/annual-internet-report/white-paper-c11-741490.html (дата звернення: 18.05.2023).
17. Convention on Cybercrime of 21.11.2001. URL: https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list//conventions/rms/0900001680081561 (дата звернення: 30.04.2023).
18. Convention on Psychotropic Substances. United Nations, 1971. URL: https://www.unodc.org/pdf/convention_1971_en.pdf. (дата звернення: 30.04.2023).
19. Convention Relative to Slave trade and importation into Africa of fire aims. Ammunition and Spritous Liquors (General Act of Brussels), signed at Brussels, 2 July 1980, 17. Martens Nouveau Recueil (2d) 345, 27 Stat. 886 Treaty Series № 383.
20. Crime in the United States – 2014. URL: https:// www.fbi.gov/about-us/cjis/ucr/crime-in-the-u.s/2014/crime-in-the-u.s.-2014/offenseskno-wn-to-law-enforcement/ violent-crime (дата звернення 15.03.2023).
21. Crimes against children. URL: https://www.interpol.int/en/...and.../Crimes-against-children (дата звернення: 10.05.2023).
22. Criminal risk and threat assessment. URL: https://www.theiacp.org/sites/default/files/Criminal%20Threat%20and%20Risk%20Assessment.pdf (дата звернення: 15.05.2019).
23. Cybercrime Damages $6 Trillion By. 2021. URL: https://cybersecurityventures.com/hackerpocalypse-cybercrime-report-2016 (дата звернення: 18.09.2022).

24. Cybercrime Programme Office (C-PROC). Council of Europe. URL: https://www.coe.int/en/web/cybercrime/cybercrime-office-c-proc (дата звернення 23.04.2023).
25. Cybersecurity Strategy of the European Union: An Open, Safe and Secure Cyberspace / European Comission. High representative of the European Union for foreign affairs and security policy. Brussels, 7.2.2013. Join (2013) URL: http://www.enisa.europa.eu. (дата звернення 30.04.2023 р.).
26. Daly S.-Z., Paler L., Cyrus Samii C. Wartime ties and the social logic of crime. Journal of Peace Research. SAGE Publications. 2020. № 4. P. 536–550.
27. Declaration Relative to тне Universal. Abolition of Slave trade / Congress of Vienna / Act XV, Signed- at Vienna, 8 February 1815 2. Martens Nouveau Recueil de Traites 432.
28. Directive 2013/40/EU of the European Parliament and of the Council of 12 August 2013 on attacks against information systems and replacing Council Framework Decision 2005/222/JHA. EUR-Lex. 2013. URL: https://eur-lex.europa.eu/legalcontent/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32013L0040&from=EN (дата звернення 23.03.2023).
29. Dornier W., Lab S. Victimolodgy. N. Y., 2014. 488 p.
30. Eastern Partnership project (EaP). URL: https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/eastern-partnership-project-eap (дата звернення: 10.03.2023).
31. EMCDDA and Europol, EU Drug Markets – Impact of COVID-19. The Hague, 2020. 31 p.
32. EUROPOL. EU Serious and Organised Crime Threat Assessment 2021. A Corrupting Influence: The Infiltration and Undermining of Europe’s Economy and Society by Organised Crime URL: https://www.europol.europa.eu/ (дата звернення: 10.03.2023).
33. Global Organization of Parliamentarians Against Corruption: офіційний веб-сайт. URL: http://gopacnetwork.org/ (дата звернення: 15.03.2023).
34. Grant J. P., Barker J. C. The Harvard research in international law: original materials. Buffalo, N. Y: W. S. Hein, 2008. C. 240.
35. Group of States against Corruption: офіційний веб-сайт. URL: https://www.coe.int/ web/greco (дата звернення: 15.05.2023).
36. Inter-American Cooperation Portal on Cyber-Crime. Department of Legal Cooperation. OAS URL: http://www.oas.org/juridico/english/cyber.htm (дата звернення 23.04.2023).

37. International Agreement for tне Suppression of wнite slave trade Traffic. Signed at Paris, 18 May-1904. League of Nations Treaty Seties.
38. Investigating Child Sexual Abuse. The Length of Criminal Investigations. April, 2017. 15 p.
39. Jamieson, R. (1998). Towards a criminology of war in Europe. In V. Ruggiero., N. South. and I. Taylor. (eds.). The New European Criminology: Crime and Social Order in Europe. Oxon: Routledge. 480 p.
40. Jazairi R. Transitional Justice in Syria: The Role and Contribution of Syrian Refugees and Displaced Persons. *Middle East Law and Governance*. Brill. 2015. Vol. 7. Iss. 3. P. 336–359.
41. Joyce Hakmeh Cybercrime and the Digital Economy in the CC Countries. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/2017-06-30-cybercrime-digital-economy-gcc-hakmeh.pdf (дата звернення 30.04.2023).
42. Kale R.S. International police communications. *J Inst Electron Telecommun Eng.* 1974. № 20, Vol. 10. P. 504–506.
43. Macdonald A., Porter H. The trial of Thomas Kwoyelo: opportunity or spectre? Reflections from the ground on the first LRA prosecution. Africa. Cambridge University Press (CUP). 2016. No 4. P. 698–722.
44. Matza D. Becoming Devian. Englewood Cliff, NJ: Prentice Hall, 1969. 189 p.
45. Mauer M. Comparative international rates of incarceration: an examination of causes and trends. paper presented to the United States Commision on Civil Rights. Washington, D. C., 20 June 2003; A/Conf.203/11 /Workshop 3: Strategies and Best Practices for Crime Prevention, in particular in relation to Urban Areas and Youth at Risk. *Eleventh United Nations Congress on Crime Prevention and Criminal Justice* (Bangkok, Thailand, 18–25 April 2005). 23 p.
46. Multilateral tracks to tackling cybercrime: an overview. Samuele Dominioni. 16. URL: https://www.ispionline.it/en/pubblicazione/multilateral-tracks-tackling-cybercrimeoverview-20962 (дата звернення 23.03.2023).
47. Nürnberg trials: facts, definition, & prominent defendants. Encyclopedia Britannica. URL: https://www.britannica.com/event/Nurnberg-trials (date of access: 16.05.2023).
48. Organization of American States: офіційний веб-сайт. URL: http://www.oas.org/en/topics/corruption.asp (дата звернення: 05.06. 2023).

49. Ortmann et. al. v the United States of America. URL: https://sherloc.unodc.org/cld/case-law-doc/cybercrimecrimetype/nzi/2017/ortmann_et al v the united states of america.html?Ing=en&tmp|=sherloc (дата звернення 30.04.2023).
50. Over 150 arrests made in 3-day operation against organised property crime. URL: https://www.europol.europa.eu/media-press/newsroom/news/over-150-arrests-made-in-3-day-operation-against-organised-property-crime (дата звернення: 10.03.2023).
51. Pella V. La Criminalite collective des Etats et Ie droit penal I'aveniz. Bucarest, 1925. P. 239–240.
52. Politique criminelle et droit penal dans one Europe en transformation. Conseil del'Europe. Mars 1999. P. 7–38.
53. Politis N. Les nouvelles tendences du droit international. Paris, 1927. P. 127.
54. Project Millennium helps countries identify the people and companies behind transnational Eurasian organized crime. URL: https://www.interpol.int/Crimes/Organized-crime/Project-Millennium (дата звернення: 10.03.2023).
55. Regional anti-corruption initiative: офіційний веб-сайт. URL: http://www.rai-see.org/ (дата звернення: 05.03.2023).
56. Report on Preliminary Examination Activities 2019: The Office of the Prosecutor of the International Criminal Court. URL: https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/191205-rep-otp-PE.pdf (дата звернення: 12.02.2023).
57. Resolution adopted by the General Assembly on the report of the Third Committee (A/57/806)] 57/228. URL: https://www.refworld.org/docid/403b4e5b2.html (дата звернення 25.01.2023).
58. Rome Statute of the International Criminal Court (Rome, 17 July 1998): Signature, Approval(AA), Acceptance(A), Accession(a), Succession(d), Ratification.nal Court. URL: https://treaties.un.org/Pages/showDetails.aspx?objid=0800000280025774&clang=_en (дата звернення: 12.02.2023).
59. Saldana Q. La justice penale international. Recueil des Cours Ie L'Academic de droit international. 1925. 369 p.
60. Schafer S. The political criminal. New York, 1974. 202 p.
61. Schjolberg S. The History of Global Harmonization on Cybercrime Legislation – The Road to Geneva. 2008. URL: http://cybercrimelaw.net/documents/cybercrime_history.pdf (дата звернення 23.02.2023).

62. Security and Prosperity Steering Group. Asia Pacific Economic Cooperation. URL: https://www.apec.org/Groups/SOM-Steering-Committee-on-Economic-andTechnical-Cooperation/Working-Groups/Telecommunications-andInformation/Security-and-Prosperity-Steering-Group. (дата звернення 23.07.2023).
63. SIRIUS project. SIRIUS Cross-Border Access To Electronic Evidence. URL: https://www.europol.europa.eu/operations-services-and-innovation/siriusproject (дата звернення: 10.03.2023).
64. Statement calling for the creation of a special tribunal for the punishment of the crime of aggression against Ukraine. URL: https://www.eurointegration.com.ua/files/a/a/aad78ad-combined-statement-and-declaration-1-.pdf?fbclid=IwAR0SicvFy3L9aRpVORIm7lmX_coA5UOSwVGSiqUUbOqVUtT9_IXGhPYECOE (дата звернення 25.01.2023).
65. Strengthening International Law Enforcement Cooperation to Prosecute Cyber Criminals, Hackers and Virus Authors. Asia-Pacific Economic Cooperation. 2003. URL: https://www.apec.org/Press/NewsReleases/2003/0718_sin_strengthening_international_law (дата звернення 23.03.2023).
66. T-CY Guidance Note № 3. Transborder access to data (Article 32). URL: https://rm.coe.int/16802726a (дата звернення 30.03.2023).
67. Terms of Reference for the Preparation of a Draft 2nd Additional Protocol to the Budapest Convention on Cybercrime. *Cybercrime Convention Committee (T-CY).* 2017. URL: https://rm.coe.int/terms-of-reference-for-the-preparation-of-a-draft-2nd-additionalproto/168072362b (дата звернення 23.02.2023).
68. The European Crime Prevention Network (EUCPN). URL: http://www.eucpn.org/strategies/index.asp (дата звернення 15.03. 2023).
69. The First African Forum on Cybercrime. African Union. 8018. URL: https://au.int/en/newsevents/20181016/first-african-forum-cybercrime (дата звернення 23.03.2023).
70. The World Drug Report 2020: Perspectives on Markets, Technology, and Policy / International Drug Policy Consortium. February, 2021. 20 p.
71. Tokyo war crimes trials (1946-48): bibliography and selectedlinks. Home | School of Law | University of Missouri – Kansas City. URL: http://law2.umkc.edu/faculty/projects/ftrials/tokyo/tokyolinks.html (date of access: 16.05.2022).

72. Tuominen M., Ellonen N. Criminal investigation in violent and sex crimes against children. URL: https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/ 26237878 (дата звернення: 18.03.2023).
73. United States of America v. Alexandre Cazes aka «ALPHA02» aka «ADMIN». URL: https://sherloc.unodc.org/cld/case-law-doc/ cyber-crimecrimetype /usa/20 17/united states of america v. alexandre cazes aka alpha02 aka admin.html?Ing=en&tmp|=sherloc (дата звернення 30.04.2023).
74. Аврутін Ю. Є., Єгоршин В. М., Шапієв С. М. Злочинність та суспільство: проблеми соціогенезу. 2000. 362 с.
75. Алексєєв А. І. Кримінологічна профілактика: теорія, досвід, проблеми: монографія. НОРМА. 2001. 496 с.
76. Аніщук Н. В. До проблеми работоргівлі жінками. *Право України*. 2002. № 9. С. 99–101.
77. Апологія Квінта Септімія Флоренса Тертуліана. *Богословські праці*. 1984. № 25. С. 169–175.
78. Бородін С. В., Ляхов Є. Г. Міжнародне співробітництво у боротьбі з міжнародною кримінальною злочинністю. *Міжнародні відносини*. 1983. 200 с.
79. Бабай А. Н., Колташов А. І. Право міжнародних організацій та співробітництво держав у боротьбі зі злочинністю: навч. посіб. 2008. С. 125.
80. Байда А. О., Склезь О. А. Основні проблеми кваліфікації злочинів, вчинених в умовах воєнного стану. *Молодий вчений*. 2019. № 4 (1). С. 112–116.
81. Бехруз Х. Вступ до порівняльного правознавства: навч. посіб. Одеса: Юрид. літ., 2002. 328 с.
82. Бикова Є. В., Вискуб В. С. Міжнародне співробітництво чи політика? *Міжнародне кримінальне право та міжнародна юстиція*. 2018. № 3. С. 3–5.
83. Біленчук П. Д., Кобилянський О. Л., Малій М. І., Перелигіна Р. В., Тарасевич Т. Ю. Електронне суспільство, Електронне право, Кібербезпека: стратегія розвитку інноваційної ери: моногр. / за заг. ред. П. Д. Біленчук. Київ: УкрДГРІ, 2020. С. 25.
84. Біленчук П., Кравчук О. Забезпечення миру і безпеки в сучасному світі: правові засади. *Юридичний вісник України.* 2021. № 39. С. 11.
85. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Паніотов Є. К. Транснаціональна злочинність: криміналістичний аналіз: моногр. / за ред. П. Д. Біленчука. Київ: КИЙ, 2011. 52 с.

86. Бодунова О. М. Запобігання злочинності у сфері інформаційних технологій в умовах воєнного стану в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 75, ч. 2. С. 83–87.
87. Бургей М. М., Литвинов А. Н. Досвід системного дослідження профілактики злочинів. *Сучасний стан проблеми*. 2014. Юркнига. 160 с.
88. Бурлаков В. М. Попередження злочинності. Кримінологія: підруч. для вузів. Київ, 2003. 275 с.
89. Бусел В. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Ірпінь: Перун. 2005. 665 с.
90. В ООН підтвердили загибель 5237 цивільних людей в Україні за 5 місяців війни. URL: https://www.ukr.net/news/russianaggression/V_OON_pidtverdili_zagibel_5237_civilnih_ljudej_v_Ukrajini_za_5_misjaciv_vijni-53896459.htm (дата звернення: 28.07.2022).
91. В Україні знову зросла кількість дітей, які загинули та зазнали поранень від рук російських окупантів ТСН від 12 липня 2022 р. URL: https://tsn.ua/ato/v-ukrayini-znovu-zrosla-kilkist-ditey-yaki-zaginuli-ta-zaznaliporanen-vid-ruk-rosiyskih-okupantiv-2108611.html (дата звернення: 28.07.2022).
92. Валєєв Р. М. Видача злочинців у сучасному міжнародному праві (деякі питання теорії та практики). Київ, 1976. 126 с.
93. Василевич В. В. Механізм запобігання злочинності в місцях позбавлення волі. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»*. С. 450–455.
94. Василенко В. А. Відповідальність держав за міжнародні правопорушення: моногр. Київ, 1976. 268 с.
95. Ваттель [Архівовано 6 серпня 2014 у Wayback Machine.]. Юридична енциклопедія: [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1998. Т. 1: А–Г. С. 312.
96. Веприцький Р. С. Методологія дослідження феноменології злочинності. *Вісник кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 67–74.
97. Вербенський М. Г. Транснаціональна злочинність: моногр. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2009. 356 с.
98. Верченко Л. С. Система та компетенція правоохоронних органів США, які протидіють організованій злочинності. *Право і суспільство*. 2009. № 5. С. 141–147.

99. Визначення Агресії, затверджено резолюцією 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1974 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-74#Text (дата звернення: 28.07.2022).
100. Виступ Президента України на дебатах ГА ООН з питання: «Ситуація на тимчасово окупованих територіях України» 20 лютого 2019 р. *Офіційне Інтернет-представництво Президента України.* URL: https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-ukrayini-nadebatahgeneralnoyi-asambleyi-53282 (дата звернення: 28.07.2022).
101. Віктимологічна профілактика злочинів. URL: https://mix.sumdu.edu.ua/textbooks/16599/1027639/index.html (дата звернення 15.03.2019).
102. Вітюк Д. Л. Генезис міжнародного правового співробітництва держав у запобіганні злочинності. *Knowledge, Education, Law, Manegement*, 2022. № 3(47). С. 176–182.
103. Вітюк Д. Л. Міжнародна співпраця у сфері запобігання злочинності на сучасному етапі. *Юридична наука*. 2020. № 10. С. 188–193.
104. Вітюк Д. Л. Складові елементи механізму запобігання злочинності в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2021. Вип. 6. Т. 2. С. 156–160.
105. Вітюк Дарія. До поняття механізму запобігання злочинності. *Baltic Journal of Legal and Social Sciences*. № 2, 2022. С. 30–35. URL: http://baltijapublishing.lv/index.php/bjlss/article/view/1836 (дата звернення: 28.09.2022).
106. Войтович І. І. Методологічні засади дослідження корупційної злочинності у сфері воєнної безпеки. *Юридична наука*. 2020. № 3(105). С. 12–18.
107. Войціховський А. В. Міжнародне співробітництво держав у боротьбі з фальшивомонетництвом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. 217 с.
108. Войціховський А. В. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю як пріоритетний напрямок зовнішньої політики України. *Право і безпека.* № 3 (35) 2010. С. 10–15.
109. Войціховський, А. В. Міжнародне право: підруч. МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 544 с.
110. Волеводз А. Г. До питання про сутність та зміст міжнародного співробітництва у боротьбі зі злочинністю. *Міжнародне кримінальне право та міжнародна юстиція*. 2007. № 1. С. 11–20.

111. Волинець Р. А. До питання ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду. *Підприємство, господарство і право*. 2019. № 12. С. 289–293.
112. Володимир Зеленський ініціює створення спеціального механізму, який допоможе притягнути до відповідальності осіб, причетних до злочинів проти українського народу. *Офіційне Інтернет-представництво Президента України*. URL: https://www.president.gov.ua/news/volodimir-zelenskij-iniciyuye-stvorennya-specialnogo-mehaniz-74057 (дата звернення 25.01.2023).
113. Воронін Ю. А. Система боротьби зі злочинністю у США. Харків, 1990. 132 с.
114. Всебічне дослідження проблеми кіберзлочинності та заходів у відповідь з боку держав-членів, міжнародного співтовариства та приватного сектору. URL: https:/www.unodc.org/documents/organizedcrime/UNODC_CCPCJ_EG.4_2013/UNODC_CCPCJ_EG4 2013 2 R.pdf (дата звернення 30.04.2023р.).
115. Вступник Я. В. Механізм протидії злочинності як комплексна система соціально правової реакції суспільства на злочинні явища. *Науковий вісник ужгородського національного університету*. Серія «Право». Вип. 47. Т. 3. С. 90–94.
116. Гаага за Бучу: засудження воєнних злочинів рф на міжнародному рівніофіційний сайт Інтернет-видання АрміяІнформ. URL: https://armyinform.com.ua/2023/02/21/gaaga-za-buchu-zasudzhennya-voyennyh-zlochyniv-rf-na-mizhnarodnomu-rivni/ (дата звернення 25.01.2023)
117. Гапека Т. В. Перспективи протидії жіночій злочинності в Україні. URL: https://ela.kpi.ua/bitstream/123456789/4627/1/36%20Гапека.pdf (дата звернення 10.03.2023).
118. Гаухман Л. Д. Організована злочинність: поняття, види, тенденції, проблеми кримінально-правової боротьби. Київ, 1993. 212 с.
119. Герка Марко. Розуміння кіберзлочинності: явище, завдання та законодавча відповідь. допомога. Женева, 2012. 357 с. URL: https://www.twirpx.com/file/2283591/ (дата звернення 30.04.2023р.).
120. Гладкова Є. О. Міжнародне співробітництво у протидії наркозлочинності. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. Вип. 4. С. 81–90.
121. Гладкова Є. О. Питання загально-соціального запобігання злочинності. URL: http://files.visnikkau.org/200001095-c23e6c3386/Visnyk7_10.pdf (дата звернення 10.03.2023).

122. Гладкова Є. О. Теоретичні та прикладні аспекти тактики протидії злочинності. *Правоохоронна функція держави: теоретико-методологічні та історико-правові проблеми:* тези доп. круглого столу. Харків, 2017. С. 48–52.
123. Голіна В. В., Колодяжний М. Г., Шрамко С. С. та ін. Громадськість у запобіганні і протидії злочинності: вітчизняний та міжнародний досвід : монографія / за заг. ред. В. В. Голіни, М. Г. Колодяжного. Харків: Право, 2017. 284 с.
124. Голіна В. Запобігання злочинності: проблеми оптимізації соціальної активності. *Вісник Академії правових наук України*. Харків, 2006. № 3. С. 206–214.
125. Горькавий С. С. Етапи становлення міжнародно-правової протидії незаконному обігу наркотиків. *Науковий вісник Ужгородського університету*, 2011. Серія «Право». Вип. 15. С. 70–74.
126. Грицун О. О. Питання міжнародно-правового регулювання інформаційного тероризму. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 312–317.
127. Гуго Гроцій – один із засновників науки міжнародного права: офіційний сайт видання «Віче». URL: https://veche.kiev.ua/journal/2472/ (дата звернення: 16.05.2022).
128. Гумін О. М. Кримінальна насильницька поведінка проти особи: моногр. Львів: Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. 360 с.
129. Гумін О., Строїч В. Механізм протидії злочинності: науково-методологічний аналіз дефініції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: «Юридичні науки».* Т. 7, № 1, 2020. С. 184-190.
130. Гуня І. І. Види насильства у кримінальному праві. *Форум права*. 2014. № 2. С. 99–103.
131. Гурська Н. О. Міжнародні механізми протидії наркоманії та незаконного обігу наркотичних засобів. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського:* матеріали четвертої міжнар. наук. конф. (м. Одеса, 8–9 лист. 2013 р.) / відп. за випуск к.ю.н., доц. М. І. Пашковський; Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2013. С. 356–359.
132. Гусев Л. Ю. Борьба с торговлей женщинами: история и современное положение в России и странах Шанхайской организации сотрудничества. *Боротьба з торгівлею людьми:* матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Донецьк, 26 черв. 2008 р.); Донецький юридичний інститут ЛДУВС імені Е. О. Дідоренка, Фонд Ганса Зайделя. Донецьк, 2008. 278 с.

133. Гуцалюк М. В. Шляхи посилення спроможностей правоохоронних та інших державних органів у сфері боротьби з кіберзлочинністю. *Інформація і право*. № 3(34)/2020. С. 75–87.
134. Дакал А. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної політики щодо захисту прав дітей: роль інституту омбудсмана у справах дітей. *Вісник Національної академії державного управління*. 2012. Вип. 4. С. 211–219.
135. Дванадцятий Конгрес Організації Об'єднаних Націй щодо запобігання злочинності та кримінальному правосуддю. Сальвадор, Бразилія. URL: https://www.un.org/ua/conf/crimecongress2010/ (дата звернення 30.04.2023).
136. Декларація європейських рекомендацій з ефективних заходів щодо запобігання боротьби з торгівлею жінкам: Рекомендації Ради Європи від 24 квітня 1997 р. URL: http://lib.rada.gov.ua/DocDescription?doc_id=13034 (дата звернення: 17.01.2023).
137. Дідківська Г. В. Кримінологічні засади участі України в міжнародній системі запобігання злочинності: автореф. дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.08, Ун-т держ. фіскальної служби України. Ірпінь: [б.в.], 2020. 39 с.
138. Діяльність України в рамках ООН URL: http://www.mfa.gov.ua/uno/ua/4263.htm (дата звернення 23.07.2020).
139. Довідковий документ про міжнародну боротьбу з корупцією, підготовлений Секретаріатом ООН. Каїр, 1995. A/CONF.169/14.
140. Договір союзних держав із Німеччиною (Версальський договір): Договір Фр. Респ. від 28.07.1919 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_081#Text (дата 16.05.2022).
141. Договори про надання правової допомоги по цивільним, сімейним і кримінальним справам, укладені СРСР з іншими соціалістичними державами / відп. ред. М.Д. Гришин. 2-е вид., доп. *Юридична література.* 1973. 392 с.
142. Документ OOF.AIAC.260/2.08.08.2001.
143. Документ ООН A/CONF.187/5. URL: www.inter.criminology.org.ua/modules.php (дата звернення 23.07.2020).
144. Документ ООН. A/AC.260/2. 08.08.2001.
145. Документ ООН. A/AC.55/61. 22.01.2001.
146. Документ ООН. A/AC.58/4.
147. Документ ООН. A/AC.59/155.
148. Документ ООН. A/C.2/64/L.64. 04.12.2009.
149. Документ ООН. A/RES.59/242.

150. Документ ООН. A/RES/59/155.
151. Документ ООН. E/C.15/1997/3.
152. Документ ООН. E/CN.15/2001/3. 02.04.2001.
153. Документ ООН. E/C№1997/31 Add.1.
154. Документ ООН. A/64/122. 05.10.2009.
155. Долгова О. І. Злочинність, її організованість та кримінальне суспільство. 2003. С. 7.
156. Доповідь про роботу наради Групи експертів щодо проведення всебічного дослідження проблеми кіберзлочинності, проведеної у Відні 10–13 квітня 2017 року. URL: http://www.unodc.org/documents/organized-crime/cybercrime/Cybercrime-April-2017/Cybercrime_report_2017/Report_Cyber_R.pdf (дата звернення 30.04.2023).
157. Дрьомін В. М. Злочинність як соціальна практика: інституційна теорія криміналізації суспільства: моногр. Одеса: Юрид. літ., 2009. С. 90.
158. Дрьомін В. М. Кримінологія війни: методологічні засади. *Вивчення криміногенної ситуації в Україні та прогнозування її подальшої динаміки (вплив воєнних факторів):* матеріали наук.-практ. круглого столу (м. Київ, 07 верес. 2022 р.) / [редкол.: Вербенський М. Г., Опришко І. В., Кулик О. Г. та ін.]. Київ: ДНДІ МВС України; Харків: Мачулін. 2022. 214 с.
159. Дядюра К. О. Засоби протидії торгівлі людьми: міжнародно-правовий досвід. *Форум права*. 2007. № 2. С. 48–53.
160. Електронна цивілізація: інноваційне майбутнє України: моногр. / П. Д. Біленчук, М. М. Близнюк, О. Л. Кобилянський, М. І. Малій, Ю. О. Пілюков, О. В. Соболєв; за заг. ред. П. Д. Біленчука. Київ: УкрДГРІ, 2018. 284 с.
161. Європейська конвенція про видачу правопорушників. *Офіційний вісник України*. 2004. № 26. С. 223. Ст. 1734.
162. Єгер Й. Рада щодо попередження злочинності в Шлезвіг-Гольштейні. *Кримінологічні дослідження у світі*. 2001. С. 135–139.
163. Ємець О. Нормативно-правове забезпечення протидії торгівлі людьми в Україні. *Вісник Академії управління МВС*. 2010. № 4 (16). С. 186–192.
164. Жалінський А. Є. Спеціальне запобігання злочинам: питання теорії. Львів: Вища школа, 1976. 193 с.
165. Жалінський А. Є. Попередження злочинів в умовах НТР. Удосконалення заходів боротьби зі злочинністю за умов науково-технічної революції / відп. ред. В. М. Кудрявцев. Київ: Наука, 1980. С. 283.

166. За понад три місяці повномасштабної війни з РФ майже 14 мільйонів українців покинули свої оселі – ООН. ZMINA від 4 червня 2022 р. URL: https://zmina.info/news/za-ponad-try-misyaczi-povnomasshtabnoyi-vijny-z-rf-majzhe-14-miljoniv-ukrayincziv-pokynuly-svoyi-oselioon/ (дата звернення: 28.07.2022).
167. Забара І. М. Міжнародно-правове регулювання співробітництва держав у боротьбі з інформаційною злочинністю. *Часопис Академії адвокатури України.* 2012. № 17. С. 1–6.
168. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 15.11.2022).
169. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія та практика у 3-х кн. Кн. 3: Практична кримінологія. Київ: Вид. дім «ІнЮре». 2008. 320 с.
170. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.
171. Заява Верховної Ради України до Міжнародного кримінального суду про визнання Україною юрисдикції міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності вищими посадовими особами держави, які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян під час мирних акцій протестів у період з 21 листопада 2013 року по 22 лютого 2014 року від 25 лютого 2014 року № 790-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text (дата звернення: 25.01.2023).
172. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 року). URL: https://www.emcdda.europa.eu/system/files/attachments/13559/Zvit-shhodo-narkotykiv-ta-alkogolyu-za-2020-rik.pdf (дата звернення 30.04.2021р.).
173. Злочини вчинені в період повномасштабного вторгнення рф. URL: https://t.me/pgo_gov_ua/6093. (дата звернення: 10.03.2023).
174. Злочинність в США. URL: http://xpressa.ukr/translates/2932presupnost-v-ssha.html (дата звернення 15.03.2023).
175. Зозуля Є. Міжнародне співробітництво в боротьбі зі злочинністю як історико-правове явище. URL: http://www.experts.in.ua/baza/analitic/index.php? ELEMENT_ID=41902 (дата звернення 14.10. 2019).
176. Зозуля Є. В. Міжнародно-правові аспекти діяльності органів внутрішніх справ України у протидії транснаціональному нарко-

бізнесу. *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності:* збірник наукових праць / Донецький юридичний інститут. 2012. С. 85.
177. Зцілити і душу, і тіло: історії поранених дітей Донбасу. Актуально 28 серпня 2019 р. URL: https://gordonua.com/tags/proekt-donbassi-mirnye.html (дата звернення: 28.07.2022).
178. Іванов Ю. А. Міжнародно-правове регулювання боротьби з тероризмом у сучасних умовах [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 Міжнародне право. Київ: Рад. шк., 2000. 16 с.
179. Іванова В. В. Злочинне насильство: навч. посіб. для вузів. Київ: Книжковий світ, 2002. 83 с.
180. Ільїн І. А. Чому занепав монархічний устрій? *Соціологічні дослідження*. 1992. № 4. С. 70–77.
181. Інформаційний вісник громадських організацій України з протидії торгівлі людьми. № 7 (листопад 2005). Київ: МОМ України, 2005.
182. Іншаков С. М. Зарубіжна кримінологія. Київ: Норма-Інфра, 1997. 374 с.
183. Кальман А. Що протиставити злочинності? *Дзеркало тижня*. 2009. № 8. 7 берез.
184. Карпенко Є. М. Діяльність правоохоронних органів країн Європейського Союзу щодо запобігання незаконному обігу наркотичних речовин. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Вип. 3. С. 161–165.
185. Карпенко Є. М. Запобігання незаконному обігу наркотичних засобів міжнародними правоохоронними організаціями (на серіалах Інтерполу та Європолу): [монографія]. Київ, 2013. 212 с.
186. Карпець І. І. Міжнародна злочинність. Київ: Наука, 1988. 110 с.
187. Карпець І. І. Сучасні проблеми кримінального права та кримінології. Київ: Юрид. літ. 1976. 207 с.
188. Квашіс В. Є. До XIV Конгресу ООН щодо попередження злочинності та кримінального правосуддя: основні проблеми, цілі та завдання. *Науковий портал*. 2019. №3 (47). С. 16–21.
189. Київець О. В. Міжнародно-правове регулювання боротьби з відмиванням «брудних» грошей [Текст]: автореферат дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 Міжнародне право. Київ: [б. в.], 2003. 16 с.
190. Кирилюк О. В. Інституційний механізм міжнародно-правового регулювання глобального інформаційного суспільства. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2015. Вип. 126 (ч. ІІ). С. 77–90.

191. Кіберзлочинність: проблеми боротьби і прогнози. Антикібер Національне антикорупційне бюро. URL: http://anticyber.com.ua (дата звернення 30.04.2023).
192. Клочко А. М. Досвід зарубіжних країн у сфері боротьби зі злочинністю. *Європейські перспективи.* 2012. № 3. Ч.2. С. 132–135.
193. Князєв В. В. Злочинність за кордоном (1990–2002 рр.): посіб. / Князєв В. В., Верещагін В. А., Жмихов А. А.; за заг. ред. канд. юрид. наук Н. І. Сазонової. 2004. 102 с.
194. Коваленко В. В. Сучасний стан та перспективи кримінології: деякі методологічні аспекти. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення:* матеріали наук.-теор. конф., 20 берез. 2014 р. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 5–9.
195. Ковальова Т. В. Великий тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо. 2005. 767 с.
196. Колодяжний М. Г. Загальні підходи до запобігання злочинності в Італії. *Теорія і практика правознавства.* 2013. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_2_75.pdf (дата звернення 15.03. 2019).
197. Колодяжний М. Г. Злочинності – громадську протидію (сучасний досвід США). *Політика в сфері боротьби зі злочинністю:* матеріали Всеукр. наук. практ. конф. (м. Івано-Франківськ, 1–2 берез. 2013 р.). Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2013. С. 269–271.
198. Колодяжний М. Г. Міжнародний вимір нормативного забезпечення участі громадськості у запобіганні злочинності. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2014. Вип. 27. С. 110–115.
199. Колодяжний М. Г. Сучасна концепція запобігання злочинності в Європейському Союзі. *Форум права*. 2013. № 4. С. 168–173.
200. Колодяжний М. Г. Сучасний зарубіжний досвід громадського впливу на злочинність: моногр.; за ред. В. В. Голіни. Харків: Право, 2017. 252 с.
201. Колодяжний М. Г. Участь громадськості у програмах запобігання злочинності в США. Теорія і практика правознавства. 2013. №1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/tipp_2013_1_30.Pdf (дата звернення 15.03.2023).
202. Комітет з прав людини інформує про платформи фіксації та розслідування злочинів російської федерації проти цивільного населення України: Інформаційне управління Верховної Ради

України URL: https://www.rada.gov.ua/news/razom/222106.html (дата звернення 25.01.2023).
203. Конвенція Ліги арабських держав. URL: https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_GS-Annex-EN-V5_UKR_WEB_version.pdf (дата звернення 30.04.2022).
204. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності: Резолюція № 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789 (дата звернення: 15.11.2022).
205. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_096 (дата звернення 30.04.2021р.).
206. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції: міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_c16 (дата звернення 15.03.2022).
207. Конвенція про боротьбу з торгівлею людьми і з експлуатацією проституції третіми особами від 2 грудня 1949 р. URL: http://zakon.rada. gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=995_162 (дата звернення: 17.11.2022).
208. Конвенція про запобігання злочину геноциду та покарання за нього: Конвенція Орг. Об'єдн. Націй від 09.12.1948 р.: станом на 18 берез. 1954 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_155#Text (дата звернення: 16.05.2022).
209. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990. № 1. Ст. 205.
210. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 10.09.2022).
211. Кориневич А. О. Злочини проти міжнародного права та їх закріплення у законодавстві України. *Протидія корупційним та іншим правопорушенням у військових формуваннях України: матеріали круглого столу* (19 верес. 2017 року). Київ: Нац. акад. прокуратури України, 2017. С. 51–55.
212. Корнієнко М. В. Використання міжнародного досвіду протидії насильницьким злочинам щодо дітей в Україні. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 3 (68). С. 123–130.
213. Корягіна А. Запобігання злочинності як різновид соціально-профілактичної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 11. С. 191–196.

214. Костенко Н. І. Роль Організації Об'єднаних Націй та ефективні заходи щодо боротьби з транснаціональною організованою злочинністю. *Держава право*. 2006. № 7. С. 76–82.
215. Костенко О. М. Модернізації доктрини сучасної кримінології у парадигмі соціального натуралізму. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2014. № 1(2). С. 190–208.
216. Костючек М. В. Становлення та розвиок Міжнародної системи протидії торгівлі людьми. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченко*. 2010 р. № 9 (196). С. 21–30.
217. Кохан Г. Л. Міжнародно-правове співробітництво в боротьбі з рабством і работоргівлею [Текст]: дис... канд. юрид. наук: 12.00.11; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2002. 176 с.
218. Краєвська О. Міжнародний досвід протидії глобальній проблемі торгівлі людьми. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини.* 2015. Вип. 37. Ч. 3. С. 82–89.
219. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 року № 2341-III. База даних «Законодавство України», ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text (дата звернення 15.04.2020).
220. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17 (дата звернення: 10.09.2021).
221. Кримінологія: підруч. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, В. В. Чернєй, С. С. Чернявський та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В. В. Чернєя; за наук. ред. д-ра юрид. наук, проф. О. М. Джужі. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2020. 612 с.
222. Кримінологія: підруч. / за ред. В. Ю. Голубовського, Є. В. Кунц. М. Юрлітінформ, 2020. 264 с.
223. Курс кримінології: загальна частина: підруч. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 214 с.
224. Курс международного права: в 6 т. / А. Н. Верещагин, Б. В. Ганюшкин, Г. П. Жуков и др. Наука, 1967. Т. 3. 1967. 451 с.
225. Кухта К. І. Інститут жертви злочинів (потерпілого) у кримінальному процесі США. *Адвокатська практика*. 2007. № 4. С. 41–42.
226. Куц В. Механізм запобігання злочинності: теоретичний аспект. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2018. № 4. С. 20–27.

227. Куц В. Н. Роль кодифікації кримінального законодавства України у зближенні європейських законодавчих систем. *Вісник Національного у-ту внутр. справ*. Харків, 2000. Вип. 12. Ч. 2. С. 24–29.
228. Куц В. Протидія злочинності: сутність і зміст. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 4. С. 103–112.
229. Кучук А. М. Аксіологічний підхід до дослідження правових явищ. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 9. С. 116–120.
230. Леган І. М. Міжнародне співробітництво у сфері запобігання та протидії транснаціональній злочинності [Текст]: моногр. Чернігів: НУ «Чернігівська політехніка», 2021. 328 с.
231. Лєшукова І. В. Процесуальні особливості міжнародного співробітництва органів внутрішніх справ України при розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09; Харків: Нац. ун-т внутр. справ. 217 с.
232. Литвинов О. М. Стратегія протидії злочинності. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 377–387.
233. Литвинов О. М. Соціально-правовий механізм протидії злочинності в Україні (теоретичні та практичні засади): автореф. дис ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Дніпропетр. держ. ун-т внутріш. справ. Дніпропетровськ: [б.в.], 2010. 41 с.
234. Лукашевич С. Ю. Евристичний потенціал синергетичної парадигми в методології кримінологічних досліджень. *Сучасні кримінологічні дослідження: методи, напрями, перспективи:* матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу, 14 лист. 2019 р. Київ: ДНДІ МВС України, 2019. С. 28–31.
235. Лунєєв В. В. Десятий конгрес ООН щодо попередження злочинності та поводження з правопорушниками, його місце в історії конгресів. *Держава право*. 2000. № 9. С. 95–100.
236. Лунєєв В. В. Правове регулювання суспільних відносин – важливий чинник запобігання організованій та корупційній злочинності: тез. доп. *Держава право*. 2001. № 5. С. 111.
237. Луценко Б. Г. Кримінологічна складова під час деокупації тимчасово окупованої території України. *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний виміри:* матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. Вінниця, 2023. С. 148–151.
238. Максимов С. В., Мацкевич І. М., Овчинський В. С., Емінов В. Є. Кримінологія: навч. посіб. Видавнича група ІНФРА-НОРМА, 1999. 315 с.

239. Малишко В. М. Паризька декларація про морські війни 1856 року та скасування каперства. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 1. С. 177–186.
240. Матеріали 8-го Конгресу ООН з попередження злочинності та ставлення до правопорушників (Гавана, Куба, 27 серп. – 7 верес. 1990 р.). Нью-Йорк: ООН, 1991. 100 с.
241. Матеріали Всеукраїнського семінару-наради з актуальних питань боротьби з наркобізнесом. Дніпропетровськ, 1996. 120 с.
242. Мельничук Т. В. Постмодерністська парадигма кримінології. *Сучасна кримінологія: досягнення, проблеми, перспективи:* матеріали Міжнар. наук. конф., 9 груд. 2016 р. Харків: Право, 2016. С. 172–173.
243. Миронов А. С. Про деякі проблеми протидії торгівлі людьми у умовах сучасних міграційних процесів. *Журнал міжнародного права і міжнародних відносин*. 2006. № 2. С. 16–21.
244. Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею білими рабинями від 4 травня 1910 р. URL: http://www1.umn.edu/humanrts/instree/whiteslavetraffic1910.html (дата звернення: 17.11. 2022).
245. Міжнародна конвенція про боротьбу з торгівлею жінками і дітьми від 30 вересня 1921 р. URL: http://www.levonevski.net/pravo/razdel3/num7/ 3d791.html (дата звернення: 17.11.2022).
246. Міжнародне право в документах / укл. Н. Т. Блатова. Київ: Юрид. літ., 1982. 853 с.
247. Міжнародне право / під ред. Г. І. Тункіна. Київ: Юрид. літ., 1982. 566 с.
248. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю як пріоритетний напрямок зовнішньої політики України. *Право і безпека*. 2010. № 3 (35). С. 10–15.
249. Міжнародне співробітництво у боротьбі зі злочинністю: підруч. / С. В. Троїцький [та ін]; відповід. ред. Р. А. Каламкарян. Москва: Юрайт, 2020. 349 с.
250. Міжнародний договір про боротьбу з торгівлею білими рабинями від 18 травня 1904 р. URL: http://www1.umn.edu/humanrts/instree/whiteslavetraffic 1904.html (дата звернення: 17.11.2022).
251. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права: Пакт ООН від 16 грудня 1966 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043 (дата звернення: 17.11.2020).
252. Міжнародно-правові акти та законодавство окремих країн про корупцію / упор. М. І. Кашлик та ін. Київ: Школяр, 1999. 200 с.

253. Міжнародно-правові заходи запобігання наркотизму: [наук. посіб.] / О. М. Джужа, Г. І. Піщенко, В. Г. Пшеничний, О. М. Стрільців. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2004. 143 с.
254. Мобінг, буллінг, хейзинг – чим вони небезпечні для школярів. Блог інспектора народної освіти. URL: http://www.domrebenok.ru/blog/nasilie-v-shkole-chto-takoe-bulling-chem-on-opaseni-kak-s-nim-borotsya/ (дата звернення: 28.08.2022).
255. Мовчан А. В. Міжнародне співробітництво у сфері протидії злочинам, пов'язаним із торгівлею людьми: навч. посіб. Львів: ЛьвДУВС, 2021. 156 с.
256. Монастирьова Є. Діяльність міжнародних неурядових організацій із протидії торгівлі людьми. *Вісник Львівського університету. Серія: Філос.-політолог. науки.* 2018. Вип. 16. С. 30–173.
257. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства: автореф. дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08, 12.00.11. Харків, 2014. 39 с.
258. Мошак Г. Г. Використання засобів приватного права у запобіганні злочинності. Харків: Кроссроуд, 2010. С. 90–92.
259. Музика А. А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. Київ: Логос, 1998. 323 с.
260. Надання допомоги країнам у боротьбі з кіберзлочинністю / Управління ООН з наркотиків та злочинності. URL: https://www.unodc.org (дата звернення 30.04.2023).
261. Наскільки законодавство України у сфері протидії торгівлі людьми відповідає міжнародним стандартам? URL: http://www.lastrada.org.ua/ucp_mod_news_list_show_274.html (дата звернення: 17.11.2022).
262. Нікітенко С. В. Профілактика корисливих та корисливо-насильницьких злочинів, скоєних жінками на тлі наркоманії: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2004. 24 с.
263. Номоконов В. А. Парадигми кримінології. *Правознавство*. 1994. № 3. С. 106–110.
264. Нуруллаєв І. С. Міжнародно-правове співробітництво в системі Ради Європи у боротьбі з корупцією : автореф. дис. на здобуття канд. юрид. наук: спец. 12.00.11 «Міжнародне право». Харків. 2008. 22 с. URL: http://dspace.nlu.edu.ua/tream/123456789/5541/1/Nurullaev_2008.pdf (дата звернення: 01.06.2022).
265. Нюрнберзький процес. Суд над фашистськими суддями: зб. матеріалів / уклад. М. Ю. Рагінський; під заг. ред. Р. А. Руденко. Київ: Юрид. літ., 1970. 351 с.

266. Овчинський В. С. Технології майбутнього проти криміналу. Книжковий світ, 2017. 288 с.
267. Овчинський В. С., Ларіна Є. С. COVID-19: передчуття апокаліпсису. Москва: Книжковий світ, 2020. 448 с.
268. Он-лайн архів. URL: https://2022.uba.ua/news/dodatok-dlya-dokumentuvannya-zlochyniv-eyewitnesstoatrocities-instrukcziya-z-vykorystannya/ (дата звернення: 12.02.2022).
269. Он-лайн архів. URL: https://war.ukraine.ua/russia-war-crimes/ (дата звернення: 12.02.2022).
270. Он-лайн архів. URL: https://www.kmu.gov.ua/.../mvs-ta-google-ocifrovuyut (дата звернення: 12.02.2022).
271. ООН. Короткий довідник. Київ, 1965. С. 65–66.
272. Організація діяльності органів внутрішніх справ щодо запобігання злочинам: підруч. 2000. 293 с.
273. Орлов О. В., Онищенко Ю. М. Міжнародна співпраця у сфері боротьби з кіберзлочинністю. *Теорія та практика державного управління*. 2013. Вип. 4 (43). С. 1–6.
274. Орловська Н. А., Степанова Ю.П. Актуальні питання запобігання наркообігу: європейський досвід. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 6/2022. С. 348–351.
275. Офіційна веб-сторінка Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення 30.04.2022).
276. Офіційна веб-сторінка Європейського центру моніторингу наркотиків та https://www.emcdda.europa.eu/ (дата звернення 30.04.2022).
277. Офіційна веб-сторінка Євростату https://ec.europa.eu/eurostat (дата звернення 30.04.2022).
278. Офіційна веб-сторінка Управління ООН по боротьбі з наркотиками і транснаціональною організованою злочинністю. URL: https://www.unodc.org/unodc/ru/strategy/full-strategy.html (дата звернення 30.04.2022).
279. Офіційний сайт Африполу. URL: https://afripol.africa-union.org/ (дата звернення: 15.05.2022).
280. Офіційний сайт Виконавчого Комітету Співдружності Незалежних держав URL: http://www.cis.minsk.by (дата звернення: 07.05. 2022).
281. Офіційний сайт Національної поліції. URL: https://www.npu.gov.ua/news/torgivlya-lyudmi/policziya-viyavila-200-faktiv-pov-yazanix-z-torgivleyulyudmi-zokrema-pripineno-diyalnist-24-ozg-Igor-malaxov/ (дата звернення: 10.03.2023).

282. Пахомов І. В. Особливості духовного виховання засуджених та персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: навчальний посібник / Білоцерківське училище ППП ДКВС України; за заг. ред. д. пед. н., проф. М. О. Супруна, 2016. 171 с.
283. Писаренко К. Ю. Міжнародно-правові аспекти участи України у боротьбі із незаконним обігом наркотичних засобів: автореф. … дис.. канд. юр. наук. 19 с.
284. Питання проведення моніторингу наркотичної та алкогольної ситуації в Україні: постанова Кабінету Міністрів України від 10 липня 2019 р. № 689. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/689-2019-п#Text (дата звернення 30.04.2023).
285. Підшивалов В. Є. Незаконна міграція: міжнародно-правовий підхід. *Правознавство*. 2002. № 4. С. 63–65.
286. Погорецький М. А., Черниш Р. Ф. Міжнародно-правовий досвід у сфері боротьби з незаконним обігом наркотиків. *Право і суспільство*. 2012. № 6. С. 192–198.
287. Політова А. С. Кримінально-правова характеристика злочинів проти свободи особи за законодавством України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право». Київ, 2007. 20 с.
288. Постанова Верховної Ради України Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» 4 лютого 2015 року № 145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text (дата звернення 25.01.2023).
289. Правнича спільнота України запустила інфокампанію із закликом до ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду: офіційний сайт Української гельсінської спілки з прав людини. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/proiekt-yes-pravo-justice-razom-iz-pravnychoiu-spilnotoiu-ukrainy-zapustyly-infokampaniiu-iz-zaklykom-do-ratyfikatsii-rymskoho-statutu-mizhnarodnoho-kryminalnoho-sudu/ (дата звернення 25.01.2023).
290. Правові механізми протидії злочинам міжнародного характеру в еру глобальної електронної комунікації URL: https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/pravovi-mehanizmy-protydiyizlochynam-mizh-

narodnogo-harakteru-v-eru-globalnoyi-elektronnoyi-komunikatsiyi (дата звернення 23.07.2023).
291. Прийнято Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» Інформаційне управління Апарату Верховної Ради України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/208710.html (дата звернення 25.01.2023).
292. Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя): Закон України від 02.06.2016 № 1401–VIII. *Офіційний вісник України*. 2016. № 51. С. 8.
293. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану від 24.02.2022 № 2149-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20#Text (дата звернення: 20.11.2022).
294. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо підвищення ефективності боротьби з кіберзлочинністю в умовах дії воєнного стану : Закон України від 24 берез. 2022 № 2149- IX: URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2149-20#Text (дата звернення: 20.11.2022).
295. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.1993 № 3781-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3781-12#Text (дата звернення: 07.01.2023).
296. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листоп. 2010 р. № 996. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/Iaws/show/996-2010-п (дата звернення 15.03.2023).
297. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2018. № 5. Ст. 35.
298. Про затвердження Державної цільової соціальної програми протидії торгівлі людьми на період до 2015 року: Постанова Кабінету Міністрів України. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP120350.html (дата звернення: 17.11.2022).
299. Про захист осіб у зв'язку з автоматизованою обробкою персональних даних: конвенція від 28 січ. 1981 р. URL: http://www.portal.rada.gov.ua (дата звернення: 07.02.2023).
300. Про заходи щодо протидії торгівлі людьми: Конвенція Ради Європи від 16 травня 2005 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858 (дата звернення: 16.11.2022).

301. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними: Закон України від 15.02.1995 р. № 62/95-ВР, в ред. від 03.07.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/62/95-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення 30.04.2023).
302. Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: Указ Президента України від 21 жовтня 2011 року № 1000/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011#Text (дата звернення: 07.01.2023).
303. Про Національне центральне бюро Інтерполу: постанова Кабінету Міністрів України від 25 берез. 1993 р. № 220. *Збірник Постанов Кабінету Міністрів України.* 1994. № 2. С. 114.
304. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018. *Відомості Верховної Ради (ВВР).* 2018, № 31, ст. 241. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text (дата звернення: 07.01.2023).
305. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю: Закон України від 30 черв. 1993 р. № 3341-XII. URL: http://www.portal.rada.gov.ua (дата звернення: 15.05.2023).
306. Про основи національної безпеки України : закон України від 19 черв. 2003 р. № 964-IV. URL: http://www.portal.rada.gov.ua (дата звернення: 15.05.2023).
307. Про передачу засуджених осіб : конвенція від 21 берез. 1983 р. № 112. URL: seareh.ligazakon.ua/l.doc2.nsf/link1/МИ83КОЗИ.htm (дата звернення: 07.09.2022).
308. Про прокуратуру: Закон України від 31.10.2013 № 3541. URL: http://consultant.parus.ua/?doc=0AU2H9D942 (дата звернення: 10.09. 2022).
309. Про протидію торгівлі людьми: Закон України від 20.09.2011 № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України.* URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/ show/3739-17 (дата звернення: 17.11.2022).
310. Про ратифікацію Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року про захист жертв війни: Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 3 липня 1954 р. Відомості Верховної Ради УРСР від 15.09.1954. № 5. Ст. 114.
311. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 лютого 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів»: Указ Президента України від 08.04.2008 р. № 311/2008. *Офіц. вісн. України.* 2008. № 27. Ст. 838.

312. Про Стратегію національної безпеки України: указ Президента України від 12 лют. 2007 р. № 105/2007. URL: http://www.portal.rada.gov.ua (дата звернення: 15.05.2023).
313. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом 7179 від 05.10.2017. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62671 (дата звернення 25.01.2023).
314. Проект Закону про правові засади забезпечення участі України у Міжнародному кримінальному суді на умовах Римського статуту 10310 від 17.05.2019. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65960 (дата звернення 25.01.2023).
315. Проєкт Закону про регулювання обігу рослин роду коноплі (Cannabis) в медичних, промислових цілях, науковій та науково-технічній діяльності для створення умов щодо розширення доступу пацієнтів до необхідного лікування онкологічних захворювань та посттравматичних стресових розладів, отриманих внаслідок війни 7457 від 10.06.2022. URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39783 (дата звернення 30.04.2023).
316. Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, прийнятий резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї ООН від 15 листопада 2000 р. URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi? nreg=995_791 (дата звернення: 17.11.2023).
317. Резнік Ю. О., Ярим О. І. Загальна теорія попередження злочинності. *Організація попередження злочинів органами Національної поліції.* URL: https://oduvs.edu.ua/wp-content/uploads/2016/09/Teoriya-zapobigannya-YArim-Reznik.pdf (дата звернення 15.03.2023).
318. Резолюція 65/230 ГА ООН. *Офіційний сайт ООН.* https://www.un.org/en/ (дата звернення 30.04.2023).
319. Резолюція про створення механізму розслідування і судового переслідування за вчинення міжнародних злочинів у Сирії. URL: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/462/05/PDF/N1646205.pdf?OpenElement (дата звернення 25.01.2023).
320. Решетов Ю. А. Боротьба з міжнародними злочинами проти миру та безпеки. *Міжнародні відносини.* 1983. 224 с.
321. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 року. Україна підписала Статут 20 січня 2000 р. Статут вступив в силу 1 липня 2002 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 28.07.2023).

322. Романова Л. І. Наркозлочинність: ціна, характеристика, політика боротьби: [монографія]. Москва: Юрлітінформ, 2015. 304 с.
323. Савченко А. В., Стрільців О. М. Кримінально-правова протидія незаконному обігу наркотиків: міжнародні та національні стандарти: [посіб.] / за ред. В.В. Коваленка. Київ: НАВС, 2014. 145 с.
324. Саприкіна М., Зінченко А. Аналітична довідка. Боротьба з корупцією. Роль бізнесу. Київ: ТОВ «Фарбований лист». 2011. 51 с.
325. Сироїд Т. Л. Діяльність Генеральної Асамблеї ООН у протидії кіберзлочинності. URL: http:// legalactivity.com.ua (дата звернення 30.04.2023).
326. Словник спеціальних термінів правоохоронної діяльності / за ред. проф. Я. Ю. Кондратьєва. Київ: НАВС України, 2004. 560 с.
327. Спеціальний механізм правосуддя для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини проти українського народу: що це таке?: офіційний сайт Української гельсінської спілки з прав людини. URL: https://www.helsinki.org.ua/articles/spetsialnyy-mekhanizm-pravosuddia-dlia-prytiahnennia-do-vidpovidalnosti-za-mizhnarodni-zlochyny-proty-ukrainskoho-narodu-shcho-tse-take/ (дата звернення 25.01.2023).
328. Становлення та розвиток співробітництва держав у галузі боротьби зі злочинністю. Studme. URL: https://studme.org/44898/pravo/stanovlenie_razvitie_sotrudnichestva_gosudarstv_oblasti_borby_prestupnostyu (дата звернення: 16.05.2023).
329. Статут міжнародної організації кримінальної поліції – Інтерпол від 13.06.1956 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_142#Text (дата звернення: 16.05.2023).
330. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду, виданий ООН від 26 червня 1945 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_010#Text (дата звернення: 28.07.2022).
331. Столярський О. В. Міжнародно-правове співробітництво у боротьбі з відмиванням грошей від наркобізнесу: автореф. … дис. канд. юрид. наук: 12.00.11; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. Київ, 2006. 19 с.
332. Стратегія національної безпеки України «БЕЗПЕКА ЛЮДИНИ – БЕЗПЕКА КРАЇНИ»: затверджена указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#n5 (дата звернення 14.10.2022).
333. Стратегія національної безпеки України від 26 травня 2015 року №287/2015. URL: https://www.president.gov.ua/documents/28720-15-19070 (дата звернення: 07.01.2023).

334. Ступник Я. В. Механізм протидії злочинності як комплексна система соціально-правової реакції суспільства на злочинні явища. *Науковий вісник Ужгородського Національного університету. Серія: Право* / гол. ред. Ю. М. Бисага. Ужгород: Вид. дім «Гельветика», 2017. Т. 3. Вип. 47. С. 90–94. Бібліогр.: с. 94 (8 назв).
335. Сутінки прав людини і Європейський суд. URL: http://ua.racurs.ua/1136-prava-ganna-udkivska (дата звернення: 22.03.2023).
336. Сьомик Т. В. Міжнародно-політична протидія розповсюдженню наркотиків як чинника деструктивного впливу на суспільний розвиток: автореф. … дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук: 23.00.04; НАН України. Ін-т світ. економіки і міжнарод. відносин. Ктів, 2004. 19 с.
337. Теоретичні основи попередження злочинності на етапі розвитку російського суспільства: монографія / П. В. Агапов, Г. В. Антонов-Романовський, В. К. Артеменков [та ін]; за заг. ред. Р. В. Жубрина. Проспект, 2018. 656 с.
338. Теорія та практика міжнародного кримінального права: підруч.: навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2017. 582 с.
339. Тимошенко В. А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам: монографія. Київ: НА СБ України, 2006. 440 с.
340. Тимчук О. Л. Злочинність в США: кримінологічний аналіз. *Влада. Людина. Закон*. 2013. №1. С. 33–40.
341. Тимчук О. Л. Філософські засади сучасної кримінології: методологічні аспекти. *Вісник Південного регіонального центру Національної Академії правових наук України*. 2016. № 7. С. 185–194.
342. Топ 10 самих кримінальних міст світу. URL: http://dekatop.com/archives/3760 (дата звернення 15.03.2023).
343. Трайнін А. М. Захист миру та боротьба зі злочинами проти людства. 1956. 229 с.
344. Трусов А. І., Кудрявцев В. Н. Політична юстиція. Юридичний центр Прес, 2002. 285 с.
345. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про стратегічне співробітництво від 4 груд. 2009 р. URL: http://www.portal.rada.gov.ua (дата звернення: 07.02.2023).
346. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. *Офіційний вісник України*. 2014. № 75. Т.1. Ст. 2125.
347. Уеда К. Злочинність та кримінологія в сучасній Японії: пров. з япон. 1989. С. 166–167.

348. Червякова О. В. Відповідальність за воєнні злочини: механізми та процеси відновлення суверенітету та безпеки України. *Форум Права*. 2020. № 61(2). С. 150–162.
349. Черкасов О. М. Поняття і структура механізму запобігання злочинам. *Форум права*. 2009. № 3. С. 652–656.
350. Черняк Є. Б. Вікові конфлікти. *Міжнародні відносини.* 1988. 402 с.
351. Шалагін А.Є. Транснаціональна злочинність: поняття, ознаки, заходи протидії. *Вісник економіки, правничий та соціології*. 2016. № 3. С. 138–141.
352. Шматкова Л. П. Міжнародне співробітництво у боротьбі з кіберзлочинами: стан та перспективи. *Молодий вчений*. 2016. № 28. С. 720–723.
353. Шостко О. Ю., Сердюк О. В., Овчаренко О. М. та ін. Проблеми адаптації законодавства України у сфері протидії злочинності до законодавства Європейського Союзу: монографія / за заг. ред. О. Ю. Шостко. Київ: Ред. журн. «Право України»; Харків: Право, 2013. С. 193–194.
354. Шостко О. Ю. Протидія організованій злочинності в Європейських країнах: моногр. Харків: Право, 2009. 400 с.
355. Шостко О. Ю. Теоретичні та прикладні проблеми протидії організованій злочинності в європейських країнах: автореф. дис. ... д-ра юр. наук. Харків: 2010. 45 с.
356. Шрамко С. С. Оцінка ефективності діяльності громадськості щодо запобігання злочинності в Україні. *Часопис Київ. ун-ту права*. 2016. Вип. 2. С. 344–348.
357. Шур Е. Наше злочинне суспільство: соціальні та правові джерела злочинності в Америці: пер. з англ. Прогрес, 1977. С. 17–18.
358. Юридична енциклопедія у 6 т. Т. 5. Київ: Укренциклоп. 1999. 680 с.
359. Як працює українське НЦБ Інтерполу URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/yak-pracyue-ukrayinske-ncb-interpolu.html (дата звернення 14.10.2022).
360. Якимова С. В., Маковецька Н. Є., Омельчук О. М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини: підруч. Хмельницький: Хмельн. ун-т управління та права, 2014. 442 с.
361. Яцишин М. Ю. Проблеми та перспективи розвитку міжнародно-правового співробітництва у боротьбі з кіберзлочинністю. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 5. С. 395–398.

Наукове видання

Вітюк Дарія Любомирівна

МІЖНАРОДНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПОБІГАННЯ ЗЛОЧИННОСТІ

Монографія

Друкується в авторській редакції
Верстка *Ілони Савицької*

Формат 60×84 $^{1}/_{16}$. Обсяг 17,9 ум. друк. арк., 17,15 обл.-вид. арк.
Наклад 300 пр. Зам. 106. Видавець і виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Шопена, 12, тел. 066 936 25 49).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.